

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ANTROPOLOJİ ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE AFRİKALI
GÖÇMENLERİN FARKLILAŞMA VE UYUM
SÜRECİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ**

NAZLI UÇAR

250211002

TEZ DANIŞMANI

Prof. Dr. İZZET DUYAR

İSTANBUL - 2020

ÖZ

KÜRESELLEŞME DÖNEMİNDE AFRİKALI GÖÇMENLERİN FARKLILAŞMA VE UYUM SÜRECİ: İSTANBUL ÖRNEĞİ NAZLI UÇAR

Küreselleşmeyle birlikte uluslararası göçün çeşitliliği, hacmi ve coğrafi kapsamı şekil değiştirmiştir. Bu durum hiç şüphesiz Türkiye’yi de etkisi altına almıştır. Özellikle 2000’li yıllarda Türkiye’nin göç grafiği şekil değiştirmeye başlamış ve göç veren pozisyondan göç alan hedef ülke pozisyonuna geçmiştir. Bu süreçte kozmopolitliği daha da artan İstanbul, Sahra-altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere de ev sahipliği yapmaya başlamıştır.

Özellikle ten renklerinden dolayı yabancı olduğunu gizleyemeyen Afrikalı göçmenler, sosyal hayatta bu kimliklerinin beraberinde getirdiği olumlu ve/veya olumsuz tepkileri hızlıca üzerlerine çekmektedirler. İnsanların “farklı” ve/veya “öteki” olarak nitelendirilmesi beraberinde ırkçı, ötekileştirici ve dışlayıcı pratiklere sebebiyet vermektedir. Bu farklılaşmanın doğurduğu hiyerarşi, ırkçı, ötekileştirici ve dışlayıcı pratiklerde kendini göstermektedir. Tüm bu pratikler, göçmenlerin yerel halk ile birarada uyum içerisinde yaşamasının önünde engel teşkil etmektedir. Bu çalışmanın amacı, İstanbul’da yaşayan Afrikalı göçmenlerin karşılaştıkları dışlayıcı pratikleri tespit edip yaşadıkları farklılaşma ve uyum süreçlerini araştırmaktır.

Göç, göçmeni ve yerel halkı etkileyen çift yönlü bir olgu olduğu için hem Sahra-altı Afrika ülkelerinden gelen göçmenler hem de yerel halkı temsil edebilecek Türkiyeliler üzerinden etnografik alan araştırması yapılmıştır. Kartopu yöntemi kullanılarak seçilen 22 Afrikalı göçmen ve 23 Türkiyeli ile derinlemesine görüşmeler yapılmış ve elde edilen nitel veriler analiz edilmiştir.

İstanbul’un izbe köşelerinde yaşayan düzensiz göçmenler, iş ve gelecek güvencesinden yoksun bir şekilde yaşam mücadelesi vermektedir. Türkiye’ye okumak için gelen düzenli göçmenler ise yurt ve burs imkanlarından yararlandıkları için görece daha iyi yaşam koşullarına sahiptir. Bu çalışmada göçmenlerin düzenli ve

düzensiz ayrımı olmaksızın yerel halkın dışlayıcı pratiklerine maruz kaldıkları tespit edilmiştir. Dışlayıcı pratikler, bakış ve söylemler bazen şiddet içeren ırkçı eylemlere de dönüşmektedir. Ayrıca cinsiyet farkı gözetmeksizin göçmenlerin hiperseksüalite olarak algılanan bedenleri, Afrikalıların cinsel arzu nesnesi olarak görülmesine neden olmakta ve bu da beraberinde ırkçı davranışları doğurmaktadır. Afrikalıların “fakir ve pis” olduklarına dair stereotip düşüncüler, farklılaştırmayı besleyen diğer bir nedendir. Sonuç olarak bu çalışmada Afrikalı göçmenlerin karşılaştıkları tüm farklılaştırıcı davranışların onların toplumla sağlıklı iletişim kurmasına engel olduğu ve uyum sürecini zorlaştırdığı tespit edilmiştir.

Anahtar kelimeler: Göç, Afrikalı Göçmenler, Uyum, Farklılaşma, İrkçılık, Ötekileştirme

ABSTRACT

DIFFERENTIATION AND INTEGRATION PROCESS OF AFRICAN MIGRANTS IN GLOBALIZATION PERIOD: THE CASE OF ISTANBUL

NAZLI UÇAR

The variety, volume and geographical scope of international migration have changed with globalization. This has undoubtedly affected Turkey as well. Especially in the 2000s, Turkey's migration flow began to change and moved from country of emigration to destination country position. In this process, Istanbul, whose cosmopolitanism increased even more, started to host immigrants from sub-Saharan African countries.

Particularly, African immigrants who cannot hide their foreignness due to their skin colors, quickly take the positive and/or negative reactions cause of these identities in social life. The characterization of people as "different" and / or "other" also causes racist, othering and exclusionary practices. All these practices prevent migrants from living integrated with the local population. The aim of this study is to identify the exclusionary practices faced by African immigrants living in Istanbul and to investigate their differentiation and integration processes.

Migration is a two-way phenomenon that affects immigrants and local people. The immigrants from sub-Saharan African countries and Turkish citizens who can represent the local people are included in the ethnographic field research. In-depth interviews were made with 22 African immigrants and 23 Turkish citizens selected using the snowball method and the qualitative data obtained were analyzed.

Irregular immigrants living in the remote parts of Istanbul are struggling for their lives devoid of job and future security. In comparison, regular immigrants coming to Turkey for educational purposes have relatively better living conditions since they can benefit from facilities like dormitories and scholarship. This study finds that immigrants are, regardless of being regular or irregular, exposed to

exclusionary practices from the local community. Exclusionary practices, glances and discourses can sometimes turn into racist actions as well. Also, regardless of their gender, bodies of migrants are perceived as hypersexual which causes Africans to be seen as sexual desire objects and leads to racial behavior as well. Stereotype thoughts such as Africans being “poor and filthy” are also another reason sustaining differentiation. To sum up, this study determines that all the differentiating behaviors African migrants are exposed to, prevents them from establishing healthy relations with the society and makes the integration process more difficult.

Keywords: Migration, African Immigrants, Integration, Differentiation, Racism, Otherize

ÖNSÖZ

Son yıllarda küreselleşmenin de etkisiyle Türkiye yoğun bir şekilde uluslararası göç alan bir ülke konumuna gelmiştir. Göçmen ile yerel halk arasında yeni oluşan ilişki ve iletişim biçimleri makro açıdan toplumu, mikro açıdan ise göçmenlerin yaşamlarını büyük ölçüde etkilemektedir. Yerel halkın göçmenlere yönelik farklılaştırıcı tutum ve davranışları, göçmenlerin toplumla uyum içinde yaşamalarının önünde engel teşkil etmektedir. Bu çalışma, Afrikalı göçmenlerin deneyimlerinden ve Türkiyelilerin görüşlerinden yararlanarak İstanbul'daki Sahra-altı Afrikalıların farklılaşma ve uyum süreçlerini analiz etmeye çalışmaktadır.

Bu çalışmanın ortaya çıkmasında bana katkı sağlayan pek çok isim bulunmakta. Öncelikle antropoloji yolculuğumda bana yepyeni bir bakış açısı kazandıran ve akademik gelişimime çok önemli katkılar sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. İzzet Duyar'a teşekkür ederek başlamak isterim. Bu çalışma, hocamın değerli deneyimlerini ve birikimlerini benimle paylaşması ve bana verdiği sonsuz destek sayesinde şekillendi. Ayrıca araştırmam boyunca değerli fikirleriyle bana yön veren Tez İzleme Komite Üyelerim Prof. Dr. Ertan Eğribel ve Dr. Öğr. Üyesi Güldem Baykal Büyüksaraç'a en samimi şükranlarımı sunarım.

Etnografik alan araştırmam boyunca beni kendi hayatlarına ortak eden ve tüm sorularımı yanıtlayan değerli Afrikalı göçmenlere teşekkür ederim. Eğer onlar kapılarını bana açmasalardı bu çalışma ortaya çıkamazdı. Ayrıca göçmenlerle ilgili görüşlerini benimle paylaşarak bu çalışmaya büyük bir katkı sağlayan tüm Türkiyeli görüşmecilerime müteşekkir olduğumu söylemek isterim.

Araştırmamın en zor zamanlarında bile desteklerini bir an olsun benden esirgemeyen ve varlıklarıyla bana güç veren antropolog arkadaşlarım Belkıs Meha Abufaur ve Yeliz İnce'ye en değerli teşekkürlerimi iletirim. Ayrıca antropoloji öğrencilerinden Kaan Ebrem ve Gençer Boran'a bazı görüşmelerimde bana eşlik edip saha notlarımı tuttukları için teşekkür ederim.

Bütün tez çalışmaları kendine has bir yolculuktur. Benim yolculuğum görece uzun, meşakkatli, yorucu ve yıpratıcı bir yolculuktu. Tüm bunlara rağmen bugün

geriye dönüp baktığımda bu yolculuğun bana hayata dair çok fazla şey öğrettiğini görüyorum. Bir şarkı sözünde dediği gibi “iyi dostlar biriktirdim, hepsi ailem oldu.” Burada adını tek tek yazamayacağım ama hayatımın ve bu tezin gizli kahramanları olan tüm dostlarıma ve iki minik yeğenim Asya ile Mira’ya çok teşekkür ederim. Onlar bana güç ve moral vermeseydi istikrarlı bir şekilde yoluma devam edip bu çalışmayı bitiremezdim.

Son olarak, hayatım boyunca maddi ve manevi tüm desteklerini benden biran olsun esirgemeyen annem Züleyha Uçar, babam Sancar Uçar ve ablam Aslı Uçar Yıldız’a teşekkür etmek istiyorum. Onlar için yazılacak çok fazla şey var ama özellikle bu yolculuk sırasında ellerini sürekli omuzlarımda hissettiğim için sonsuz şükranlarımı sunarım...

İSTANBUL, 2020

NAZLI UÇAR

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	vi
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Küreselleşme	10
1.2. Uyum/Entegrasyon.....	14
1.2.1. Uyum/Entegrasyon Kavramının Eleştirisi.....	20
1.3. Irkçılık ve Zenofobi.....	21
1.4. Etnik Kimlik	24

İKİNCİ BÖLÜM

METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı	27
2.2. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği.....	28
2.3. Araştırmanın Konusunun ve Probleminin Sınırlandırılması	31
2.4. Etnografik Alan Araştırması.....	36
2.5. Etnografinin Zorlukları.....	39
2.6. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri.....	43
2.6.1. Afrikalı Görüşmecilerin Demografik Bilgileri	43
2.6.2. Türkiyeli Görüşmecilerin Demografik Bilgileri.....	47

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARA KITA AFRIKA VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

3.1. Afrika'ya Genel Bir Bakış	51
3.1.1. Demografik Yapı	52
3.1.2. Afrika Kıtası'nın (Sömürgecilik ve Irkçılık) Tarihi	53

3.2. Türkiye- Afrika İlişkileri	57
3.2.1. Türkiye ve Afrika Ülkeleri Arasındaki Siyasi İlişkilerin Analizi ..	58
3.2.2. Türkiye ve SAA Ülkeleri Arasında Sosyokültürel İlişkileri Pekiştiren Kurumlar	65

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ

4.1. Göç ve Süreçlerinin Açıklanması.....	71
4.1.1. Temel Yaklaşımlar	71
4.1.2. Ekonomik Göç Teorileri	73
4.1.3. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Teorisi	75
4.1.4. Göç Sistemleri Teorisi.....	77
4.2. Neden Türkiye?	78
4.2.1. Yaşam Başka Yerde: Göç Hikâyeleri.....	81
4.2.1.1. Çalışmaya Gelenler	81
4.2.1.2. Hayat Bursu: Okumaya Gelenler	86

BEŞİNCİ BÖLÜM

AFRİKALI GÖÇMENLERİN UYUM SÜRECİ

5.1. Yaşam Mücadelesi.....	92
5.1.1. Barınma.....	93
5.1.2. İstihdam ve Geçim	100
5.1.3. Eğitim	112
5.1.4. Sağlık	115
5.2. Bütünleştirici Din: Müslümanlık	119
5.3. Toplumsal İletişim: Sosyal İlişkiler	123
5.4. Araf: Aidiyet Algıları ve Gelecek.....	132

ALTINCI BÖLÜM

AFRİKALI GÖÇMENLERİN ÖTEKİLEŞTİRME SÜREÇLERİ

6.1. Ademden Gelme: Irk ve Irkçılık Algısı.....	138
6.2. Türk Milliyetçiliği: Algı ve Yaklaşımlar	142
6.3. Kapkara: Zenofobi	146
6.4. Göçmen Sorunsalı: Türkiyelilerin Göç ve Göçmene Bakışı.....	147
6.5. Kimlik Kaosu: Zenci Mi, Siyahî Mi, Siyah Mı?	155

6.6. Farklılaştırıcı/Ötekileştirici/Irkçı Algı ve Pratikler.....	157
6.7. Arzu Nesnesi Afrikalılar: Cinsiyetçi Yaklaşımlar.....	173
6.8. Ayrıştırıcı Din: Müslümanlık.....	182
6.9. Çorumluyum: Dışlayıcı Pratiklerle Başa Çıkma Yolları ...	186
DEĞERLENDİRME VE SONUÇ.....	189
KAYNAKÇA	205
EKLER.....	221
ÖZGEÇMİŞ.....	230

TABLÖLAR LİSTESİ

- Tablo 1.1 : Yabancılara verilen çalışma izinlerinin yıllara göre dağılımı..... 3
- Tablo 1.2 : Teslim alınan düzensiz göçmenler (4 Nisan 2016 tarihinden itibaren). 5

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1.1 : Kültürleşmenin dört stratejisinin oluşumu	18
Şekil 1.2 : Uyum kümeleri.	20
Şekil 2.1 : Uyum ve farklılaşma sürecinin analizi.	28
Şekil 2.2 : Uyum ve farklılaşma analiz terazisi.	32
Şekil 4.1 : Everett Lee'nin göç modeli.	72

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
FETÖ	: Fetullahçı Terör Örgütü
IOM	: Uluslararası Göç Örgütü
İHH	: İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı
PYD	: Paralel Devlet Yapılanması
SSA	: Sahra-Altı Afrika
TİKA	: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA)
TUSKON	: Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu
YUKK	: Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu

GİRİŞ

Bir akşamüstü, Şişli-Pangaltı Metro çıkışından Dolapdere Caddesi'ne doğru yürüyorum. Tek tük ten renklerinden dolayı Afrikalı olduğunu tahmin ettiğim insanlar görüyorum. Yanımdan geçen birinin elindeki saat tezgâhı dikkatimi çekiyor. Belli ki ya bir yere tezgâh açmaya gidiyor ya da tezgahını kapatmış evine dönüyor. Sokak aralarına daldıkça karşılaştığım Afrikalıların sayısı da giderek artıyor. İlerleyince vitrininde Afrikalı kadın fotoğraflarının asılı olduğu bir kuaför görüyorum. İçeride siyah tenli, saçları ince ince örülü iki kadın sohbet ediyor. Yürümeye devam ettikçe bir köşe başında 7-8 kişilik bir grup Afrikalı erkeği fark ediyorum. Daha önce hiç duymadığım bir dilde yüksek sesle konuşuyorlar. Neden burada duruyorlar acaba diye düşünürken arkalarındaki dükkanın "Call-Shop" yazan tabelası ve camekana yapıştırılmış onlarca ülkenin bayrağının yer aldığı etiket gözüme ilişiyor.

Nisan 2014 – Saha Notları

Yenikapı metro istasyonundayım. Vagonda yanıma 6 kişilik bir Afrikalı grubu oturuyor. Erkeklerin üzerinden sıradan diye tanımlayabileceğim gündelik kıyafetler var. Ama kadınların ikisi de renkli geleneksel yerel kıyafetlerini giymiş. Trendeki diğer kişilerin bakışlarının onlara doğru kaydığını fark ediyorum. Bir süre sonra genç bir kadın "nerelisiniz" diye soruyor ve böylece Nijeryalı olduklarını öğreniyorum. Metro istasyonundan çıkınca onları gözden kaybediyorum. Ama kafamı nereye çevirsem hızla siyah biri gözüme çarpıyor. Meydandaki ışıklarda dururken benle birlikte 15 Afrikalının daha beklediğini sayıyorum. Daha sonra sokak aralarında sayısız Afrikalıyı arımda bırakıp Beyazıt Meydan'ında akşamüstü saat satan Afrikalıları bulmak için yürümeye devam ediyorum.

Eylül 2015 – Saha Notları

Saha notlarımdan yansıttığımın bu iki anekdotta görüldüğü gibi son yıllarda İstanbul sokaklarında Afrikalı göçmenlere sıklıkla rastlanabilmektedir. Özellikle iş çıkış saatlerinde, yaya trafiğinin de yoğun olduğu metro çıkışları, otobüs durakları gibi mekanlarda tezgâh açarak satış yapmaya çalışan Afrikalılar, halk arasında daha çok "saat satıcısı" olarak bilinirlik kazanmıştır. Aslında saat satmak dışında pek çok farklı sektörde çalışan bu göçmenler, ağırlıklı olarak Aksaray Kumkapı, Şişli Pangaltı gibi muhitlerde ikamet etmektedir ve buradaki semt sakinleri dışında pek çok İstanbullunun da aşına oldukları simalar haline gelmişlerdir.

Bu durum hiç şüphesiz Türkiye'nin değişen göç grafiği ile doğrudan orantılıdır. 2005 yılından bu yana arada inişler gösterse de Türkiye'ye giriş yapan insan sayısında yükselen bir eğriden bahsetmek mümkündür. Nitekim 2005 yılında giriş yapanların sayısı 20 milyon 275 bin 213 kişi iken, 2018 yılında bu sayı 39 milyon 468 bin 492'ye yükselmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020*b*). Elimizde resmi rakamlar olmasa da bu artış eğiliminin 2018 sonrasında da devam ettiğini rahatlıkla ifade edebiliriz.

İkamet izni ile Türkiye'de bulunan yabancıların sayısına baktığımızda ise 2005 yılında 178.964 kişinin Türkiye'ye yerleştiğini görmekteyiz. Bu rakam, 2019 tarihinde yaklaşık 6 kat artarak 1 milyon 101 bin 30 kişiye ulaşmıştır. Özellikle 2013 yılından itibaren istikrarlı bir şekilde yükselişe geçen bu eğri 2017-2018 yılları arasında %44 oranında artış göstererek pik yapmıştır. 2020 yılı verilerine baktığımızda ise 1 milyon 107 bin 934 yabancıların Türkiye'de ikamet ettiğini görmekteyiz. Bu verinin Nisan 2020 tarihine kadarki zaman dilimini kapsadığı göz önüne alındığında bu rakamların daha da artabileceğini öngörebiliriz (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020*c*).

Tüm bu veriler son yıllarda Türkiye'nin net bir şekilde göç alan bir ülke konumuna geldiğinin de kanıtı niteliğindedir. Başka bir deyişle, Türkiye değişen bir göç karakterine bürünmüş ve artık küresel ve bölgesel potansiyel insan hareketliliği açısından "hedef ülke"lerden biri haline gelmiş görünmektedir (Sağıroğlu, 2015:9). Türkiye'nin küresel göç haritasındaki yerinde önemli niteliksel değişimler ve dönüşümler yaşanmaya başlamasıyla birlikte, Türkiye emek ihraç eden konumunun yanında emek ithal eden bir ülke konumuna da gelmiştir (Dedeoğlu ve Gökmen, 2011:3). T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na çalışma izni almak için

başvurmuş yabancıların sayısı, 2011 yılında 17 bin 466 iken 2018 yılında 115 bin 837'ye ulaşması da bunun bir göstergesidir (Bkz. Tablo 1.1)¹.

Tablo 1. 1 : Yabancılara verilen çalışma izinlerinin yıllara göre dağılımı.

YILLAR	KADIN		ERKEK		TOPLAM
	Sayı	%	Sayı	%	
2011	8.396	48,1	9.070	51,9	17.466
2012	19.552	60,6	12.727	39,4	32.279
2013	28.406	62,0	17.419	38,0	45.825
2014	31.308	59,9	20.986	40,1	52.924
2015	37.620	58,3	26.900	41,7	64.547
2016	35.601	48,4	37.948	51,6	73.549
2017	37.706	43,3	49.426	56,7	87.182
2018	48.085	41,5	67.752	58,5	115.837

Kaynak: “Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,”
(Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf>, 18.03.2020.

Afrikalı göçmenlerin durumuna baktığımızda ise resmi istatistiki bilgilerin oldukça sınırlı olduğunu görmekteyiz. İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, düzenli göç kapsamında sadece “ilk on ülkenin” istatistiklerini yayınlamaktadır. En fazla giriş çıkış yapılan ve ikamet izni ile Türkiye’de bulunan ülke vatandaşları arasında Sahra-altı Afrika (SAA) ülkeleri ilk on sırada yer almamaktadır. Yayımlanan verilere göre düzenli göç kapsamında 2017 yılında öğrenci ikameti ile Türkiye’de bulunan yabancıların ilk on ülke içinde bir tek Somali 1427 kişi ile sekizinci sıradan listeye girebilmiştir. T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı verilerinde ise

¹ Bu istatistiklerde 2012-2016 yılları arasında kadın göçmenlerin erkek göçmenlerden fazla olması dikkat çekici bir unsurdur. Bu durum genellikle ev içi hizmetlerde ve bakım hizmetlerinde çalışan kadınlardan kaynaklanmaktadır. Bununla ilgili yapılan pek çok sosyal araştırmaya literatürde rastlamak mümkündür (bkz. Dedeoğlu ve Gökmen, 2011:3). Afrikalı göçmenler özelinden bakıldığında ise alan araştırmam sonucunda Afrikalı kadın göçmenlerin sayısının erkeklere oranla oldukça düşük olduğunu söyleyebilirim.

yabancı uyruklu olup da çalışma iznine başvuran SAA ülke vatandaşları arasında sadece Gana ve Güney Afrika Cumhuriyeti bulunmaktadır.² Bu durum bize aynı zamanda SAA ülkelerinden göç edenlerin düzenli göç kapsamında sayılarının —ilk on ülkeye göre— çok az olduğunu ve ağırlıklı olarak düzensiz göç kapsamında Türkiye'ye geldiklerini göstermektedir. Yine aynı kurumun düzensiz göç verilerine baktığımızda 2017 yılında yakalanan düzensiz göçmenler verilerinde Kongo 1553 kişi ile onuncu sıradan listeye girmiştir (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020a). 2020 yılı verilerinde ise Afrika ülkelerinden gelen göçmenlere rastlanmamaktadır (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2020a).

Türkiye Cumhuriyeti imzaladığı Geri Kabul Anlaşmaları gereğince sınırlarından kaçak çıkış yapan düzensiz göçmenleri geri teslim almak veya ülkelerine geri gönderilmelerini sağlamak yükümlüğündedir. Bu anlaşmalar kapsamında son dört yılda 2136 kişi Türkiye'ye geri iade edilmiştir. Teslim alınanlar arasında SAA ülkelerinden gelen göçmenler de dikkati çekmektedir (Bkz. Tablo 1.2). Bu veriler Türkiye'nin transit bölge olarak hâlâ varlığını koruduğunun da bir kanıtı niteliğindedir.

² Gana'dan 233 kadın ve 23 erkek, Güney Afrika'dan ise 101 kadın ve 63 erkek çalışma izni için başvuru yapmıştır (T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf>, 3 Mayıs 2020).

Tablo 1. 2 : Teslim alınan düzensiz göçmenler (4 Nisan 2016 tarihinden itibaren).

	UYRUK	TESLİM ALINAN GÖÇMEN SAYISI		UYRUK	TESLİM ALINAN GÖÇMEN SAYISI
KUZAY AFRIKA ÜLKELERİ	CEZAYİR	198	DİĞER ÜLKELER	PAKİSTAN	755
	FAS	60		SURİYE	414
	MISIR	34		AFGANİSTAN	150
	TUNUS	8		IRAK	135
	ARA TOPLAM	300		BANGALEŞ	106
SAHRA ALTI AFRIKA ÜLKELERİ	DEMOKRATİK KONGO	32		İRAN	57
	NİJERYA	24		SRI LANKA	17
	KAMERUN	23		FİLİSTİN	19
	GANA	12		NEPAL	12
	GİNE	10		MYANMAR	9
	SENEGAL	9		LÜBNAN	7
	FİLDİŞİ	6		HAİTİ	4
	SİERA LEONA	5		DOMİNİK	3
	MALİ	4		HİNDİSTAN	3
	TOGO	4		ÜRDÜN	2
	GAMBIYA	3		YEMEN	2
	SOMALİ	2		ÖZBEKİSTAN	1
	UGANDA	1		ARA TOPLAM	1696
	KOMORLAR	1		TOPLAM	2136
	NİJER	1			
	SUDAN	1			
	ZİMBABWE	1			
	BURİKİNA FASO	1			
	ARA TOPLAM	140			

Kaynak: “T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü,” (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/geri-alim>, 10.02.2019.

Uluslararası Göç Örgütü (IOM) raporuna göre Afrika ile Avrupa ülkeleri arasında yakın zamanda oluşmuş olan göç akışının en yoğun olduğu yerlerden biri de Türkiye’dir. Binlerce göçmen, Avrupa’ya giderken Türkiye’yi transit bölge olarak kullanmaktadır (IOM 1995:4). Helene Mariee Lou-De Clerck (2013:43), Türkiye’de yaşayan tüm Sahra-altı Afrikalı göçmenleri, ileriye yönelik göç amaçları hakkındaki varsayımlara dayanarak, Avrupa yolunda “transit göçmen” olarak sınıflandırmanın siyasi ve akademik söylemde yaygın olarak ifade edilen bir ön yargı olduğunu söylemektedir. Tablo 1.2, bize sadece geri teslim alınan göçmenleri göstermekte olduğu için kaçabilen transit göçmenlerin sayısı bilinmemektedir. Ama hem iade alınan göçmenlerin sayısının çok fazla olmaması hem de saha deneyimlerimden elde ettiğim bilgiler ışığında Clerck’in bu yorumuna katılmamak mümkün değildir.

Görüştüğüm göçmenlerin çoğu –öğrenci olanlar hariç–Türkiye’den başka bir ülkeye geçmek gibi bir hedeflerinin olmadığını belirtmiştir.

IOM verilerine göre Afrika’dan göç edenlerin sayısı 19 milyonu bulmaktadır (IOM’dan aktaran Delahaye, 2011:48).³ Ama bu göçün ne kadarının Türkiye’ye yapıldığı bilinmemektedir. Bu durum çalışmanın ana evreninin tam olarak tespit edilmesini mümkün kılmamakla birlikte bu alanda daha önceden yapılmış çalışmaların verileri bize ışık tutmaktadır. Örneğin Cham (2016:2), Senegalli göçmenlerle yaptığı çalışmasında Türkiye’den Yunanistan ve Almanya’ya yapılan yasadışı göçler sonrasında burada kalan Senegalli göçmen sayısında azalma olduğunu ve Türkiye’de ortalama 900 Senegalli’nin yaşadığını belirtmektedir. Brewer ve Yüksekler (2011a:16), Afrikalıların göçmen ve sığınmacı olarak 1990’lardan beri Türkiye’ye geldiğini söylemektedirler. Yine aynı araştırmacılar (2011b:143) Türkiye’de sığınmacı adayları/mülteciler ve düzensiz ve transit göçmenler dâhil olmak üzere yaklaşık 10.000 Afrikalı göçmenin yaşadığını tahmin etmektedirler. Şaul (2013:88-89) ise Sahra-altı Afrikalılarla yaptığı antropolojik çalışmasında İstanbul’daki Batı ve Orta Afrikalı göçmen evreninin 33.000-35.000 kişi civarında olduğunu, Sahra-altı göçmenlerin toplamının ise bu sayının en çok iki misli olabileceğini belirtiyor.⁴ Niteliksel bir çalışma yaptığım için ana evrenin tespiti yoluna gitmedim. Ama yaptığım gözlemler sonucunda Şaul’un tespitlerini daha gerçekçi bulduğumu ifade edebilirim.⁵

Türkiye’nin değişen bu göç yapısı ve artan Afrikalı göçmen sayısı hiç kuşkusuz toplumsal açıdan kimi değişim ve dönüşümlerin yaşanmasına da zemin

³ Yine IOM verilerine göre bu rakam, küresel göçün sadece %9’unu temsil etmektedir.

⁴ Şaul, İstanbul’daki Senegallilerin yaklaşık 25 bin kişi olduğunu tahmin etmektedir. Daha sonra en kabalık grubun Nijeryalılar olduğunu belirterek, sayılarını 5 bin kişi olarak tahmin etmektedir. Kongo ve Kamerunluların ise biner kişinin üstünde olduklarını varsaymanın temkin sınırlarını aşmadığını söylemektedir. Bu rakamlara, gidip gelenler ve mevsimle değişen tüccar ziyaretçiler dâhil değildir (Şaul, 2013:88-89).

⁵Anadolu Ajansı devlet kaynaklarına dayandırarak Türkiye’de yaklaşık 1,5 milyon Afrikalının yaşadığını belirtmektedir. Yalnız bu devlet kaynaklarının ne olduğuna dair bir açıklamaya gidilmemiştir. Şaul’un verdiği rakamlarla karşılaştırıldığı zaman ise bu rakam (1,5 milyon) hayli yüksek görünmektedir (İncekaya, 2017).

hazırlamaktadır. İstanbul’da yaşayan Afrikalı göçmenler bu coğrafyada zorlayıcı ekonomik yaşam koşullarıyla boğuşmak dışında, yerel halk tarafından da bazı dışlayıcı ve ötekileştirici pratiklere maruz kalmaktadırlar. Bu çalışmanın amacı da özetle bunları tespit etmektir. Bir başka deyişle, İstanbul’da yaşayan Afrikalı göçmenlerin karşılaştıkları dışlayıcı pratikler karşısında yaşadıkları farklılaşma ve sosyal dışlanma süreçlerini analiz etmek ve buna bağlı olarak topluma ne kadar uyum sağlayabildiklerini iki özne grubu –hem Afrikalılar hem de yerel halk– üzerinden ortaya koymaktır.

Tezin birinci bölümünde, kavramsal çerçeve başlığı altında, önce küreselleşme kavramı ele alınarak göçün giderek artış gösterdiği bu dönemin daha iyi analiz edilmesi sağlanacaktır. Ardından uyum ve sosyal bütünleşme gibi kavram ve teoriler ele alınacaktır. Sonra da dışlayıcı pratiklerin daha net teşhis edilebilmesi için ırkçılık ve zenofobi gibi başlıklar incelenerek tezin kavramsal çerçevesi çizilecektir.

İkinci bölümde çalışmanın metodolojisine dair bilgiler verilecektir; araştırmanın konusu ve amacı, yöntemi ve tekniği, konunun ve problemin nasıl sınırlandırıldığı ve alan araştırmasına dair bilgiler paylaşılacaktır. Ayrıca etnografik alan araştırması sırasında yaşanan zorluklar ve bunların nasıl çözüldüğü aktarılarak çalışma hakkında detaylı bilgiler verilecektir. Bölümün sonunda ise hem Afrikalı hem de Türkiyeli görüşmecilerin demografik portreleri ortaya konulacaktır.

“Kara Kıta Afrika ve Türkiye İlişkileri” isimli üçüncü başlık altında, önce göçmenlerin nasıl bir coğrafyadan ve neden geldiklerini anlayabilmek için Afrika kıtasının genel bir tarihî-coğrafi çerçevesi ortaya konacaktır. Daha sonra Türkiye-Afrika siyasi ilişkilerine bakılacaktır. Son yıllarda, Türkiye’nin Afrika’ya artan siyasi, ekonomik ve sosyal ilgisi hiç şüphesiz Afrikalı göçmenlerin artan göç eğrisinde önemli faktörlerinden biridir. Kısaca bu bölümde, Afrikalı göçmenlerin

göçünün arka planındaki etki ve yönlendirmelerin ortaya konmaya çalışılacağını söyleyebiliriz.

“Göç” başlığı altında sosyal bilimler literatürü gözden geçirilerek göç teorileri aktarılacaktır. Daha sonra Afrikalı göçmenlerin neden ülkelerinden göç ettikleri konusu masaya yatırılacaktır.

Beşinci bölümde Afrikalı göçmenlerin uyum sürecine değinilecektir. Önce yaşam mücadeleleri başlığında, istihdam, barınma ve ekonomik zorlukları anlatılacaktır. Ardından dinin bütünleştirici unsurları tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra da toplumsal iletişim konusunda uyum sürecine dair bilgi ve veriler ortaya konacaktır. Bölümün sonunda da Afrikalı göçmenlerin Türkiye’ye karşı geliştirdikleri aidiyet duyguları sorgulanarak Türkiye’deki gelecek beklentileri aktarılacaktır.

“Afrikalı Göçmenlerin Ötekileştirme Süreçleri” isimli altıncı bölümde ise öncelikle Türkiyelilerin ırk ve ırkçılık algıları ortaya konacaktır. Daha sonra Türkiyeli görüşmecilerin milliyetçi bakış açıları irdelenecektir. Bu bölümde ayrıca yerel halkın Afrikalı göçmenlerle ait zenofobik algı ve davranışları da ortaya konacaktır. Ayrıca yerel halkın göçe ve göçmenlere bakış açıları ortaya konularak Afrikalı göçmenlere karşı ne kadar olumlu ya da olumsuz görüşlere sahip oldukları araştırılacaktır. Ardından Afrikalılara uygulanan farklılaştırıcı/ ötekileştirici pratikler aktarılacaktır. Yine bu bölümde, Afrikalı göçmenlere karşı cinsiyetçi yaklaşımlar ortaya konulacaktır. Daha sonra Afrikalı göçmenlerin dini nedenlerden ötürü maruz kaldıkları dışlayıcı pratikler ve/veya uyum sağlamak da zorlandıkları konular aktarılacaktır. Bölümün sonunda ise Afrikalı göçmenlerin karşılaştıkları dışlayıcı, ötekileştirici ve ırkçı pratiklerle nasıl mücadele ettikleri anlatılacaktır.

Değerlendirme ve Sonuç bölümde ise tezdeki veriler gözden geçirildikten sonra bu alanda yapılmış diğer çalışmalarla karşılaştırılarak konu bütüncül bir şekilde ele alınacaktır. Son olarak da Afrikalı göçmenlerin Türkiye'ye uyumunu kolaylaştırmak için önerilerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Küreselleşme, son yıllarda dünyanın içinde bulunduğu ekonomik, siyasal, sosyal ve kültürel durumu analiz etmek için pek çok araştırmacının ve düşünürün anlamaya çalıştığı bir olgudur. Bu olguyu sadece 1990'lardaki bilgi ve iletişim teknolojilerindeki gelişmelere indirgeyerek açıklarsak altında yatan derin "eşitsizleştirici" ve "ötekileştirici" süreci gözden kaçırabiliriz. Küreselleşme, dünyanın iki ayrı ucundaki insanları kültürel, politik ve ekonomik açıdan birbirlerine daha bağımlı kılıp, homojen bir kültür yaratıp dünyayı "küresel köy"e mi yoksa *küreyerelleşme*'ye¹ mi sürüklemektedir? Daha eşitlikçi mi yoksa ötekileştirmenin arttığı bir dünya mı yaratır? Küreselleşme, ulus-devletin etkisini azaltır mı? Milliyetçilik, etnisite, zenofobi hatta ırkçılık gibi kavramlar küreselleşmeyle birlikte nasıl bir değişime uğrar? Uyum ve farklılaşma konusu hangi kavramlar çerçevesinde açıklanmalıdır? Göçmenlerin yeni coğrafyalardaki kültürlere uyumunu anlamak için hangi unsurlara bakmak gerekir? Tüm bu soruların yanıtlarını bulmak için öncelikle konunun daha da derinine inmek gerekir. Bu bölümde bu kavramsal konular irdelenerek tezin ana kavramları teorik açıdan ele alınacaktır.

1.1. Küreselleşme

Küreselleşmeyi kabaca paranın, ürünlerin, kültürün, yaşam pratiklerinin, ekonomik ve sosyal ilişkilerin Dünya geneline yayılması olarak tarif edebiliriz. Son yıllarda küreselleşme kavramına olan ilgi oldukça artmıştır. Yalnız uluslararası ticaret ve buna bağlı olarak gelişen ulus ötesi ilişkiler Dünya tarihi açısından yeni bir olgu değildir. Bu süreç tarih öncesi dönemde Asur ticaret kolonilerine kadar

¹ Küreyerelleşme, küresel olan ve yerel olanın farklı coğrafi alanlarda eşsiz ürünlere yol açarak iç içe geçmesi olarak tanımlanabilir (Ritzer, 2012:588).

indirgenebilir. Ama bu noktada Soğuk Savaş'ın sona ermesi, optik kablonun bulunması ve ulaşım imkanlarının gelişmesiyle birlikte ulus ötesi ilişkilerin hiç olmadığı kadar yayılcı bir hal aldığı vurgulamak gerekir.

Küreselleşmenin yarattığı bu yayılcı ve sömürgeci gelişimi Wallerstein'in "Dünya Sistemi" teorisi üzerinden üç aşamada inceleyecek olursak; bu teorinin ilk aşamasını "Birinci Batı Yayılması" olarak ele alabiliriz. 1940'larda denizcilikteki gelişmelerle (pusulanın bulunması) birlikte yeni kurulan ulus devletler daha fazla ihracat yapma politikasıyla ulus ötesi ilişkilerini yoğunlaştırmıştır. Orta çağın sonları ile sanayi devriminin arasında kalan bu merkantilist dönem, sömürgecilikle sonuçlanmıştır. İkinci küreselleşme süreci 1890'larda sanayileşmenin doğurduğu hammadde, işgücü ve pazar bulma gereksinimleriyle başlamış ve emperyalizm ile son bulmuştur. Son aşama ise çokuluslu şirketlerin dünya ekonomisine egemen olmasıyla başlamış ve iletişim devrimi ile sonrasında Sovyet bloğunun çökmesi — Batının rakipsiz kalması— şimdiki halini almıştır (akt. Oran, 2000:4-11).

Giddens (akt. Robertson, 1999:230-231), küreselleşmeyi yerel çapta olan olayların dünyanın bir başka ucundaki gelişmeler tarafından biçimlenmesi olarak tanımlamaktadır. Bir başka deyişle, küreselleşmeyle birlikte uzak coğrafyalar birbirine bağlanmakta ve toplumsal ilişkiler dünya genelinde yoğunlaşmaktadır. Bu bakış açısına göre küreselleşmenin dört boyutu vardır: ulus-devlet sistemi, kapitalist dünya ekonomisi, askeri dünya düzeni ile uluslararası iş bölümü. Bu dört boyutlu imge, 'modernliğin dört kurumsal özelliğinin' küresel sahneye kabataslak bir aktarımıdır. Daha açık söylersek, toplumsal gözetim yerini ulus-devlet sistemine; toplumsal kapitalizm yerini kapitalist dünya ekonomisine ve toplumsal sanayicilik de yerini uluslararası iş bölümüne bırakmaktadır. Küresellik ya da Giddens'in küreselleşme dediği şey, modernliğin toplumdan dünyaya genişlemesinden ibarettir. Küresellik, küresel ölçekteki modernliktir. Giddens bunu, "modernlik doğal olarak kürselleştiricidir" biçiminde dile getirir.

Ulrich Beck (akt. Ritzer, 2014:584) ise uluslar üstü süreçlerin uzun zamandır var olmasına rağmen küreselliğin üç nedenden dolayı yeni olduğunu belirtir; ilki günümüzde küreselliğin coğrafyalar üzerindeki etkisi geçmişe göre çok daha geniş boyutta olmasıdır. İkincisi, küreselliğin zamansal olarak etkisinin boyut değiştirmesidir. Üçüncüsü ise uluslar üstü ilişkileri ve ağları içeren ögelerin artık daha yoğun yaşanmasıdır. Beck bu üç maddeye dayanarak küreselliği “ikinci modernlik” olarak nitelendirir. Birinci modernlik, içine kapanık ulus-devletler dönemi iken, ikinci modernlik uluslar üstü örgütlerin dönemidir. Ayrıca Beck, küreselleşmenin yani ikinci modernliğin zaman içerisinde uluslar üstü bir devleti ortaya çıkartacağını umut etmektedir.

Küreselleşmenin modernliğin bir uzantısı ya da sonucu olup olmadığı da üzerinde durulmaya değer bir husustur. Nitekim Robertson, (1999:21, 217-229) küreselleşmenin tek bir biçimde kavranamayan modernliğin doğrudan bir sonucu diye görülemeyeceğini ya da onunla bir tutulamayacağını vurgular. Ona göre küresellik, yalnızca diğer kültürlerin meydan okumalarının değil, ayrıca oldukça yanıltıcı bir biçimde “küresel köy” denilen şeyin de giderek daha çok farkına varılması meselesidir. Eğer küreselleşmenin temel özelliklerinden birisi dünyanın küçülmesi ise, temel sonuçlarından birisi de uygarlığa ilişkin anlatılar arasındaki çatışmaların şiddetlenmiş olmasıdır. Bu şiddetlenmiş çatışmayı John Kavanagh’ın şu sözleri çok net bir biçimde açıklar (Bauman, 2012:76);

“Küreselleşme, aşırı zenginlerin daha hızlı bir şekilde para kazanmasına daha çok fırsat vermiştir. Bu bireyler, büyük miktarlarda paraları küresel çapta hareket ettirmek ve her zamankinden daha etkili bir biçimde spekülasyon yapmak için en son teknolojiyi kullanmaktadır. Ne yazık ki, bu teknoloji dünyanın yoksul insanların hayatlarını etkilemiyor. Aslında küreselleşme bir paradokstur: Çok az sayıda insana çok büyük faydalar sağlarken, dünya nüfusunun üçte ikisini dışarıda bırakır ya da bir kenara iter.”

Sonuç olarak küreselleşme, Tomlinson’ın (2004:135) da belirttiği gibi hem kaybedenlerin hem de kazananların olduğu eşitsizliklerin giderek derinleştiği bir süreçtir.

Küreselleşme sürecinin yarattığı ekonomik dengesizlik, göç, mülteci ve göçmen sorununu da küresel bir boyuta taşımaktadır. Ekonomik sorunlardan dolayı artan açlık ve yoksullukla birlikte insanlar —özellikle güney yarımküredeki— refah seviyesi daha yüksek olan bölgelere doğru göç etmeye başlamışlardır (Bakan ve Tuncel, 2012:61). Göçler toplumların homojen kültüründe kırılmalara neden olmaktadır. Giddens (2012:88, 101-102), bölgesel ya da küresel düzeydeki siyasî kaymaların insanların içinde yaşadıkları devletlere yönelimi zayıflattığı ölçüde, ulus-devletin de bir kimlik kaynağı olarak pek çok yerde etkisini yitirdiğini belirtmektedir. Bu yorum küreselleşme koşullarında geleneksel kimlik çerçevelerinin değişip dönüştüğüne işaret etmektedir.

Bu noktada, geleneksel kimlikler çözülürken küresel, kozmopolitan² bir kimlik yani “dünya vatandaşlığı” söz konusu olabilir mi sorusu sorulabilir. Ulf Hannerz’e (1990:239) göre kozmopolitanizm “öteki ile bir araya gelmek istemek, farklı kültürel deneyimlere açık entelektüel ve estetik bir duruştur; bir örneklikten çok, farklılık arayışıdır”. Sonuç olarak kozmopolitanizm, “nimbiyizm”³in yerine yapısı gereği daha büyük bir dünyaya ait olma duygusuna etkin bir şekilde sahip olmayı, “uzaklaşmış bir kimlik” deneyimini yaşayabilmeyi, içinde bulunduğu yerellekle sınırlı olmamayı, en önemlisi de insanları insan olarak birleştiren duyguyu, ortaklaşa sorumlulukları benimsemeyi gerektirir. Kısaca, “hiçbir ötekinin olmadığı” küreselleşmiş bir dünya anlayışının keskin bir biçimde kavranmasıdır (Tomlinson, 2004:261).

Giddens (2002) kozmopolitan bir tavırda tüm değerlerin eşit olmadığını belirtir. Ona göre buradaki önemli nokta ötekinin özerkliğine saygı duyulmasını sağlayan “akıllı ilişki”dir. Yani kozmopolitanlar kendi kültürel tavırlarının farkındadırlar ve bundan dolayı öteki otonom yereltekiler ile kendilerini eşit bir seviyede müzakere edebilme yetisine sahiptirler (Tomlinson, 2004:262). Sonuç

² Oxford Ansiklopedik Sözlüğü’ne göre kozmopolitan, “ulusal sınırlamalar ve önyargılardan bağımsız olma” anlamına gelmektedir.

³ Kişinin sadece kendi içinde bulunduğu çevreyle ilgilenmesi, ötekilere karşı duyarsız olması.

olarak Ulf Hannerz'in de vurguladığı gibi kültürel farklılıklar, artık kültürler arasında değil, kültürlerin içerisinde. Bundan dolayı dünya kültürünü tek bir biçimde — homojen olarak— değil, kültürel çeşitlilik boyutuyla —heterojen bir yapı olarak— ele almak gerekir (akt. Yeğenoğlu, 2016:51). Kozmopolitanlar da bu çeşitliliğe saygı duyarak farklılaştırıcı pratiklerden uzaklaşarak kültürel uyumun yaşanmasını sağlayacaklardır. Peki, İstanbul bu çeşitliliğin karşısında ne kadar kozmopolitan bir tavır sergilemektedir? Bu çalışma, bir noktada bu sorunun da cevabını arama hedefindedir. Bu konuyu daha iyi çözümlenebilmek için de öncelikle uyum (entegrasyon) konusunu derinlemesine incelemek gerekmektedir.

1.2. Uyum/Entegrasyon

Göç olgusu basit bir yer değiştirme hareketi olarak ele alınamayacağı gibi göçmen de sadece göç eden kişi olarak tanımlanmamalıdır. Göçmenler çoğu zaman aidiyetlerini ve uyruklarını farklı bir şekilde tanımlayabilen, birden fazla kültürle iletişim içinde olan ve farklı kültürel çevrelerde toplumsallaşan ve yaşayan kişilerdir (Göker, 2015:103). Göçmenler, gittikleri coğrafyada kendilerine bir hayat, düzen kurmaya çalışırken ev sahibi toplumla kurdukları bu yeni iletişim hali beraberinde kültürel çatışma ve uyum gibi süreçleri de gündeme getirmektedir. Günümüzde sosyal bilimciler bu konuyu değişik terimler üzerinden analiz etmeye çalışmaktadır. Bunların birkaçına örnek verecek olursak; asimilasyon (assimilation), içine alma (absorption), adaptasyon (adaptation), ırk ilişkileri (race relations), kültürleşme (acculturation), eklenme/dahil etme (inclusion), birleştirme/kaynaşma (incorporation), çok-kültürcülük (multiculturalism) ve uyum/ entegrasyon (integration) kavramlarını söyleyebiliriz (Heckmann, 1992:162-207; Unutulmaz, 2012:139).

Asimilasyon, farklı etnik ve kültürel grupların hem sosyal ve ekonomik hem de kültürel açıdan giderek birbirlerine benzeşmesini ve sonuçta farklılıkların ortadan

kaldırılmasını amaçlayan bir politikadır (Canatan, 2007:160) ve temelinde etnosantrizm düşüncesi yatmaktadır (Göker, 2015:137). Bu nedenle farklı olanı küçümseyen, kendisini ise kibirli bir şekilde üstün gören bu yaklaşım demokratik değerlerden uzak olduğu gibi azınlık grupların direnç göstermeleri durumunda çatışma ortamının yaratılmasına zemin hazırlayabilmektedir.

Çokkültürcü model, asimilasyoncu modele alternatif olarak, nüfusu esas olarak göçmenlerden oluşmuş ülkelerde (ABD, Kanada gibi) biçimlenmiş ve daha sonra popülerlik kazanarak Avrupa’da yaygın hale gelmiştir (Kymlicka, 1998). Bu model, “kültürel farklılıkların tanınarak kabul edilmesi” ve “toplumsal eşitlik ve katılım” ilkeleri üzerinden farklı kültürel grupların kendi dillerini ve kültürel gerekliliklerini diledikleri gibi yaşamalarını amaçlamaktadır (Vasta, 2007:7; Unutulmaz, 2012:142). Kavramı doğru okuyabilmek için Turner’ın şu ifadelerini dikkate almak gerekebilir (Bauman’dan aktaran Özbudun, 2005:103-104);

“Çokkültürcülük, kültür kavramının etnik kimlik kavramıyla kaynaştığı bir kimlik siyaseti biçimi alma eğilimindedir. Antropolojik bir bakış açısıyla bu hamle, en azından basit ideolojik biçimlerinde hem kuramsal hem de pratik tehlikelerle yüklüdür. Kültür fikrini bir etnik grup ya da ırkın özelliği olarak özelleştirme riskini taşır; sınırlılıkları ve karşılıklı ayrılıklarını aşırı vurgulayarak kültürleri ayrı kendilikler olarak şeyeleştirme riskini taşır; cemaat itaatine yönelik baskıcı talepleri potansiyel olarak meşrulaştıran terimler çerçevesinde kültürlerin içsel türdeşliğini aşırı vurgulama riskini taşır.”

Başka bir deyişle, çokkültürcülüğün kimi olumlu yanları olmasına rağmen kültür fikrini bir etnik grup ya da ırkın özelliği olarak özelleştirerek “kültürel ırkçılığın” yaratılmasına fırsat verdiği için eleştirilmektedir (Özbudun, 2005:104). Bu ırkçılığın kaynağı —asimilasyon modelinin tersine— öteki kültürlerin değerlerine karşı oluşunda yatmaz, tam tersine, öteki kültürlerle “saygı ve hoşgörü” duyar ama bunu belli bir mesafeyi koruyarak ve kendine ayrıcalıklı bir konum yaratarak yapar. Çünkü buradaki “hoşgörü” bunu gösterenin kendini üstün konumda görüp lütf buyurucu bir tavırla egemenliğini ileri sürme biçimidir (Yeğenoğlu, 2016:55). Bu tavır birbirinden bağımsız yaşayan farklı toplumlar yaratarak sosyal kutuplaşma ortamının yaratılmasına neden olmaktadır. Özellikle göçmenler ve azınlıkların

homojen nüfusla beraberlik içinde kültürler arası diyalogu arttırmaları, ortak bir aidiyet kurabilmeleri için sosyal uyum modeli daha etkili bir rol oynamaya başlamıştır. Sonuç olarak, “kültürel ırkçılığın” var olduğu, kültürlerin birbirleriyle temas etmediği, etkileşime girmediği, herkesin kendi mekânında, kendi cemaatinde yaşadığı bir “çokkültürcülük modeli” günümüzde etkili bir siyasi bakış açısı olmaktan da uzaklaşmıştır (Özbudun, 2005:103-104).⁴

Uyum ise bu alternatif kavramlar arasında, diğerlerinin arasından sıyrılarak daha çok kabul görmeye ve tartışmayı tek başına şekillendirmeye başlamıştır. Bunun nedeni hem bu kavramın olumlu çağrışımlarının siyasetçiler ve toplum bilimciler tarafından kabul görmesi hem de diğer kavramlara bakış açılarının değişmesidir (Unutulmaz, 2012:140). Uyum/entegrasyon kavramıyla birlikte —adaptasyon kavramında baskın olmayan— göçmenlerin kendi etnik kültürlerine yaşam alanı açılmaktadır. Bu nedenle elinizdeki çalışmada da Afrikalı göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları ve toplumla ilişkileri uyum ve farklılaşma kavramları üzerinden ele alınıp anlamaya çalışılmıştır.

19. yüzyıldan itibaren sosyal bilimcilerin üzerinde çalıştığı alanlarından biri olan uyum kavramının temelini, Durkheim’in sosyal uyum, sosyal çözülme ve uyumsuzluk konusundaki görüşleri oluşturmaktadır. Entegrasyon konusuyla ilgilenen Weber ise konuya, dâhil etme (inclusion) ve dışlama (exclusion) bağlamında yaklaşmıştır (Bkz. Şahin, 2010:106). Günümüz uyum çalışmalarını önemli bir şekilde etkileyip, yeni bir perspektif ortaya koyan kişi ise David Lockwood’dur. Entegrasyonu, sosyal ve sistem olarak iki ayrı model üzerinden inceleyip makro ve mikro bakış açılarını birleştirmiştir. Sosyal uyum ile “aktörler arasındaki düzenli ya da çatışmalı ilişkiler”i kastederken, sistem uyumu ile “sosyal sistemin parçaları” arasındaki uyumlu veya uyumsuz/çatışmalı ilişkilere odaklanmıştır (Lockwood, 1964:245). Kısacası Lockwood sistem uyumu ile devlet, örgütler, şirketler vb. kanal

⁴ Öztan’ın (2012:161-181) “Göçmenlerin entegrasyonunda değişen modeller: çokkültürlü cennetten çokkültürlü dramaya: Hollanda ve göçmenleri” isimli makalesinde, Hollanda örneği üzerinden çokkültürlü modellerden niçin sosyal ve siyasi açıdan uzak durulması gerektiği anlatılmaktadır.

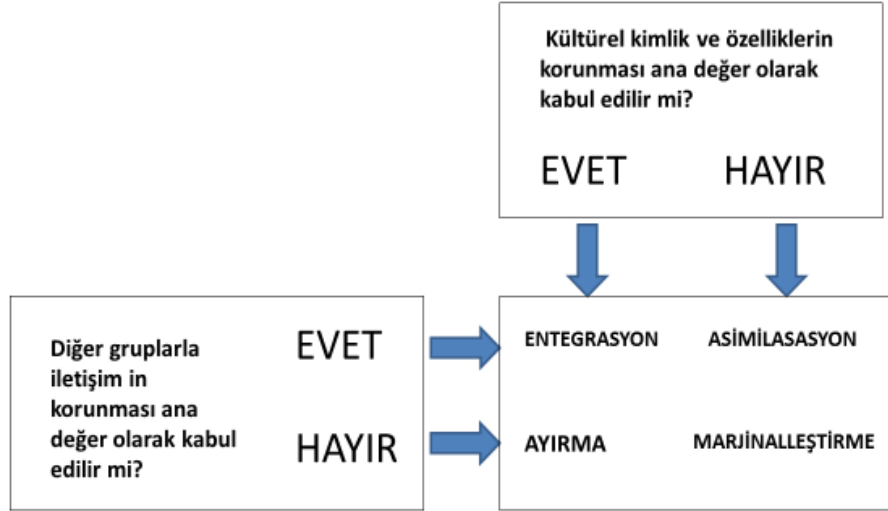
yoluyla toplumsal sistemin parçaları arasındaki ilişkiye yoğunlaşmaktadır. Sosyal uyumda ise sistemin içinde yer alan aktörler arasındaki karşılıklı ilişki ön plandadır (akt. EFMS, 2006:9). Bu noktada bireysel aktörlerin arasındaki etkileşim ve işbirliği uyum açısından kilit noktadır (Şirin, 2014:354). Mouzelis (1997:118), Habermas ve Giddens'inki ile karşılaştırdığında Lockwood'un sosyal uyum teorisinin daha tutarlı olduğunu savunmaktadır.

Sosyal uyum konusunda değinilmesi gereken diğer bir araştırmacı da Esser'dir. Ona göre sistem uyumunda göçmenler ile yerel halk büyük bir gerilim olmadan birarada yaşayabilmektedir. Göçmenler çalışma hayatına katılıp ekonomik sisteme dâhil olabilirler. Vergilerini ödeyen ve yasalara uygun hareket eden bu göçmenler yeni yerleştikleri toplumun dilini, kültürünü ve geleneklerini bilmeden de sisteme entegre olabilmektedir. Fakat sosyal uyumun gerçekleşebilmesi için göçmenlerin diğer konuları da kapsayacak bir biçimde uyum göstermeleri beklenir (akt. Şahin, 2010:106-107). Esser, bu bakış açısıyla “sosyal uyum” teorisini kültürleşme, yerleştirme, etkileşim ve özdeşim olmak üzere dört temel üzerine yerleştirir. *Kültürleşme* toplum içinde başarılı biçimde etkileşim kurmak için gerekli olan bilgi, kültürel standartlar ve yetkinliklerin bireye aktarılması ve birey tarafından kazanılması; *Yerleştirme* bireyin, vatandaş olarak eğitim sistemi, ekonomik sistem ve meslek alanında uygun pozisyonları elde etmesi; *Etkileşim* aktörlerin karşılıklı yönelimleri ve ilişkiler ve iletişim ağları oluşturmayla nitelendirilen sosyal eylemleri; *Özdeşim Kurma* ise, aktörün içinde bulunduğu sosyal sistemle özdeşim kurması ve kendisini o sistemin bir ögesi olarak görmesidir (Şirin, 2014:355-356).

J. W. Berry (1997:72) ise bu süreci kültürleşme ve adaptasyon üzerinden incelemiştir. Baskın olmayan gruplar açısından bakıldığında, bireylerin kendi kültürel kimliklerini korumayı istemedikleri ve diğer kültürlerle günlük etkileşimde bulunmayı istemelerini *asimilasyon stratejisi* olarak tanımlar. Bunun aksine, bireyler kendi özgün kültürlerine ana değer olarak tutunup ama aynı zamanda başkaları ile etkileşimde bulunmak istemezlerse *ayırma/ayırışma* ortaya çıkar. Her iki özgün

kültüre ilgi duyulduğunda ve diğer gruplarla günlük etkileşim gerçekleştirilmesi ise *uyum/entegrasyon* olarak tanımlar. Son olarak, kültürün korunması için küçük bir ihtimal ya da ilgi (genellikle zorunlu kültür kaybı nedeniyle) olduğunda ve diğer gruplarla iletişim kurmak için küçük ilgi (genellikle dışlanma ve ayrımcılık nedeniyle) olursa *marjinalleştirme* ortaya çıkar (Bkz. Şekil 1.1). Bu noktada Berry'in teorisi, entegrasyonun zıttı olarak *ayırıcı* süreçleri bize tekrar anımsattığı için oldukça önemlidir.

Şekil 1.1 : Kültürleşmenin dört stratejisinin oluşumu.

Kaynak: Berry, John, W., "Immigration, Acculturation, and Adaptation," *An International Review*, Vol.XLVI, 1997, pp. 170.

Danso (2015:643) ise göçmenlerin uyum analizinin dört faktör üzerinden şekillendiğini belirtmektedir. Bunların ilki, göçmenlerin kişisel özellikleri ve göç sürecinden önceki deneyimleri ile ilgilidir. İkincisi, menşei ülkenin doğası ve kültürel uygulamalarını kapsar. Üçüncüsü göçmenlerin göç yolculuğu sırasında karşılaştıkları zorluklar üzerine yoğunlaşır. Sonuncusu ise göç edilen ülkenin vatandaşlıkla ilgili bağlamsal faktörleridir. Bu noktada göç edilen ülkenin devlet politikaları ve yabancılara olan tutumlarını da içeren Sosyal Hizmet bağlantılarının önemi vurgulanmaktadır.

Bir başka uyum analizi ise Ager ve Strang tarafından oluşturulmuştur. Şekil 2’de görüldüğü gibi araştırmacılar uyumu anlamak önce 4 tane unsura dikkat etmek gerektiğini söylerler. Bunlardan ilki belirleyici araçlardır (istihdam, barınma, eğitim ve sağlık). İstihdam, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarını sağlar, geleceklerini ekonomik olarak planlamalarına yardımcı olur. Ayrıca ev sahibi toplumun üyeleri ile biraraya gelmelerine olanak yaratır. Sonuç olarak istihdam sadece ekonomik bir boyuta sahip değildir. Bu sayede göçmenlere dil becerilerini geliştirme fırsatı sunmak, benlik saygısı ve özgüveni teşvik etmek gibi çok sayıda alakalı konuları da etkileyen bir faktördür. Barınma, mültecilerin hem genel fiziksel ve duygusal refahları, hem de kendilerini ‘evde’ hissetmeleri açısından oldukça önemlidir. Eğitim, açıkça becerilerin ve yetkinliklerin artmasını ve istihdam sağlayarak insanların toplumda daha yapıcı ve aktif üyeler olmaları için destek sağlar. Ayrıca mülteci çocukları için okullar yerleşik toplumun üyeleriyle temas kurmalarını sağlayan ve uyumu destekleyici mekânlardır. Sağlık da yeni bir topluma katılımında önemli bir kaynak olarak görülür. Sosyal köprüler için ‘ırk ilişkileri’ ve ‘sosyal içerme/dışlama’ söylemlerine bakılmalıdır. Çünkü bunların yarattığı kutuplaşma, çatışma için doğal bir tehlike anlamına gelebilir. Sosyal bağlar, bir grubun üyelerinin aralarındaki bağlantılarını tarif eder. Göçmenler için paylaştıkları aynı kültürel pratikler ve ilişkilerin tanıdık modellerini korumak önemlidir. Örneğin pek çok bekâr göçmen için kendi kültürüne yakın birini bulmak ve evlenmek oldukça zordur. Bu nedenle uyumu algılamak için sosyal bağlara bakılmalıdır. Sosyal ağlar, devletin yapıları ile bireyler arasındaki bağlantıyı kasteder (örneğin devlet hizmetleri). Göçmenlerin hizmete erişim eşitliği veya engelleri uyum için oldukça önem arz eder. Göçmenlerin ev sahibi ülkenin dilini ve kültürünü bilmeleri ve kendilerini güvende hissetmeleri entegrasyon sürecini kolaylaştırıcı etkenler olarak görülür. Bir millet tarafından benimsenen uyum tanımları kaçınılmaz olarak ulusal kimlik duygusuyla bağlıdır (Ager ve Strang, 2008:170-182). Uyum sürecini doğru analiz edebilmek için ev sahibi toplumun ulus-devlet anlayışı ve vatandaşlık ve haklar gibi konuları dikkatlice incelenmelidir.

Şekil 1.2 : Uyum kümeleri.

Kaynak: Ager, Alastair, Strang, A., “Understanding Integration: A Conceptual Framework,” *Journal of Refugee Studies*, Vol.21, 2008, pp. 170.

1.2.1. Uyum/Entegrasyon Kavramının Eleştirisi

Uyum/Entegrasyon kavramı, ideolojik bir içerik taşımakla ve de çoğunluğa benzetme ya da çoğunluk tahakkümüne dayandırma boyutlarına sahip olduğu için eleştirilebilmektedir (Duman ve Alacahan, 2010: 122). Bu çalışmada uyum ile kastedilen, göçmenlerin asimilasyonuna doğru yön alabilecek bir tahakküm süreci değildir. Tüm bunlara rağmen uyum kavramının “statik bir kavram” olmadığı da aşikârdır (Unutulmaz, 2012:144). Yerel kültürü, ampirik bir şekilde tek tipleştirerek tanımlamak mümkün değildir. Bu nedenle göçmenin hangi kültürel öğelere, kimlere ve nasıl uyum sağlayacağı sorularının yanıtları muğlâk kalabilmektedir. Buna rağmen uyum kavramı daha önce belirttiğim asimilasyon, kültürleşme, kaynaşma, adaptasyon gibi kavramlar arasından sıyrılmakta ve göç yazınında en çok tercih edilen söylem olarak yerini almaktadır.

Bu çalışmada uyum kavramından kasıt, yerel halk ile göçmenlerin birarada — farklılaştırıcı, ötekileştirici, ırkçı, zenofobik pratiklere maruz kalmadan— yaşayabilmeleri; göçmenlerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görebilmeleri, istihdam, barınma, eğitim ve sağlık gibi belirleyici araçlarda toplumun diğer üyeleri ile eşit koşullara sahip olmaları ve toplumun diğer üyeleri ile sosyal köprüler kurabilmeleridir. Uyumu zorlaştıran en büyük etkenler ise farklılaştırıcı, ötekileştirici, ırkçı ve zenofobik pratiklerdir. Şimdi kavramsal olarak bu konuyu ele alabiliriz.

1.3. Irkçılık ve Zenofobi

Küreselleşmenin, kapitalist piyasanın yeryüzü ölçeğinde genişlemesine zemin hazırlarken, bir yandan devinim halindeki insanlar arasındaki eşitsizliği diğer yandan da devinen ile “yerel yaşayan” insanlar arasındaki eşitsizliği büyüttüğü ortadadır. Tüm bu gelişmelerin kozmopolitanizm yerine metropollerde ırkçılık ve yabancı düşmanlığını arttırdığı yönünde görüşler dile getirilmektedir (örn. Özbudun ve Uysal, 2012:208-209). Sonuç olarak, “çağdaş şehirler ‘*apartheid a rebour*’ yani karşıtına ırk ayrımcılığı uygulanan mekânlar” haline dönüşmüşlerdir (Bauman, 2012:90). Bu noktada, ırkçılık kavramına yakından bakarak ötekileş(tir)me ve farklılaştırma sorunsallarının daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayabiliriz.

“İrk” kavramı, “biz” ve “onlar” ayrımı üzerinden bir ötekileştirme aracı olarak kullanılarak (ve daha sonra giderek dışlayıcı bir pratik haline dönüşerek), Avrupalıların 15’inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren “bilinmedik” coğrafyaları keşfe çıkmaları ve buraları sömürgeleştirmeye başlamalarıyla ortaya çıkmıştır (Duyar, 2003:403; Özbek, 2010:9). Immanuel Kant tarafından dolaşıma sokulan “ırk” kavramı ve düşüncesi, cinsiyetçilikle birlikte belki de ötekileştirmenin tarihsel

olarak en eskiye uzanan formlarından biri olup, temelde, biyolojik, kalıtsal ve değiştirilemez olana gönderme yapar. Nitekim Bernier, Linnaeus ve Blumenbach gibi doğa bilimciler biyolojik özelliklerle insanları sınıflandırmaya çalışarak bu tip ötekileştirmenin bilimsel alandaki ilk örneklerini sergilemişlerdir. İlk ırk kavramı, 17. yüzyılın sonlarında François Bernier tarafından soy ve tür kavramının anlamdaşı olarak kullanılmıştır. Bernosconi'ye (2011:36) göre Bernier'in bu sınıflandırmasını önemli kılan listesi değil, ilk defa "ırk" kavramını amaçlı olarak kullanmasıdır. Buffon ise "ilk ve en dikkat çeken farklılık renktir" diyerek sınıflandırmasına ölçüt koyar ve bunu iklim değişikliğine bağlar. İnsanın doğal ve gerçek renginin beyaz olduğunu siyahların da uygun koşullar sağlandığında tekrar beyaz olacaklarını savunur (Özbek, 2012:21-22). "Irk" kuramını ilk geliştiren kişi olarak anılan Gobineau (1886-82) ise insanları siyah, beyaz ve sarı olmak üzere 3 temel ırka ayırır. Görüşlerini Eski Ahit'e dayandıran Gobineau, ırk sorununu dünyanın en önemli sorunu olarak ilan eder. Geliştirdiği görüşler Nazileri büyük şekilde etkilediği için modern ırkçılığın gelişimde önemli bir isim haline gelmiştir.

20'nci yüzyılın ortalarında "ırk" kategorisinin biyolojik/taksonomik olarak var olmadığı düşüncesi bilim çevrelerinde yaygınlaşmaya başlamış ve bu kavramın aslında biyolojik değil, tam tersine "kültürel/sosyal" bir kavram olduğu, eşitsizlikten beslenen sosyal yapılanmaların ürünü olduğu anlaşılmıştır (Kottak, 2008:90-109; Duyar, 2003:405-406). Kısaca söyleyecek olursak ırk denilen bir kategori olmamakla birlikte ırkçılık vardır ve tarihin en eski ve en çetrefilli ideolojilerinden biri olan ırkçılık günümüzde de devam etmektedir. Ancak günümüz ırkçılığında biyolojizmin yerini kültür kavramı çerçevesindeki belirlemelerin aldığını söyleyebiliriz. Balibar bu durumu "ırksız ırkçılık" ya da "farkçı ırkçılık" olarak kavramsallaştırır (Balibar ve Wallerstein, 2007:32);

"Baskın temanın biyoloji ya da soyaçekim değil, kültürel farklılıkların aşılabilirliği olduğu bir ırkçılık; ilk bakışta bazı grup ya da halkların diğerlerine üstünlüğü değil, 'sadece' sınırların kaldırılmasının sakıncasını, hayat tarzlarının ve geleneklerin bağdaşmazlığını savunan böyle bir ırkçılık, haklılıkla *farkçı-ırkçılık* olarak adlandırılabilir."

Yani yeni-ırkçılık söyleminde “öteki,” biyolojik özellikler temelinde değil, kültürel veya farklı nitelikleri nedeniyle aşağılanır ve ayrıştırılır. Bu sürecin ideolojik arka planında göç karmaşıklığı, göçmenler, mülteciler, yerli olmayanlar, kısaca o ülkenin sahibi olarak kabul edilen hâkim grup dışında kalan ve/veya sonradan geldiği düşünülen yabancılar yeni ırkçılığın nesnelere haline gelmişlerdir.

İrkçılığın tek başına bağımsız bir dünya görüşü olmaktan ziyade çeşitli ideolojilerle dirsek temasının olduğunu belirtebiliriz. Bu manada ırkçılığın en fazla ilişkili olduğu düşünce akımı milliyetçiliktir. İrkçılık, bir bakıma, onu kullananların, kendileriyle ortak geçmişe sahip olmadıkları insanlara yönelttiği bir ideolojidir. Milliyetçilik ise en temelde, emek gücünü satmak zorunda kalan insanları sisteme bağlamanın ve teritoryal sınırlarda bir devlet oluşturabilmenin en etkili ideolojisidir. Wallerstein, iki ideolojinin kesiştiği noktayı şöyle açıklamaktadır; “ırkçılık milliyetçiliğin bir ‘dışavurumu’ değil, milliyetçiliğe bir ektir; daha doğrusu, milliyetçiliğe bir iç ektir; ona oranla her zaman aşırıdır, ama onun inşası için her zaman gereklidir” (Balibar ve Wallerstein, 2007:73).

Zenofobi ise Yunanca yabancı anlamına gelen “xenos” ve korku anlamına gelen “phobos” kelimelerinden türetilmiştir (Arogundade, 2008:171). Sözlük anlamı, diğer ülke insanlarından nefret etme ve onlara karşı önyargılı olmaktır (Oxford Sözlük, 2018). Zenofobi kavramsal olarak ele alındığında iki farklı görüş açısı ortaya çıkmaktadır. Bazı araştırmacılar bu kavramı “antipati, korku ve nefret” şeklinde, diğerleri ise belirgin bir “düşmanlık” olarak ele almaktadır (Bozdağ ve Kocatürk, 2017:616). Bu çalışmada ise zenofobinin kelime kökeninden de yola çıkılarak özellikle “korku” ögesinin üzerinde yoğunlaşılacaktır. Çünkü konuyu Afrikalılar özelinde ele aldığımızda “siyah” ile “korku” arasında psikolojik bir bağlantının ortaya çıktığı gözlemlenmiştir. Görüşmecilerimin tespitlerinden yola çıkarak siyah ve karanlık olanın bilinçaltında bilinmezlikle bütünleşerek “ürkütücü” bir unsur haline geldiğini söyleyebilirim. Zenofobi, bize bir yandan ‘tiksiniç’ kavramını da anımsatmaktadır. Yeğenoğlu (2012:38) bu kavramı şöyle tanımlamaktadır; “tiksiniç,

asimile edilemez bir yabancı, tehditkâr bir ötekiliktir; kutupsal ikilikler içerisinde bir yere konumlandırılmayan dışlanmış ortadadır.” Tıksınç olan da korkulan gibi tehdit unsuru olarak görülmekte ve de bunun sonunca ötekileştirilmektedir.

Alex Callinicos ise ırkçılık ve korkudan kaynaklanan farkları belirginleştirmek için *heterofobi* kavramını kullanır (akt. Özbek, 2012:71). Heterofobi, değişik ve yabancı olduğu gerekçesiyle bu kişilerle ilişki kurmaktan kaçınılarak onların dışlanması ve onlara karşı saldırganlık gösterilmesi anlamına gelmektedir. Daha sonra Albert Memmi bu kavramı genişleterek biyolojik bir gönderimin olmadığı ve aşağılama pratiklerinde psikolojik bir korkunun etken olduğu bir kavramsal temellendirmeye gider (akt. Özbek, 2012:71).

Sonuç olarak göç alan ve farklı etnik kimlikleri barındıran, kozmopolitizmin daha derinden etkili olduğu kentler bir taraftan küreselleşme etkisiyle homojenliği yaşarken diğer taraftan da “çeşitliliğe toleransın” geliştiği yaşam alanları olarak algılanabilir. Dolayısıyla İstanbul’da yaşayan ve kimlik olarak “en uç”lardan biri olarak ifade edilebilecek olan Afrikalı göçmenlerin, genelde “ötekileştirme” sürecinde yaşanan değişimleri, özelde ise ırkçılık, milliyetçilik, zenofobi ve etnisite gibi kavramların nasıl yeniden-üretildiği ve kavrandığını anlamamız açısından uygun imkânlar sunmaktadır. Bu noktada son olarak etnisite ve etnik kimlik başlığına da değinmekte fayda vardır.

1.4. Etnik Kimlik

İrkçılık, kapitalist üretim ilişkisi içinde köle emeği kullanmayı meşru gösteren bir ideolojidir. Günümüzde köle emeğinin yerini ise değişik etnik kökene sahip işçiler, yani göçmenler almıştır. Bu durum ücret eşitsizliğini de beraberinde getirmektedir (Özbek, 2012:112). İşte eşitsiz sürecin, nasıl “ötekileştirici” süreçler

doğurduğunu anlamak için önce “biz” olgusuna yani “kimlik” kavramına değinmek gerekir. Kısaca kimlik, kişilerin ve çeşitli büyüklük ve nitelikteki toplumsal grupların kendilerini tanımlama ya da diğer gruplardan ayırma yönünde yaptıkları nitelermelerdir. “Ben kimim” ya da “Biz kimiz” sorusuna verilen cevap ikili bir olgudur hem bireysel hem de toplumsal alanla ilişkilidir. Bu nedenle bireyin, kendisi ve kimliği hakkındaki kavrayışı, kendiliğinden, boşlukta ve yaşadığı toplumdan bağımsız olarak oluşmaz. Bu kavrayış çevre ile sürekli etkileşim sonucunda gelişip değişir (Yumul, 2001:109). Kimlik bu yönünden dolayı hem tümüyle toplumsal hem de benzersiz biçimde kişiseldir. Toplumsallığın sınırları genişledikçe, hem kimlik algıları çeşitlenmekte, farklılaşmakta hem de çoğalmaktadır (Aydın, 2001:14,18). Bunlar kısaca, etnik, dini, kırsal-kentsel kimliklerle, sınıfa, ulusa, yaşa, cinsiyete, bölgeciliğe dayalı vb. kimlikler olarak sınıflandırılabilir. Ancak günümüz dünyasında, insanların en fazla sarıldıkları tutunum araçları arasında etnik, dini ve milli/ulusal kimlikleri ön plana çıkmaktadır (Suvari, 2005:286). Özellikle siyasal meşrulaştırmalar için etnik kimlik kullanımı 20’nci yüzyılın sonlarının karakteristik bir özelliği olmuştur (Eriksen, 2012:425).

Etniklik, kültürel pratiklere ve belli bir toplumun insanlarını diğerlerinden ayırt eden görünümlere atıfta bulunur. Etnik grupların üyeleri kendilerini toplumda diğer gruplardan kültürel açıdan farklı görür, karşılığında da farklı görülürler. Farklı özellikler bir etnik grubu diğerinden ayırt etmeye yardımcı olabilir ancak bunların arasında en bilinenler dil, tarih ya da (gerçek ya da hayali) atalar, din, giyim ya da süslenme tarzlarıdır (Giddens, 2012:535). Barth’a (2001:18) göre, etnik grubun aidiyetini belirleyen unsurlar, objektif olarak nitelenen farklılıklar değil, toplumsal süreçte oluşan farklılıklardır. Barth, insanların davranışları açısından ne denli farklı olursa olsunlar, eğer kendilerini B grubuna değil de A grubuna ait hissediyorsa, bu tanımlamayı kimsenin engelleyemeyeceğini belirtir. Eriksen (2004:14-15, 27) etnisitenin ortaya çıkması için toplulukların birbirleriyle asgari bir temasının olması gerektiğini ve birbirlerinin fikirlerini, kültürel açıdan diğerlerinden farklı olarak algılamalarının zorunlu olduğunu ifade eder. Yani etnisite, karşılıklı ilişkiler sonucunda şekillenmektedir; küreselleşmeyle birlikte de daha fazla grubun

birbirleriyle temasının artması söz konusudur. Öte yandan küreselleşme etnik grupların mobilitesini artırarak yeni diasporaların oluşumuna zemin hazırlamaktadır.

Bu aşamada sorulacak en önemli sorulardan biri küreselleşmeyle birlikte millî/ulusal ve etnik kimliklerin durumun ne olacağıdır. Tomlinson (2004:142), — Anthony Smith'in görüşlerine de atıfta bulunarak— küreselleşmiş bir dünyada ulusal kültürel kimliklerin hâlâ varlığını sürdüreceğini ve etkili olacağını belirtir.

İKİNCİ BÖLÜM

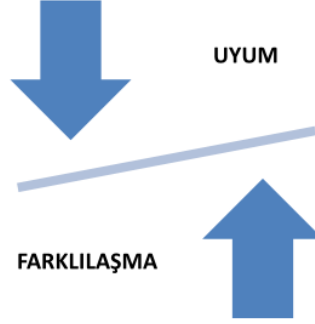
METODOLOJİ

2.1. Araştırmanın Konusu ve Amacı

İstanbul, Kürt, Alevi, Ermeni, Rum gibi çeşitli etnik kimliklere ev sahipliği yapmanın dışında, artan uluslararası göçle birlikte pek çok “yabancıyı” da bünyesinde barındırarak büyük bir kozmopolit mekâna dönüşmüştür. Sahra-altı Afrika ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmenler de İstanbul’un bu kozmopolit mozağının bir parçasıdır. Çeşitli Afrika ülkelerinden gelen bu göçmenleri diğerlerinden ayıran en önemli unsur ise siyah ten renklerinden dolayı yabancı olduğu en çabuk fark edilebilen göçmen grubu olmasıdır. Hiç şüphesiz kendisinin yabancı olduğunu gizleyemeyen bu göçmenler, sosyal hayatta bu kimliklerinin beraberinde getirdiği olumlu ya da olumsuz tepkileri en hızlı bir biçimde üzerlerine çekmektedir. Bu tepkiler de toplumsal uyum ve farklılaş(tır)ma konusunda önemli bir rol oynamaktadır.

Uyum ve farklılaş(tır)ma süreçlerini birbirlerine karşıt kuvvetler olarak değerlendirebiliriz. Ötekinin varlığına gösterilen tepki ve/veya toleransları, toplumsal uyumun kilit unsuru olarak ele almalıyız. Uyumun düz bir çizgide durması için ayrımcı pratiklerin alttan baskı yapmaması gerekmektedir (Şekil 2.1). Sonuçta ötekileştirici, ırkçı, dışlayıcı vb. pratiklere maruz kaldığını düşünen bir göçmenin ne kadar iyi koşullarda istihdam, barınma, eğitim, sağlık vb. imkânlarına sahip olursa olsun “aidiyet duygusu” kurmakta zorlanacağı ve kendini “evinde gibi” hissedemeyeceği ileri sürülebilir.

Şekil 2.1 : Uyum ve farklılaşma sürecinin analizi.

Bu çalışmanın amacı da İstanbul’da yaşayan Afrikalılar özelinde göçmenlerin karşılaştıkları dışlayıcı pratikler karşısında yaşadıkları farklılaşma ve sosyal dışlanma süreçlerini analiz etmek ve buna bağlı olarak topluma ne kadar uyum sağlayabildiklerini iki özne —hem Afrikalılar hem de yerel halk— üzerinden ortaya koymaktır.

2.2. Araştırmanın Yöntem ve Tekniği

Niceliksel araştırmalar, verileri istatistik ve matematik yoluyla, niteliksel araştırmalar ise verilerin anlamlarını analiz etme yoluyla onları kavramlaştırmayı tercih eder (Dey, 1993:3). Bu bağlamda da niteliksel araştırmalar, niçin ve ne kadar gibi sorular yerine, amacı anlamak ve gerçekliği olduğu gibi tanımlamak için ne ve nasıl sorularına odaklanır (Kümbetoğlu, 2005:34). Kısaca niteliksel araştırmayı, toplumsal sistemlerin derinliklerini keşfetmek üzere geliştirilen bilgi üretme yollarından birisi olarak tanımlayabiliriz (Özdemir, 2010:326). Bu araştırmada, Afrikalı göçmenlerin yaşadıkları tedirginliklerden dolayı nicel bir araştırmaya katılım oranlarının az olacağı düşüncesiyle niteliksel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Ayrıca bu yöntem sayesinde derinlemesine yapılan görüşmelerle bilgi verenin (*informant*) dünyasına girip deneyimlerinin, duygu ve görüşlerinin daha iyi algılanması sağlandı.

Niteliksel araştırmada veri oluşturmanın teknikleri, katılımcı ve doğal gözlem, derinlemesine görüşme ve belge inceleme, bireysel yaşam hikâyeleri, özgeçmiş incelemeleri, tarihsel analizler, film, video ve fotoğraflar, beden dili çözümlenmeleri, anketler, tarama çalışmaları ve psikolojik testlerdir. Bu araştırmada, antropolojinin başlıca veri oluşturma yollarından biri olan katılımcı gözlem tekniğinin yanı sıra yarı yapılandırılmış açık uçlu görüşmeler ile sohbet eşliğinde bireylerle derinlemesine görüşülerek onların hayat hikâyeleri, görüş ve deneyimleri toplanmıştır. Çeşitlilik gösteren bu veri yelpazesinde en azından bazı noktalarda standartlaşmaya da ihtiyaç vardı. Standartlaştırılmış görüşmeler, sistematik veri elde edilmesini kolaylaştırıp ve farklı kişilerden çeşitli bilgi toplanması sırasında oluşacak farklılıkları azaltmaktadır (Patton, 1987:113). Bu nedenle hem Türkiyeli hem de Afrikalı görüşmecilere uygulamak üzere iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanarak sistematik bir şekilde standart veriler elde edilmeye çalışılmıştır.

Coğrafi sınırları köy, kasaba gibi küçük ölçekli bir alanda etnografik alan araştırması yapmak beraberinde bazı zorlukları da getirmektedir. Öncelikle bavulunuzu alıp gideceğiniz belli bir alanın olmaması nereden çalışmaya başlayacağınız ve nasıl görüşmeci bulacağınız gibi soru işaretlerini doğurmaktadır. Araştırma yapılan evren hakkında yeterli bilgiye sahip olunmadığı bu tip durumlarda kartopu tekniği en yararlı tekniktir. Burada araştırmacının uygun bir kaynak kişiye ulaşması ve daha sonra bu görüşmecinin de başka bir kişiye önermesi ile araştırma evrenin giderek büyütülmesi hedeflenmektedir. Yalnız bu teknik, görüşülen her kişinin kendisi ile benzer özelliklere sahip tanıdıklarını önereceği için temsil gücünün de kısıtlı olacağı varsayımı ile eleştirilmektedir (Kümbetoğlu, 2005:99). Bu çalışmada, çoğu zaman görüştüğüm kişiler —özellikle de kaçak olan Afrikalı göçmenler— başka bir bağlantı kurma konusunda çekimser davrandılar. Bu tip durumlarda sıfırdan kaynak kişi arayışına girmek zorunda kaldım. Bu bağlamda, bu eleştirinin çalışmam açısından değerini yitirmiş olduğu kanaatindeyim.

Günümüzde yeni iletişim teknolojileriyle birlikte sosyal medyanın kullanımında büyük bir artış olduğu bilinmektedir. Özellikle de genç nüfusun büyük rağbet gösterdiği sosyal medya, Facebook, Youtube, Twitter ve blog gibi çeşitli uygulamalarla kişilere fotoğraf ve video paylaşımı dışında duygu, düşünce ve görüşlerini de paylaşma imkânı sunmaktadır. Hatta bireylere takma bir isimle gerçek kimliklerini saklayıp, sosyal baskılardan uzaklaşarak görüşlerini daha özgürce ifade edip bunları tartışmalarına vesile olmaktadır.¹ Bu araştırmada internet ortamında Afrikalı göçmenlerle ilgili çıkan haberler ile Türkiye’de yaşayan iki Afrikalı göçmenin yaşadığı deneyimleri aktardığı Youtube kanallarındaki videolar² ile buraya yapılan izleyici yorumları ve konuyla ilgili çeşitli diğer paylaşımlar, niteliksel veri olarak incelenmiştir.

Siber dünyada edinilen yeni sosyal kimlikler, bunların reel hayata yansımaları, kurulan yeni ilişki biçimleri, ortaya çıkan yeni alışkanlıklar ve iletişim şekilleri gibi pek çok etken sosyo-kültürel hayatımızın değişimine etkide bulunmaktadır. Bu durum etnografik araştırmaların siber alana yönelmesine neden olup “siber etnoloji”yi doğurmuştur. Bu noktada, bu araştırma siber etnografi kullanılarak yapıldığı iddiasında değildir. Sadece yüz yüze yapılan görüşmelerin, sanal dünyadaki yansımalarına kayıtsız kalmadan, göçmen Youtube videoları ile pekiştirilmesi hedeflenmiştir.

¹ Siber alanda kimliğini gizleyenlere, *lurker* (gizlenen) denilmektedir. Siber etnografi çalışmalarında araştırmacının gözlemci sıfatıyla *lurking* (gizlenmek/gizlenmiş) yapması, etik ve güvenilirlik açısından itirazları üstüne çekmektedir (Nahya, 2007:19). Heath (1999), etnografin en güçlü özelliklerinden olan diyalog ve karşılıklı iş birliğinden uzaklaşmanın kabul edilemez bir durum olduğunu savunarak siber etnografi çalışmalarını eleştirmektedir (Heath’den aktır. Karakulakoğlu, 2010:193). Ama tüm bunlara rağmen, siber alanda ortaya çıkan yeni gelişmelere bağlı olarak değişen sosyal etkileşim biçimleri sosyal bilimcileri bu alanda çalışmaya itmekte ve bilimsel literatürde bu alanda yapılan etnografik çalışmalar hız kazanmaktadır.

² Joel Moriasi, 2020; Ladin Siracide, 2020.

2.3. Araştırmanın Konusunun ve Probleminin Sınırlandırılması

Birinci bölümde de bahsettiğim gibi, göçmenin yeni mekânıyla kurduğu ilişki, sosyal bilimciler tarafından çeşitli yönleriyle ele alınmış ve kuramsal açıdan irdelenmiştir. Bireyin yeni geldiği topluma uyum sağlaması hiç şüphesiz devletin göç ve göçmen politikaları ve buna bağlı olarak göçmene tanınan veya tanınmayan hukuki haklar, iki ülke arasındaki tarihsel, siyasi ve ekonomik ilişkiler, iki toplum arasındaki kültürel farklar, göçün sebepleri, göçmenin içinde bulunduğu yaşam koşulları vb. pek çok faktör etkilidir. Tüm bunlar tek bir araştırmada incelenemeyecek kadar geniş çaplı konulardır. Bu noktada konunun sınırları çizilerek sorun netleştirilerek araştırabilir hale getirilmelidir. Göçmenin topluma uyumunu tespit etmek için barınma, istihdam, eğitim, sağlık, toplumsal iletişim ve aidiyet duygusu, farklılaştırma sürecini anlamak için ise ayrımcılık, ırkçılık, zenofobi, ötekileştirme ve sosyal dışlanma konu başlıkları seçilerek yarı yapılandırılmış mülakat formları hazırlanmıştır (Bkz. Ek 1 ve Ek 2).

Daha önce de belirttiğim gibi uyum ve farklılaşma süreçleri birbirlerine karşıt kuvvet oluşturmaktadır. Uyumu, terazinin bir kefesine koyacak olursak, diğer kefedeki bulanacak olan farklılaşma ne kadar ağırlık yaparsa, terazideki uyumun da yükselmesi, yani gerçekleşmesi o kadar zorlaşacaktır (Şekil 2.2). Bu nedenle “Afrikalı Göçmenlerin Farklılaşma ve Uyum Sürecinin” analizi için hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formu, göçmenlerin demografik bilgileri ve göç hikâyeleri elde edildikten sonra Şekil 2.2’deki konu başlıkları üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 2.2 : Uyum ve farklılaşma analiz terazisi.

İstihdam —başta Lackwood ve Esser’in çalışmaları olmak üzere— pek çok uyum kuramında önemli bir ölçüm ve değerlendirme birimidir. Göçmenin iyi koşullarda yaşamını sürdürebilecek ekonomik gelire sahip olması, yerel halk ile eşit çalışma koşullarına sahip olması gibi pek çok etken topluma uyum sağlama konusunda önemlidir. Bu nedenle, bu başlık altında göçmenlerin çalışma izni olup olmadığı, Türkiye’ye geldiğinden beri hangi işlerde ve hangi koşullarda çalıştığı, çalışma ortamında işveren ve iş arkadaşlarıyla ilişkilerinin nasıl olduğu irdelenmiştir.

Uyum sürecinde ikinci basamağı barınma oluşturmaktadır. Ager ve Strang’ın (2008:171) da belirttiği gibi göçmenlerin hem fiziksel ve duygusal refahları hem de kendilerini “evde” hissetmeleri açısından barınma mevzusu oldukça önemlidir. Bu nedenle bu başlık altında, göçmenin oturma izni olup olmadığı, nasıl bir ortamda yaşadığı öğrenilmeye çalışılmıştır. Ayrıca bu başlıkta terazinin iki ucunu da algılayabilmek için göçmenin barınma konusunda yaşadığı zorluklar da araştırılarak göçmenin farklılaştırıcı pratiklere maruz kalıp kalmadığı algılanmaya çalışılmıştır.

Daha sonraki ölçüm birimi eğitimidir. Bireylerin topluma uyumunu sağlayan en önemli süreçlerden biri olan eğitim, göçmenlerin yeterli bilgi ve becerilerle donatılmasını sağlayarak istihdam edilmesini kolaylaştıracak, ayrıca yeni bir çevre edinmesini de sağlayacaktır. Bu nedenle bu başlık altında bireylerin Türkiye’de

aldığı eğitim ve bu süreçte bir göçmen olarak yaşadığı deneyimler sorgulanmıştır. Ayrıca daha önce de belirttiğim gibi 2013 yılında 1091 kişi Türkiye Bursları projesinden yararlanarak çeşitli Afrika ülkelerinden Türkiye'ye okumaya gelmiştir. Hatta bu çalışmada görüşülen kişilerin 12'si bu burs vesilesiyle İstanbul'a göç etmiştir. Bu öğrencilerin sosyalle oldukları en önemli yerlerden biri hiç şüphesiz okullarıdır. Bu nedenle bu görüşmecilerin okul hayatlarında karşılaştıkları olumlu ve/veya olumsuz durumlarla ilgili detaylı bilgi alınmıştır.

Sağlık basamağı bireyin yeni topluma uyum sağlamasında oldukça önemlidir. Yerel ile eşit haklara sahip olup olmadığı, sağlık hizmeti alırken dışlayıcı/ötekileştirici süreçlere maruz kalıp kalmadığı uyum ve farklılaşma sürecinin analizinde oldukça önemlidir. Bu nedenle bu konu da alt başlık halinde ele alınmıştır.

Uyum ve Farklılaşma analiz terazisinde toplumla iletişim önemli bir yer tutmaktadır. Burada öncelikle iletişim için en temel gereklilik olan dil konusuna değinilerek, göçmenlerin Türkçeyi okuma, yazma ve konuşma becerileri konusunda bilgi toplanmıştır. Sonuçta Esser'in (2000:56-66, akt. Şahin, 2010:107) de belirttiği gibi, göçmenlerin çok iyi dil bilmeleri, içinde buldukları toplumun kültür ve geleneklerine uyum sağlamaları ve bu toplumun üyeleri ile bağlantı kurmaları açısından oldukça önemlidir. Ayrıca görüşülenin toplumun diğer üyeleriyle nasıl ilişkileri olduğu, sosyal ağlarının ne kadar kuvvetli olduğu vb. meselelere değinilerek toplumsal uyum ve farklılaşma süreci algılanmaya çalışılmıştır.

Uyum ve Farklılaşma analiz terazisinin uyum kefesine son olarak aidiyet duygusu eklenmiştir. Toplumsal uyumun belki de en önemli ölçüm birimi bireyin kendini bulunduğu topluma ne kadar ait hissedip hissetmediğidir. Bu nedenle göçmenin buraya karşı oluşturduğu aidiyet duygusu algılanmaya çalışılmıştır.

Terazinin diğer tarafında ise farklılaşma sürecini algılayabilmemiz için bireyin ayrımcı, zenofobik ve ırkçı pratiklere maruz kalıp kalmadığı araştırılmıştır. Bu noktada, Afrikalı göçmenlerin bu konudaki söylemleri kadar bunu uygulayan öznenin, yani Türkiyelilerin görüşleri de oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmanın ikinci basamağını oluşturan “Türkiyeliler Tarafından Afrikalılara Uygulanan Farklılaştırıcı/Ötekileştiri/Irkçı Davranışların Analizi” için yarı yapılandırılmış mülakat formu düzenlenmiştir (Bkz. Ek 2).

Bu form, beş ana başlıkta toplanmıştır. İlk başlıkta, görüşmecinin kısaca kendi hayatını anlatması istenerek demografik bilgileri öğrenilip, sosyo-ekonomik durumuna dair ayrıntılar elde edilmeye çalışılmıştır. İkinci kısımda, ırk ve ırkçılık başlığı altında görüşmecilerin bu konudaki fikirleri sorgulanmıştır. Irkın, biyolojik olarak var olmadığı düşüncesi, 20’nci yüzyılın ortalarında bilim çevrelerinde yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu bilginin, görüşmeciler tarafından ne kadar bilindiği sorgulanarak, ötekileştirici süreçlerin temelleri algılanmaya çalışılmıştır. Milliyetçilik ve ırkçılığı ortak paydada tutan pek çok yön vardır. Bu bağlamda, görüşmecilerin milliyetçi bakış açıları irdelenmiş ve göçmenlere uygulanan farklılaştırıcı/ dışlayıcı pratiklerin milliyetçi düşüncülerle bağlantısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Zenofobi, daha önceden belirttiğim gibi, yabancı olarak nitelendirilen kişilere karşı duyulan güvensizlik, korku ve/veya nefrettir. Üçüncü alt başlıkta görüşülen bireylerin genelde göçmenlere, özelde ise siyah tenli Afrikalılara karşı zenofobik düşünce ve tavır içinde olup olmadıkları araştırılmıştır.

Daha sonra ise görüşmecilerin hem siyah tenlilere hem de Afrikalı göçmenlere genel bakış açıları ve onlara olan yaklaşımları merkeze alınmıştır. Burada özellikle, bugüne kadar bu göçmenlerin herhangi biriyle, sosyal hayat içinde biraraya geldiler ise tepkilerinin nasıl olduğunu ve sosyal iletişime geçip

geçmedikleri öğrenilmiştir. Ayrıca görüşmecilerin “Afrikalılar pistir,” “Afrikalılar kokar” gibi kalıplaşmış değer yargılarına sahip olup olmadıkları ve bu göçmenlerle çeşitli koşullarda (komşu, sevgili, iş arkadaşı, çalışanı vb.) bir araya gelmek durumunda kalırlarsa nasıl tepkiler verecekleri irdelenmiştir.

Son olarak ise görüşmecilerin göçmenlerin geldikleri yerleri, onların kültürlerine veya buradaki yaşam koşullarına dair bilgileri onlarla empati kurmalarını ve/veya onları anlamalarını kolaylaştıracağı düşüncesinden hareketle görüşmecilere, Afrika kıtası ve Türkiye’deki Afrikalılarla ilgili ne kadar bilgiye sahip olduklarını irdelenmiştir.

Sonuç olarak, araştırmanın uyum ayağı, Afrikalı göçmenlerin Türkiye’ye uyumunu sağlamasında önemli rol oynayan barınma, istihdam, eğitim, sağlık, toplumsal iletişim ve aidiyet duygusu gibi konu başlıkları ile sınırlandırılmıştır. Farklılaştırma süreçlerinin analizi ise ağırlıklı olarak Türkiyeliler üzerinden, görüşmecilerin Afrikalılara bakış açılarında ve davranışlarında zenofobik, ırkçı ve ayrımcı nüanslar olup olmadığı üzerinden irdelenmiştir.

Afrikalı görüşmeciler seçilirken, Sahra-altı Afrika ülkesinden göç etmesi dışında herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir; göçmenin yaşı, cinsiyeti, mesleği, geliş nedeni ya da kaçak olup olmadığı gibi kriterler sorgulanmadan İstanbul’a göç etmiş olması kabul edilip çeşitli göçmen gruplarına ulaşılacak hedeflenmiştir. Böylece bu kimlikler üzerinden çeşitli örneklem kümeleri oluşturularak farklı kimlik ve statü özelliklerinin, farklılaşma ve uyum konusunda getirdiği farklılıklar da ölçülmeye çalışılmıştır. Türkiyeli görüşmeciler seçilirken de belli bir ana ayrım/kriter belirlenmeksizin çeşitli kimlik ve sosyoekonomik düzeyden (Ermeni, Alevi, Sünni, eğitilmiş/eğitimsiz vb. gibi) kişilerle görüşülmeye çalışılmıştır. Bu görüşmelerle bir nevi Afrikalı görüşmecilerin söylemleri doğrulama ya da yanlıştırma yoluyla test edilmiştir.

2.4. Etnografik Alan Araştırması

Etnografya, insanların kendi dünyalarını, kendi terimleriyle anlatmalarına izin vererek onları yaşam alanlarında gözlemleyip bunları insanlara aktarmaktır (Miles, 2003). Bir başka deyişle, bir insan topluluğunun hayat bilgisini yazmaktır (Atay, 2016:9). Bu noktada antropoloğun araştırdığı topluluk üyeleriyle mümkün olan en üst seviyede empati kurması ve çevresindeki farklı yaşamın özünü anlamaya çalışması beklenir (Atay, 2017:195).³

Etnografyanın en sık kullanılan tekniği görüşme ve gözlemdir. Görüşmede kullanılan yöntem sözlü iletişimdir. Bu ilk bakışta kolay bir bilgi edinme tekniği gibi gözükse de görüşme formlarının hazırlanması, test edilmesi gibi aşamalardan oluşmaktadır (Yıldırım, 1999:10). Bu nedenle bu çalışmada yapılan görüşmeleri ön araştırma görüşmeleri ve asıl görüşmeler olmak üzere iki başlık altında ele alabiliriz. Ön araştırma görüşmeleri, Nisan 2014 ile Temmuz 2014 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olup, 10 tane Afrikalı göçmenden elde edilen bilgiler ışığında tamamlandı. Bu süreçte, Fatih Belediyesi Gençlik ve Spor Birimi'nin düzenlediği "Afrika Futbol Dostluk Takımı"nın antrenmanlarına giderek başta Nijerya olmak üzere çeşitli ülkelerden gelen futbolcularla görüştim. Ayrıca Kamerunlu, İngilizce öğretmeni olan bir erkek bireyle derinlemesine görüşmeler yaptım. Bu görüşmeler sonrasında Afrikalı göçmenlerin yaşadığı uyum ve farklılaş(tır)ma sorunlarının genel çerçevesi çizilerek bu sorunlar sınıflandırılmıştır.

³ Burada gözden kaçırmamız gereken şey, antropolojik çalışmaların tek taraflı ve tek sesli bir etkinlikten ziyade "diyalojik" metinler olarak ele alınması gerektiğidir. Antropoloğun ve yerelin bir araya gelmesinden karşılıklı olarak etkilendiği, çok sesli, "öznelerarası" (*intersubjective*) çoklu deneyim ve etkileşimlerin yaşandığı bir zemin söz konusudur (Atay, 2017:199). Dolayısıyla da "her araştırmacı kendi etnografik deneyimini açmaya ve mayalayacağı idrakı kendi kişisel biyografisi ve araştırmanın hikâyesini içerisinden tartışmaya devam etmelidir" (Zırh, 2017:61).

Bu görüşmelerden sonra Erasmus programıyla bir akademik eğitim yılı boyunca misafir doktora öğrencisi olarak Kopenhag Üniversitesi'ne gittiğim için saha araştırmama ara vermek durumunda kaldım (Yurtdışında kaldığım bu süreçte benim de göçmen olmam ve göçün beraberinde getirdiği zorlukları deneyimlemem, Afrikalı göçmenlerle daha kolay empati kurmamı sağlamıştır). Bu süre zarfında çalışmamı teorik açıdan kuvvetlendirmek için konuyla ilgili ders ve seminerleri takip edip gerekli literatürü taradım ve sahanın ön araştırmasında edindiğim bilgilerle “Afrikalı göçmenlerin farklılaşma ve uyum sürecinin analizi yarı yapılandırılmış” mülakat formunu oluşturdum.

Temmuz 2015 tarihinde başladığım Afrikalı göçmenlerle yaptığım alan araştırmamı Haziran 2016 tarihinde tamamladım. Bugüne kadar kontak kurduğum, sahada gözlem yaparken tanıştığım, sohbet ettiğim Afrikalı göçmenlerin sayısı 55'tir. Bu kişilerden 22'siyle derinlemesine görüşüp, mülakatın tamamını uyguladım ve sadece bu kişileri bilgi verenim olarak kabul ettim. Buna rağmen saha çalışmam boyunca yaptığım tüm gözlem ve sohbetler bu tezin oluşumuna katkı sağlamıştır. Türkiyeliler tarafından Afrikalılara uygulanan farklılaştırıcı/ ötekileştirici/ırkçı davranışların analizi için hazırlanan yarı yapılandırılmış mülakat formunu ise Haziran 2016- Ekim 2016 tarihleri arasında toplam 23 kişiye uyguladım (Bu kişilerin demografik bilgileri bir sonraki bölümde ayrıntılı olarak aktarılacaktır.)

Çalışma içerisinde hem Afrikalı hem Türkiyeli tüm bilgi verenlerin kimliklerini gizli tutmak için gerçek isimleri yerine takma adlar kullanılmıştır. Takma isimler seçilerken görüşülen kişilerin ülkesinde yaygın olarak kullanılan isimler tercih edilmiştir.

Afrikalılarla yaptığım görüşmelerde, göçmenlerin İstanbul'un çok farklı ilçelerine dağılmış olmaları katılarak gözlem konusunda da bazı sıkıntılar yarattı. Klasik etnografik çalışmalarda olduğu gibi görüşmecilerimle birlikte yaşama

imkânım olmadı. Katılarak gözlemin kısıtlı kalmasının çalışmayı kısır kılacağını düşündüğüm için bilgi verenlerimle birden fazla kez görüşmeye çalıştım. Çalışmamın başında soracağım soruları tek bir buluşmada sormak yerine farklı zamanlarda yaptığım görüşmelere yaydım. Ama bu noktada bazı handikaplarla karşılaştım. Örneğin bazı görüşmeciler her buluşmada aynı konu çevresinde konuşmak istemedi. Ayrıca her buluşmada ses kaydı alınabilecek sessiz bir ortam bulmak da zor oldu. Bu nedenle daha sonra mülakat formunun sorularını tek bir buluşmada ve ilk görüşmede yapmaya çalıştım. Ama bazen de ilk buluşmada yeterli güven ortamını sağlayamadığımı düşündüğüm anlar oldu. Böyle durumlarda da ilk görüşmeyi tanışma ve sohbet şeklinde gerçekleştirdim, ikinci görüşmede mülakat formunu uyguladım. Mülakat formunun uygulandığı görüşmeler yaklaşık 45 dakika ile 5 buçuk saat arasında değişkenlik gösterdi. Çoğu bilgi verenimle en az üç kez görüştüm. Üçüncü görüşmelerde genellikle müze gezmek, bir yerde yemek yemek gibi sosyal aktivelerde bulunmaya çalıştım. Bazen 10 kez görüştüğüm kişiler de oldu. Bu ekstra görüşmelerde özellikle İstanbul'da yaşayan insanların onlara davranış şekliyle ilgili gözlem yapma fırsatım oldu.

Türk vatandaşlarının konuyla ilgili görüşlerini almak için yapılan görüşmeler, Afrikalı görüşmecilerin aksine tek seferde yapılan görüşmeyle son buldu. Görüşmelerin süresi ise kırk dakika ile iki buçuk saat arasında değişkenlik gösterdi. Görüşmeler bazen bir kafede, bazen ise iş yerinde veya ev ortamında yapıldı. Bilgi verenlerimin biri hariç, diğerleriyle sadece bu araştırma sırasında tanıştım. Tanımadığım kişilerle görüşmeyi tercih etmemin nedeni, bu kişilerin konuya ilişkin fikir ve görüşlerini ön yargı, endişe gibi duygulardan arınarak, kendilerini bir yabancıya daha rahat ifade edeceklerini düşündüğümüdür. Ayrıca yakın çevremdeki insanların saha deneyimlerime kulak aşinalıklarının olması, benim konuyla ilgili görüşlerimi ve hassasiyetimi bilmeleri, ister istemez bana göre şekillenerek cevap vermelerine yol açabilirdi. Tüm bu ihtimalleri ortadan kaldırmak ve daha geniş bir yelpazede, farklı sosyoekonomik düzeydeki insanlara ulaşabilmek için kartopu tekniği kullanarak, tanımadığım insanlara yöneldim.

Görüşmelerim sırasında bilgilendirilmiş onam formu kullanmadım. Özellikle görüştüğüm Afrikalılar, genellikle kaçak olarak Türkiye’de yaşadıkları için zaten görüşmeye zor ikna oluyorlardı. Ayrıca imza isteyip daha tedirgin olmalarını istemedim. Ama her görüşme öncesinde bu çalışmayı niçin yaptığımı, sonuçlarının bilimsel etik kurallar çerçevesinde yalnızca bilimsel amaçlar için kullanılacağını ve onların hiçbir kişisel kimlik bilgisini yayınlamayacağıma dair söz verip, onların da sözel rızalarını aldım. Görüşmelerin çoğunda ses kaydı aldım. Ama bazı görüşmeciler ses kaydı almama izin vermedi. İzin alamadığım bu tür görüşmelerde yazılı not alma yoluna gittim. Daha sonra bu görüşmeleri deşifre ederek, konu başlıkları altında topladım.

Yapılan tüm bu görüşmeler dışında konuyla ilgili bilimsel seminer ve söyleşiler takip edip, konuyla ilgili çalışan sivil toplum kuruluşlarıyla ilgili irtibata geçtim. Özellikle seks işçileri ilgili bölüm yazılırken, Mor Çatı sivil toplum kuruluşunun Sınır Tanımayan Kadınlar ile ortak hazırladıkları bir söyleşinden elde edilen veriler ile Hürriyet gazetesi foto muhabiri Murat Şaka ile yaptığım görüşmenin bilgileri veri olarak tezde kullanılmıştır. (Şaka, bir buçuk yıl boyunca Ugandalı seks işçisi kadınlarla görüşmüş ve konuyla ilgili haber yazısı 29 Mart 2015 tarihinde Hürriyet Gazetesinde yayınlanmıştır.)

2.5. Etnografinin Zorlukları

Etnografi, Atay’ın belirttiği gibi, “bu insanlar böyle yaşar” dediği bir metin olmaktan çıkmış, “bu insanlar ve ben böyle yaşadık” dediği bir metin haline gelmiştir. Yani “artık antropolog, kendi katılımının niteliksel seyrini de etnografik bilgi üretiminin bir parçası olarak dikkate alıyor, yani topluluğun dünyasındaki halini, hali pürmelalini, kimlerle görüşüp görüşmediğini, başarabildiklerini ve

başaramadıklarını, hayal kırıklıklarını, şaşkınlıklarını rahatsızlıklarını da tartışmaya açıyor” (Atay, 2016:12). Bu düşünceden yola çıkarak ben de kendi çalışmamın beraberinde getirdiği etnografik sorunları ve bunları nasıl çözüp çözemediğimi dile getirmek istedim.

Çalışmanın en başında karşılaştığım ilk sorun bürokratik engel oldu. Araştırmaya nereden başlayacağım düşündüğüm sırada medyada İstanbul İl Göç İdaresi'ne bağlı olan Kumkapı Yabancılar Misafirhanesi'nde kalan göçmenlerle ilgili çıkan haberler üzerine burada alan araştırması yapabileceğimi düşündüm.⁴ Bunun üzerine gerekli yerlere izin başvurusunda bulundum. İl Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'nün görev ve yetkileri⁵ arasında yer almasına rağmen göçmenlerle görüşme yapmama izin verilmedi. Aldığım olumsuz yanıt üzerine çalışmamın yönünü biraz değiştirerek sokaktaki göçmenlere yöneldim.

Bilgi veren bulma, kişileri görüşmeye razı getirme ve görüşmeyi ayarlama karşılaştığım en büyük zorluklar oldu. Çalışmaya önce İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi koridorlarında tanıştığım bir Afrikalı öğrenci ile başladım. Daha sonra görüşmelerimi onun yurttan tanıdığı Afrikalı öğrencilerle devam ettirdim. Ama görüşmecilerimin çeşitlilik (sadece öğrenci olan Afrikalılarla görüşmek yerine, kaçak ve/veya çalışan vb. göçmenler) göstermesi açısından bir süre sonra başka bir kartopunu başlatacak anahtar görüşmeci (*key informant*) arayışına girmek

⁴ 25 Ekim 2009 tarihinde Birgün Gazetesi'nde Afrikalı Sano'nun bu misafirhanede kaldığı sürede maruz kaldığı kötü koşullar haber olmuştur (Çevrimiçi) <https://www.birgun.net/haber-detay/kumkapi-toplama-kampi-49016.html>. 22 Temmuz 2014 tarihinde ise Milliyet Gazetesi'nde yayınlanan haberde buradaki göçmenlere kötü muamele yapıldığı ve misafirhanenin “toplama kampı” gibi olduğuna dair bir haber yayınlanmıştır (Çevrimiçi) <http://www.milliyet.com.tr/insanligin-unutuldugu-misafirhane--gundem-1915258/>. 5 Aralık 2015 tarihinde CNNTürk Haber sitesinde ise yine bu misafirhane göçmenler tarafından çıkartılan isyan ve yangın haber olmuştur (Çevrimiçi) <https://www.cnntrk.com/turkiye/kumkapida-yabancilar-misafirhanesinde-isyan-cikti>. Çıkan bu haberler üzerine bir araştırmacı olarak bu konuya parmak basmak istememe rağmen bürokratik engeller buna mâni olmuştur.

⁵ Madde 159 (ğ) Kamu kurum ve kuruluşlarının göç alanına yönelik faaliyetlerinin programlanmasına ve projelendirilmesine yardımcı olmak, proje tekliflerini değerlendirmek ve onaylamak, yürütülen çalışma ve projeleri izlemek, bu çalışma ve projelerin uluslararası standartlara uygun şekilde yürütülmesine destek vermek (T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/genel-mudurlugun-gorevleri>, 3.01.2020).

durumunda kaldım. Bunun için Afrikalı göçmenlerin yoğun olarak yaşadıkları Pangaltı, Feriköy, Kurtuluş ve Aksaray Kumkapı sokaklarında dolaştım. Sokaklarda tesadüf eseri karşılaştığım insanlarla tanışmaya çalıştım.

Özellikle müşteri bulmak için Aksaray sokaklarında dolaşan Ugandalı seks işçileri, en zor görüşmeye ikna ettiğim grup oldu. Uzun süre sokaklarda irtibata geçmeye çalıştığım kadınlar ya benimle görüşmeye sıcak bakmadı ya da randevu verip buluşmaya gelmediler. Bunun üzerine yanımda bir “siyah” —kendilerinden biri— olursa bana daha fazla güvenileceklerini düşündüğüm için Afrikalı öğrenci bir arkadaşımınla kontak bulma arayışına giriştim. Tahmin ettiğim gibi böylece Afrikalı kadınların konuşma konusundaki tereddütleri az da olsa azaldı. Ama yine de hem kaçak olan hem de seks işçiliği gibi “legal olmayan” bir iş yapan bu kadınlarla iletişime geçmek kolay olmadı. Bu çabalar sonucunda sadece bir tane seks işçisini görüşmeye razı edebildim. Görüştüğüm bu kişi bana başka bir kontak sağlamayınca yeniden görüşmeciyi arayışına girdim. Çalışmamın son ayında bu sefer de Antropoloji Bölümü’nden iki tane erkek lisans öğrencisiyle Aksaray sokaklarında dolaştık ama bu girişim maalesef başarısızlıkla sonuçlandı. Aksaray sokaklarında kontak bulmak ve gözlem yapmak için o kadar fazla dolaşmıştım ki artık göçmen kadınlarla birbirimizi simaen tanır hale gelmiştik. Bu durum göçmenlerin güvenlerini kazanmama olanak vermediği gibi ayrıca beni bir tehdit olarak algılamalarına da neden oldu. Bir seks işçisinin asistan öğrencime “seninle uzun süre konuşsam başım derde girer” demesi de bunun bir kanıtı niteliğindedir. Böylece seks işçileri ile yaptığım çalışma, nereden bakıldığına göre değişebilecek bir başarı ya da başarısızlık hikâyesi olarak son buldu.

Çalışmada karşılaşılan bir diğer sıkıntı da dil bariyeri oldu. Öğrenim görmeye gelen bilgi verenlerimin hepsi bir yıl Türkçe hazırlık sınıfına gittikleri için kendilerini ifade edebilecek Türkçe bilgisine sahiptiler. Genelde bu kişilerle görüşmelerimi Türkçe yaptım. Ama bazı görüşmecilerimin Türkçesi yeterli olmadığı için görüşmeleri İngilizce yapmak zorunda kaldım. Ama Fransız sömürgesinden

gelip İngilizcesi kısıtlı olan ve Türkçe kendini iyi ifade edemeyen —öğrenci olmayan— kişilerle tanıştığım da oldu. Bunların çoğunu çalışmanın dışında tutmak durumunda kaldım. Ama iki kişiyle Türkçeleri daha iyi olduğu için görüşmeye devam ettim. Fakat yer yer beni anlamakta zorlandıkları veya kendilerini iyi ifade edemedikleri durumlar olduğunu da belirtmeliyim.

Görüşmelerin üçü hariç hepsini tek başıma yaptım. Seks işçisi kadın göçmen ve arkadaşı ile yaptığım çalışmada, antropoloji bölümünde lisans eğitimi alan bir kız öğrenci de bana eşlik etti. Bunun nedeni iki görüşmede ses kaydı alamayacağım düşüncesiydi ki gerçekten de bu görüşmeciler ses kaydı alınmasına izin vermediler. Asistanlığımı yapan bu öğrenci görüşme sırasında konuşulanları not alarak benim tüm enerjimi görüşmeye vermeme yardımcı oldu. Daha sonra ticaretle uğraşan bir erkek bilgi verenimle yaptığım mülakatta erkek asistan öğrencim bana eşlik ederek not aldı.

Etnografik araştırma sırasında araştırmacının cinsiyeti hiç kuşkusuz alanda kurulan iletişimi etkilemektedir. Bu çalışmada ben de bunun etkisini belirgin biçimde yaşadım. Kimi yerlerde kadın olmak beni “tehlikesiz” kıldığı için göçmenlerin bana daha kolay güvenmesini sağladı. Özellikle görüştüğüm kadınlar, hemcinsleri ile konuştukları için özel hayatlarına dair bilgileri daha rahat anlatabildiler. Ama erkekler —ve özellikle Müslüman olan— bu tip durumlarda daha çekimser davrandılar. Ayrıca sahanın en zor kısmı bazı erkek görüşmecilerimin benimle flört etmeye çalışmasıydı. Bu nedenle bazı görüşmecilerimle görüşmenin sıklığını azalttığım veya tekrar görüşmediğim durumlar oldu. Ayrıca özellikle Aksaray bölgesinde çalıştığım dönemde sözlü tacize uğradığım zamanlar oldu. Bu da kadın olmanın bir diğer dezavantajıydı. Ugandalı seks işçileri ile konuşmaya çalıştığım da yalnız bir kadının onlarla konuşması hem Afrikalıların hem de çevredeki diğer vatandaşların dikkatini çekmesine neden oldu. Çoğu zaman etraftaki Türk erkekler tarafından niçin onlarla konuşmak istediğim sorgulanmaya çalışıldı (Çalışmamın son

ayında erkek asistan öğrencileri yanıma almamın bir nedeni de etraftan gelen bu tepkilerin önüne geçmek içindir).

2.6. Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Bu alt başlıkta, derinlemesine görüşme yaptığım önce Afrikalı sonra da Türkiyeli görüşmecilerin demografik bilgilerine yer verilecektir. Böylece demografinin temel kıstasları olan yaş, cinsiyet, evlilik durumu, çalışma durumu, eğitim durumu gibi çeşitli sosyal ve ekonomik yönler mevcut görüşmeciler üzerinden incelenecek ve bilgi verenlerin panoramik bir fotoğrafı çekilecektir.

2.6.1. Afrikalı Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Derinlemesine görüşme yaptığım Afrikalı toplam 22 kişinin 6'sı kadın, 16'sı ise erkektir. Cinsiyet dağılımına baktığımızda erkeklerin lehine eşitsiz bir dağılım olduğu göze çarpmaktadır. Ama Türkiye'ye göç edenlerin de ağırlıklı olarak erkek bireyler olduğu düşünüldüğünde bu eşitsiz gibi gözükten orantı, aslında mevcut durumun yansımasıdır.

Göçle gelen kadın görüşmecilerin yarısı, Afrika'nın batı sahillerinde yer alan ülkelerden gelmektedir; Kamerun (1), Gabon (1), Gambiya (1). Diğer ikisi Afrika kıtasının doğusundan göç etmiştir; Kenya (1) ve Uganda (1). Son bir kişi ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nden gelmiştir. Erkek görüşmecilerin çoğu Afrika'nın batısından, Atlas Okyanusu'na sahili olan ülkelerden gelmiştir; Kamerun (2), Gana (1), Gambiya (3), Nijerya (2), Gine (1), Senegal (3), Fil Dişi Sahili (1). Afrika'nın doğusundan gelenlerin dağılımı ise şöyledir; Etiyopya (1), Kenya (1), Sudan (1).

Görüşmecilerin yaşları 19 ila 35 yaş arasında değişkenlik gösterip ortalama yaş 26'dır. Görüşmecilerimin ağırlıklı olarak burs alarak okumaya gelen öğrenciler olduğu için bulunan bu ortalama yaş makul gözükmemektedir. Ama okumanın dışında çalışmak için gelenler de genç kuşak içinde yer almaktadır. Bu durumda Afrika ülkelerinden Türkiye'ye gelenlerin ağırlıklı olarak genç bireyler olduğunu söyleyebiliriz.

Görüşmecilerin medeni durumlarına baktığımızda kadınlar arasında evli olan yoktur. Erkekler arasında ise sadece 3 kişi evlidir. Her iki cinsiyetten birer boşanmış vardır. Çocuğu olma durumuna baktığımızda ise kadınlar arasında boşanmış olan kişinin, 2 çocuğu vardır. Bu kadın Türkiye'de seks işçisi olarak çalıştığı için çocukları, memleketi olan Uganda'da anneanneleri ile kalmaktadır. Erkekler arasında evli olan Kamerunlu bir kişi, eşini ve bir çocuğunu ülkesinde bırakıp yüksek lisans eğitimi için Türkiye'ye gelmiştir. Planı geldikten bir sene sonra yüksek lisansını yaparken iş bulup, yurttan ayrılarak ayrı eve çıkıp eşini ve çocuğunu yanına almaktı. Ama bu kişi çok uğraşmasına rağmen planlarını gerçekleştirememiş ve Türkiye'ye geldikten 2 yıl sonra —yüksek lisansının tez yazım aşamasında— ülkesine geri dönmek durumunda kalmıştır. Evli olan Senegalli görüşmecim ise çocuklarını ve eşini ülkesinde bırakıp Türkiye'ye gelmiştir. Burada geçimini ancak sağladığını, bu nedenle ailesini yanına almak istemesine rağmen bunun mümkün olmadığını belirtmiştir. Evli olan üçüncü kişi ise Türkiye'ye yerleştikten bir süre sonra İstanbul'da, kendisi gibi Senegalli biriyle tanışıp burada evlenmiştir. Bu nedenle evli görüşmecilerim arasında ailesiyle birlikte İstanbul'da yaşayan tek kişi kendisidir. Görüşme yapıldığı sırada eşi, ilk çocuklarına hamileydi. Erkeklerde boşanmış olan kişi de Senegallidir ve iki çocuğu, eski eşiyle birlikte ülkesinde yaşamaktadır. Göç, bu tezin ilerleyen bölümlerinde de sıklıkla ortaya konulacağı gibi uyum ve farklılaş(tır)ma gibi konular yüzünden oldukça zorlayıcı bir süreçtir. Ayrıca, ekonomik sıkıntılar da göz önüne alındığında İstanbul, yaşam koşulları bakımından oldukça zorlayıcı bir kenttir. Bu nedenle bu süreci ağırlıklı olarak bekâr kişiler göze

alabilmekte, evli olanlar ise eşlerini ve çocuklarını bu “maceraya” atmaktan kaçınmaktadırlar.

Görüşmecilerin eğitim durumlarına baktığımızda hepsinin en az lise mezunu olduğu göze çarpmaktadır. Kadınların yarısı eğitim amaçlı Türkiye’ye gelmiş olup, lisans ve yüksek lisans yapmak amacındadırlar. Çalışmak için gelenlerin birisi lisans, diğer ikisi lise mezunudur. Erkeklerin ise ağırlıklı olarak lisans eğitimi için İstanbul’a geldikleri göze çarpmaktadır. Çalışmaya gelenler arasında 3 lise, 2 lisans mezunu bulunmaktadır. Çalışmak için Afrika’dan Türkiye’ye göç edenlerin en az lise mezunu olması bize görece eğitilmiş bir kesimin geldiğini göstermektedir.

Afrikalı görüşmecilerin tamamı birden fazla dil bilmektedir. Efe’nin (2015:26) belirttiği gibi Afrikalıların %90’ı birden fazla dil konuşmaktadır ve Afrika, dünyada en çok dil çeşitliliğine sahip olan kıtadır. Görüşmecilerim ortalama 3-4 dil bilmektedir. Bilinen diller arasında en çok Svahilice gibi yerel diller bulunmaktadır. Bunu, İngilizce ve Fransızca takip etmektedir. Bu durum yine Efe’nin (2015:78) belirttiği gibi sömürge dillerine bağımlılığın devam ettirilmesi, yani bir başka deyişle “linguistik emperyalizmin” bir sonucudur. Türkçe en az başlangıç düzeyinde de olsa tüm görüşmeciler tarafından konuşulabilmektedir. Öğrenci olarak gelenlerin tamamı bir yıl Türkçe hazırlık dersi aldıkları için ileri derecede Türkçe konuşabilmektedirler. Ama buna rağmen akademik dil konusunda zorlandığını belirtenler de vardır. Çalışmak için gelenler dil kursuna gitmedikleri için, Türkçe bilme seviyelerini genellikle başlangıç veya orta düzey olarak nitelendirmişlerdir. Bulduğu coğrafyanın dilini bilmek —tek etken olmamasına rağmen— hiç şüphesiz toplumla güçlü bir uyum sürecinin de göstergesidir.

Afrikalı görüşmecilerin yarısı (%54,5) yükseköğrenim için Türkiye’ye gelmiş olup öğrenci statüsündedir. Diğerlerinin cinsiyet bazında mesleki durumlarına baktığımızda kadınlardan biri, Güney Afrika Cumhuriyeti’nden gelmiş olup ana dili

İngilizce olduğu için bir yabancı dil kursunda öğretmen olarak çalışmaktadır. Bu kişi Türkiye'ye gelmeden evvel internet üzerinden bu işi bularak İstanbul'a göç etmiştir. Çalıştığı şirketin ona çalışma ve oturma izni alma sürecinde destek olması bakımından, çalışanlar arasında görece en iyi pozisyonda çalışan kişi odur. Kadın görüşmecilerimden bir diğeri Kamerunlu olup, öğrenci bursuyla Türkiye'ye gelmiştir. Yüksek lisans tezini bitirmiş olmasına rağmen oturma izni 6 ay kadar devam ettiği için, Türkiye'de kalmaya devam edip, bir araştırma şirketinde yarı zamanlı araştırmacı statüsünde çalışmaktadır. Diğer bir çalışan ise, daha önce belirttiğim üzere seks işçiliği yapmaktadır. Öğrenci olmayan son görüşmecim ise Kenya'dan göç etmiş olup, işsiz statüsündedir. Kendisi, Ugandalı seks işçileriyle birlikte aynı evi paylaşmakta olup, bu sektörde çalışmamak için direnmekte ve ailesinin gönderdiği parayla hayatını idame ettirdiğini belirtmiştir.

Senegal'den İstanbul'a gelen Afrikalılar, buraya daha önceden gelen tanıdıklarının da yönlendirmesiyle öncelikli olarak sokaklarda saat vb. ürünleri satarak yaşamlarını idame ettirmeye çalışmaktadırlar. Bu enformel sektörde çalışan bireyler, daha sonra Afrikalı tüccarlara rehberlik yapan kargo şirketleri kuruyor ya da buralarda çalışıyorlar (Bu meslekler ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak aktarılacaktır). Derinlemesine görüşme yaptığım Senegalli iki görüşmecim daha önce saat satıcılığı yaptığını, şimdi ise ticaretle uğraştığını belirtmiştir. Senegalli diğer bir görüşmecim ise inşaat sektöründe demirci/kaynakçı olarak çalışmaktadır. Nijeryalı iki görüşmecimden birinin kendine ait kargo şirketi vardır. Diğer bir tekstil fabrikasında işçi olarak çalışmaktadır. Kamerunlu bir görüşmecim ise yaklaşık 7 aydır işsiz olduğunu ve iş aradığını belirtmiştir.

Afrika, geleneksel Afrika dinleri dışında tüm semavi dinlere ev sahipliği yapmaktadır. Afrikalı bilgi verenlerin dini görüşlerine baktığımızda kadınlar ağırlıklı olarak Hristiyan olduğu, erkeklerin ise ağırlıklı olarak Müslümanlık dinine mensup olduğu görülmektedir. Müslüman olan göçmenlerin, Türkiye'yi seçme nedenleri arasında Türkiye'nin Müslüman ülke olması öncelikli sebeplerinden biridir. Ayrıca

Hristiyan öğrencilerin kaldıkları ortama uyum sağlamakta Müslüman göçmenlere göre daha çok zorlandıklarını gözlemledim. Din, toplumsal uyum ve farklılaşma sürecinde önemli bir mihenk taşı olduğu için bu konu ilerleyen bölümlerde daha da ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Görüşmecilerimin %68'nin oturma izni vardır ve çoğu ortalama 1 yıldır Türkiye- İstanbul'da yaşadığını belirtmiştir. Türkiye Bursları programından yararlanarak okumaya gelen öğrenci bilgi verenlerim, bursla birlikte otomatik olarak oturma iznini almışlardır. Oturma izni olmayanların sayısının düşük olmasının bir nedeni de kaçak olanların derinlemesine görüşme yapmaktan kaçınmasıdır. Kaçak göçmenler ağırlıklı olarak turist vizesi ile Türkiye'ye gelmekte ve vizeleri bittikten sonra ülkelerine geri dönüş yapmaktadır. Çalışanlar arasında sadece bir kişinin oturma ve çalışma izni vardır, o da daha önce belirttiğim gibi uluslararası bir İngilizce dil okulunda öğretmen olarak çalışmaktadır. Diğer 7 kişi ise kaçak olarak Türkiye'de bulunmakta ve ticaret vb. işlerde çalışmaktadır.

2.6.2. Türkiyeli Görüşmecilerin Demografik Bilgileri

Türkiyeli görüşmecilerin 10'u kadın, 13'ü erkektir. Erkeklerden biri, LGBTİ olduğunu belirtmiştir. Derinlemesine görüşme yapacağım kişileri belirlerken, cinsiyet dağılımındaki eşitliği korumaya dikkat ettim. Ayrıca "ötekini" araştırırken, bir biçimde içimizde de ötekileştirdiğimiz (Kürt, Alevi, LGBTİ vb.) kişilerin de temsil edilmesini sağlayarak doğru bir İstanbullu panoraması elde etmeye çalıştım.

Görüşmecilerin yaşları 26 ila 59 arasında değişkenlik göstermekte olup kadınların ortalama yaşı 39, erkeklerin ise 43'tür. Erkeklerin üçü profesyonel meslek grubuna (bankacı, mimarlık gibi), biri idari ofis çalışanı, ikisi yaratıcılık isteyen sanatsal meslek grubuna (ressam ve dövmeci) dâhildir. Diğer ikisi küçük işletme

sahibi iken diğeri şoför, aşçı gibi daha çok işçi statüsünde çalışmaktadır. Kadınların üçü ev hanımı, biri emekli, dördü profesyonel meslek, biri de gündelikçi/temizlikçi olarak çalışmaktadır. Bir birey ise hem öğrencidir hem de yarı zamanlı olarak bir restoranda karşılama elemanı olarak çalışmaktadır. Görüldüğü gibi bilgi verenlerimin mesleki dağılımları çeşitlilik göstermektedir.

Eğitim durumuna baktığımızda her türlü (ilkokul mezunu, lise terk vb.) eğitim aşamasını temsil eden en az bir bireyin olduğu göze çarpmaktadır. Kadınların eğitim durumuna baktığımızda ise gündelikçi/temizlikçi olan kişi ilkokul mezunudur. Ev hanımı olan 3 kişinin ikisi lisans mezunudur. Profesyonel meslek grubundakiler, lisans mezunu, yüksek lisans ve doktora devam şekilde üst düzey akademik eğitimden geçmişlerdir. Erkeklerin eğitim durumuna baktığımızda meslek seçimleriyle orantılı bir eğitim düzeyleri olduğunu görmekteyiz; profesyonel meslek grubundakiler en az lisans mezunudur. Sanatçılar ise ortaokul mezunu ve lise terktir. İşçi statüsündeki görüşmecilerim ağırlıklı lise mezunudur. Küçük işletme sahibi olanlardan biri lisans mezunu olup pastane işletmekteyken, bakkal dükkânı olan diğeri ise ilkokul mezunudur. İdari ofis çalışanı ise meslek lisesi mezunudur. Her iki cinsiyet dağılımında da —ev hanımları hariç— eğitim seviyesi ve meslek seçimleri arasında bir ilişki vardır; eğitim seviyesi arttıkça meslek seçimleri de profesyonelleşmektedir.

Türkiyeli görüşmecilerin yarısı yabancı bir dil bilmektedir; kadınlarda oran %70 civarında iken, erkeklerde %30'lara düşmektedir. Bilinen yabancı diller arasında en fazla İngilizce ve Almanca yer almaktadır. Dil ve kültür birbirinden ayrı düşünülemeyeceği için yabancı dil bilmenin o dilin kültürünü de yakından bilmek anlamına geldiğini söyleyebiliriz. Görüşmecilerin yabancı dil bilmeleri, başka kültürleri yakından tanımaları ve o kültürlere karşı toleranslarının yüksek olması anlamına gelir. Bu bağlamda yabancı dil bilen görüşmecilerin Afrikalı göçmenlerle daha rahat iletişim kurmasını ve göçmenlerin uyum sürecini kolaylaştırmasını bekleyebiliriz.

Kadın görüşmecilerin çoğu (yedi kişi) evlidir; ikisi bekârken, biri boşanmıştır. Erkek görüşmecilerin medeni durumuna baktığımızda altısı evli, beşi bekâr, ikisi ise boşanmıştır. Kadın görüşmecilerden biri, erkek görüşmecilerin ikisi ikinci evliliklerini yapmışlardır. Kadınların yarısının çocuğu vardır. Erkeklerde ise bu oran (%61,54) biraz daha artmaktadır. Ortalama çocuk sayısı ise ikidir.

Bilgi verenlerin siyasi görüşleri sorulduğunda, kadınların yarısı sosyal demokrat olduğunu belirtmiştir. Diğer yarısı ise ya muhafazakâr ya da milli görüşlü olduğunu söylemiştir. Bir görüşmecim bu soru karşısında yorumsuz kalmıştır. Erkek görüşmecilerin ise altısı sol görüşlü olduğunu, üçü sağ görüşlü olduğunu belirtmiştir. Marksist olduğunu söyleyen ve liberal olduğunu söyleyen birer kişi vardır. İki erkek ise bu konuda bir yorum yapmamıştır. Görüldüğü gibi her siyasi görüşten kişi örneklem alanına dâhil edilmiş olup, çalışmada farklı siyasi görüşlerin temsili sağlanmıştır.

Kadın görüşmecilerin çoğu dini görüşünü Sünni-Müslüman olarak belirtirken, bir görüşmeci Hıristiyan, bir görüşmeci ise Deist olduğunu söylemiştir. Erkeklerin büyük çoğunluğu Sünni iken iki kişi Alevi-Müslüman olduğunu ifade etmiştir. Geriye kalan erkek görüşmecilerimden biri Ateist, üçü de Deist olduğunu söylemiştir.

Türkiyeli görüşmecilerin yarısı İstanbul dışında doğmuştur ama bu kişilerin hemen hemen hepsi küçük yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a göç ettiklerini belirtmişlerdir. Tüm katılımcılara etnik kökeninin neresi olduğu sorulduğunda, çoğu kendisinin ve/veya ailesinin göç yeri olan Karadeniz bölgesinin illerini söylemiştir. İnsanların doğuştan edindikleri kültürel, etnik, dinsel veya cinsel özellikleri vardır fakat bu özelliklerini kendilerini ifade etmek için bir kimliğe dönüştürmeleri kendi tercihleridir (Aktay ve Kızılkaya, 2014:21). Bu bağlamda çok az görüşmeci Kürt (1 kişi), Ermeni (1 kişi), Alevi (2 kişi) gibi kimliklerini öne çıkartmayı tercih etmiştir.

Özetle, Türkiyeli görüşmecilerin demografik yapılarına baktığımızda İstanbul'un kozmopolit yapısını yansıtacak çeşitlilikte görüşmecinin seçilmiş olduğu söylenebilir. Bilgi verenlerim arasında kara çarşafı, eşi olmadan uzağa yürümeyen, muhafazakâr kimliği ile de öne çıkan bir insanlar olduğu gibi, Ateizm görüşünü benimsemiş görüşmecim de vardır. Eğitim skalası üzerinden bakacak olursak, ilkokul mezunu da doktoralı birey de çalışmaya katılmış ve farklı kesimlerin temsili sağlanmaya çalışılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KARA KITA AFRIKA VE TÜRKİYE İLİŞKİLERİ

N: Afrikalı bir arkadaşım, “bizim çadırda yaşadığımızı sanıyorlar” demişti.

B: Bence çadırda değil küçük, beyaz kutu gibi pis pis evlerde yaşıyorlar.

Bir dost meclisinde arkadaşımınla aramızda yukarıdaki diyalog geçince, bir kez daha anladım ki Siyah/Kara Afrika ya da Sahra-Altı Afrika (SSA) denilen bölge hakkındaki bilgilerimizin birçoğu hayal gücümüzde yarattığımız imgelerle sınırlı. Sonuçta 19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde, *terra incognita*¹ olarak adlandırılan tek bölge SSA'nın Büyük Göller yöresiydi ve dünya sistemine en geç katılmış olan bu bölge hakkında sokaktaki sıradan insanların bilgileri oldukça azdı (Arslan, 2012:203).

Bu bölümde, Afrika hakkında kısaca bilgi verildikten sonra, Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında gelişen siyasi ilişkilere değinilecek ve böylece bu ilişkiler sonucunda artan “Afrikalı Göçmenler” gerçeğinin arka planı aydınlatılmaya çalışılacaktır.

3.1. Afrika'ya Genel Bir Bakış

Günümüzde Afrika, “silah, AIDS, uyuşturucu, yozlaşmış gençlik, eğitimsiz toplumsal güç ve kleptokratlar² pazarı olarak algılanmaktadır. Ancak Afrika doğal kaynakları ve terörizmle mücadelesi ile modern dünyaya tanıtılması gereken bir yerdir” (Ayangafac, 2007:1). Bu nedenle bu bölümde genel hatlarıyla Afrika kıtası anlatılacaktır.

¹ Bilinmeyen toprak

² Kleptokrasi, bir ülkede iktidarı ele geçiren bir ailenin ya da siyasal veya dini grubun, o ülkenin kaynaklarını sistemli olarak soyması demektir ve kısaca Hırsızlar rejimi anlamına gelir. Vikipedi, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kleptokrasi>, 10.01.2019.

3.1.1. Demografik Yapı

Afrika, Dünyanın en büyük ve en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ikinci kıtasıdır.³ 2000 yılında kıtanın toplam nüfusu yaklaşık 817 milyondur. 2018 yılı verilerine göre bu rakam bugün 1 milyar 287 milyon civarındadır⁴. 2050 yılında ise bu sayının 1,9 milyara yükselmesi beklenmektedir (Abdi, 2017: 5). Tüm bu verilere rağmen nüfus yoğunluğunun azlığından söz etmemiz mümkündür. Bunun birçok sebebi vardır; sömürgecilik, köle ticareti, göçler, iç savaşlar, bölgesel çatışmalar gibi (Efe, 2015:19). Sömürgecilik ekseninde gerçekleşen köle ticaretini ilk başlangıcından ele alırsak 350 yılı kapsamaktadır⁵ (ve bu ticaret sadece 150 yıl önce yasaklanabilmiştir) (Ataöv, 2010:26). Özellikle 17. yüzyılın başlarında İngilizler, 150 bin Afrikalıyı gemilerle taşıyıp plantasyonlarda çalıştırmıştır. 16. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar olan zamanda İngiliz, Portekiz, Danimarkalı, Norveçli, Fransız ve Hollandalı köle tacirleri tarafından Afrika'dan Amerika'ya 12 ila 13,5 milyon arası köle getirildiği bilinmektedir (Abdi, 2017:10). Sonuçta sömürgecilik döneminde rakamlar farklılık göstermekle birlikte 40 ila 90 milyon arası insanın köleleştirilerek Afrika kıtasından götürüldüğü söylenmektedir (Efe, 2015:19).

1995-2000 yılları arasında dünya genelinde doğum oranı %0,22'lerde iken kıtada %0,38'dir. Belirtilen yıllar arasında yıllık ölüm oranı dünya genelinde %0,9 iken, Afrika'da %0,14'tür, bebek ölüm oranları ise dünya geneli için %0,57 iken Afrika'da bu değer %0,87 olduğu görülmektedir (Çakan, 2012:13).⁶ Nüfus artış hızı ve genç nüfus oranı yüksek olmasına rağmen ortalama ömür uzunluğu birçok ülkede 50 yaşın altındadır. Bunun en temel sebebi ise Birleşmiş Milletler Nüfus Fonu istatistiklerine göre son 20 yılda HIV/AIDS oranının artmasıdır (Efe, 2015:19).

³ Çakan (2012)'in araştırmasında yer alan nüfus bilgileri binde değil yüzde olarak verilmiştir. Demografik açıdan bu rakamların yüzde (%) değerlerde olması mümkün olmadığı için metin içerisinde bu değerler binde (%) olarak düzeltilmiştir.

⁴ Worldometers, (Çevrimiçi) <http://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>, 15.02.18.

⁵ Ataöv burada, M.Ö. Eski Mısır'daki sömürgeciliği dikkate almamış, sadece kolonizasyon dönemine vurgu yapmıştır.

⁶ Bilinmeyen toprak

Kıtadaki göç hareketi kıta dışına yapılan ve kıta içinde yapılan göçler olmak üzere iki yönlü ele alınabilir. Afrika kıtasının dışına göç edenler genelde, Fransa, İspanya, İtalya, Hollanda ve İngiltere'ye gitmiştir. İç göçler ise Çad'dan Orta Afrika Cumhuriyeti'ne, Sudan'dan Kongo'ya ve Angola'dan Kongo'ya doğru yapılmıştır (Çakan, 2012:13).

Afrika toplumları siyasal açıdan da son derece çalkantılı olaylara tanıklık etmiştir. Nitekim kıtada, 1960 ve 1990 yılları arasında, 80 kanlı hükümet değişimi olmuştur. 1998 yılının sonuna kadar, 48 SSA ülkesinin yalnızca %39'u siyaseten istikrar elde edebilmiş, %23'ü politik kriz ve türbülans yaşamış ve %38'i ise çeşitli silahlı çatışma ve iç savaşlar geçirmiştir (Ayangafac, 2007:1). Hiç kuşkusuz bu iç savaşlar ve siyasal çalkantılar da nüfus hareketlerini olumsuz yönde etkilemiştir.

3.1.2. Afrika Kıtası'nın (Sömürgecilik ve Irkçılık) Tarihi

Afrika'nın hikâyesi, aynı zamanda insanın doğuş hikâyesidir de. Genetik ve fosil kayıtları, anatomik olarak modern insanın Afrika'da 300.000 yıl önce ortaya çıktığını göstermektedir. Bu insanlar günümüzden 125.000-60.000 öncesinde Afrika'yı terk ederek diğer kıtalara yayılmıştır. Bu yayılımı hem DNA verileri hem de arkeolojik bulgular⁷ desteklemektedir. Afrika kıtası insanlığın doğuşuna tanıklık etse de -tarihi M.Ö 4000 yılına kadar uzanan- sömürgecilikle yoğrulmuş uzun ve hazin bir tarihi vardır. Afrika'da ilk medeniyet -dünyanın çoğu yerinde olduğu gibi su kenarında- Nil Vadisi'nde kurulmuştur. Tarım faaliyetlerinin gelişmesi, madenin bulunması ve tüm bunların beraberinde ticaretin artması ile gelişmiştir. Ticaretin ve

⁷ Kimi özellikleriyle insana kimi özellikleriyle de insansı maymunlara benzeyen australopithecus fosilleri Güney ve Doğu Afrika'da bulunmuştur. Bu nedenle insanın evrim tarihinin Afrika'da başladığı şu anki bulgularla söylenebilir.

üretimin gelişmesi de Eski Mısır'da köleliğe dayanan sistemi doğurmuştur (Çakan, 2012:23).

Batılı sömürge güçleri tarafından el geçirilmeden önce Afrika kıtasında birçok krallık, İslam devletleri ve bölgesel yönetimler bulunduğu bilinmektedir. Hatta bir dönem Mısır ve Berberiler Roma İmparatorluğu'na direnememiş ve Romalıların yönetimine geçmişlerdir. Onun dışında da Kartaca, Kushite, Eyyubi, Memluk, Habeş, Benin ve Berberi devletleri gibi (kimileri İslam devletidir) küçük küçük devletler ve imparatorluklar bulunuyordu (Efe, 2015:21).

Sömürgeciliğin yayılması --Roma İmparatorluğu'nun uyguladığı sömürgeciliği saymazsak-- Portekizlilerin 1414 yılında Cebelitarık'taki Ceutuma Burnu'nu ele geçirmeleriyle başlamıştır (Abdi, 2017:9-10). Daha sonra Fransa'nın 1830 yılında Cezayir'i işgal etmesi, sömürge sisteminin boyutunu değiştirmiştir. Sömürge sadece ticaret ile sınırlı kalmayıp idari yapıların da kurulmasıyla birlikte daha uzun bir döneme yayılmıştır (Çakan, 2012:28). 15. yüzyılda başlayan bu sömürgeci anlayış, 1884-85 yıllarında imzalanan Berlin Antlaşması ile katliamların hızlandığı, sömürgeciliğin fiili bir hal almasına sebebiyet vermiştir (Çakan, 2012:28; Efe, 2015:24).

Sömürgeciliğin yayılmasında din oldukça etkili bir silah olarak kullanılmıştır. Ataöv'ün (2010:27) de belirttiği gibi, Katolik din yayıcılarının Afrika'da hızla belirmeye başlamasının ana sebebi, Afrikalı yöneticilerin Katolikliği benimsemelerini sağlamak gibi gözükse de bunun altında din ortaklığından yararlanıp sömürü girişimlerini kolaylaştırmak yatmaktaydı. Sömürgecilik beraberinde Afrika'da ırkçılığın da tavan yapmasına neden olmuş, Afrika köle kaynağı olarak görülmeye başlanmıştır. Daha önce de belirttiğim gibi 17. Yüzyılın başlarında 150 bin Afrikalı, İngilizler tarafından Kuzey Amerika'ya ve Karayipler'e götürülmüş ve buralardaki plantasyonlarda çalıştırılmıştır. 1640-50 yılları arasında

Karayıpler'e getirilen Afrikalı kölelerin 2-3 bini bulunduğu bilinmektedir. 1650'li yıllarda her dört kişiden üçü Afrika kökenli köleydi ve Karayıpler'deki bu köleler şeker kamışı ve tütün plantasyonlarına yığılmışlardı. Sonraki yıllarda ise köle ticareti bir endüstriye dönüşerek büyümeye devam etmiştir (Okur, 2009:33). Köle ticaretine en erken başlayanlar ise İspanyollardır; Afrika'dan Peru ve Meksika'ya 15. ve 17. yüzyıllar arasında 3 bin civarında köle getirdiler. 1575-1591 arasında sadece Angola'dan Brezilya'ya ve İspanyol Batı Hint Adalarına 52 bin köle getirdikleri bilinmektedir. 1798'de Brezilya'da yapılan bir sayımda 1.582 milyon Afrikalı köle olduğu görülmüştür. Afrika'dan taşınan 10.700 milyon kölenin Amerika'da sevk edildikleri yerlere göre dağılımı şöyledir: Brezilya 4.029.800, Küba 600.000, İspanyol Amerikası 1.662.400, İngiliz Batı Hint Adaları 437.000, Fransız Batı Hint Adaları 1.700.000, Hollanda Batı Hint Adaları 438.000, Danimarka Batı Hint Adaları 47.000, İngiliz Kuzey Amerikası 600.000 (Okur, 2009:33; Yürükel, 1999:37). Batı böylece sanayi devrimi öncesinde işgücü ihtiyacını karşılamış oldu.

Afrika'da ırkçılığının en bilineni —belki de en yoğunu ve acımasızını— Güney Afrika Cumhuriyeti'nde 1948-1994 yılları arasında yaşanan ve *apartheid*⁸ olarak bilinen politikalardır. Ulusal Parti döneminde uygulanan bu sistem, politik anlamda etnik kökene göre belirlenmiş ve toplumların siyasal, sosyal ve kültürel bakımdan birbirinden ayrı durmalarının teşvik edilmesi ve sağlanmasını amaçlayan yasal düzenlemeler etrafında uygulanan ve ırk ayrımcılığına dayanan politikalar etkinlik kazanmıştır (Karaşahan, 2010:69). Bu uygulama ile beyazların tüm haklardan yararlanması sağlanarak, siyahların vatandaşlık hizmetlerinden yararlanmasına kısıtlamalar getirilmiştir. Örneğin, siyahlar devletin sağladığı eğitim ve sağlık hizmetlerinden daha az yararlanmanın dışında otobüste nerede oturacakları, hangi tuvaleti kullanacaklarına kadar bir dizi insanlık dışı muameleye tabii tutulmuşlardır. 1994 yılında ülkenin ilk siyah devlet başkanı olan Nelson Mandela'nın seçimle iktidara gelmesiyle bu uygulamalar son bulmuştur.

⁸ “Apartheid” Flemenkçe kökenden gelmiş olup, sözlük anlamı itibariyle “ayrı olma, ayrılık, ayrı ayrı durma”yı ifade etmektedir (Karaşahan, 2010:69).

Sonuç olarak Afrika kıtası, sahip olduğu zengin doğal kaynakları ve sağladığı işgücü yüzünden uzun yıllar Batı'nın sömürgesi altında kalmıştır. 18. yüzyılın sonlarında buhar gücüyle çalışan makinelerin bulunmasıyla iş gücü ihtiyacı azalmış ve kolonyalizm yerini emperyalizme bırakmıştır. Kıta ülkelerinin verdiği bağımsızlık mücadeleleri, II. Dünya Savaşı sırasında başlamış ve Soğuk Savaş döneminde hız kazanmıştır.⁹ Bugün 54 Afrika ülkesi (Mayotte, Réunion, Kanarya ve Madeira Adaları, Ceuta ve Melilla hariç) bağımsızlıklarını ilan etmiştir.

Afrika, 1990'ların ortalarına kadar iç istikrarsızlıklar ve iç savaşlarla boğuşmuştur. Bu durum makroekonomik politikadaki yetersizlik ve küresel ekonomiye entegre olamamasına neden olmuştur. Soğuk Savaşın bitimiyle oluşan Yeni Dünya Düzeninde kendine iyi bir konum sağlayamamıştır. Afrika, ancak 1990'ların ortalarından sonra demokrasinin yaygınlaşması ve şiddetin azalması, yönetim yapısının iyileşmesi ve makroekonomik politikadaki iyileşmeler gibi gelişmeler göstermiştir. Küreselleşmeyle birlikte ABD, Avrupa Birliği üyesi ülkeler ve Japonya'nın birbirleriyle çok ciddi ekonomik ilişkileri olduğu ve bu ilişkilerin 2000 yılından beri ufak iniş çıkışlar göstermiş olsa da devam ettiği bilinmektedir. Ayrıca küresel ekonomik sistemde varlığını son yıllarda önemli ölçüde hissettiren Brezilya, Hindistan ve Çin'in son yıllarda Afrika'yla olan ticari ilişkilerinde önemli artışlar kaydedildiği görülmektedir (Karaca, 2013:55-56).

Bugün sömürgecilik bitti mi sorusuna büyük harflerle evet demek mümkün değildir. Onun yerine şekil değiştirdiğini, ulusların yerini kurum, şirket, yatırımcı ve benzeri organizasyonların aldığını söyleyebiliriz. Ayrıca Efe'nin (2015:41) belirttiği gibi, Batılılar Afrika ülkelerinde istikrarsızlık ve iç savaş çıkartmak için ellerinden

⁹ Bağımsızlık yılları şöyledir; 1951: Libya, 1956: Sudan, Fas, Tunus, 1957: Gana, 1958: Gine, 1960: Kamerun, Togo, Madagaskar, Demokratik Kongo Cumhuriyet, Somali, Benin, Nijer, Burkina Faso, Fildişi Sahilleri, Çad, Orta Afrika Cumhuriyeti, Kongo, Gabon, Senegal, Mali, Nijerya, Moritanya, 1961:Sierra Leone, 1962: Ruanda, Burundi, Cezayir, Uganda, 1963: Kenya, 1964: Tanzanya, Malavi, Zambiya, 1965: Gambiya, 1966: Bostvana, Lesotho, 1968: Moritus, Sıvaziland, Ekvator Ginesi, 1974: Gine-Bissau, 1975: Mozambik, Cape Verde, Komorlar, Sao Tome and Principe, Angola, 1976: Seyşeller, 1977: Cibuti, 1980: Zimbabve, 1990: Namibya, 1993: Eritre, 2011: Güney Sudan.

geleni yapmaktadırlar. Gabonlu bir görüşmecimin, bağımsızlıklarını ilan etmelerine rağmen ülkelerinde ne kadar para basılacağına hâlâ Fransa'nın karar verdiğini söylemesi de sömürgeciliğin inceden inceye devam ettiğinin bir diğer kanıtıdır. Bugün ırkçılığın da şekil değiştirmekle birlikte hâlâ devam ettiğini söyleyebiliriz. Sonuçta “ırkçılık; modern veya post-modern zamanlarda kapitalizmin ihtiyaçları doğrultusunda ve onun geçirdiği değişim ve dönüşüm paralelinde hep daha yeni, hep daha farklı söylemlerle varlığını devam ettirmiş, ürettiği ayrımcılığı zamanın şartlarına uygun sofistike biçimlere büründürebilmiş bir ideolojidir” (Karaşahan, 2010:21).

Tüm bunlara rağmen bölgede geçmişe nazaran daha istikrarlı bir ortamın sağlandığı kuşkusuzdur. Siyasi özgürlüklere yönelik kısıtlamaları takip eden bir sivil toplum kuruluşu olan *Freedom House*'un verilerine göre, 1970'lerde ve 1980'lerde Afrika ülkelerinin Özgürlük Endeksi'ndeki sonuçları ortalama 6 düzeyinde seyrederken, 2007 yılında bu ortalama 4'e yükselmiştir¹⁰ (Karaca, 2013:42-43).

3.2. Türkiye- Afrika İlişkileri

Post-kolonizasyon döneminde de Afrika, Doğu-Batı mücadelesinde hedef olmaktan kurtulamamış ve küreselleşme döneminde de uluslararası güçlerin ilgi merkezi olmaya devam etmiştir. 21. Yüzyılda başta Çin olmak üzere, Hindistan, Brezilya, Güney Afrika, Güney Kore ve Japonya'nın Afrika'ya gösterdiği ilgi ve yatırımlar, başta ABD olmak üzere diğer Batılı sömürge güçlerinin (İngiltere, Fransa ve Portekiz) Afrika rejimlerine yönelik politikalarını etkilemiştir (Oba, 2011). Türkiye de özellikle son on yılda, Afrika ile ilişkilerini güçlendirerek bu ülkeler arasında kendine yer açmaya çalışmaktadır.

¹⁰ Freedom House, Özgürlük Endeksi'nde ülkelerin siyasi özgürlükler açısından durumunu incelemektedir. Bu endekste, 1 ile 7 arasında değerlendirme yapılmakta olup, 1 en iyiyi, 7 ise en kötüyü ifade etmektedir (Karaca, 2013:42-43)

Afrika kıtasıyla olan ilişkiler, üç ayrı dönemde incelenebilir. İlki, Osmanlı İmparatorluğu'nun —özellikle Kuzey Afrika— ile kurduğu ilişkilerdir. İkincisi, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından 1998 yılına kadar süren bir nevi duraklama dönemi diyeceğimiz süreçtir. Sonuncusu ise 1998 yılındaki Afrika'ya Açılım Eylem Planı ile yeniden siyasi ve ekonomik açıdan canlanan ilişkiler bütünüdür (Özkan, 2012:21). Kuşkusuz bu açılımla başlayıp gelişen siyasi ilişkiler beraberinde Türkiye'de —özellikle büyük şehirlerde— oluş(turul)an bir “Afrikalı Göçmenler” gerçeğini doğurmuştur. Bu göç siyasetini analiz etmek için Türkiye'nin Afrika ülkeleri ile kurduğu ilişkileri gözden geçirmek gerekmektedir.

3.2.1. Türkiye ve Afrika Ülkeleri Arasındaki Siyasi İlişkilerin Analizi

Türkiye'nin dış politikasının en önemli ilkelerinden birinin “Batılılaşma” politikası olduğunu söyleyebiliriz. Bu nedenle Cumhuriyetin kuruluşundan 75. yılına kadar geçen sürede dış politikasındaki adımlarını Batılı ülkelerle ilişkilerini geliştirmeye yönlendiren Türkiye, uzun yıllar Afrika ile siyasi bağlantılarını en az seviyede tutmuştur¹¹ (Tepecikoğlu, 2012:66). Bu nedenle 1950'li yıllara kadar Türkiye-Afrika siyasi ilişkileri adına pek fazla bir şeyler söylemek mümkün değildir. Türkiye, II. Dünya Savaşı'nın hemen akabinde başlayan dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını ilan eden Afrika ülkelerini tanımış olmasına rağmen sıcak siyasi ilişkiler kurmaktan çekinmiştir.

¹¹ Bunun bir nedeni “1950'li ve 1960'lı yıllar boyunca Ortadoğu ve Afrika ülkelerinde Türkiye'yi temsil etmiş, Türkiye'nin önemli büyükelçilerinden Mahmut Dikerdem de belirttiği gibi Türk yetkililerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında Asya ve Afrika'da cereyan eden bağımsızlık hareketlerinden haberdar olmaması, hatta hükümet yetkililerinin, değişen tek şeyin bu sömürgelerin egemenliğinin Batılı devletler arasında el değiştirmesi olduğunu düşünmelerinden kaynaklanmaktadır (Tepeciklioğlu, 2012:67). Diğer bir deyişle 1960'ta bağımsızlık mücadelesi vermiş Afrika ülkelerinin bağlantısızlık politikasını anlayamadı ve bu ülkelere karşı kayıtsız hatta mesafeli bir tutum benimsedi (Fırat, 2009:2). İkincisi ise, Mufti'nin (1998:41) de belirttiği gibi, Stalin'in Türkiye'nin Doğu illerinden toprak talep etmesi ve Çanakkale ve İstanbul Boğazlarına Sovyet askeri üssü inşa etmek istemesidir. Bunun üzerine Türkiye, bu sorunla mücadele edebilmek için uluslararası ilişkilerinde Batı ülkelerine çevirmiştir.

Hiç kuşkusuz bu sessiz ve çekimsiz dönemin bir sebebi “Batılılaşmaya” verilen öncelikken bir diğer sebebi de Soğuk Savaşın belirlediği politikalar ve ülkemizin siyasi ve ekonomik imkânlarının el vermeyişidir (Afacan, 2012:11; T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018). Ancak 1960’larda, patlak veren Kıbrıs Sorunu karşısında uluslararası desteğe duyulan ihtiyaç, Afrika ülkeleri ile kurulan ilişkinin tekrar gözden geçirilmesine neden olmuştur. Bağımsızlığını ilan eden ülkelerin BM’de (Birleşmiş Milletler) önemli bir koltuk sayısına sahip oldukları için verecekleri lehte oylar büyük önem taşıyacaktı. Yalnız, Yunanistan’ın hemen her koşulda bu ülkelerin yanında olması, Türkiye’nin arzu ettiği desteği bulmasına engel teşkil etmiştir. Yine de bu yaşanan deneyimden ders çıkaran Türkiye, 1964 yılındaki “Kıbrıs Bunalımı”ndan sonra çeşitli Asya ve Afrika ülkelerine iyi niyet heyetleri göndermeye başlamıştır (Tepecikoğlu, 2012: 66, 73-75).

1970’li ve 80’li yıllarda Türkiye’nin Afrika ülkelerine karşı izlediği dış politika anlayışı, inişli çıkışlı bir seyir göstermeye devam etmiştir (Tepecikoğlu, 2012:75). Türkiye-Afrika siyasi ilişkilerinde mihenk taşı, 1998 yılında dönemin Dışişleri Bakanı İsmail Cem’in başlatmış olduğu “**Afrika’ya Açılım Eylem Planı**” politikasının hayata geçirilmesi olmuştur.¹² Bu eylem planı ile Türkiye ile Afrika ülkeleri temasların ve ziyaretlerin arttırılması, diplomatik temsilcilerimizin çoğaltılması, Birleşmiş Milletler üzerinden yapılan yardımlara katkı sağlanması, Afrika Kalkınma Bankası’na üye olunması ve karşılıklı iş ilişkilerini arttıracak adımlar atılması hedeflenmiştir (Karagül ve Arslan, 2013:28). Bu eylem planıyla Türkiye-Afrika ilişkileri adına önemli adımlar atılmasına rağmen kurulan bağlantılar yine süreklilik gösterememiştir. Bunun başlıca nedeni Türkiye’nin materyal

¹²Afacan’a (2012:12) göre, bu açılımı 90’ların sonuna doğru Türkiye’nin hem iç hem de dış politikada yaşadığı sıkışmalar ve karşılaştığı ciddi sorunlar zorunlu kılmıştır. İç politikadaki İslamcı laik kutuplaşması, ekonomik problemler ve Kürt sorunu, dış politikada da Avrupa Birliği’nin 1997 Lüksemburg Zirvesi’nde Türkiye’nin aday ülkeler listesinde isminin zikredilmemesi, Türk dış politika siyasileri yeni arayışlara itmiştir.

yeteneklerinin (askeri, ekonomik ve siyasal) yetersizliği veya istikrarsızlığıdır (Afacan, 2012:12-13).¹³

2002 yılında iktidara gelen Adalet ve Kalkınma Partisi'nin dış politikasında Afrika'ya yönelik adımlar atıldığı görülmektedir. Bu yönde yapılan ilk çalışma 2003 yılında “**Afrika Ülkeleriyle Ekonomik İlişkilerin Geliştirilmesi Stratejisi**”nin hazırlanmasıdır¹⁴ (Afacan, 2012:13). Daha sonra da tüm kıta ülkeleriyle siyasi, ekonomik ve kültürel ilişkilerini geliştirebilmek için 2005 yılını “**Afrika Yılı**” olarak ilan etmiştir. Bu bağlamda, dönemin Başbakanı, 2005 yılında Etiyopya, Güney Afrika, Sudan ve Adis Ababa'yı ziyaret etmiş ve çeşitli zirvelere katılmıştır. Türkiye, bu ziyaretlerde bölgesel işbirliği, barış ve sürdürülebilir kalkınma için birlikte çalışma isteği belirtilmiş ve Afrika açılımının devam edeceğini bildirilmiştir (Oba, 2011).

Türkiye, Afrika ile kurduğu siyasi ilişkilerin ilk etkisini, 17 Ekim 2008 tarihinde oylaması yapılan 2009-2010 dönemi Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) Üyeliği seçimleri sırasında görmüştür. Seçimler sırasında Türkiye 53 üyeli Afrika Grubu'nun desteği ile BMGK üyeliğine hak kazanmıştır. BMGK, BM'nin en etkili organı konumundadır ve bu kuruma üyelik aynı zamanda bir ülke için önemli bir itibar kaynağıdır. Türkiye bu üyeliğin kendisine sağladığı fırsatla, uluslararası alanda kendi dış politikasını ve bu alanda aldığı kararları anlatma olanağı elde etmiştir. Bu nedenle Afrika ülkelerinin desteği büyük önem taşımaktaydı. Türkiye zaten, adaylığını 21 Temmuz 2003 tarihinde açıklamış ve seçim zamanına kadar Afrika'yla kurduğu siyasi ilişkilerle gerekli yatırım yapmıştı. Bu sayede de Türkiye oyların yüzde seksenini alarak Konseyin geçici üyesi olma hakkını kazanmıştır (Tepecikoğlu, 2012:76-79).

¹³Ekonomik yetersizliklerin başına 2000 yılında patlak veren ekonomik kriz oldukça büyük bir etkidir.

¹⁴Bu strateji oluşturulmasına rağmen Afrika, 2005 yılına kadar AKP'nin öncelikli dış politikası olamamıştır çünkü tek başına iktidara gelmiş olsa da siyasal meşruiyeti seküler çevrelerin gözünde sorunluymuştu. Ayrıca dış politika da Kıbrıs sorunu ve AB ile ilişkilerle ilgilenmek zorundaydı (Afacan, 2012:13).

Türkiye-Afrika ilişkileri, Ağustos 2008’de İstanbul’da düzenlenen “**Birinci Türkiye-Afrika İşbirliği Zirvesi**”yle daha da ileri bir noktaya taşınmıştır. Toplantıya 49 Afrika ülkesinden üst düzey bürokrat katılmıştır. Bu zirve sonunda Türkiye ve Afrika ülkeleri arasında ticari bağların güçlendirilmesine yönelik kararlar alınmıştır (Oba, 2011). Bu sayede sürekli vurgusu yapılan “Afrika’yla sürdürülebilir bir işbirliği” içinde olunabilmesinin temelleri atılmıştır. Bu durum, Türkiye-Afrika ilişkilerinin kurumsallaşmaya başladığının bir göstergesi olarak yorumlanabilir.

2009 yılında, Dışişleri Bakanlığı’na Ahmet Davutoğlu’nun gelmesiyle birlikte Türkiye, dış politikasında Afrika diplomasisine daha da ağırlık vermiştir. Davutoğlu’nun Afrika’ya verdiği önem, Stratejik Derinlik isimli kitabındaki şu sözlerinden de anlaşılmaktadır (2012:38);

Soğuk Savaş şartlarının ortadan kalkması Türkiye’nin Afrika’ya yönelik politikasını yeniden gözden geçirilmesini kaçınılmaz kılmaktadır. Afrika’daki gelişmelere tümüyle ilgisiz kalmak veya bütün sömürgeci birikime rağmen hala bakır kaynaklara sahip olan bu kıtayı bir geri kalmış ülkeler topluluğu olarak görüp küçümsemek Türkiye ölçeğinde tarihi ve coğrafi faktörlere sahip bir bölgesel güç için mazur görülemez bir oluşturmaktadır. (...) Bir ülkenin gücü sadece kendi çevresindeki fiili gücü ile değil, değişik havzalardaki ekonomik, kültürel ve diplomatik etkinliği ile değer bulacaktır. Türkiye bu çetin etkileşim yarışında geri kalmak istemiyorsa başta Afrika olmak üzere şu ana kadar yeterince ilgi kuramadığı bölgelere bakış açısını değiştirmek zorundadır. İlk safhada özellikle kültürel ve ekonomik alanda yoğunlaşarak yeni bir Afrika açılımı için her şeyden önce dış politika yapım psikolojisinde bir yenilenme yaşanmak zorundadır.

Davutoğlu, sözünü ettiği yeni Afrika Açılımını gerçekleştirebilmek için Sahra-altı Afrika ülkeleriyle sürdürülebilir bir işbirliği içinde olmak, ayrıca görüşü ve desteği aranan ülke konumuna gelmek için daha önce 7 (kıta genelinde ise toplam 12) tane olan büyükelçilik sayısını çoğaltmasına yönelik çalışmalar başlatmıştır. Bu politikalar doğrultusunda Afrika’daki Türkiye büyükelçiliklerinin sayısı 2002 yılında 12 iken, on yıl sonra bu sayı 31’e yükselmiştir (2019 yılı sonu itibariyle Afrika’daki Türkiye büyükelçilik sayısı 42’dir). Afrika’ya açılım politikası çift yönlü etkisini göstermiş, Afrika ülkeleri de Ankara’da yeni büyükelçilikler açmışlardır. 2008 başında 5’i SAA ülkesi olmak üzere 10 Afrika ülkesinin Ankara’da Büyükelçiliği

mevcutken, bu sayı bugün 36'ya ulaşmıştır (Karagül ve Arslan, 2013:33; T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018).

Türk dış politikasının Afrika'ya yönelik bir diğer önemli adımı ise 26 Mart 2010 tarihinde yayınlanan “**Afrika Strateji Belgesi**”dir (Başbakanlık, 2010). Bu genelgede, Türkiye'nin Afrika ülkeleriyle olan ilişkilerinin “ortaklık” anlayışı ile sürdürülebilir bir zemine taşınması hedeflenmiştir. Afrika'ya açılım politikası kapsamında kıta ülkeleriyle karşılıklı yapılan üst düzey ziyaretler sıklaşmaya başlamıştır. 2013 yılında, 14 SAA Ülkesinden Cumhurbaşkanı ve Bakan düzeyinde çok sayıda ziyaretçi gelmiştir. Türkiye'deki üst düzey bürokratlar da pek çok SAA Ülkesine ziyaretlerle bulunarak siyasi ilişkileri kuvvetlendirmeye çalışmıştır. Davutoğlu, bu ziyaretlerle yapılan açılımın artık “Afrika'ya Açılım Politası”nın “Afrika Ortaklık Politikası”na dönüştüğünü belirtmiş ve “ortak politikamızla kıtanın barış ve istikrarı ile ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunmayı, ayrıca ikili ilişkilerinizi eşit ortaklık ve karşılıklı fayda temelinde geliştirmeyi hedeflediğini” söylemiştir (Davutoğlu, 2014:96-97).

Buraya kadar özetlenmeye çalışılan Türkiye-Afrika siyasi ilişkileri hiç kuşkusuz ekonomik ve ticari ilişkileri de önemli bir şekilde etkilemiştir. Dışişleri Bakanlığı'nın resmî sitesinden edinilen bilgiler de bu durumu destekler niteliktedir; Afrika kıtası ile ticaret hacmi 2003 yılında 5,47 milyar Dolar iken, 2014 yılında 4 katlık artışla 23,4 milyar Doları aşmıştır. Bu rakam 2016 yılında ise 16,7 milyar ABD Doları olarak kaydedilmiştir. Türkiye'nin SAA ülkeleriyle yaptığı ticaret 2003 yılında 1,17 milyar ABD Doları iken 2014 yılında bu rakam 8,4 milyar ABD Dolarına yükselmiştir. SAA ile ticaretimiz 2016 yılında ise 5,8 milyar ABD Doları olarak gerçekleşmiştir. Diğer taraftan, Afrika'daki, toplam Türk yatırımlarının

miktarı 6 milyar ABD doları olarak tahmin edilmektedir¹⁵ (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018).

Özetle, uzun yıllar hem siyasi hem de ekonomik alanda pek fazla ilişki kurulmayan Afrika kıtasıyla, AKP hükümeti göreve geldikten değişmeye başlamıştır. Tepecikoğlu'na (2012:76) göre Türkiye'nin bu "ani" denebilecek ilgisi kısa, orta ve uzun vadeli olmak üzere üç temel nedene bağlanabilir;

1. Kısa vadede, BMGK geçici üyeliği hedefine ulaşmak
2. Orta vadede, kıta ülkeleriyle ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi
3. Uzun vadede bölgesel/küresel güç/aktör olma arzusu ile bağlantılıdır.

Türkiye'nin Afrika'ya açılmasının ekonomik nedenlerini iki aşamada ele alabiliriz. Birincisi, Türkiye ihracat stratejisini, Batı'daki küresel ekonomik durgunluk yüzünden değiştirmek durumunda kalmıştır. Bu nedenle kendine alternatif pazar arayışına girmiş ve yüzünü Afrika'ya çevirmiştir. İkincisi, AKP'nin ekonomik ve siyasi tabanını oluşturan Anadolu (kaplanları) burjuvazisi, yeni ortaya çıkan küçük ve orta ölçekli şirketlerden oluşmaktaydı.¹⁶ AKP hükümeti ise varlığını sürdürebilmek için bu işletmelere yeni pazarlar bulmak ve onların kalkınmasına destek olmak durumundaydı. Afrika kıtası da bunun için ideal pazar alanıydı (Bacık ve Afacan, 2013:483, 485).

¹⁵ Sahra Altı Afrika ülkeleri ile yapılan ticaret artış göstermekler birlikte sınırlı sayıda ülkeyle yoğunlaşmış olması dikkat çeken bir özelliktir. 2012 yılı verilerine göre ticari ilişkilerimizin en büyük ortağı Nijerya'dır, ardından Etiyopya ve Güney Afrika Cumhuriyeti, Sudan, Gana ve Kenya gelmektedir Türkiye'nin ihraç ettiği ana ürünler arasında tekstil ve hazır giyim, kara ulaşım araçları, demir-çelik, elektrikli makine ve cihazlar ile petrol ürünleridir. İthal edilen başlıca ürünler arasında ham petrol, doğal gaz, kömür, altın ve diğer madenler ile kakao, kahve gibi tarımsal ürünler bulunmaktadır. (Karaca, 2013:77, 79).

¹⁶ Türk ihracatçısının küresel krizin etkisiyle Avrupa, ABD ve Rusya'ya yaptığı ihracatın düşmesinde etkisiyle yeni pazar arayışlarını sürdüren ve yönünü krizden "pek de yara almayan" Afrika ülkelerine çevirdiği için, İstanbul Ticaret Odası da üyeleri için Büyümenin Yolu Afrika'dan Geçiyor isimli bir yayın hazırlamıştır (Yıldız, 2010:7). Bu yayında Angola, Etiyopya, Fildişi Sahili gibi SAA ülkelerini ekonomik açıdan tanıtanmış ve yatırım yapacak iş adamlarına bilgi sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye, Afrika ülkeleriyle kurduğu siyasi ilişkiler dışında buna paralel olarak bölgeye yaptığı sosyal ve insani yardımlarla da sosyal ve kültürel ilişkilerini güçlendirmeye çalışmıştır. Bu durum sadece resmi kaynaklar tarafından yapılan yardımlara bakıldığında bile görülebilmektedir. Örneğin, Türkiye'nin 2012 yılında yaptığı resmi kalkınma yardımlarını incelendiğinde yapılan yardımların 3'te 1'inin Afrika ülkelerine yönelik olduğu dikkat çekmektedir. Toplamda 772 milyon doları bulan bu yardımlardan en çok yararlanan Afrika ülkesi ise Somali'dir. Somali'ye yapılan yardım miktarı ise 86,61 milyon dolar tutarındadır (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018).

Afrika'da 34 ülkede, 60 civarında Türk okulu eğitim faaliyetinde bulunmaktadır. 1991-2013 döneminde Afrika ülkelerine, askeri eğitim ve kurslar hariç, toplam 3254 burs kontenjanı açılmıştır. Bu burslardan 864'ü kullanılmıştır. 2012-2013 eğitim dönemi için SAA ülkelerinden 561 öğrenci için burs tahsis edilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018). 2011-2012 eğitim yılı için Afrika ülkelerine sunulan burslar 425 adettir. Millî Eğitim Bakanlığı'nın istatistiklerine göre Türkiye'de 589 burslu Afrikalı vardır. Bundan başka Diyanet İşleri Başkanlığı Türkiye'deki okullarda din adamlarının eğitimi için 116 burs vermiştir. Türkiye, 2008 yılı itibariyle Afrika'daki 54 ülkeden 47'sine burs olanağı sağlamıştır. Burs sağlanan alanlar ve burs sağlanan ülke sayıları şöyledir; araştırma: 4, yüksek lisans/doktora: 17, lisans: 43, Türkçe yaz kursu: 2 şeklindedir (Karagül ve Arslan 2013:37-38). 2016-17 akademik yılında ise 1.075'i SAA'ya yönelik olmak 1.312 öğrenciye devlet tarafından burs verilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018).

2007-2010 yılları arasında yaklaşık 500 Türk doktoru ve 100'ü aşkın sağlık personeli Sudan, Etiyopya, Somali, Nijer, Benin, Gana, Çad, Togo, Gine Bissau, Kenya, Mali, Uganda, Moritanya, Senegal, Tanzanya ve Kamerun'da sağlık alanında hizmet vermiştir. Bu kapsamda 280.000'den fazla Afrika vatandaşı Türk doktorlarınca sağlık taramasından geçirilmiş ve 53.000 üzerindeki hastaya başta dış

ve katarakt operasyonları olmak üzere cerrahi müdahale gerçekleştirilmiştir (T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, 2018).

3.2.2. Türkiye ve SAA Ülkeleri Arasında Sosyokültürel İlişkileri Pekiştiren Kurumlar

Afrika'ya yapılan yardımların bazıları Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Türk Kızılay'ı gibi devlet eliyle yapılırken, bazıları da İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH) gibi sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülmektedir. Ayrıca AKP hükümetinin dine dayalı organizasyon ve toplantılara karşı yumuşak tavır göstermesiyle birlikte dini cemaatler ve onların oluşturdukları sivil toplum kuruluşları da SAA ülkeleriyle yoğun ilişki kurmaya başlamıştır (Özkan, 2014:80).

T.C. Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA), 1992 yılında devlet tarafından başta Orta Asya ve Kafkasya'da Türk kökenlilerin bulunduğu bölgelerde olmak üzere yapılacak faaliyetleri ve dış politika önceliklerini uygulayacak, koordine edecek bir organizasyon ihtiyacı üzerine kurulmuştur. Daha sonra Türkiye'nin aktif dış politika anlayışının yerleşmesi ile TİKA, birçok bölge ve ülkede Türk dış politikasının uygulayıcı bir aracı haline gelmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2020). TİKA'nın Afrika kıtasına yönelik çalışmaları ise 2005 yılında Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'ya açtığı ofisle başlamıştır. Günümüzde beşi sahra altı (Senegal, Nijer, Sudan, Etiyopya, Somali, Kenya) olmak üzere toplamda sekiz (diğer Kuzey Afrika ülkeleri Tunus, Libya, Mısır) Afrika ülkesinde koordinatörlüğü bulunmaktadır. 2010 yılında, 22 Afrika ülkesinde toplam 70 proje sonuçlandırmış ve bugüne kadar toplamda 37 Afrika ülkesinde proje gerçekleştirmiştir. Ayrıca TİKA, Afrika kıtasına özel olarak hazırlanmış "Afrika Kıtası Tarımsal Kalkınma Programı" ve "Afrika Sağlığı Programı" ve "Afrika Mesleki Eğitim Programı" projelerini yürütmektedir

(Karagül ve Arslan, 2013:35; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı, 2020).

Türk Kızılay'ı ise SAA ülkelerine yardımda bulunarak kıta ülkeleriyle sosyokültürel ilişkileri pekiştiren devlet kurumlarından bir diğeridir. Birleşmiş Milletler tarafından Afrika kıtasında kıtlık bölgesi ilan edilen noktalara Türk Kızılay'ı da yardım göndermeye başlamıştır. Bu kapsamda Somali'nin başkenti Mogadişu'da 11 Ağustos 2011 tarihinde "Türk Kızılay'ı Somali Delegasyon Başkanlığı" kurulmuştur. Afrika kıtasındaki ihtiyaçlara bağlı olarak yardım faaliyetlerini yürüten Türk Kızılay'ı, çeşitli kurumlarla işbirliği yaparak, kıtlık ve kuraklığa bağlı olarak ortaya çıkan açlığı azaltmak için yardım kampanyası düzenlemiştir. Bu proje kapsamında çadır kent kurulumu, zemin düzenleme ve yol çalışmaları, su ve sanitasyon çalışmaları, eğitim hizmetleri, sağlık hizmetleri, yemek ve gıda dağıtımı, yardım malzemeleri dağıtımı gibi çeşitli alanlarda insani yardım faaliyetleri gerçekleştirmiştir. 2013 yılında ise "Batı Afrika İnsani Yardım Operasyonu Projesi" kapsamında insani yardım çalışma alanını genişletip bölge ülkelerine özgü kronik kuraklık ve kıtlıktan kaynaklanan açlık sorununu azaltmak için yardım göndermiştir. Türk Kızılay'ı sonraki yıllarda da çeşitli SAA ülkelerine yardım göndermeye devam etmiştir. Bugün Somali dışında Etiyopya, Senegal ve Sudan'da bulunan delegasyonları üzerinden yardım faaliyetlerini organize etmektedir.¹⁷

İnsan Hak ve Hürriyetleri İnsani Yardım Vakfı (İHH), SAA ülkelerine yardım göndererek uluslararası ilişkilerin pekiştirilmesinde önemli rol oynayan sivil toplum kuruluşlarının başında gelmektedir. Vakıf, 1992 yılından kurulmuş olup Türkiye'de Afrika için ulusal kampanya düzenleyen ilk sivil toplum kuruluşudur (İnsani Yardım

¹⁷Türk Kızılayı, Mayıs, 2014, (Çevrimiçi) http://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/48387526_somali_mayis-2014.pdf, 10.01.2020.

Türk Kızılayı, Şubat, 2014, (Çevrimiçi) http://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/170214_Bat%C4%B1Afrika%C4%B0nsaniYard%C4%B1mOperasyonu.pdf, 10.01.2020.

Vakfi, 2020). Afrika kıtasında ise 1996 yılından beri proje ve faaliyetlerini sürdürmektedir (Karagül ve Arslan, 2013:36). Vakıf bugüne kadar toplam 42 Afrika ülkesine yardım yollamıştır. Gıda dağıtımı, katarakt ameliyatı, yetim çocuklara sponsor aile bulunmasına yönelik yardım, su kuyuları açma projesi, cami yapımı ve Kur'an-ı Kerim dağıtımı projesi gibi çeşitli konularda yardım kampanyaları düzenlemektedir.

SAA ülkelerine yönelik etkinlikler düzenleyen bir diğer kurum ise Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu (TUSKON)'dur. 2005 yılında kurulan TUSKON yardım faaliyetlerinden ziyade Türkiye-SAA ülkeleri arasındaki uluslararası ticarete yönelik etkinlikler düzenlemiştir (Meral, 2020). TUSKON, 2016 yılında Fetullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) iş dünyası yapılanmasına yönelik soruşturma kapsamında kapatılmıştır.

Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği ise 2002 yılında kurulmuş olup, Kenya, Etiyopya, Uganda, Somali başta olmak üzere pek çok SAA ülkesine yönelik yardım kampanyaları düzenlemiştir. Bu derneğin “Benim de Sudan’da Bir Gözüm Olsun,” “Sudanlı Yetimler,” “Su Kuyuları Kampanyası” ve “Afrika Hayat Buluyor” kampanyaları ile katarakt ameliyatı, temiz su kuyularının yapımı ve gıda yardımı yaptığı belirtilmektedir (Akkaya, 2012:119-120). Dernek, Fethullahçı Terör Örgütü'yle (FETÖ) ilişkili olduğu için kapatılmıştır.

TUSKON ve Kimse Yok Mu Dayanışma ve Yardımlaşma Derneği'nin Fethullahçı Terör Örgütü'yle (FETÖ) ilişkili olması nedeniyle kapatılması, 15 Temmuz Darbe Girişimi öncesinde “Gülen Cemaati” olarak anılan yapılanmanın SAA ülkeleri ile kurduğu ilişkiyi gözler önüne sermektedir. Ayrıca Süleymancılar ve Aziz Mahmud Hüdayi gibi diğer dini yapılanmalar da SAA ülkelerine yönelik çalışmalar yürütmektedir. Özkan (2014:81), bu cemaatlerin eğitim alanına

odaklandığını ve Afrika’da yüksekokullar dışında dini ve mesleki okullar da açtıklarını belirtmektedir.

Gülen Hareketi ya da Gülen Cemaati olarak adlandırılan grup, 15 Temmuz 2015 tarihindeki darbe girişiminden bu yana Fethullahçı Terör Örgütü (FETÖ) ve Paralel Devlet Yapılanması (PYD) olarak isimlendirilmektedir. Hareketin lideri olan Fethullah Gülen ise 28 Ekim 2015 tarihinden beri, Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı tarafından yayımlanan “en çok aranan teröristler” listesinde “kırmızı” kategorisinde yer almaktadır. Örgütün, Afrika’daki eğitim faaliyetlerine 1994 yılında başladığı ve 2016 yılında kıtada yaklaşık 110 tane ilk ve ortaokul düzeyinde eğitim kurumu ve bir üniversitesi olduğu bilinmektedir. Örgütün özellikle Afrika’daki orta sınıfta etkin olduğu ve üst düzey bürokratlar ile siyasetçilerin çocuklarına burs vererek etki alanını genişlettiği bilinmektedir (Şahin v.d., 2018:61-62).

Aziz Mahmud Hüdayi Vakfı/Cemaati ise Afrika’da faaliyet gösteren bir diğer oluşumdur. Çoğu Orta ve Batı Afrika’dan olan ülkelerin dokuzunda şubeleri bulunan ve kırk ülkede çeşitli faaliyetler gerçekleştiren yapılanma özellikle aile, toplum ve eğitim sorunlarıyla ilgilenmektedir. Bu grubun ana faaliyet dalı da eğitimidir. Bu ülkelerde açılan imam hatip okullarından, din kurumlardan ve kolejlerden mezun olanlar bu okullarda öğretmen olarak çalışabilmektedir. Eğitim dilinin Fransızca olması ve bazı yerel unsurlar dışında bu okullar, Türk okullarına benzemektedir (Özkan, 2014:81).

Afrika ile ilgilenen bir başka grup Süleyman Hilmi Tunahan’ın (1888-1859) takipçileri olan Süleymancılar Cemaati’dir. İslami eğitime ağırlık veren bu cemaatin faaliyetleri 1990’lardan beri artarak devam etmektedir (Özkan, 2014:80). Süleymancılar Cemaati’nin desteklediği düşünülen Diversity / Farklılık Derneği, Afrika’daki Müslümanlar için yardım toplamaktadır. Dernek, “Ab-1 Hayat” projesiyle temiz, sağlıklı, içilebilir su kuyuları açmakta, “Aşımızı Paylaşalım,” “Bir

Yetime Yurt Olun,” “Kurbanlarınız Sevinç Olsun” ve “Bir Nefes Bir Sıhhat” kampanyaları ile çeşitli konularda Sahra Altı Afrika ülkelerine insani yardım göndermektedir¹⁸.

Yine arka planında dini bir yapımanın hâkim olduğu görülen Afrika Derneği, Kur’an-ı Kerim’in Şona¹⁹ ve Çiçeva²⁰ diline tercümesi ve İmam Mevevi’nin Kırk Hadis adlı eserinin 40 Afrika diline tercümesi projelerini yürütmektedir. Ayrıca çeşitli vesilelerle Afrika ülkelerinden Türkiye’ye eğitim için gelmiş Afrikalı öğrencilere liderlik eğitimi vermektedir. Bu eğitimin amacının, Afrika’nın ihtiyacının günöbirlik gıda dağıtımını gibi çalışmalar değil Afrika’da gıda güvenliğini sağlayacak, Afrika arazilerinde Afrikalıları besleyecek ürünlerin ekilmesini sağlayacak liderlerin yetiştirilmesi olarak belirtilmektedir²¹.

Buraya kadar toplanan verileri özetleyecek olursak, SAA ülkeleriyle kurulan siyasi ilişkilere paralel olarak pek çok sivil toplum kuruluşu ve dini cemaat bu ülkelere insani yardım kampanyaları düzenlemeye başlamıştır. Hiç kuşkusuz yapılan bu yardımlarla gelişen ilişkiler Türkiye’yi, Afrikalılar için bir umut kapısı haline getirmektedir. Ayrıca bu durum Türkiye’de Afrikalı göçmenlerin oluş(turul)masına zemin hazırlamaktadır. Yalnız bu noktada şunu da belirtmekte fayda vardır; alan araştırmama başlamadan önce Türkiye Bursları ile Türkiye’ye okumaya gelen Afrikalı öğrencilerin, kıtadaki Türkçe eğitim alan kurumlardan mezun olduktan sonra buraya göç ederek eğitimlerine devam ettikleri ihtimali olabileceğini düşünmekteydim. Ama araştırmam sırasında göçmen öğrencilerin tamamının Afrika hükümetine ait okullardan mezun olduklarını ve Türkçeyi burada öğrendiklerini gözlemledim. Yine de yapılan bu yardımlar Türkiye’nin kıtada bilinirliğini arttırmış ve “kardeş/yardımsever” ülke imajının oluşmasına vesile olmuştur.

¹⁸ Diversity Farklılık Derneği, (Çevrimiçi) <https://www.diversitydernegi.org/>, 20.03.2020.

¹⁹ Zimbabve’de ve Mozambik’te Bantu dil ailesine ait olan dil

²⁰ Malavi Cumhuriyetine ait yerel dil

²¹ Afrika Derneği, (Çevrimiçi) <http://www.afrikadernegi.org.tr/>, 20.03.2020.

Bu noktada dikkat çekici olan bir diğer konu da Türkiye'nin kendinden kilometrelerce uzaklıktaki Afrikalılara yardım ederken kendi ülkesinde zor Şartlarda yaşayan Afrikalı göçmenleri görmezden gelmesidir. Oysa ileriki bölümlere Afrikalı gorüŐmecilerimin anlattıklarından da görüleceği gibi Türkiye'deki Afrikalı göçmenler, hem sosyo-kültürel hem de ekonomik olmak üzere pek çok sorunla boęuŐmaktadır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ

Göç, insanlık tarihi kadar eski bir olgudur. Ama günümüzde küreselleşmeyle birlikte göç dünyanın dört bir yanını etkisi altına almış ve basit bir yer değiştirme hareketi olmaktan çıkmıştır. Küresel değişim üzerinde etkili olan en önemli faktörlerden birini göç olarak nitelendiren Castles ve Miller (2008:7), içinde bulunduğumuz dönemi “göç çağı” olarak nitelendirmektedir. Nikos Papastergoadis (1999) ise “günümüzde yaşanan yer değiştirmeleri göç türbülansı olarak tanımlayarak küreselleşme ve göçmenlik koşullarının kalıcı olacağını ifade etmektedir” (akt. Güllüınar, 2012:55). Bu bölümde göç ve süreçlerini açıklamak üzere ortaya koyulan çeşitli modeller anlatıldıktan sonra Afrikalı göçmenlerin Türkiye’ye göç etme nedenleri aktarılacaktır.

4.1. Göç ve Süreçlerinin Açıklanması

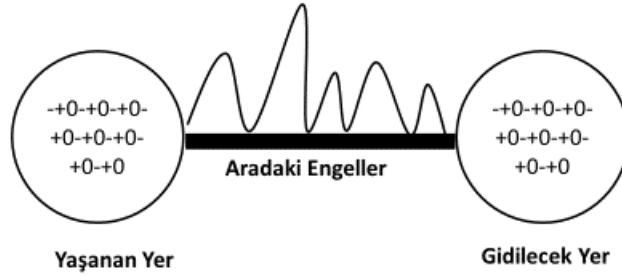
4.1.1. Temel Yaklaşımlar

Göçün nedenlerini açıklamaya çalışan ilk çalışma, 1885 yılında Ravenstein’in ortaya koyduğu 7 göç kanunu/ilkesidir. Bunlardan ilki göçmenlerin mesafe ile olan ilişkisidir. Göçmenlerin büyük çoğunluğu kısa mesafeli yerlere göç ederler. İkinci ilke, göçün basamaklar halinde işlemesidir. Sanayileşme ve ticaretin gelişmesi kentleri çekim noktası haline getirmektedir. Göç edenlerin doldurduğu boşluk ise daha uzak yerleşimlerden gelenlerle doldurulacaktır. Üçüncü ilke ise yayılma ve emme sürecini anlatmaktadır. Göçmenler, kentin sunduğu getirilerden pay almak isterler. Bu istek yayılma süreci ile desteklenir. Gelişmekte olan sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü, gelen göçle cevap bulur ve bu sayede göç yeni ve hızla gelişen

sanayi kentlerinde hızla emilir. Dördüncü ilke göç zincirleridir. Göç zamanla zincirleme olarak gelişir ve bir başka göçe neden olur. Beşinci ilke doğrudan göçle ilgilidir. Uzun mesafeli göçlerde göçmenlerin daha büyük ticaret ve endüstri merkezlerine yöneldiğini belirtmektedir. Altıncı ilke kır ve kent yerleşimcilerinin farkını ortaya koyar. Kentte yaşayanların, kırdaki yaşayanlara nazaran daha az göç etme eğiliminde olduğunu belirtir. Son ilke ise cinsiyetle ilgili olup, kadınların daha fazla göç etme eğiliminde olduğunu vurgulamaktadır (Göker, 2015:51-52; Çağlayan, 2006:69-70).

Everett Lee'nin 1966'da ortaya koyduğu göç modeli, literatürde belki de en çok alıntı yapılan kavramdır (Sert, 2012:31). Lee analizinde dört temel faktör belirlemiştir; yaşanan yerlerle ilgili faktörler, gidilmesi düşünülen yerle ilgili faktörler, işe karışan engeller ve bireysel faktörler (Lee, 1966:50).

Şekil 4.1 : Everett Lee'nin göç modeli.

Kaynak: Lee, Everett, S., "A Theory of Migration," **Demography**, Vol.III, No:1, 1966, pp. 50.

Lee'nin göç modelinde hem yaşanan yerde hem de gidilecek olan yerde itici ve çekici faktörler bulunmaktadır. Şekil 4.1'de görüldüğü gibi "+"lar çekici/olumlu değerleri, "-"ler itici/olumsuz değerleri temsil etmektedir. "0" ise nötr değerleri oluşturmakta olup göçe herhangi bir etkisi olmayan faktörlerdir (Çağlayan, 2006:73). Demografik büyüme, düşük yaşam standartları, ekonomik fırsat yoksunluğu ve siyasal baskılar itici faktörlere; emeğe olan talep, boş araziler, cazip ekonomik fırsatlar ve siyasal özgürlükler de çekici faktörlere örnek teşkil etmektedir (Castles ve

Miler, 2008:31). Günümüzde küreselleşmeyle birlikte göç olgusu daha karmaşık bir hal almıştır. Bu nedenle Lee'nin kuramı uluslararası göçü anlamakta yetersiz kalmaktadır.

4.1.2. Ekonomik Göç Teorileri

Ekonomik göç teorilerinin başında neoklasik ekonominin makro ve mikro kuramı, yeni ekonomi kuramı ve ikili işgücü piyasası kuramı gelmektedir. Bu kuramlar, özetle işgücünün arz ve talebindeki coğrafi farklılıklara dayandırarak göçü analiz etmeye çalışmaktadırlar.

Neoklasik Ekonominin Makro Kuramı, ülkeler arası ücretler ve istihdam koşullarındaki farklılıkların göçün temel nedeni olduğunu ileri sürer (Güllüoğınar, 2012:58). Sermaye sahibi ülkeler ile emek rezervine sahip olan ülkeler arasında arz ve talep doğrultusunda ücret farklılıkları bulunmaktadır. Bundan dolayı işçiler, yüksek ücretli ülkelere göç ederler. Bunun neticesinde de sermaye zengini ülkelerde artan işgücü, ücretleri düşürür ve büyük emek rezervi ülkelerde azalan işgücü, ücretleri yükseltir (Massey v.d., 2014:13). Makro düzeyde sermayenin ve emeğin eşitsiz dağılımına dayandırılan göç sürecinin ücret farklılıklarının giderilmesi sonucunda son bulacağı öngörülmektedir. Günümüzde göç süreçlerini sadece ücret farklılığına bağlamak oldukça yetersiz kalmaktadır. Örneğın pek çok Afrikalı göçmen, Türkiye'ye kendinden önce gelen kişilerin kurduğu sosyal bağları da göz önüne alarak gelmektedir. Bu noktada bu kuram sosyal bağları açıklamakta yetersiz kalmaktadır.

Sjaastad, Borjas ve Todaro tarafından geliştirilen *neoklasik ekonominin mikro göç kuramı*, makroekonomik kuramın olgularını kabul etmekle birlikte bireysel faktörleri öne çıkartmaktadır. Bu kurama göre daha yüksek kazanç elde etmeyi

hedefleyen birey, yolculuk ve taşınma masrafını, yeni bir dili ve kültürü öğrenme çabasını, yeni emek piyasasına uyumda yaşanan zorlukları ve eski bağları koparıp yeni ilişkiler kurmanın psikolojik maliyetini hesaba katarak en fazla kazanç sağlayabileceği ülke arayışına girer. Ayrıca yasal olmayan yollarla göç etmeyi düşünen birey, bu hesaba kaçak göçmen olmanın yükümlülüklerini (hapis cezası, sınır dışı edilme vb.) de katar (Massey v.d., 2014; 14-16; Güllüoınar, 2012: 59). Bu kuramda da göç kararındaki ana vurgu işgücü piyasaları arasındaki dengesizlikler ve kesintilerdir. Bu noktada da pek çok eleştiriyi beraberinde getirmektedir.

Neoklasik göç teorilerinde üç temel sorundan söz etmek mümkündür; birincisi köken ülke ve hedef ülkelerde pazarlar dengeye ulaştığında göçün durması gerekir fakat realitede bu durum gerçekleşmez. İkinci olarak uluslararası göçü açıklamakta sadece işgücü piyasası yetersiz kalmaktadır. Son olarak neoklasik göç varsayımlarına göre devletler, işgücü piyasalarındaki arz ve talepleri kontrol ederek göçü yönetebilirler. Oysa devletlerin uluslararası göçü denetleyemeyeceği sayısız mekanizma vardır (Sert, 2012:32-33). Bugün antropologlar, sosyologlar, tarihçiler ve coğrafyacılar göçmen davranışlarında aile ve cemaat dinamikleri ile tarihsel deneyimlerin güçlü bir şekilde etkili olduğunu belirtmektedir (Castles ve Miler, 2008:33).

Yeni ekonomi kuramı, Oded Stark tarafından geliştirilmiş olup göç kararının sadece bireyler tarafından değil, özellikle aile ve hane halkının da karar verme sürecinde etkili olduğunu savunmaktadır. Yine mikro bakış açısıyla ele alınan bu kuram göçün, geliri maksimize etmek için değil, riskleri minimize etmek için olduğunu öne sürer. Yani aile hızlı değişimin olduğu durumlarda gelirini ve hayatta kalma şansını arttırmak için bir ya da daha fazla üyesini çalışmak için göç etmeye teşvik eder (Güllüoınar, 2012: 62). Bu teori insanların hane halkının parçası olduklarını, bundan dolayı bir birey olarak değil de toplu olarak karar almakta olabileceklerini öngördüğü için oldukça önemlidir (Massey, 2016: 147).

İkili işgücü piyasası kuramı ise Michael J. Piore (1979) tarafından ortaya konulmuştur. Teori ana hatlarıyla göçün sanayi toplumlarının daimî bir gereksinimi olduğunu söyler çünkü kapitalizm varlığını sürdürebilmek için olumsuz koşullarda düşük ücretlerle çalışabilecek kişilere talep duyacaktır (Güllüpinar, 2012:65). Piore'ye göre göç, itme etkilerinden (düşük ücretler veya yüksek işsizlik) kaynaklanmaz, hedef ülkelerdeki çekme nedenlerinden (kronik ve kaçınılmaz bir yabancı işçi gereksinimi) kaynaklanır. Bu işgücü talebi gelişmiş sanayi toplumlarının ve ekonomilerinin dört temel özelliğinden kaynaklanır; yapısal enflasyon, motivasyonel sorunlar, ekonomik ikilik ve işgücü arzının demografisi (Massey v.d., 2014:20; Sert, 2012:33).

Ekonomik göç kuramlarında en büyük eleştiri, bir grup insanın neden “y” ülkesine değil de “x” ülkesini gittiğini açıklamakta yetersiz kalmasıdır. Mesela Türkler neden çoğunlukla İspanya yerine Almanya'ya göç etmeyi tercih etmektedir? Ya da Afrikalılar neden son yıllarda Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır? Dolayısıyla bu yaklaşım ekonomik sebeplere yoğunlaşırken siyasal ilişkiler ve sosyal ağlar gibi konuları göz ardı etmektedir.

4.1.3. Dünya Sistemleri (Merkez-Çevre) Teorisi

Tarihsel yapısalcı yaklaşım içinde değerlendirilen bu teori, 1970'lerde Wallerstein'in modern dünya sistemi kuramından hareketle şekillenmiştir (Castel ve Miller, 2008:34). Kuramın geliştirilmesinde Immanuel Wallerstein'in dışında Samir Amin ve Andre Gunder Frank gibi düşünürlerin katkıları oluşmuştur (Çağlayan, 2006:78).

Dünya sistemi teorisi, dünyayı merkez ve çevre olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Merkez ülkeler, ekonomik ve sosyal olarak gelişmiş ve genel olarak da kapitalist ilişkiler sistemini uygulayan ülkelerdir. Çevre ülkeler ise kapitalist ağlar ve

değerler ile kuşatılmış ve merkez ülkelere bağımlı olan ülkelerdir. Merkez ülkeler, ucuz işgücü, hammadde ve üretilen malların pazarlanabilmesi için çevre ülkelere ihtiyaç duyarken, çevre ülkeler de kapitalist gelişimlerini tamamlama ve ekonomik refahlarını yükseltmek için merkez ülkelere ihtiyaç duyar (Çağlayan, 2006:79-80). Sonuç olarak, bu kurama göre uluslararası göç, kapitalist gelişmenin neden olduğu kopma ve yer değiştirmelerin doğal sonucudur (Abadan-Unat, 2002:15).

Massey ve arkadaşlarına (2014:27-28) göre bu teori, altı farklı hipotezden oluşmaktadır; (1) Gelişen kapitalist pazar, uluslararası göçü doğal olarak arttırmakta, küresel ekonominin çevre ülkelere kayması ise göçü yavaşlatmaktadır. (2) Metalar ve sermayen ile işgücünün uluslararası akışı birbirinin tersi yönündedir. (3) Eski sömürgeci güçler ile sömürgeleri arasında uzun döneme yayılan kültürel, dilsel, idari vb. ilişkiler olduğu için uluslararası göç özellikle bu hat (sömürgeci ile sömürülen ülke) üzerindedir. (4) Kapitalist hükümetlerin göç politikaları, hem şirketlerin uluslararası yatırım faaliyetlerini düzenlemek, hem de metaların ulus ötesi akışını kontrol etmek içindir. Yalnız bu politikaların uygulanması oldukça zordur. Ayrıca bu politikalar, uluslararası ticarete anlaşmazlıklar yaratarak dünya ekonomisinin gerilemesine neden olmakta ve hükümetler ile çokuluslu şirketleri karşı karşıya getirmektedir. (5) Kapitalist ülkelerdeki hükümetler, başarısız olduklarında yurtdışındaki yatırımlarını korumak için küresel pazarın gelişimine olumlu bakan yabancı hükümetleri destekleme yoluna gitmektedirler. Bu destek doğrultusunda yaptıkları politik ve askeri müdahaleler, sığınmacı hareketlerini doğurarak yeni bir uluslararası göç biçiminin oluşmasına neden olur. (6) Uluslararası göç, ülkeler arasındaki istihdam veya ücret farklarından ziyade küresel ekonominin yapısı ile pazar oluşumun dinamiklerinden kaynaklanmaktadır.

Bu kuram, sıklıkla sermayenin çıkarını her şeyin belirleyeni olarak kabul etmesi ve bireylerin ya da grupların eylem ve isteklerini göz ardı edildiği için eleştirilmektedir (Castel ve Miller, 2008:35). Sonuçta arka planında ekonomik ve toplumsal nedenler olmasına rağmen göç, bireysel ya da hanenin kararıyla

gerçekleşen ve insana bağlı olan bir süreçtir (Sert, 2012:37). Bu nedenle göçün tüm boyutlarıyla ele alan disiplinler arası bir kurama ihtiyaç duyulmaktadır.

4.1.4. Göç Sistemleri Teorisi

Bu kuram, uluslararası ilişkiler, ekonomi ve politika temelindeki makro ve mikro faktörlere odaklanmaktadır. Disiplinler arası eleştiriler sonucunda ortaya çıkmış ve çok sayıdaki disiplini içine almayı başarıp göç deneyiminin tüm boyutlarını kuşatmayı amaçlayan bir teoridir. Castel ve Miller (2008:35), göç sistemleri teorisinde, ülkeler arasında siyasal etkileşim, ticaret, yatırım ve kültürel bağlar dışında sömürgeciliğin de göçü açıklamak için bir neden olduğunu kabul ederler. Cezayir göçünün neden (Almanya'ya değil de) Fransa'ya olduğunu, Hint, Pakistan ve Bangladeş göçünün ise neden İngiltere'ye doğru olduğunu ülkeler arasındaki sömürgeci tarihle açıklar. Ülkeler arasında kurulan siyasal, tarihi ve kültürel bağlara odaklanarak göçü açıklamaya çalışan bu kuramda, coğrafi uzaklıklar anlamını yitirmektedir. Sahra-altı Afrika ülkelerinden Türkiye'ye artan göçün hükümetler arasındaki kurulan siyasal ve kültürel bağlarla doğru orantılı olması bu duruma güzel bir örnek teşkil etmektedir.

Faist'e (2003:82–83) göre göç sistemleri kuramları göçmenler dışında ülkeler arasındaki bağlantıların varlığı üzerine kurulmuştur. Örneğin ticaret ve güvenlik anlaşmaları, kolonyal bağlarla mal, hizmet, bilgi ve fikir akışları göçü etkilemektedir. Bu bağlantılar genelde göçler meydana gelmeden mevcuttur. Anayurt geri dönüşler sebebiyle tekrardan göç alan bir ülkeye dönüşebilir. Ayrıca göç sistemleri kuramı, göç sistemlerindeki süreçler üzerine yoğunlaşmaktadır. Hareket bir defalık bir olay değildir, aksine zaman içinde bir olaylar silsilesini barındıran aktif bir süreçtir. Abadan Unat (2006:38) ise bazı ülkelerin birden daha fazla göç sistemine katılabileceğini ama bu durumun ağırlıklı olarak göç alan değil göç gönderen ülkeler için geçerli olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, göç sistemlerin istikrarlı bir yapısı

olmadığını; toplumsal değişme, ekonomik dalgalanma ve politik nedenlerden dolayı ülkelerin göç sistemlerinden çıkabileceklerini ya da eklenebileceklerini söyler.

Uluslararası göç hareketi makro ve mikro yapıların karşılıklı etkileşiminden ortaya çıkar. Makro yapılar, dünya piyasasının ekonomik politikası gibi büyük ölçekli kurumsal etmenleri belirtir. Mikro yapılar ise göçmenler tarafından geliştirilen enformel/sosyal ağlardır. Bu ağlar, aile, arkadaş ve cemaat bağlarını ve sosyal-ekonomik konularda karşılıklı yardımlaşmayı kapsamaktadır. Bu tür bağlar “sosyal sermaye” olarak da düşünülebilir (Castel ve Miller, 2008:36).

Bu teori, çok uzun yıllara dayanan göçler için tarihsel bir perspektif koymakta ve göçmenin göç ile ilişkisini ve göçmenliğinin içeriğini de belirleme noktasında analiz imkânı sağlamaktadır. (Çağlayan, 2006:84). Ayrıca Sert'in (2012:43) de belirttiği gibi uluslararası göçü sadece bir kerelik olay olarak değil, zaman boyunca bir dizi olaydan oluşan dinamik bir süreç olarak görmektedir. Bu nedenle uluslararası göçün yönünü ve sürecini açıklamada oldukça başarılı olmuştur.

4.2. Neden Türkiye?

SAA ülkelerinden Türkiye'ye yapılan göçü, makro ve mikro etkenler olmak üzere iki farklı açıdan, bütüncül bir şekilde ele almak mümkündür. Makro nedenlerin başında (2. Bölümde de belirtildiği gibi) 1998 yılındaki Afrika'ya Açılım Eylem Planı ile başlayan ve ardından bir dizi halinde hızla ilerleyen siyasi ilişkiler gelmektedir. Bu ilişkiler hükümetler arasında yapılan antlaşmalarla sınırlı kalmamıştır. Çeşitli sivil toplum kuruluşları ve cemaatler bu ülkelere insani yardım kampanyaları düzenlemeye başlamış ve ülkeler arasındaki bağların kuvvetlenmesi sağlanmıştır. Ayrıca, ticari ilişkiler ve Türkiye'nin yeni pazar arayışı da makro nedenler arasında sıralanabilir. Türkiye, AKP hükümetiyle birlikte ortaya çıkan

küçük ve orta ölçekli şirketlerden oluşan Anadolu (kaplanları) burjuvazisi için Afrika kıtasına yönelmiştir. Çok sayıda çok iş insanı Afrika'ya yönelirken bu ticaret ağı iki yönlü çalışmaya başlamış ve Afrika'dan Türkiye'ye ticaret yapmak için gelenler de olmuştur.

Makro nedenlere etki eden bir başka unsur ise Türkiye Cumhuriyeti'nin zaman içerisinde değişen ve dönüşen göç politikalarıdır. Cumhuriyetin kurulduğu ilk yıllarda savaşımlardan dolayı azalan nüfusun nitelik ve nicelik olarak kuvvetlendirilmesine yönelik bir göç politikası uygulanmıştır (Parla ve Danış, 2009: 132). Yalnız bu dönemde yapılan kanun ve düzenlemeler ulus-devletin birliğini sağlamaya yönelik olarak Türk soyundan gelen ve/veya Müslüman göçmenlerin kabulüne yöneliktir (İçduygu ve Biehl, 2012:34; Danış ve Parla, 2009:132-133). Bu bağlamda mübadele kapsamında Yunanistan'dan gelenler dışında Bulgaristan'dan da pek çok Türk, Türkiye'ye göç etmiştir. Ayrıca bu dönemde Türk kültürüne kolayca uyum sağlayabilecek, Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında yaşamış Boşnak, Pomak, Çerkez ve Tatar gibi farklı etnik grupların da Türkiye'ye göç etmeleri sağlanmıştır (Kirişçi, 2007:93). Türkiye Cumhuriyeti'nin göçmenlerle ilgili kabulünü ve yerleşimlerini düzenleyen ilk yasa, 1934 yılında çıkartılan İskân Kanunu'dur. Bu kanun ile Türk soyundan gelenler ve Türk kültürüne sahip olanlar ayrıcalıklı bir konuma yerleştirilmiştir (Toksöz, Erdoğan vd., 2012:17).

Türkiye'nin bu dönemde göç politikalarında attığı diğer bir büyük adım ise 1951 yılında imzaladığı Cenevre Sözleşmesi'dir. Bu sözleşme gereğince sadece "Avrupa" ülkelerinden gelen göçmenlerin iltica başvurusu kabul edilmektedir (Adıgüzel, 2019:80). 1980'li yılların sonu ile 90'lı yılların başında, Türkiye'nin göçmen profilinde büyük değişiklikler meydana gelmiştir; Soğuk Savaşın bitimiyle özellikle eski Sovyetler Birliğine bağlı ülkelerden gelen göçmenlerle birlikte Türkiye herhangi bir ortak tarih, kültür ve kimlik bağı taşımayan "yabancı"larla tanışıp göç alan ülke ve/veya transit göç ülkesi konumuna geçmiştir (Toksöz, Erdoğan vd., 2012:17-18; Danış ve Parla, 2009:140). Ayrıca Türkiye'nin 90'lı yılların başlarında

turistik seyahatleri kolaylaştırmak amaçlı vize kolaylığı ya da muafiyeti sağlayan anlaşmalara imza atması hem kaçak göçmen işgücü istihdamını hem de kayıtdışı ekonomiyi yaygınlaştırmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşullara bağlı olarak emek maliyetlerini düşürme çabası, düşük ücretle çalışacak olan kaçak göçmen işgücü sayesinde karşılık bulmuştur (Akpınar, 2010:8-11). Türkiye 2001 yılından itibaren kaçak göç ve kaçakçılığın işgücü üzerindeki etkilerini hem ulusal hem de uluslararası boyutta ele aldığı yeni bir politika içerisine girmiştir. İçduygu (2004:28), daha sıkı tedbirlerin alınmasına yönelik politikaların uygulandığı bu dönemde kaçak göçün biçim değiştirdiğini ve kaçak işçiler, insan kaçakçıları ve tacirlerden oluşan göç ağlarının kendi kendilerine yetecek seviyede “kurumsallaşmış” hale geldiğini belirtmektedir. Sonuç olarak, Türkiye'nin zaman içerisinde değişen göç politikaları da Türkiye'nin göçmen profilinde etkili olmuştur. Homojen ulus-devlet yapısını korumaya dönük çabaların azalışı ve ucuz işgücü ihtiyacının artışı Afrikalı göçmenlerin Türkiye'ye yönelmesini etkilemiştir. Bu nedenle, Türkiye'ye yönelen Afrikalı göçünü, hükümetler arası artan diyaloga, gelişen ticari ilişkilere ve Türkiye'nin zaman içerisinde değişen göç politikalarına bağlayabiliriz.

Mikro nedenlerin başında ise göçmenlerin daha önceden Türkiye'ye göç etmiş yakınları sayesinde burada oluşturdukları sosyal ağlar gelmektedir. Göçmenler, daha önceden tanıdıklarının edindikleri deneyimlerden yola çıkarak burada yeni bir hayat kurmayı daha rahat göze alabilmektedirler. Ayrıca kişilerin dini görüşleri de bu süreçte oldukça önemli bir etken oluşturmaktadır. İlerleyen kısımlarda daha detaylı anlatacağım gibi, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması özellikle Müslüman bireyler ve aileleri için burayı önemli bir destinasyon haline getirmiştir.

Bundan sonraki bölümde görüşmecilerin göç hikâyelerinden yola çıkarak göç etme nedenleri detaylı bir şekilde irdelenecektir.

4.2.1. Yaşam Başka Yerde: Göç Hikâyeleri

Görüşmecilerin bir kısmı (daha önce de belirttiğim gibi) Türkiye devleti tarafından verilen burslardan faydalanarak Türkiye'ye gelmişlerdir. Bu kişiler ile çalışmak için gelenler arasında çeşitli farklılıklar vardır. En başta çalışmak için gelenler, kaçak oldukları için “düzensiz/yasal olmayan göçmen” kategorisinde yer alırken, okumak için gelenler “düzenli/yasal göçmen” kategorisindedir. Düzensiz göçmen olmak beraberinde -beşinci bölümde detaylı bir şekilde değineceğimiz gibi- pek çok zorluğu (istihdam, barınma, sağlık vb.) getirmektedir. Öğrenciler, burs ve yurt gibi imkânlardan faydalandıkları için yaşam standartları düzensiz göçmenlere göre görece daha yüksektir. Bu nedenle göç hikâyelerini iki ayrı ana başlık altında incelemekte fayda vardır. Bu nedenle bu bölümde önce çalışmak için gelenlerin daha sonra da eğitim almak için gelenlerin göç hikâyeleri aktarılacaktır.

4.2.1.1. Çalışmaya Gelenler

Düzensiz göç, bir ülkeye yasadışı giriş yapmak ve bir ülkede yasadışı kalmaktır. Aynı zamanda yasal yollarla giriş yapıp yasal süresini aşan ve ülkeden çıkış yapmayan kişiler de düzensiz göç kapsamında değerlendirilmektedir. Kısacası düzensiz göç, yasal olmayan göçtür. Çalışmak için Türkiye'ye gelen görüşmeciler, ülkelerindeki Türkiye Konsoloslüğundan aldıkları turist ya da iş vizesiyle yasal yollarla Türkiye'ye giriş yapmışlardır. Verilen turist vizelerinin süresi ortalama 3 aydır, iş vizelerinin süresi ise değişiklik göstermektedir. Ama bir birey hariç hepsinin vize süreleri dolduğu için “düzensiz göçmen” statüsüne düşmüşlerdir.

Çalışmak için gelenler arasında düzenli göçmen statüsündeki tek kişi Sheila'dır. Güney Afrika Cumhuriyeti'nde gelen Sheila, İstanbul'da bir özel dil

okulunda İngilizce öğretmeni olarak çalışmaktadır. Kurumsal bir şirkette çalıştığı için iş yeri oturma ve çalışma vizesi almasında kendisine yardımcı olmuştur.

Düzensiz göçmenlerden sadece bir kişi sığınma başvurusunda bulunmuştur. Uganda'dan gelip burada seks işçisi olarak çalışan Pamela, Türkiye'ye geldikten belli bir süre sonra Aksaray'da genellikle Afrikalıların gittiği bir barda polis baskını sırasında yanında pasaportu olmadığı için tutuklanarak Kumkapı Yabancılar Şubesine götürülmüş. Yaklaşık 3 hafta kadar Kumkapı Yabancı Misafirhanesi'nde tutuklu kalmış. Kaldığı süre boyunca hiçbir avukatla görüşmemiş. Tutuklu kaldığı sürede görüştüğü polislerin İngilizce bilmediğini ve polislerin 13 yaşında tutuklu kalan bir kıza yazdığını dilekçeyi çok da anlamadan imzaladığını aktardı. Daha sonra sığınmacı talebinde bulunarak buradan çıkmış. Bu prosedür gereği Pamela, başvuru sonrasında 2014 yılının kışında, Kumkapı Yabancılar Misafirhanesi'nden ayrıldıktan sonra Sinop'a gönderilmiş. Sinop'ta iş bulamayınca kaçak olarak İstanbul'a gelmiş ve bu zaman zarfında yine polise yakalanmış. Bunun üzerine Ankara'ya Birleşmiş Milletler ofisine giderek ikamet yerinin değiştirilmesini talep etmiş. Ardından devlet onu Yalova'ya göndermiş. Sinop'ta olduğu gibi Yalova'da da ev kiralayıp İstanbul Yalova arası gidip gelmeye başlamış. Belli bir süre sonra da Uganda'ya geri dönmüş. Uganda'da 4 ay kaldıktan sonra iş vizesi ile tekrar İstanbul'a gelmiş. Şu anda iş vizesinin süresi bittiği için yine düzensiz göçmen statüsü içinde değerlendirilmektedir.

SAA ülkelerinden Türkiye'ye gelen bu göçmenlerin geliş nedenlerine baktığımızda Türkiye'nin onlara sunduğu/sunacağı yeni yaşam koşulları kadar menşei ülkede yaşadıkları sıkıntıların da çok önemli olduğu göze çarpmaktadır. Örneğin Senegalli Kalidou (35 yaş), ülkesindeki ekonomik zorluktan dolayı göç ettiğini söylemiştir. Ülkesinde savaş olmadığını halde ailesinin ihtiyaçlarını karşılamakta zorlandığını, hatta ailesinin günde üç öğün yemek yiyemediğini anlatmıştır. Giyecek doğru dürüst bir kıyafetinin bile olmaması Kalidou'yu sekiz sene önce İstanbul'a göç etmeye zorlamıştır. Nijerya'dan Türkiye'ye göç eden

Maduka (35 yaş) da benzer sebeplerden dolayı buraya gelmiştir. Ülkesinin ekonomik koşullarının Türkiye kadar iyi olmadığını söyleyen Maduka, altı yıl önce Türkiye Konsolosluluğu'nda çalışan Afrikalı bir arkadaşının bağlantısı ile göç etmeye karar vermiştir. Maduka, Türkiye'nin ülkesine göre daha üretken olduğunu ve bu nedenle göç etme kararından dolayı mutlu olduğunu vurgulamaktadır. İki yıl önce Nijerya'dan İstanbul'a göç eden Shehu da benzer yorumlar da bulunmuştur;

Nijerya'da çok iş yok, anladın. Herkes hayatta kalmaya çalışıyor. Nijerya'da herkes okul bitiremiyor. Herkes iş göremiyor. Ben bu tipte değilim ve bu yüzden karar verdim ve geldim.

Shehu, Nijerya, 26 Yaş, İşçi

Bu üç örnekte görüldüğü gibi menşei ülkedeki yaşanan ekonomik sıkıntılar ve fakirlik Türkiye'yi yeni bir umut kapısı olarak görmelerine sebep olmaktadır. Senegal'in son 10 yılda ekonomik büyümesi yıllık ortalama yüzde 5'tir ve işsizlik %48 gibi yüksek bir seviyede seyretmektedir. Ayrıca 2001 yılından bu yana BM En Az Gelişmiş Ülkeler listesinde yer almaktadır¹. Nijerya, Afrika kıtasının en büyük ekonomisine sahiptir. Yalnız "Nijerya'da petrol fiyatlarının düşmesi ve bundan kaynaklanan döviz sıkıntısı ekonomiyi ve kamu maliyesini olumsuz biçimde etkilemektedir. Söz konusu sorunların yanı sıra, yurt dışına para transferini sınırlayıcı uygulamalar ve sabit döviz kuru politikası, ekonominin yavaşlamasına neden olmaktadır. ABD dolarının resmi kurda ve serbest piyasada farklı karşılığının olması ekonomide dengesizlikler ve sorunlar oluşturmaktadır"². Bu ekonomik atmosferde yaşam sıkıntısıyla baş edebilmek için göç kaçınılmaz bir sonuç haline gelmiştir.

Çalışmak için gelen göç eden görüşmecilerimden sadece biri ekonomik nedenlerden dolayı göç etmediğini belirtmiştir. Ülkesinde suç oranının çok yüksek olduğunu sıklıkla belirtmekle birlikte buraya geliş nedenini şöyle açıklamıştır;

¹ T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/senegal-ekonomisi.tr.mfa>, 13 Nisan 2019a.

² T.C. Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-ekonomisi.tr.mfa>, 13 Nisan 2019b.

Üniversiteyi bitirdikten sonra yeni bir ülke ve hayat deneyimlemek istedim. İnternet üzerinden iş başvuruları yaparken İstanbul'da çalıştığım şirketin iş ilanını gördüm. İşe başvurduğum ve süreç böylece başladı.

Sheila, G. Afrika Cumhuriyeti, Öğretmen

Görüşmecilerimin çoğu buraya gelmeden önce burada bir tanıdıkları olduklarını vurgulamıştır;

Baktım internete. Yani bir okudum, birkaç sayfa Türkiye'yi. Müslüman bir ülke ve yani 99'u Müslüman. Yani savaş yok, bir şey yok yani. Ben de Müslümanım. Ama ondan önce arkadaş var burada. Arkadaşla konuştuk. Ondan sonra diyor ki "evet ülke tamam iyi, işler var, insanlar iyi, saygılılar, yemek veriyorlar". Ama sıkıntı yani. O yüzden gelir yani...

Kalidou, Senegal, 35 yaş, Ticaret

Buraya gelmeden önce Türkiye hakkında çok fazla bir bilgim yoktu. Buraya Uganda'dan İstanbul'a gelen bir arkadaşının tavsiyesi üzerine geldim. Buraya göç etmek istememim sebebi ise daha fazla para kazanabilmek.

Pamela, Uganda, 24 Yaş, Seks İşçisi

Türkiye'ye tanıdıkları vasıtasıyla gelen bu göçmenler, ilk geldikleri zaman diliminde kendi düzenlerini kurana kadar bu tanıdıkları arkadaşlarının evinde kalmışlardır. Hatta hâlâ arkadaşlarıyla kirayı bölüşüp ortak yaşayan bireyler mevcuttur. Bu ağ sistemi, bireylerin yeni yaşam alanlarında garantileri olmuş durumdadır; onlara iş ve konaklama imkânı sağlamakta hatta bu yeni kültüre uyum sağlamalarını kolaylaştıracak bilgi birikimlerini paylaşmada yardımcı olmuşlardır.

Sosyal ağlar dışında Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması bazı göçmenler için göç kararında etkili olmuştur. Örneğin görüşmelerimiz sırasında muhafazakâr Müslüman kimliğini vurgulayan Senegalli Kalidou, buraya göç etme kararında dinin önemli bir gerekçe olduğunu belirtmiştir. Buna rağmen bazı Hristiyanlar için Müslüman bir ülkeye göç etmiş olmak bazı zorlukları da beraberinde getirmektedir. Bu konu daha sonraki bölümlerde ayrıntılı olarak ele alınacaktır. Yalnız şunu belirtmekte fayda vardır; dini Müslüman olan bireyler için Türkiye'ye göç daha cazip bir hale gelmiştir.

Çalışmak için Türkiye'ye göç edenlerin ana sebebi hiç kuşkusuz para kazanmaktır. Yalnız bu para sadece kendi geçimlerini değil aynı zamanda Afrika'da kalan ailelerini de kapsamaktadır. Göçün, bireyler dışında ailenin ya da hanenin ortak kararı ile alınan bir süreç olduğunu söyleyebiliriz. Kalanlar için gidecek kişinin yollayacağı döviz hiç şüphesiz olumlu bir durumdur. Göçe katılmayan aile bireylerinin ekonomik koşullar gereği göçü desteklemesi hiç şüphesiz göç kararını kolaylaştırmaktadır.

Ayrıca vurgulanması gereken bir başka nokta ise göç etmiş olmanın ileride getireceği statüdür. Göçmenler ülkelerine geri döndüklerinde —burada her ne yaşamış olursa olsunlar— olumlu bakış açılarıyla karşılaşır ve takdir edileceklerdir. Örneğin, Uganda'dan 3 yıl önce İstanbul'a göç eden Pamela, ülkesine geri döndüğünde göçmen deneyimini yaşadığı için bir nevi kahramanlaştırılacağını dile getirmiştir. Geldiği günden beri pek çok zorlukla (örn. Kumkapı Yabancı Misafirhanesi'nde tutuklu kalmış olması) mücadele etmiş olmasına ve ülkesinde kültürel açıdan onaylanmayacak bir sektörde (fuhuş) çalışıyor olmasına rağmen göçmen olmak, ülkesine geri döndüğünde ona ayrıcalıklı bir gözle bakılmasını sağlayacaktır.

Özetleyecek olursak; göçün makro nedenlerinin başında gelen Türkiye ile SAA ülkeleri arasında artan ekonomik ve siyasi ilişkiler, ekonomik temelli göçün Türkiye'ye yönelmesindeki en büyük sebeptir. Mikro nedenlerin başında ise sosyal ağlar gelmektedir. Görüşmecilerimin hemen hemen hepsi hali hazırda burada kendi ülkesinden bir arkadaşı olduğunu söylemiştir. Bu ilişkiler sayesinde yeni bir ülkeye göç etme kararını daha rahatlıkla verebilmişlerdir. Bu ağlar ayrıca göçmenlerin ilk başta barınma sorununu çözmüştür. (Uyum başlığında detaylı bir şekilde anlatılacağı gibi gelen göçmenler, ilk geldiklerinde buradaki tanıdıklarının yanında kalmaktadırlar.) Bu ağlar sayesinde tanımadıkları bu ülkeyi daha rahat öğrenebilmektedirler. En önemlisi ise insan sosyal bir varlıktır: dertleşmeye, sohbet

etmeye ve arkadaşlık kurmaya ihtiyacı vardır. Bu gereksinimlerini de bu sosyal ağlar sayesinde giderebilmektedir. Bu bağlamda göçün mikro temelini oluşturan sosyal ağlar, çalışmaya gelen göçmenler için oldukça önemlidir. Göç, çoğu durumda hanenin ortak kararı ile alınan bir durumdur ve ülkeye gönderilecek döviz akışı hane bireylerinin bu süreci desteklemesine neden olmuştur. Ayrıca bazı bireyler için buranın Müslüman bir ülke olması ya da mevsimsel şartları bireysel kararlarını etkilemesine sebep olmuştur.

4.2.1.2. Hayat Bursu: Okumaya Gelenler

Türkiye Bursları ile İstanbul'a okumaya gelen öğrencilerin öncelikli sebebi buradaki eğitim koşullarının kendi ülkelerine nazaran daha iyi olmasıdır. Bu sayede devlet üniversitelerine yerleştirilen öğrenciler, ücretsiz eğitim alma fırsatı yakalamaktadır.

Menşei ülkelerdeki eğitim sistemlerinin Türkiye'ye görece daha kötü olması, buraya okumak için gelenlerin ana itici unsurudur. Gine'den lisans eğitimi almak için İstanbul'a göç eden Abdoubacar, buraya gelmeden önce ülkesinde bir yıl sosyoloji (lisans) eğitimi almış ama eğitimin kalitesinden memnun kalmadığı için okulunu yarıda bırakıp buraya göç etmiştir. Gine'deki akademik personelin aynı anda 4-5 farklı üniversitede çalıştığını ve bu nedenle derslerinin çoğunun boş geçtiğini belirten Abdoubacar, Türkiye Burslarının sunduğu olanaklardan yararlanmayı tercih etmiştir. Kenya'da tıp fakültesini kazanan Abdullahi ise Türkiye'deki eğitim sistemini daha iyi bulduğu için doktor olma hayallerini geride bırakıp burada sağlık yönetimi okumaya karar vermiştir. Gambiya'dan İstanbul'a göç eden Sering ise İstanbul Üniversitesi'nin dünyanın en eski üniversitelerinden biri olduğunu öğrenmesinin göç kararını etkilediğini belirtmiştir. Görüşmelerimiz sırasında İstanbul Üniversitesi'nde yüksek lisans yaptığı için kendini şanslı hissettiğini birkaç kez vurgulamıştır. Bu vurgunun altında hem köklü bir kurumda hem de ülkesine göre daha iyi koşullarda eğitim alıyor olmak yatmaktadır. Gabon'dan gelip İstanbul'daki bir başka köklü

devlet üniversitesinde lisans eğitimi gören Sadrine ise ülkesindeki eğitim koşullarını şöyle aktarmaktadır;

Çünkü şu bir gerçek ki benim ülkedeki eğitim sistemi çok kötü. Devlet eğitime daha fazla ehemmiyet vermiyor. Bu sebeple çok protestolar oldu. Öğretmenler genelde okula gelmiyor (...) Çoğu zengin öğrenci şunu yapıyor, zengin insanlar çocuklarını dışarıya yolluyor. Öteki ülkelere... Çünkü biliyorlar ki bizim ülkede eğitim problemlidir. Çoğu Afrika ülkesinde eğitimde problem var. O yüzden benim orada kalmamı kesinlikle ve kesinlikle reddettiler (ailesini kastediyor). Lisansımın ilk ve ikinci yılı dahi. 'Hayır!' dediler. 'Hiçbir şekilde, yapmayız ve yapmayacağız'. Bu sebeple Türkiye'ye geldim.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Tüm bu örneklerden de anlaşılacağı gibi öğrencilerin menşei ülkelerindeki eğitim olanakları oldukça kısıtlı ve Türkiye'ye göre daha kalitesizdir. Ayrıca Türkiye'de eğitim almanın ülkelerine geri döndüklerinde onlara avantaj sağlayacağı düşüncesi de göçün diğer bir nedenidir. Örneğin Gambiya'dan gelen ve burada yüksek lisans eğitimi alan Modou, daha önce Türkiye'de eğitim alanların Afrika'ya geri döndüklerinde çok daha iyi koşullarda çalıştıklarını belirtmiştir. Sonuç olarak öğrencilerin hepsi daha iyi koşullarda eğitim alabilmek ve kendilerine daha iyi bir gelecek hazırlayabilmek için göç etmeyi tercih etmektedirler.

Öğrencilerin de tıpkı çalışmak için İstanbul'a gelen bireyler gibi önceden buraya gelmiş olan bir arkadaşlarının ya da yakınlarının olduğu görülmektedir.

Bir arkadaşım daha önce Türkiye bursları ile buraya gelmişti. O da şimdi Ankara'da okuyor. Onun da tavsiyesi ile geldim.

Eboue, Fildişi Sahili, 21 Yaş, Öğrenci

Etiyopya'da arkadaşlarımdan duydum, böyle bir şans, Türkiye'de okuma şansını aldığımı. Sonra başvuruyu yaptım.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci.

Yukarıdaki örnekleri çoğaltmamız mümkündür. Ayrıca arkadaş tavsiyesi dışında aile bireylerinin referansı ile göç eden bireyler de mevcuttur. Örneğin Kojo, ağabeyinin Gana'da iş adamı olduğunu ve sıklıkla İstanbul'a iş için geldiğini

belirtmiştir. Abdullahi'nin ablası ise Türkiye'de öğrenciymiş. Ayrıca amcası da Malatya'da yaşamaktaymış. Bu bağlantılar sayesinde Türkiye'ye gelme konusunda hiçbir çekincesinin olmadığını belirtmiştir. Yalnız öğrencilerin bu tanıdıkları ile ilişkileri çalışmak için gelenler kadar kuvvetli bir bağ taşımamaktadır. Örneğin, İabella'nın Gambiyalı erkek arkadaşı Ankara'da okumaktadır ve bugüne kadar Türkiye'de hiç yüz yüze gelmemişlerdir. Yine yukarıda verdiğim örnekte (Abdullahi) ayrı şehirlerde yaşadıkları için ablasını ve amcasını hiç görmemiştir. Buradan rahatlıkla söyleyebiliriz ki öğrenciler bu yakınlarını bir garantör olarak görmemektedir. Bu ilişkiler daha çok onlar için Türkiye'nin bilinir olmasını sağlamakla sınırlı kalmıştır.

Göçmenlerin bazıları eğitim fırsatından yararlanmakla birlikte ayrı bir deneyim elde etmek istediklerini belirtmiştir.

Ben şöyle düşünüyorum, benim lisansım Afrika'da yaptım. Yüksek lisansımı başka kıtada yapmak lazım. Çünkü farklı deneyim için. Öyle.

Sering, Gambiya, 29 Yaş, Öğrenci

Yeni bir şey denemek istedim. Yeni ülke, kişilerle tanışmak istedim. Üniversitede bir anons gördüm, Türkiye Bursları falan diye bir şey. Sonra son günde başvurudum. (Gülüyor) Bıraktım, bıraktım son günde başvurudum. Son dakika, evet akşam son dakika başvurudum. Ondan sonra kazandım. Kazandım, geldim. (...) Sadece bir anons gördüm. Dedim sen de dene, ben de denedim. Kazandım. Burada her şeyi öğrendim Türkiye hakkında. Ya da birkaç gün gelmeden araştırmalar falan yaptım.

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki iki örnekte görüldüğü gibi yeni bir kıta/coğrafya, yeni deneyimler kazanma istediği göçün itici nedenleri arasında yer almaktadır. Bunun gibi bireysel nedenler arasında Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması da bazı göçmenler için artı bir faktör olarak görülmektedir. Örneğin Fildişi Sahilli Eboue, ailesinin burada okumasına izin vermesinin başlıca nedenin Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasından kaynaklandığı söylemiştir. Buradan da anlaşılacağı gibi Müslüman ülke imajı, evlatların İslamiyet'in yasakladığı "kötü alışkanlıklar"dan uzak durup güvende olacağı algısını doğurmaktadır. Göçmenlerin ebeveynler dışında bireysel tercihlerde "Müslüman Ülke Türkiye" imajının ön plana çıktığını söyleyebilirim. Örneğin

Gambiyalı Sering, “Türkiye Müslüman ülke, ben Müslümanım. Bu da benimle alakalı” diyerek kişisel tercihlerde dinin ön plana çıktığını göstermektedir.

Bu noktada göç tercihinde Türkiye'nin ilk hedef ülke olup olmadığı sorgulanmalıdır. Türkiye'nin menşei Afrika ülkelerine göre daha iyi eğitim olanaklarına sahip olması aslında onu hedef ülkeler arasında ilk sıraya yerleştirmemektedir.

Bu benim başvurduğum ilk burs programıydı. Aslında Japonya'ya gitmeyi denedim. Kazandım ama daha geç açıklandı. Aslında buraya neden geldiğimi bilmiyorum. Belki... Pişman değilim. Yani aslında şu an pişman olmanın bir anlamı yok.

Kojo, Gana, 24 Yaş, Öğrenci

Evet, düşündüm. Daha önce Fransa'ya gidecektim. Yine bir şey oldu, devletten izin bana vermedi. Evet, o yüzden gitmedim. Yüksek lisans eğitim bilimler yapacaktım ama gitmediğim için boş verdim. Londra'ya da gitmek istedim, Bradford University, biliyorsun, evet, orada da bir program vardı. Yüksek lisans, educational globalization, küreselleşme ve eğitim programı vardı. Başvurmadım, bütün şartları tamamladım ama sonra vazgeçtim. Biraz finansman sıkıntıları vardı. Çünkü orada bana, kendim harçlık paramı kendim karşılamak zorundaydım. Ve ailemle gitmeyi düşünüyordum. Biraz zor olacaktı.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Başka bir ülkeye gitmeyi denedim. Avusturalya'da Melbourne Üniversitesi'ne başvurduğum ama başvurum kabul görmedi.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Bu ve benzeri cümleleri görüşmelerim sırasında sıklıkla dinledim. Öğrencilerin Türkiye Burslarını tercih etmelerinin başında sonuçlarının daha çabuk açıklanması, tam burs verilmesi ve konaklama imkânı sunulması gibi nedenler gelmektedir. Sonuç olarak öğrencilerin büyük bir çoğunluğu için Türkiye göç için birincil tercih noktası değildir.

Daha önce de belirttiğim gibi göç çoğu durumda aile ve hanenin ortak kararı ile alınmaktadır. Hele de ağırlıklı olarak ailesiyle birlikte yaşayan öğrenci gençler

için ailesinin desteği oldukça önemlidir. Bu nedenle görüşmecilerime göç kararını aldıklarında ailelerinin ne düşündüğü oldukça önemlidir;

Hepsi buranın Müslüman bir ülke olduğunu biliyordu. Tahmin edebilecekleri gibi de kozmopolit bir ülke ve çoğu İslami ülkede olan ekstremlikler yok. (...). Tepkileri çok da kötü olmadı.

Kojo, Gana, 24 Yaş, Öğrenci

Babam hiçbir şey demedi. Yani, onun için çok iyi bir şey oldu çünkü o da mühendis, inşaat mühendisi ve onun için en önemli bir şey okul devamı. Evet, eğitim devamını katılıyor, bu yüzden bana başarılar dilediler. Annem, hemen katılmadı. Çünkü ben çalışıyordum, evliydim, eşimi bırakacağım, ailemi bırakacağım. Hemen katılmadı ama sonra fikrini değiştirmiş bence.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Benim ailem gelmeden önce bir toplantı yaptı, aile toplantısı. Toplantıda herkes ne düşünüyor bana söyledi. Herkes bir tavsiye veriyor. Önce çocuklar söyledi. Sonra babam, annem ve başka insanlar. Belki Müslüman, namaz için, onun hakkında çok konuştular. Müslümanım, bırakmamam gerekiyor ve eğitim için buraya geldim ve eğitime devam etmeliyim. Okula gitmem ve derslerimi takip etmem gerekiyor. Böyle şeyler dediler, sadece tavsiyeler.

Modou, Gambiya, 28 Yaş, Öğrenci

Onlar çok mutlu oldular. Özellikle babam çünkü babam dindar bir Müslüman. O bana dedi, senin için Türkçe öğrenmek senin için iyi çünkü Türkiye güçlü bir Müslüman ülke. O çok mutlu buraya geldiğim için.

Sering, Gambiya, 29 Yaş, Öğrenci

Arkadaşlarımın ve ailemin Müslüman bir ülkeye gitmekle ilgili soru işaretleri vardı. Ama buraya geldim. Ülkemdeki Müslüman insanlar kusura bakma ama burada olduğundan daha dindar. O yüzden bu şu an çok büyük bir sorun değil. (...) Annem eğitimle ilgili her şeyde devam etmemi söyleyen bir kadın. Babam formel eğitimin alınması gerektiğine inanır ama kardeşlerim benim gitmemi istemedi küçük olduğum için.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi öğrencilerden, çalışmak için gelenlere göre daha farklı yanıtlar gelmiştir. Öğrenciler, çalışan bireyler gibi ailelerine döviz akışı sağlayamamaktadırlar. Bu nedenle Müslüman ebeveynler, daha çok çocuklarının din eğitimine odaklanmıştır. Bu noktada muhafazakâr Müslüman aileler için Türkiye'nin çekici bir ülke olduğunun altını bir kez daha çizmekte fayda var.

Özetleyecek olursak, göçmen öğrenciler aldıkları burs sayesinde hayatlarını büyük ölçüde değiştirecek bir fırsat yakalayıp, buldukları coğrafyadan çıkarak yeni bir kültürle tanışma fırsatı yakalamışlardır. Bu hayat bursu niteliğindeki fırsatın, onlara iyi bir eğitim ve gelecek sunacağı inancıyla yola çıkmışlardır.

Göçün makro nedenleri arasında Afrika ülkeleri ile Türkiye arasındaki ilişkileri kuvvetlendirmek amacıyla başlatılan Türkiye Bursları programı çok önemli bir yer teşkil etmektedir. Okumaya gelen görüşmecilerimin hepsi bu burs programından yararlanarak Türkiye'ye gelmişlerdir. Yalnız şunu da belirtmem de fayda vardır; ön araştırmam sırasında bu burs programı dışında -kendi imkânlarıyla- Türkiye'ye gelen Afrikalı öğrenciler ile de görüşüm. Bu öğrenciler, İstanbul'daki vakıf üniversitelerinde eğitim almaktaydılar. Türkiye'yi, ülkelerindeki okul tanıtım günlerinde duyduklarını söylemişlerdir. (Bazı vakıf üniversiteleri Afrika'daki eğitim tanıtım günlerine katılarak üniversitesinin tanıtımını yapmaktadır.) İstanbul'da, Türkiye Bursları ile devlet üniversitelerine yerleştirilenler olduğu gibi ücretli vakıf üniversitelerinde kendi imkânlarıyla okuyan Afrikalı öğrenciler de bulunmaktadır. Sonuçta eğitim, ülkeler arasındaki kültürel bağların artmasına sebep olurken göç faktörünü de doğurmaktadır. Bu noktada hem (Türkiye Bursları Programı vesilesiyle) devlet üniversitelerinin hem de vakıf üniversitelerinin SAA ülkelerinden öğrenci alması ve yapılan bu yatırımlar makro nedenlerin başında gelmektedir. Mikro nedenler arasında yeni bir ülke ve yaşam deneyimlemek gibi bireysel tercihler de yer almaktadır. Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması ve bundan ötürü göçmenlerin ailelerinin bu süreci desteklemesi göç sürecini kolaylaştırmıştır. On sekiz yaşını geçmiş, yüksek öğretim almak için gelen bu gençler her ne kadar yetişkin olsalar da ekonomik anlamda ailelerine bağımlıdırlar. Bu nedenle göç kararı alınırken ailelerin de bu sürece dâhil oldukları gözlenmiştir. Bu bağlamda, aileler çocuklarının Müslüman bir ülkeye gitmesinden memnuniyet duymuşlardır. Aileler, çocuklarının muhafazakâr yaşam tarzlarını burada rahatlıkla devam ettirebileceğine inanmışlardır. Öğrencilerin nazarından bakıldığında Türkiye aslında çoğu zaman varılmak istenen ilk hedef ülke olmamıştır. Ama bursun kapsamı ve sunduğu imkânlar Türkiye'yi cazip kılmıştır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

AFRİKALI GÖÇMENLERİN UYUM SÜRECİ

Kavramsal Çerçeve başlığında da belirtildiği gibi uyumu anlamak için öncelikle barınma, istihdam, eğitim ve sağlık konularına odaklanmak gerekir. Çünkü barınma, göçmenlerin genel fiziksel ve duygusal refahları ile kendilerini 'evde' hissetmeleri açısından oldukça önemlidir. İstihdam ise kişilerin ekonomik bağımsızlığını elde etmesini sağlayıp kendilerine bir gelecek planlama imkânı sağlaması açısından önemlidir. Ayrıca, göçmen ile yerel halkın bir araya gelmesini sağlayan, benlik saygısını ve özgüveni teşvik etmek gibi çok sayıda alakalı konuyu etkileyen bir faktördür. Eğitim, becerilerin ve yetkinliklerin artmasını ve istihdam sağlayarak insanların toplumda daha yapıcı ve aktif üyeler olmaları yönünde destek sağlar. Bunların yanında sağlık da yeni bir topluma katılımında önemli bir kaynak olarak görülür (Ager ve Strang, 2008:170-182). Bu nedenle bu başlık altında Afrikalı göçmenlerin uyum sürecini anlayabilmek için öncelikli olarak barınma, istihdam ve ekonomik zorluklar, eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma konusunda yaşadıkları süreçler ve mücadeleler anlatılacaktır. Daha sonra dini öğelerin göçmenleri toplumla nasıl bütünleştirdiği konusu irdelenecektir. Ardından göçmenlerin Türkiyelilerle kurdukları toplumsal iletişim ve sosyalizasyonları araştırılacaktır. Ve bu toplumla kurdukları aidiyet bağları ile buradaki gelecek hayallerine değinilerek toplumsal uyum analiz edilecektir.

5.1. Yaşam Mücadelesi

Bu bölümde, barınma, istihdam ve buna bağlı olarak yaşanan ekonomik zorluklar, sağlık ve eğitim hizmetlerinden yararlanma ve bu esnada karşılaşılan olumlu ve olumsuz etkenler uyum konusunun temel başlıkları içinde irdelenecektir.

5.1.1. Barınma

Göçmenlerin yaşam mücadelesi belki de geldikleri bu yeni şehirde başlarını sokacakları bir ev arayışı ile başlamaktadır. Bu nedenle barınma, istihdam ve eğitim gibi meselelerden daha öncelikli hale gelmektedir. Türkiye Burslarından yararlanarak öğrenci olarak gelenler, yurtlara yerleştirildiği için barınma konusunda görece daha şanslılardır. Buna karşılık çalışmaya gelenler için sürecin oldukça sıkıntılı olduğunu söyleyebiliriz. Göçmenlerin çoğu İstanbul'a ilk geldiklerinde sosyal ağlardan yararlanarak daha önceden gelen tanıdıklarının yanında kalarak, iş bulana kadar kalacak yer sorununu çözebilmektedirler. Ama uzun vadede kalacak yer bulmakta çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bu bölümde önce çalışmaya gelenlerin, sonra da okumaya gelenlerin barınma konusunda yaşadığı sıkıntılar aktarılacaktır.

Çalışmaya gelenler ağırlıklı olarak Aksaray, Kumkapı, Yenikapı, Yusuf Paşa, Feriköy, Dolapdere gibi semtlerde ikamet etmektedir. Yaşadıkları zorlukların başında İstanbul'da kira fiyatlarının göçmenlerin kazançlarına göre çok yüksek olması gelmektedir. Bu nedenle görüşmecilerimin tamamı bir ya da birkaç göçmen arkadaşıyla birlikte yaşayarak kirayı paylaşmaktadır. Ortalama 2-3 kişi aynı evi paylaşırken, 7 kişinin bir evde kaldığı görüşmecim de vardır.¹ Ayrıca Kumkapı'da Afrikalıların kaldığı küçük tek odalı, ortak banyosu ve mutfuğı olan hanlar da mevcuttur.² Görüşmecilerimin en büyük algısı onlara evlerin daha pahalıya verildiği yönündedir.³ Ayrıca ev sahiplerinin ve emlakçıların Afrikalılara ev vermek istemediklerini sıklıkla dile getirmektedirler;

¹ Kenyalı işsiz olan bir görüşmecim 7 seks işçisi arkadaşıyla birlikte aynı evi paylaşmaktadır. Bu sektörde çalışan kişiler, genelde 7-10 kişilik kalabalık evlerde Kumkapı civarında ikamet etmektedirler.

² Türkiyeli görüşmecim TK4'ün Kongolu eski eşi bu hanlarda kalmaktaymış. TK4 burayı "çok kötü ve çok fena bir yer" olarak tarif etmektedir.

³ Burada "algı" olarak durumu nitelendirmemin sebebi, görüşmecilerimin ev sahipleriyle ya da emlakçılarıyla görüşüp durumu teyit etme şansım olmadığı içindir. Ama kişisel kanaatim, bu algının doğru olduğu yönündedir.

[Ev bulmak kolay oldu mu?] “Haa, kolay gibiydi. Afrikalı olarak bulmak kolaydı ama problem. Tamam, Afrikalılar biraz küçük problemler yaşıyor. Bazı ev sahipleri Afrikalıları kabul etmiyor. Bazıları, çoğu ediyor ve ettiklerinde de onların kaporasını [depozitoyu kast ediyor] kesiyorlar. İyi değil. Bu yüzden küçük zorluklar var, evet.” [Evin kirası toplamda 1100 TL. Kiranın normal sayılabilecek bir fiyat olduğunu söylediğimde] “Ben şanslıyım. Bazıları 1500 TL ödüyor. Zor” diyor.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret.

Emlakçılar siyah gördüğünde çıkın diyorlar. Genelde bize ev kiralamak istemiyorlar. Bazen kira kaporasını alıp sonra evi bize kiralamaktan vazgeçiyorlar, parayı da geri ödemiyorlar. Ayrıca yabancı olduğumuz için evleri bize daha pahalıya kiralyorlar

Pamela, Uganda, 27 Yaş, Seks İşçisi

Bu iki örnekte görüldüğü gibi kiraların pahalı olması kadar depozito ve kaporalalarının da kesilmesi Afrikalı göçmenler için büyük bir sorundur. Göçmenlerin kaçak konumda olmaları ve karşılaştıkları bu adaletsizlik karşısında resmi yollarla haklarını arayamayacaklarını düşünmeleri, onları zaman zaman umutsuzluğa sürüklemektedir.

Beş senedir İstanbul’da yaşayan Senegalli görüşmecim, üç kere ev değiştirmek durumunda kaldığını belirtiyor. Şu anda Aksaray, Yusufpaşa’da 1200 TL (görüşme 2017 yılında yapılmış ve kira bedeli o döneme aittir) ev kirasını karı koca olan arkadaşlarıyla paylaşıyor. Ev bulma sürecinde siyah olmanın diğer göçmenlere göre daha dezavantajlı bir süreç olduğunu şöyle dile getiriyor;

Biliyor musun, arkadaşlar mesela ev vermiyor. Ne zaman veriyorlar ama pahalı veriyorlar. Mesela ne zaman yabancı 1200-1500 öyle falan veriyor ev. Ne zaman burada, mesela Türkler, mesela yabancı da olabilir, mesela Türkmen öyle falan, ne zaman beyaz ucuz veriyor, normal fiyat veriyor. [Türkmenlere daha mı ucuza veriyorlar diye sorduğumda] Neden daha ucuz veriyor, bilmiyorum. Beyaz, bilmiyorum.

Sadiq, Senegal, 35 yaş, Ticaret.

Bu örnekte görüldüğü gibi göçmenler siyah/beyaz ten rengi ayrımcılığına uğramaktadır. Afrikalıların algısı bu yöndedir. Bu konuda bir Türkiyeli görüşmecimin şu sözleri oldukça çarpıcıdır;

Yani bizi rahatsız eden bir durum yok yakınımızda olmadığı için. Yakınımızda olsa belki rahatsızlık verir. Dediğim gibi öyle bir odada 10 kişi yaşayan kişiler bizim apartmanımızda olsa rahatsız olurum.

Şermin, 44 Yaş, Ev Hanımı

Bu noktada bazı Türkiyelilerin, Afrikaların ülkemizde olmasından rahatsızlık duymasalar bile kendilerinden uzakta olmasını istedikleri aşikârdır. Bu durumda da evlerini bir Afrikalıya kiralamakta çekinmeleri de anlaşılır hale gelmektedir.

Türkiye Bursları programından yararlanarak gelen öğrenciler, program kapsamında ücretsiz olarak İstanbul'da çeşitli yurtlara yerleştirilmektedir. Erkek görüşmecilerimin tamamı İlim Yayma Cemiyeti'ne bağlı Beylikdüzü veya Seyrantepe'de bulunan yurtda kalmaktadır. Bu vakıf, Türkiye'de ilk İmam Hatip Okulu'nu açan vakıftır. Daha sonra 100'ün üzerinde İmam Hatip Lisesi açmıştır. Ülke genelinde yaklaşık 140 tane öğrenci yurdu vardır. Bu yurtlar kız ve erkek öğrenciler için ayrı olup, karma yurtlar da bulunmaktadır. Cemiyet, barınma hizmeti dışında yurtlarında kalan bazı öğrencilerine burs da vermektedir. Cemiyet misyonunu şöyle açıklamaktadır; “Ülkemizin kalkınmasına; milli, ahlaki, dini, manevi ve kültürel değerleri benimseyen, koruyan, geliştiren, vatanını ve milletini seven bir toplumun yetişmesine katkı sağlayacak eğitim ve kültür faaliyetlerinde bulunmaktır”⁴.

Bu yurtda kalan bir görüşmecim sayesinde 30 Ekim 2015 tarihinde Beylikdüzü Yakuplu Mahallesi'nde bulunan yurtda ziyarete gittim.⁵ Yurt, 160 kişi kapasiteli olup odaları üçer kişilikti. Odalarda her öğrenciye ait ayrı bir yatak ve

⁴ İlim Yayma Cemiyeti, (Çevrimiçi) <http://www.iyc.org.tr>, 29.05.2019.

⁵ Beylikdüzü'ndeki erkek yurtda kalan bir görüşmecim, arkadaşlarıyla beni tanıştırmak için yurtda davet etmek istediğinde yurt müdürü kadın olduğum için yurtda gelmemin pek hoş olmayacağını söyleyip benimle telefonda görüşmek istediğini belirtmiş. Bunun üzerine kendisiyle telefonda görüştük. Yurt ortamını da görmek istediğim için biraz daha muhafazakâr bir söylem kullanarak kendisine “Endişenizi anlıyorum. Ben de bir kadın olarak erkeklerin bulunduğu bir ortamda çok fazla vakit geçirmek istemem. Eğer mümkünse yatakhanelerin olduğu bölümlere geçmeden, herkese açık bir kafeteryanız varsa orada bir iki saat görüşme yapabilirsem çok memnum olurum. Ben de kadın olarak, yurtdunuz gibi güvenli bir ortamda bu öğrencilerle tanışmayı tercih ederim” deyince yurt ortamında öğrencilerle görüşmeme izin verdi.

Çalışma masası vardı. Ayrıca yurdun büyük bir bilgisayar odası, mescidi ve toplantı salonu bulunuyordu. Yurtta ağırlıklı olarak yabancı öğrenciler kalmaktaydı. Araştırma için gittiğim zaman diliminde yurtta kalan Afrikalı ğrenci sayısı 25-30 civarındaydı.

Görüştüğüm ğrencilerin yurt ile ilgili ortak Őikyetlerin başında yurtların Şehir merkezine ve okullarına uzak oluşu gelmektedir. Edindiğim izlenimlere göre neredeyse tüm öğrenciler imknları olsa yurt yerine arkadaşlarıyla ortak bir ev kiralamayı tercih edeceklerdir ama yurtlar ücretsiz olduğu için ve de aldıkları burs miktarlarının böyle bir masrafı karşılamakta yetersiz olacağı için yurtta kalmayı tercih etmektedirler. Ayrıca görüştüğüm kişilerden biri, *“Her ay bizim adımıza yurda yaklaşık 800 TL deme yapıldığına dair bir dekont veriliyor. Eğer bu para direkt öğrencilere verilebilse biz de ev ortamında yaşamayı tercih ederiz”* diyerek yurt ortamında kalmayı çok fazla tercih etmediklerini dile getirmektedir.

Yurtta yaşayabilmek için bazı kurallara uyum göstermeleri gerekmektedir. Yurtta kalan öğrenciler, en geç saat 22.30’a kadar yurda giriş yapmak zorundadırlar. Daha geç bir saate kaldıklarında ise dışarıda bir arkadaşlarının evlerinde kalmak durumunda kalıyorlar. Görüştüğüm ğrencilerin sadece ikisi Hristiyan’dı. Müslüman olanlar ise inançları gereği beş vakit namaz kılmakta ve alkol içilmesini doğru bulmadıkları için de gece çok vakitlerde bar, gece kulübü gibi eğlence merkezlerine gitmeyen kişilerdi. Ayrıca çoğunun okul dışında çok fazla bir sosyal hayatı yoktur. Dışarıda çok fazla sosyalleşemedikleri için de en yakın arkadaşları yine yurtta kalan diğer öğrencilerdir. Bu nedenle de yurda akşam giriş saati onlar için çok önemli bir mesele değildir. Yalnız Hristiyan ğrenciler bu durumundan Őikyetidir.

Yurt, aynı zamanda muhafazakâr bir yaşam alanı sunmaktadır. Yurtta dikkati çeken ilk Şey, binadan içeri girdikten birkaç adım sonrasında mermer bir eşik bulunmasıdır. Buradan sonra içeriye —aynı camide olduğu gibi— ayakkabılar

çıkartılıp girilmektedir. Daha sonra büyük bir ayakkabılığa ayakkabılarınızı bırakıp plastik terlik giyip içeri geçilmektedir. Ayrıca yurttan yaşanan dini ortama dair en önemli gözlemim Cuma namazından önce yapılan anonstur; *“Dikkat, dikkat! Yarım saat sonra Cuma namazı okunacaktır. Tüm öğrencilerimizin gerekli hazırlıklarını yapmaları gerekmektedir. Namaz süresince kapılar kilitlenecektir.”* Kapıların neden kilitlendiğini bir görüşmecime sorduğumda *“güvenlik nedeniyle”* cevabını vermiştir. Anladığım kadarıyla kapıda duran güvenlik görevlisi de namaz kılmaya gittiği için namaz süresince yurdun ana kapısı kilitleniyor ve bu sürede yurda giriş çıkış yapılamıyor. Bunun dışında öğrenciler hem yurttan hem de yurt dışında çeşitli dini sohbetlere davet edilmekte ve bunlara katılım olması beklenmektedir.

Fildişi Sahilli, Hristiyan olan 21 yaşındaki Eboue, Türkiye’ye geldiğinde önce İlim Yayma Cemiyetine ait Beylikdüzü’ndeki yurttan kalmış. Yazın yurt kapanınca geçici süreliğine Maçka’daki bir devlet yurduna geçmiş. Şimdi yine aynı kuruluşa ait Seyrantepe’de bulunan bir yurttan kalıyor. Odada sekiz kişi kaldıklarını belirtiyor. Yurttan memnun musun diye sorduğumda, *“kalabalık olması, özel alanın olmaması, özgür olmamak ve sürekli kontrol altında olduğum için mutlu değilim”* diyor. Kontrol altında olmaktan neyi kastettiğini sorduğumda ise *“içki ve sigara içilmemesi, iyi bir Müslüman olunması hakkında sürekli vaaz veriyorlar”* diyor ve alkol aldığı zamanlar içki kokmamak için özen gösterdiğini ve yurda akşam 22.00’den önce gitmek durumunda olduğu için arkadaşlarıyla bazı programlara katılmadığını anlatıyor. Bir üniversite öğrencisinin kendini geliştirmesi, sosyalleşmesi ve eğlenebilmesi için çeşitli tiyatro, sinema, konser vb. kültürel faaliyetler ile sosyal aktivitelere katılması gerekir. Özellikle kültürel bir etkinliğe katılan öğrencinin —İstanbul gibi büyük bir şehirde mesafeler de göze alındığında— saat 22.00- 22.30 arasında yurda geri dönüş yapması oldukça zordur. Bu nedenle bu kurallar onları sosyal hayattan izole etmektedir.

Yurt koşullarına uyum sağlamakta dini nedenler dışında zorlanan görüşmecilerim de var. Örneğin Kamerunlu, 26 yaşındaki yüksek lisans öğrencisi Fayette, yurttaki yaşadığı sıkıntıları sorduğumda şöyle anlatıyor;

Tabii ki yaşadığımız sıkıntılar var. Ben zaten evliyim. Kamerun'da evimde kalıyorum. Yani kendi evimde kalıyorum. Kendim kuralları oluşturuyorum kendime. Şu anda bambaşka bir şey. Şimdi yeni kurallara uyum göstermem gerekiyor. Oda paylaşıyorum. Lavabo... Yani başka bir şey, hiç düşünmediğim bir şey. Gelmeden evvel yurttaki kalacağını biliyordun ama dediğimde; evet biliyordum ama daha güzel bir yurttaki kalacağımı düşündüm. Evet, çünkü biz zaten başvurduğumuz zaman her bilgiyi verdik. Yani evli olduğumuzu belirttik. Çalıştığımız durumu da belirttik. Ama yine de yüksek lisans öğrencisi olduğumuz için bize karşı daha güzel davranmak bekliyoruz. Evet, ama maalesef öyle değil. Bu yurttaki lisans öğrencileri de kalıyor mu diye sorduğumda; Evet, kalıyor. Geçen sene fark etmeden aynı odada kalabiliyor. Ve çok saçma oldu maalesef. Bu sene biraz düzeltmeye çalışılmış ve şey ayrılmış lisans öğrencileri, yüksek lisans öğrencileri ve doktora öğrencileri farklı katlarda yaşıyorlar. Biraz iyi oldu ama yaşam koşulları istediğim kadar iyi değil maalesef.

Bu örnekte görüldüğü gibi evli ve çocuğu olan biri için göç edip öğrenci hayatı yaşamak oldukça zordur. Alıştığı düzeni bırakmış ve yurt kuralları içinde sıkışmıştır. Yurt yönetiminin kendi koşullarında, özellikle de yüksek lisans yapan birine daha ayrıcalıklı davranmasını beklemektedir.

Kadın öğrencilerim arasında cemiyetlere ait vakıf yurdunda kalan öğrencim bulunmamaktadır. Devlet yurdunda kalan yüksek lisans öğrencim yine yurdun fiziki şartlarından dolayı zorlandığını şöyle aktarmaktadır.

Imm. Yani alıştım. Sonunda alıştım artık. Çok zordu gerçekten. Evden çok kalabalık. Çok zor yani. Daha fazla özel alana ihtiyacım var. (...) İlk olarak 6 kişiydik. Sonra yüksek lisans bir odaya geçtik, 4 kişi. Ama odalar çok küçük, çok dar. Çok nefessiz. Çok zor yani.

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Diğer iki kız öğrencim Maslak Ayazağa'da Mydome Academic Residence isimli kız yurdunda kalmaktadır. Bu yurda bilgi verenlerimle tanışmak için 2016 yılının Nisan ayında Gambiyalı bir başka erkek görüşmecimle birlikte gittik. Bizi yurdun kafeterya kısmında ağırladılar. Yurt, etüt odası, çamaşırhane, kuaför, kareoke odası, spor salonu ve kafeteryalarıyla öğrencilere fiziki şartların dışında sosyalleşebilecekleri imkânlar da sunmaktadır. Ayrıca cemiyet yurtlarındaki gibi dini bir atmosfer bulunmamaktadır. Burada kalan görüşmecilerim Hristiyan olduğu için bu konuda da

sıkıntı yaşamadıklarını dile getirmektedirler. Görüşmecilerimden biri yurttan memnuniyetini şöyle dile getirmektedir;

Evet. Bu benim ilk yurt deneyimim. Yani çok kötü şeyler duydum yurtlar hakkında. En azından, en az minimum 6 kişi ya da 4 kişi devlet yurdunda. O yüzden çok korktum ve endişeliydim. Ama buraya geldiğimde televizyonumuz vardı, iki buzdolabımız vardı. Ve büyük bir teras. Gidip orada rahatlayabilirsin, sigara içebilirsin. Çok büyük değil ama çok rahat. Çok şey yapabilirsin. Eşyalarımızı koyacak çok yer var. Yatak, ayakkabılık, bagajlarımız için bir yer. Yemekhanede yemeği beğenmezsen yukarı çık ve kendi yemeğini pişir.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Sadrine, Türkiye'ye ilk geldiğinde Türkiye Bursları programında yararlanmadığı için yurttan kalma imkânı olmamış ve Senegalli ev arkadaşlarıyla Altunizade'de kalmış. Ama bu süreçte ev arkadaşlarıyla yaşadığı kültürel farklılıklardan dolayı zorlandığını dile getirmektedir;

Farklıklar dışında iletişim iyiydi. Yani çoğu insan Afrikalıların birbirini tanıdığını düşünür. Ama biz tamamıyla farklı kültürlere sahibiz ve bazı ülkeler dini kültürde yaşıyor. Örneğin Senegal Müslüman bir ülke, %95 Müslüman diyeceğim. (...) Evet, bazı kültürler çok fazla farklı. Ve onlardan öğrendim. Tüm Afrikalılar birlikte yaşayabilir diye düşündüm. Biz Afrikalıyız burada. Ama bu çok çok zordu. Mesela benim ülkemde sandalyesiz yemek yemeyiz. Yere oturmayız.

Yine aynı görüşmecim, kaldıkları yurttan aynı ülkeden gelenleri veya aynı dine mensup olanları aynı odaya yerleştirmeye özen gösterdikleri için yurttan kültürel farklılıklar açısından sorun yaşamadığını dile getiriyor.

Özetleyecek olursak, çalışmaya gelenler ilk etapta kendi kazançlarını elde edene kadar geçici bir süre tanıdıklarının yanında kalmaktadırlar. Göçmenler için barınma mevzusunda en önemli sorun göçmenlere evlerin daha pahalıya kiralanmasıdır. Bu nedenle kendi ülke vatandaşları olan arkadaşlarıyla aynı evi paylaşarak masrafları azaltma yoluna gitmektedirler. Karşılaştıkları en büyük zorluk ev kiralarından verdikleri kaporayı geri alamamalarıdır. Yurttan kalan öğrencilerin en büyük zorluğu ise en yurtların fiziki koşullarından dolayı kendilerine özel alan yaratamamak ve yurt kurallarına uyum sağlayamamalarıdır. Din faktörü cemaat yurtlarında kalanlar için ön plana çıkmaktadır. Bu yurtlar muhafazakâr gençlik yetiştirme misyonu içindedir ve özellikle Hristiyan olan bireyler için bu durum zorluk yaratmaktadır.

5.1.2. İstihdam ve Geçim

Türkiye’de 1990 yılların başında ücretlerdeki reel artış, emek maliyetlerinin düşürülmesi arayışlarını beraberinde getirmiş ve örneğin bazı işverenler düşük ücretli işgücü arayışına yönelmişlerdir. Bu dönemde başlayan esnek vize uygulamaları kaçak göçmenlerin gelişini kolaylaştırmıştır ve bu göçmenler yedek işgücü olarak devreye sokulmuştur (Akpınar, 2010:7, 11). Günümüzde Afrikalı göçmenleri de bu yedek işgücü ordusuna dâhil edebiliriz. Türkiye’de ucuz işgücü olarak çeşitli tekstil fabrikalarında ve inşaatlarda çalışmanın yanı sıra işportacılık ve kargo işi gibi işlerde çalışanlar da mevcuttur.

Kapitalizmin küreselleşmesi —özellikle 1980’lerde emek piyasasındaki esneklik politikalarıyla— *sınıfsızlaştırılmış* bir sınıfı yani *prekarya*’yı doğurmuştur. Prekarya’yı, iş güvencesinden yoksun, garantili bir maaşı olmayan ve bundan mütevellit statü ve hakları olmayan güvencesiz, kimliksiz anti-sınıf olarak da tanımlayabiliriz (Vatansever, 2013:6; Günerigök ve Oğur, 2018:141). Prekarya tartışmalarının öncülerinden Guy Standing’e göre esneklik üzerine kurulu bir sistemde sürekli değişen, geçici ve düzensiz işlerden çalışan prekarya’ya tam olarak vatandaşlık hakkına sahip olmayan göçmenler de dâhildir (akt. Çakır, 2018:75). Bu bağlamda işgücü piyasasındaki istihdam, çalışma güvenliği, gelir gibi çeşitli güvencelerden yoksun olan Afrikalı göçmenleri, Türkiye’nin yeni prekaryasının içinde konumlandırabiliriz.

Çalışmak için Türkiye’ye gelen görüşmecilerin hemen hemen hepsi “düzensiz göçmen” statüsündedir. Bu bağlamda da çalışma ve oturma izinleri yoktur. Bu durum iş bulmada önlerindeki en büyük engeldir. Kaçak çalışmayı göze aldıklarında ise yasal hiçbir hakları olmamasından dolayı büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Bu

bölümde de öncelikle çalışmaya gelen bu kişilerin iş bulma ve sonrasında yaşadıkları süreçler anlatılacaktır. Türkiye'ye hukuki yollarla gelmek için pasaport, vize ve uçak bileti için binlerce dolar harcayanlar vardır (Şaul, 2013:95-96). Gelmek için yaptıkları bu harcama da onları buraya bağlayan bir girdaba dönüşmektedir.

[Ondan önce Türkiye'ye gelen arkadaşına Senegalli arkadaşıyla İstanbul'daki ilk sohbetini anlatıyor] *Ben sordum dedim ki 'ne iş var burada' dedim. Saat satıyorlar, öyle diyor. Ben dedim, 'başka iş yok mu?' Dedi 'olmaz, başka iş yok, başka iş vermiyorlar', öyle diyor. Ben de dedim öyle biraz problem ya. Ben kapattım dükkân orada [Senegal'deki], tamam mı, çok para kazanıyorsun. Bıraktım orada, tamam mı, kapalı. Satıyorum hepsini, geliyorum buraya. Sonra iş yok! Mesela ben başka iş bulamadım. O zaman problem. Ben dedim o zaman ben oturmuyorum, ben gidiyorum. Tamam mı, ben tekrar gidiyorum. Dedi ki 'yapamazsın.' Sen geliyor ya, çok para veriyorsun. Bilet para, 2400 alıyorsun. O yüzden tekrar geri gidiyor olmaz. Oturuyor, tamam mı? Sonra ben oturuyorum. (...) Ben şu anda gitmem istesem Senegal'e yapacak bir şey yok. Şu anda para yok. Bilet para mesela bedava değil. Ne zaman gidiyor memleketeye, boş gidiyor olmaz. O yüzden ben bekleyecek para.*

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi hem önceden harcanan hem de tekrar gitmek için harcanacak para miktarının yüksekliği onları burada tutmaktadır. Örneğin işsiz olan bir görüşmecim çalışmak istemesinin nedenini şöyle açıklamaktadır;

Ülkemde mücadele etmek, Türkiye'de mücadele etmekten daha kolay. O yüzden şimdi uçak için nasıl para biriktireceğime bakıyorum. Şu anlık amacım bu. Para bulmak, uçak için.

Vincent, Kamerun, 24 Yaş, İşsiz

Türkiye'de mücadele etmek için ilk geldiklerinde ağırlıklı olarak enformel sektör olan işportacılığa yönelmektedirler. Özellikle Senegal'den gelen göçmenler, saat, parfüm satarak geçimlerini kazanmaya çalışmaktadırlar. Bu sektöre yönelmelerindeki etkenlerin başında, çalışma izinleri olmadığı için iş bulmakta zorlanmaları gelmektedir. Ayrıca bu iş için ileri derecede Türkçe yeterliliğinin olması da gerekmemektedir.

Ticaret zor tabi. Mesela kazanmak yok. Kazanmak çok az. Mesela biri bir şey alıyor. Mesela eskiden bir tane saat alıyorlar, mesela eskiden 7 TL geliyor. Sonra 10 TL satıyor onları. Ama biraz zor. İnsanlar geliyor pazarlık yapıyor. Yoksa 8 TL, iki tane alalım 8 TL. Evet, sonra öyle bir şekil, mesela 2 TL. (Günde kaç saat satabiliyorsun?) Eskiden günlük zaman değişiyor. 20 tane, zaman 10 tane, zaman 8 tane, zamanda iyi 30 tane, 25 tane. Değişiyor, değişiyor. Ama ne zaman turist

geliyor, turist daha çok alıyor. Mesela turist geliyor, Yenikapı'ya götürüyorum tamam mı? Ver 10 tane, ver 20 tane. Toptan satıyorsun daha kolay.

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi saat satmaktan en iyi ihtimalle günde 90 TL kazabilmektedirler. Saat satmanın bir avantajı da fazla bir maliyet gerektirmiyor olmasıdır. Tahtakale'den aldıkları ucuz Çin malı saatleri satıyorlar. Sattıkları parfümler de orijinal olmadığı için bunları da ucuza satın alabiliyorlar. Yalnız bir başka Senegalli görüşmecimin de belirttiği gibi iyi kazanç elde edebilmek için haftanın her günü ellerindeki yükler ile 8 saat sokaklarda yürümek gerekmektedir. Yürüyerek semt pazarlarını dolaşanlar da mevcuttur. Bazıları yürümek yerine iş çıkış saatlerinde metro ve otobüs duraklarının etrafında tezgâh açıyorlar. Bu tezgâhlar genellikle Şaul'un (2013:108) da belirttiği tahtadan kare şeklinde büyük sert çantalar. Ayrıca parfümler için sırtlarında taşıdıkları büyük çantaları var. Afrikalıları diğer yerel işportacılarından ayıran en önemli unsur müşteri çağırma âdetlerinin olmaması. Eğer biri fiyat sorarsa cevap veriyorlar. Saatlerin kâr marjı düşük olduğu için pek fazla pazarlık yapmıyorlar. Senegal'de kendine ev yaptırabilmek için İstanbul'a gelen bir görüşmecim işi büyütüp Tahtakale'den aldığı kemer, cüzdan, ışıldak gibi malzemeleri de satmaya başladığını söylüyor. Ona gerekli parayı biriktirebildin mi diye sorduğumda; *“Çok şükür biriktiriyorum. Ama daha çalışmam lazım”* diyor.

Saat satarak geçimini sağlamanın dışında tekstil atölyelerinde çalışanlar da mevcut. Yalnız bu sektörde en zorlandıkları şey paralarını alamamak. Bu atölyelerde kayıtsız ve güvencesiz olarak, çok uzun saatler boyunca çalışan Afrikalıların öğrendikleri ilk Türkçe kelime “çabuk” oluyor. Çünkü işverenlerinden en çok duydukları kelime budur (Şimşek ve Sayman, 2018:14).

Ben Turist modunda geldim. Oturum iznim var ve o zaman çalışayım biraz burada dedim. İzin verin çalışayım. Ve çalışıyorum. Ben fabrikada çalıştım. Tekstil fabrikası. Hayat kolay diyemem. Hayatla mücadele ediyorum, hayatta kalıyorum. Yaşamak ve daha iyi bir yerde yaşamak için burası gibi, evet. Ev kirala, fatura öde. İnterneti öde. (...) Buraya geldiğimden (iki yıl) beri iki kere iş değiştirdim. İlk yerde para yeterli değildi, anlıyor musun! Baktım, yani başka bir yer bulup ve çalışabilirsem, bana yeterli para verirlerse problemlerimi çözebilirim. Yani bu oldu. Çalışma 800 TL, yaklaşık iki hafta. Ve belki sana 400 TL verirler, yine öteki

iki hafta 400 TL verirler. (...) Şimdi çalıştığım yerde 8.30'da başlıyor ve 19.30'da bitiyor. Anlıyor musun? Sabah 8.30 ve 19.30 akşam. Bazen Cumartesiileri çalışıyoruz.

Shehu, Nijerya, 26 Yaş, İşçi

Mesela geldiğimden beri eğitime devam edemiyorum. Bazı işler yapıyorum fabrikada. Türkiye tekstil ülkesi, yeni elbiseler üretmek için yerler var. Bazı yöneticiler işçi alırken işçi almakta iyiler. Çalışmanı söylüyorlar, bir hafta, iki hafta sonra paramı vermiyorlar! Hiç para vermiyorlar. Onlar sana eksik veriyor. 100 TL veriyor, sonra yine 100 TL. Hiç anlamıyorlar senin ev ihtiyacın var mı, eve para ödüyor musun, ne yiyorsun, ulaşma ödüyorsun, elektrik ve diğer şeyler. Sadece kendilerini düşünüyorlar. İki kere iş değiştirdim. Ve paramı yiyorlar, iki seferde de. Yani olan bu. Çünkü yasa yok yabancılar için. Eğer ben senin için sabah altıdan akşam yediye dinlenmeden çalışıyorsam, akşam 19.30, sabah 7.30. Çabuk çabuk çalışmaya devam ediyoruz. Neredeyse 12 saat. Bu çok çok acı verici. 12 saat çalışıyorum haftada. Her gün, her gün. Ve paramı yiyor. Polise gitsem ne olur ki! Boşuna. Türkçe konuşmıyorum. Nasıl kendimi ifade edeceğim. Çalışmadan önce ilk izin, çalışırken izin gerekiyor. Çalışma izni farklı. Çalışma iznim yok, oturma iznim var. O yüzden polis soracak 'çalışma iznin var mı' diye. Bu yüzden, sorgu yüzünden. (...)

Vincent, Kamerun, 24 Yaş, İşsiz

Türkiye'de iş bulmak... İş bulmak kötü bir deneyim, para bulmak ve senin Afrikalı olduğunu gördüklerinde. Bazen bize ödeme yapmıyorlar. Çalıştırıyorlar o kadar. Ve bazen şirketler hiçbir şey demeden 'tamam, çalışmayı bırak' diyor. Belki ödemen gereken faturalar var. Kazıklıyorlar. Bazıları bin lira ödemeleri gerekir. O yüzden bazı şirketler ayda bir ödeme yapacaklarını söylüyorlar ama ay sonunda ödemiyorlar. Anlıyor musun? Bilmiyorum, bu kalp kırıcı. Bu çok çok zor bir durum, Siyahlar için İstanbul'da iş problem!

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Sosyolog Emel Coşkun'un İstanbul'daki tekstil atölyelerinde çalışan Afrikalı kadın işçilerle yaptığı röportaj da işin zorluklarını gözler önüne sermektedir (Coşkun, 2014:42-43). Röportajda dikkati en çok çeken şikâyet, işçilerin uzun mesai saatleridir. Günde yaklaşık 12 saat çalıştırılan göçmenler ayrıca yetersiz mola saatlerinden, verilen kötü ve yetersiz yemeklerden dolayı mutsuzluklarını da dile getirmektedirler. Tüm bu kötü şartlara rağmen oldukça düşük ücretlere çalıştırılan göçmenlerin en büyük sıkıntılarından biri de ücretlerini ya hiç alamamaları ya da eksik almalarıdır. İşin en travmatik kısmı ise yaşadıkları cinsel istismardır. Görüşmecilerden biri tecavüze uğradıklarını dile getirmekte ve patronları tarafından başkalarına pazarlandıklarını aktarmaktadır (Coşkun, 2014:42). Bu tecavüz vakalarını benim de gördüğüm seks işçisi onaylamaktadır. İstanbul'a geldiğinde ilk önce tekstil işinde ütücü olarak çalışmış olan Pamela, kadınların bu sektörde

erkeklerle nazaran daha çok zorlandığını dile getiriyor. Zor iş koşulları ve maaşlarını alamamanın dışında patronlarının taciz veya tecavüzlerine maruz kaldığını o da şu sözlerle dile getiriyor;

Türkiye’de iş bulmak çok zor. Kaçak olduğumuz için patronlar bazen para ödemiyor. Patronlar kadın işçileri taciz ediyor. Tecavüz eden bile var!

Pamela, Uganda, 27 Yaş, Seks İşçisi

Bu zorlu çalışma koşulları kadınları fuhuş sektörüne doğru itmektir. Erkek göçmenler ise kendi işlerini yapmaya çalışmaktadırlar. Ama hiç şüphesiz bu zaman almaktadır. Türkçesini geliştirip, şehri öğrenip toptancılarla bağlantı kurabilen erkekler kendi deyimleriyle “kargo işine” geçmektedir. Yaptıkları iş aslında bir nevi rehberlik ve tercümanlık işidir. Afrika’ya Türkiye’den mal alıp göndermek isteyen Afrikalı iş insanlarını burada karşılayıp toptancılara götürüp anlaşmaları için onlara yardımcı olmaktadır. Zamanla işi büyütüp bu ticaretin uçak ve gemi yoluyla kargolanmasını üstelenen şirketler kuruyorlar. Bu ofislere Yenikapı ve Kumkapı’nın arka sokaklarında sıklıkla rastlamak mümkün. Özellikle Nijeryalıların hâkim olduğu bu sektördeki işleyişi Şaul şöyle anlatıyor (2013:113): “Bir rehber —veya göçmenler arasındaki daha yaygın ismiyle tercüman— ziyaretçi tüccarın eli ayağı, ağzı kulağı oluyor. Onu otelden alıp aradığı malların cinsine göre gün boyunca Beyazıt, Kumkapı, Osmanbey, Zeytinburnu’nda dolaştırıyor, bildiği toptancılara götürüyor. Hiç kadın rehberle rastlamadım, çok yorucu olduğu için dediler. Mal alımında rehber normal olarak tezgâhtarlarla alıcı arasında çeviri yapıyor, tecrübesiyle alıcıya bazen iş âdetleri hakkında ve hatta modeller üzerinde yorum ve tavsiyelerde bulunuyor, böylece satıcıya da çok hizmeti bulunuyor.” Senegalli bir görüşmecim yaptığı kargo işini şu cümlelerle anlatıyor;

Önceden bir fabrikada çalışıyor. Sonra serbest çalışıyor saat satıyorum. Saat satıyorum pazarlarda yani dışarlarda sokaklarda falan. Ama şu anda burada çalışıyorum. Yani kargo. Mallar buradan. Mısırlılar, Senegal’den gelenler var. Yani Afrika’nın her yerinden gelen müşteri var. Fildişi’nden, Gabon var. Benim Senegal de var. Buraya geldiği zaman [müşteri] dil bilmiyor. Biz de beraber işe gidiyor yani. Alışverişe gidiyor yani. Biz tercüman yapıyor, yardımcı oluyor. Ondan sonra biz kendi imalat yaptırıyor yani. Sonra onların kargolanmasına yardım ediyoruz. (...) İş bulmak Afrikalı zor. Zor çok zor. Yabancılar işler olmuyor yani. Biz kendi iş yapıyor yani, biz kendi iş çeviriyor yani. Yani kargo mal gönderiyorlar ama o kadar. Başka iş yani çok zor. (...) Gelenler şey alıyor yani

elbise, pantolon, koltuk. Her şey alıyorlar. (...) Bazen uçakla, bazen gemi konteynır ile gönderiliyor.

Kalidou, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Bu işi yapan kişilerin başlıca gelir kaynakları bu işlerden aldıkları komisyonlar. Ama bu konuda da zaman zaman sıkıntı yaşıyorlar. Kargo şirketi sahibi bir görüşmecim işin işleyişini ve yaşadığı zorlukları şöyle dile getiriyor;

Burada Nijerya'dan gelip mobilya aldığımda, şirkete götürdüğünde sana %2 ya da %5 (komisyon) veriyorlar. Bunda da zorluk var. Bazen şirket sahibi ile anlaşılıyorsun. Ve işin sonunda geriye kalan %2'yi ver diyorsun, karşıdaki 'hayır' diyor. (...) Anlaşma çoğu zaman imzalamıyoruz çünkü ilk buraya geldiğimde anlaşma için zaman olmuyor. Bir dükkândan ötekine uğruyorsun. Zaman yok. Zamanını da bunu imzalamak için harcamak istemiyorsun. Öyle yapsan da kişi %5 veriyor, o yüzden anlaşma imzalamaya vakit olmuyor. Ve bu çok sık oluyor bu işte. Çok kötü, çok kötü. Müşteri getir biz sana %5, %10 vereceğiz ama para onların ellerine geçince sonra kaplan kesiliyorlar. Bu gerçekten de zor bir durum. [Türk olsaydın sence sana aynı davranırlar mıydı?] Hayır, davranamazdı. Çünkü bazen para miktarı fazlaysa, birkaç arkadaşımı, Murat'ı aradım. Onu onlarla konuşturdum. Onu konuşturuyorum telefonda sonra parayı ayarlıyorlar. Yapamazlar, bir Türk'e yapamazlar.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Afrikalılar bu işte de zaman zaman ayrımcılığa uğramaktadırlar. Afrikalı olmak, yabancı olmak kolay sömürülebileceği algısı yaratmaktadır. Bu nedenle de hakları olan komisyonlarını almakta bazen zorlanmaktadırlar. Bu durumda aracı olarak bir Türk yakınlarını devreye sokarak sorunu çözmeye çalışmaktadırlar.

Şaul (2013:113), kargo şirketlerinin Afrika'ya gönderdiği malların tam bir listesini yapmasının oldukça zor olduğunu belirtmektedir. Yine de özetleyecek olursak tekstil ürünleri, inşaat ve yapı malzemeleri, mobilya, tıbbi ilaç, temizlik ürünleri, züccaciye, parfüm, kuru gıda maddeleri gibi pek çok ürün Afrika'ya ihraç edilmektedir. Bu durum bize ülkelerin ekonomisine katkı sağlayan önemli bir ticaret hacminin söz konusu olduğunu göstermektedir (Şimşek ve Sayman, 2018:14).

Saat satıcılığı, tekstil atölyeleri ve kargo şirketleri dışında inşaat işçisi olarak çalışan Afrikalılar da vardır. Senegalli görüşmecim Youssouf, inşaatlarda demir işleri yaptığını belirtmiştir. Ülkesinde de demirci-kaynakçı olarak çalışan Youssouf, burada işin en zor tarafının her gün çalışacak düzenli bir inşaat işi yakalayamamak olduğunu belirtmiştir. Bu işten ne kadar kazandığını düzenli bir geliri olmadığı için söylememiştir. Ama günlük 100 TL'ye çalıştığını belirtmiştir.

Çalışmaya gelen görüşmeciler arasında beyaz yakalı olarak çalışan görüşmecim Güney Afrikalı Sheila ise İngilizce öğretmenliği yapmaktadır. Şirket oturma ve çalışma vizesi almasına yardımcı olduğu için yasal olarak çalışan tek kişi de kendisidir. Maaşının 1500 TL olduğunu ama ev kirası ve diğer masraflarla birlikte ekonomik olarak ancak kendine yetebildiğini belirtmektedir. Sonuç olarak iş güvenliği olmasına rağmen o da ekonomik olarak sıkıntılar çekmekte ve prekaryanın içinde yer almaktadır.

Seks işçiliği ise ağırlıklı olarak Ugandalı kadın göçmenler tarafından yapılmaktadır. Fuhuş Aksaray'da dönmektedir. Bu iş için ya ayrı evler tutuyorlar ya da civardaki düşük yıldızlı, izbe otelleri kullanıyorlar. Röportaj yaptığım Hürriyet Foto Muhabiri Murat Şaka, bu evlerin oldukça kötü şartlarda olduğunu ve hijyenden uzak olduğunu, odalarda yatakların koğuş gibi dizili olduğunu, yatakların arasının bez paravanla ayrıldığını ve bir evde 10 yatağın olabildiğini belirtiyor. Çalışma genelde gece başlayıp sabahın erken saatlerine kadar sürmektedir. Yalnız gündüz saatlerinde de müşteriye çıkan seks işçileri vardır. Bunlar gündüz Yenikapı metro istasyonunun karşısından, Laleli Ordu Caddesi hattı arasında 4-5 kadın bir arada aşağı yukarı doğru yürüyüp volta atarak müşteri arayışına girmektedirler. Eğer bir müşteri onlara “kaç para” ya da “aşk istiyor” diye sorarsa pazarlığa girişiyorlar. Gündüz çalışanlar için onları bekleyip kontrol eden Afrikalı orta yaşlarda bir kadın vardır. Bu kadın bir nevi pezevenklik yapmaktadır ve genelde tam metro çıkışının karşı kaldırımında köşede beklemektedir. Müşteri ile anlaşan kadınlar, otele ya da eve gitmeden önce aldıkları parayı bu kadına teslim etmektedir. Bunun en önemli nedeni

güvenlidir. Önceden parayı alarak ücretlerini garantiye almaktadırlar. Ayrıca parayı yanlarında tutarlarsa müşterilerin onlara şiddet uygulayıp bu parayı geri almasını engellemektedirler. Başlarındaki bu kadına da bu iş için komisyon vermektedirler. Ayrıca bu kadın, müşteri dağılımını da yönetmektedir. Murat Şaka, bazı kadınların pezevenkliğini Afrikalı erkek arkadaşlarının yönettiğini de söylemiştir. Geceleri Aksaray'da sokak köşeleri dışında pavyonlarda da müşteri arayanlar vardır. Hem Murat Şaka hem de Afrikalı görüşmecim Makena, bir ilişki karşılığında ortalama 100-150 TL aldıklarını söylemektedir. Makena, kadınların günde 20 farklı müşteriyle birlikte olduklarını belirtmektedir. Bu bağlamda günlük 2.500 TL kazanmaktadırlar. Yalnız seks işçisi olan Pamela ise bu işten aylık 1000 dolar kazandığını belirtmiştir.

Bu işin en büyük handikabı cinsel yolla bulaşıcı hastalıklara yakalanma riskinin yüksek olmasıdır. Makena, seks işçisi bazı kadınların HIV Pozitif virüsü taşıdığını söylemektedir. Murat Şaka ise tecavüz girişimleri karşısında kadınların "*ben AIDS'liyim*" diyerek kendilerini savundukları durumlar olduğunu belirtiyor. Ayrıca Pamela, bazen polisin onları arabaya kapatıp dövdüğünü ve tecavüz ettiğini belirtiyor. Yani şiddet riski sadece ücreti fazla bulan müşteriler ya da tinercilerden gelmiyor. Şaka'nın Hürriyet gazetesine yaptığı haberde şiddetin boyutu gözler önüne seriliyor; "En büyük korkuları mafyanın kendilerine bulaşması. Belasız bir gece geçirmek için, 'işe' çıkmadan önce dua okuyorlar. Aralarında Müslüman da var, Hristiyan da. Gasp ihtimaline karşı yanlarına gerçek telefonlarını değil, eski ve ucuz telefon alıyorlar. Polis sokağa operasyon yaptığında yakalananlar birkaç hafta hatta birkaç ay misafirhanede tutuluyor. Bazı Afrika ülkelerinin Türkiye'de temsilciliği bulunmadığı için misafirhanede tutulan kadınların çıkışı bürokrasiden dolayı uzun sürebiliyor. Ama avukat bile istemiyorlar. Hiçbir beyaza güvenmiyorlar. İlk kez tanıştıkları birinin ne arabasına biniyor ne de evine gidiyorlar. Bazı serseriler 'Burada çalışmak istiyorsan bize kira ödemelisin' tehdidinde bulunuyorlar. Beyaz seks işçileriyle aynı caddede duruyor olmalarına rağmen aralarına hep mesafe koyuyorlar. Sokakta bir beyaz kadına dokunmak imkânsızken, siyahilere yapılanları anlatmak için 'taciz' kelimesi çok hafif kalıyor. Arkasından yaklaşıp pantolonun içinden iç çamaşırını çekerek yırtmaya çalışanı gördüm. Elindeki ekmek bıçağıyla

aralarına dalıp sağa sola sallayanı da... Sokaktaki şiddet, fanteziye dönüşmüş durumda: Siyahi seks işçilerini saldırgan köpeklerine kovalatan bile var”⁶.

Müşterilerin kimler olduğunu sorduğumda Murat Şaka: “*Müşterilerin portföyü oldukça geniş. Öğrenci olan da var, çok iyi arabasıyla gelen de. Erkekler için siyah biriyle olmak fantezi*” diyor. Afrikalıların cinsel obje olarak görülmesi daha ayrıntılı bir şekilde “Arzu Nesnesi Afrikalılar: Cinsiyetçi Yaklaşımlar” başlığı altında aktarılacaktır.

Ayrıca, Makena bu sektörde çalışan kadınların uyuşturucu kullanmakta olduğunu ve isterlerse müşterilerine de temin ettiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda uyuşturucu temininden de ekstra gelir elde ettiklerini söyleyebiliriz. Makena, fuhuş sektöründe çalışan göçmenlerden bazılarının internet üzerinden sanal seks yaparak da para kazandıklarını belirtmiştir. Sanal seksin cinsel yolla bulaşan hastalıkların önüne geçmesine rağmen Makena bu işin de tehlikeleri olduğunu dile getirmektedir. Görüşme sırasında sanal seks sektörü hakkında detaylı bilgi vermekten kaçınan Makena, bu işin tehlikelerinin ne olabileceği konusunda bilgi vermemiştir. Şantaj ve ücretin temin edilmesinde bazı riskler olabileceğini tahmin etmekteyim. Sonuç olarak Afrikalı göçmenler için sanal seks de ayrı bir gelir kapısı oluşturmaktadır.

Fuhuş sektöründe diğer sektörlerle göre çok daha yüksek gelir elde edilmektedir. Oysa diğer sektörlerde çalışanlar için ekonomik sorunlar hayati meseledir. Sultanbeyli’de tekstil ticareti yaptığını belirten bir erkek görüşmecim yaşadığı sıkıntıları şöyle dile getirmektedir;

Ayda en çok 1200 kazanıyorsun. Benim kira 800 lira ama iki kişi kalıyoruz, 495 (faturalarla). Elektrik ayrı, su ayrı, yemek ayrı, bilet ayrı. Tamam mı, sonra mesela telefonla konuşmak ailenle falan. Hiç kalmadı yani. Mesela Senegal’e her ay para göndermek lazım, her ay. Ama para göndermek o kadar olmaz. Benim para kalmadı o yüzden. Mesela bu ay gönderiyorum 100 dolar, öbür ay yok

⁶ Hürriyet, (Çevrimiçi) <http://kelebekgaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/93528/2368/18/fuhus-batagin-in-kurbanlariyla-1-sene>, 31.05.2019.

maalesef, 50 dolar gönderiyorum. Başka öbür ay olursa 100 dolar olur. Ama her ay 200 dolar göndermek lazım.

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Burada en zor ev kirası. Maaşımı aldığı gibi ödüyorsun anladın. (...) Şu an yaşadığım yer 750 TL. Biz iki kişiyiz. O yüzden parayı ikiye bölüyoruz. (...) Burada yemek çok pahalı değil. Ev kirası ödemek, faturaları ödemek, interneti ödemek korkunç! [Ülkene para yolluyor musun?] Şimdilik hayır, anlıyorsun! Şu an hayır. Çok az kalıyor ve onu saklıyorum. Çünkü kimse ne geleceğini bilemez hayatta.

Shehu, Nijerya, 26 Yaş, İşçi

Yukarıdaki iki örnekte görüldüğü gibi görüşmeciler, İstanbul'a iyi paralar kazanıp, ülkelerinde kalan ailelerine para gönderebilecekleri hayali ile göç etmişlerdir. Ama İstanbul'da ev kirası, faturalar derken ancak kendi hayatlarını idame ettirebilmektedirler.

Çalışmak için Türkiye'ye göç edenlerin durumunu özetleyecek olursak, göçmenler iş ve gelecek güvencesinden yoksundur. Enformel sektörde çalışanların günde ne kadar saat veya parfüm satabileceği, kargo işinde olanların ne kadar iş bağlayabileceği ya da tekstil atölyelerinde çalışanların hafta veya ay sonunda maaşını alıp alamayacağını hiçbir garantisi yoktur. Her gün hem ekonomik sıkıntılarla hem de bu belirsizlikle boğuşmak zorunda kalan göçmenler bu kırılgan yapı içerisinde yaşam mücadelesi vermektedirler. Bu güvencesiz yaşam Afrikalı göçmenlerin, prekaya olduklarını göstermektedir.

Okumaya gelen göçmenler, çalışmaya gelenlere göre daha şanslıdırlar. En önemlisi barınma masrafları burs programı tarafından karşılandığı için kira ödemek gibi bir dertleri yoktur. Burs kapsamında lisans öğrencileri (2015 yılı verilerine göre) aylık 600TL, lisansüstü öğrencileri 850TL, doktora öğrencileri ise 1.200 TL para almaktadırlar. Yalnız İstanbul gibi pahalı bir şehirde bu rakamlar refah içinde yaşamalarına engel olmaktadır. Kojo, burs parasının ona yetmediğini ve bu yüzden oldukça stresli zamanlar geçirdiğini söylemiştir. Ayrıca çoğu öğrenci de aldıkları bu burs parasıyla kıt kanaat etmeye çalıştıklarını söylemiştir. Afrika'da ailesinin maddi

durumu iyi olanlar ise görece daha şanslıdır. Örneğin lisans öğrencisi olan Eboue ve Sadrine'nin aileleri her ay onlara ekstra harçlık göndermektedir. Bu noktada lisans öğrencileri için İstanbul'daki hayatın ekonomik yönden yüksek lisans ve doktora yapanlara göre daha zorlayıcı geçtiğini söyleyebiliriz.

Ailesi tarafından destek göremeyen, yüksek lisans öğrencisi bir görüşmecim Afrika'da yaşayan eşine ve çocuğuna para göndermek için iş aradığını belirtmektedir. Ama o da çalışmaya gelen göçmenler gibi engellerle karşılaştığını şöyle aktarmaktadır;

Hüzünlü bir şey. Burada fırsatlar var ama biz kolayca bulamıyoruz maalesef. Niye böyle, ben bilmiyorum. Belki Türkler, yurt dışından gelen diplomalara daha önem veriyorlar ama Afrika'dan gelen diplomalara o kadar önem vermiyorlar. Bizim eğitim sistemimiz aynı. Yani Türkiye ile aynı. Belki de daha güçlüdür. (...) Şu an finans yüksek lisans yapıyorum ve gerçekten fazla yeni bir şeyler öğrenmiyorum maalesef. Evet, yani lisansta yaptığım dersleri şu anda yaptım. Yani tekrar yapıyorum gibi. (...) Patronlar bize deneme fırsatı veriyor olsa biz ne kadar Türkler gibi aynı derece iş yapabiliriz farkında olacaklar. Ama maalesef deneme fırsatları vermiyorlar. Evet, vermiyorlar. İş başvuruyorsun, birkaç ay, bir iki ay sonra sana mektup geliyor. Yani seni görüşme yapmadan sana reddediyor. (...) Kariyer.net web sitesine üyeyim. Ve iş arıyorum tabi ki, herkes gibi. Ama hiç görüşme fırsatı bulamadım. Evet, hangi kriterlerden seçiyorlar işçileri, ben bilmiyorum.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi bazen Afrikalılar, eğitim, tecrübe, yabancı dil vb. niteliklere sahip olsalar bile iş bulma sürecinde oldukça zorlanmaktadır. Yani sürecin sadece “vasıfsız” göçmen için geçerli olmadığını söyleyebiliriz; eğitimli bir göçmen de diğerleri kadar iş bulmanın tüm handikaplarını yaşamaktadır.

Sonuçta çalışmaya gelen Afrikalı bireyler, işportacılık, tekstil atölyelerinde işçilik, kargo işi gibi çeşitli mesleklerde çalışmaktadırlar. Her göçmen için iş bulma süreci zorluklarla doluyken Afrikalı olmak ve siyah olmak onlar için bu durumu biraz daha zorlaştırmaktadır;

Mesela insanlar (iş) vermiyor. İnsanlar burada güvenmiyor, o yüzden vermiyor. Vermiyor! Mesela Suriyeli geliyor, alıyorlar, çalışıyorlar. Özbekistan geliyor,

alıyor, çalışıyor. Tamam mı? Hep bu taraftan geliyor, alıyor, çalıştırıyorlar şimdi. Ama bizde, Afrika'da aynı değil, farklı.

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

2013 yılında yürürlüğe giren Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu'na (YUKK) göre Suriyeli göçmenler "Geçici Koruma" statüsündedir. YUKK kapsamında 15.01.2016 tarihinde yürürlüğe giren "Geçici Koruma Sağlanan Yabancıların Çalışma İzinlerine Dair Yönetmelik" ile Suriyelilerin çalışma izni almaları yasal zemine oturtulmuştur⁷. Ayrıca AKP Hükümeti Suriyeli göçmenler hakkında kullandığı olumlu dil aracılığıyla yerel halkı, ev sahipliği yapma konusunda ikna etmeye çalışmıştır (İnal ve Nohl, 2018:13). Bu bağlamda Suriyeli göçmenlerin iş bulması Afrikalı göçmenlere göre görece kolaylaşmıştır. Türkî Cumhuriyetlerinden gelen göçmenler ise Türkiye'de genellikle evlerde yatılı olarak yaşlı ve bebek bakıcısı olarak çalışmaktadır. Bu göçmenlerin ağırlıklı olarak dil ve kültür yakınlığı nedeniyle tercih edildiğini söyleyebiliriz. Alan araştırmam sırasında gözlemlediğim kadarıyla Türkiyeli görüşmeciler evlerinde yatılı birini çalıştırma konusunda çekimser davranmaktadırlar. Ama mecburiyet durumunda önce Türkiyeli birine daha sonra ise Türkî Cumhuriyetlerden gelen birine öncelik vereceklerini belirtmektedirler;

Evimde yatılı biri yabancı çalıştırmam. Ne kadar iyi olsa bile Türk isterim. Mecburiyette Türkî Cumhuriyetlerine veririm önceliği. En son ihtimal zenci. Evde Kürt çalıştırmam. Alevi çalıştırdım. Ama zenciden önce Kürde öncelik veririm.

Fatma, 51 Yaş, Emekli

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi Fatma, evinde bir Kürt çalıştırmak istemediği halde Afrikalı bir göçmen söz konusu olduğunda Kürt çalışana daha ılımlı bakmaktadır. Afrikalı göçmenlerin son tercih olarak ele alınması durumuna ilişkin örnekler arttırılabileceği gibi hiçbir koşulda evinde bir Afrikalı çalıştırmak istemediğini söyleyen görüşmeciler de mevcuttur. Zenofobik görüştekiler (Defne ve Şermin) korku ve ürkme sebebiyle istemezken, komşu ve etraftan gelebilecek

⁷ Bakanlar Kurulu (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>, 22.11.2019.

tepkiler nedeniyle çekinen de vardır. Sonuç olarak Türkiyeli görüşmeciler için evlerinde bir Afrikalı çalıştırma fikri oldukça uzak bir ihtimaldir. Bu nedenle göçmenler bu sektörde kendilerine iş bulamamaktadır. Afrikalıların diğer göçmen gruplara göre dezavantajlı olması hiç şüphesiz bu göçmenlerin toplum üyeleri ile bir araya gelmelerini zorlaştırmaktadır. Bu durum, göçmenin benlik saygısını elde etmesi ve özgüvenini teşvik etmesi gibi çok sayıda alakalı konuları etkileyen bir faktördür.

5.1.3. Eğitim

Çalışmak için Türkiye'ye gelen göçmenlerin hiçbiri Türkiye'deki eğitim kurumlarından eğitim almamıştır. Eşleri ve çocukları da Afrika'da olduğu için aile üyelerinin de buradaki eğitim kurumlarıyla ilgili bir deneyimleri yoktur. Bu nedenle bu başlık altında sadece Türkiye Bursları programından yararlanarak Türkiye'ye gelen ve İstanbul'daki devlet üniversitelerinde lisans ve lisans üstü eğitim gören görüşmecilerin deneyimleri aktarılacaktır.

“Hayat Bursu: Okumaya Gelenler” başlığı altında belirttiğim gibi Türkiye Bursları ile İstanbul'a okumaya gelen öğrencilerin öncelikli sebebi buradaki eğitim koşullarının kendi ülkelerine nazaran daha iyi olmasıdır. Buraya gelen öğrenciler için üniversite, eğitim alınan bir kurum olma niteliği dışında sosyalle oldukları ve toplumla entegre olacakları bir mekâna dönüşmüştür. Yurt dışında en çok vakit geçirdikleri yer üniversitedir. Bu bağlamda en çok vakit geçirdikleri kişiler de akademisyenler ile sınıf arkadaşlarıdır. Bu nedenle görüşmecilere, akademide hocalarıyla ilişkilerinin nasıl olduğu sorulmuştur;

Hocalar, elhamdülillah bütün hocalarımız bize, yani yurtdışından gelen öğrencilere fark etmeden yardımcı olmaya çalışıyorlar. Evet hem Avrupa ülkelerinden gelen hem Asya ülkelerinden gelen hem de Afrika ülkelerinden gelen öğrencilere yardımcı olmaya çalışıyorlar. (...) Mesela hocalar bizim iyi Türkçe konuşamadığımızı düşünüp bize daha her şeyi kolaylaştırıyor ya da bize herkesle eşit şans veriyor. (...) Yine de öğrencilerle sıkıntı yaşıyoruz.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Yani bir sıkıntı yok. İyi anlaşıyoruz arkadaş ve hocalarla. Bana da yardım ediyor hocalar. Herkes yani benim Türkçem az, anlamıyorum bazı dersler. O yüzden bazı hocalar İngilizce, şey sınavda İngilizce yazmama izin veriyorlar. Bazıları short note yani kısa bir şey yazmama, sadece benim için sınavtan izin veriyorlar, yardım ediyorlar. Bir sıkıntı yok yani.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Gambiyalı görüşmecim Modou, üniversitede bazı hocaların onlar için benzer İngilizce makaleler verdiğini söylemektedir. Yine Kamerunlu görüşmecim Zahra, hocaların bazı ödevlerini İngilizce hazırlamasını kabul ettiğini söylemiştir. Sonuçta öğrencilerin hemen hemen hepsi akademisyenlerin dil konusunda onlara yardımcı olmasından dolayı memnuniyetlerini belirtmiştir.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi öğrencilerin çoğu için Türkiye'ye ilk geldiklerinde karşılaştıkları en büyük sorun dil bariyeridir. Geldiklerinin ilk yılında sadece Türkçe dil öğrenimi almaktadırlar ve yıl sonunda yapılan dil sınavından başarılı olanlar üniversite eğitimine devam edebilmektedir. Yalnız aldıkları bu Türkçe dil eğitimi, sosyal hayatta iletişim kurmalarına yetecek derecede olmasına rağmen akademik bir dil için bazı noktalarda yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda, bütün öğrenciler, ödev ve sınavlarında Türkçe yazma konusunda zorlanmaktadır. Akademisyenlerin çoğu bu konuda öğrencilere İngilizce yazmaları konusunda bazı imtiyazlar vermektedir. Akademisyenlerin göstermiş olduğu bu pozitif ayrıcalıklar, onları okullarına daha da bağlamaktadır. Akademisyenlerin eğitim seviyelerinden de kaynaklanan eşitlikçi bakış açıları onların İstanbul'a ve buradaki hayatlarına uyum sağlamalarında en önemli mihenk taşıdır.

Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü'nde Afrikalı öğrencilerin uyum süreçleri ve karşılaştıkları sorunlar üzerine Kisaka (2018:63) tarafından yazılan yüksek lisans tezinde öğretim üyesi ile öğrenci arasındaki iletişim konusunda bazı öğrencilerin, öğretim görevlilerinin tezleriyle yakından ilgilenmediği konusunda

şikâyetçi olduklarını belirtilmiştir. Benim çalışmamda böyle bir bulguya rastlanmadığı için bu durumun Afrikalı olma durumuyla doğrudan ilgili olmadığı düşünülebilir. Sonuç olarak lisansüstü eğitim alan Türkiyeli öğrenciler de zaman zaman bu ve buna benzer şikâyetlerde bulunabilmektedir.

Afrikalı öğrencilerin bazıları geldikleri ülkedeki eğitim sistemleri ile buradaki eğitim sistemindeki kültürel farklılıkların altını çizmişlerdir. Bu farklılığın başında öğrenci ile akademisyen arasında kurulan iletişim farklılıkları gelmektedir.

Eğitim sistemi Kenya'dan daha iyi. O yüzden arkadaşlarıma tavsiye edebilirim. (...) Bazen hatta ben şaşırıyorum. Informal, çevredekilere arkadaş gibi davranıyorlar (akademisyenleri kast ediyor). Yani bunun yüzünden biraz eğitim sisteminde sıkıntı olur diye düşünüyorum. Biraz şey olması gerekiyor, hoca ve öğrenciler arasındaki ilişki profesyonel olması gerekiyor. Bizde öyle. Hele üniversitede çok şey kuramazsın hoca ile iletişim kuramazsın. Çünkü profesyonel olması gerekiyor. Eğitim dışında bir sıkıntı varsa ofise gidersin, konuşursun onunla. Yani sınıfta öyle konuşmak, arkadan falan, yani çok ayıp. Ama burada konuşuyorlar. Sohbet, muhabbet. Hoca ders veriyor, onlar buradan konuşuyorlar, ya da bir şey demiyorlar, susun falan. Genellikle ben şimdiye kadar iki hoca gördüm, yani onlar susun diyor, susmazsan seni dışarı atarım diyor. Öyle olması gerekiyor. Çünkü sınıfta ben dersi dinliyorum

Abdullahi, Kenya, 19 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi akademisyenlerin ders esnasında sert ve otoriter bir tavır takınmaması Abdullahi için olumsuz bir durum teşkil etmektedir. Ama aşağıdaki örnekte görüldüğü gibi akademisyen ile öğrenci arasındaki iletişimin yakın olması bazı görüşmecilerim tarafından da olumlu karşılanmaktadır;

Buradaki hocalar öğrencilere daha yakın. Bizimki biraz daha uzak. Eğitim sistemi öyle. Mesela burada yüksek lisans öğrencileri ve hocalar aynı masada oturuyor. Böyle bir şekilde daha rahat konuşuyoruz. Daha açık konuşabiliriz. Daha fazla çalışabiliriz ama bizde hoca önde, biz arkadayız.

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Sonuç olarak, öğrenciler için okul bir eğitim kurumu olmaktan çok göçmenlerin toplumla kaynaştığı, sosyalleştiği olduğu mekânlar haline dönüşmüştür. Üniversitelerin kozmopolit yapıda olması ve farklı kültürden insanlarla karşılaşmış olan akademisyenlerin eşitlikçi bakış açıları sayesinde göçmen öğrenciler ötekileştirici, dışlayıcı, ayrımcı pratiklere maruz kalmadan daha uyum içinde yaşama

fırsatı elde etmektedirler. Bu bağlamda da öğrenci olarak gelen göçmenlerin, çalışmak için gelenlere göre daha az mücadele içinde olduklarını söyleyebiliriz. Öğrencilerin akademisyenler dışında okul arkadaşlarıyla kurdukları iletişim ise “TOPLUMSAL İLETİŞİM: Sosyal İlişkiler” alt başlığında detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

5.1.4. Sağlık

Çalışmak için gelenlerin, kaçak çalıştıkları için SGK kurumuna ait sağlık sigortaları bulunmamaktadır (Sheila hariç). Özel sağlık sigortası yaptırmak onlar için oldukça masraflıdır. Bu nedenle hastalandıklarında devlet hastanesine gidip ücretli muayene olmaktadır. Görüşmecilerimin hepsi bugüne kadar ciddi bir sağlık sorunu yaşamadıkları için hastane ve sağlık personeli ile ilgili deneyimlerinin olmadığını belirtmişlerdir. Yalnız Kalidou, bir hafta önce eşinin hamile olduğunu öğrenmesi ile hastane masraflarını nasıl karşılayacağı konusunda tedirginlik yaşıyor;

Mesela iki, bir sene önce bir tane arkadaş var burada, Şişli Etfal’de ameliyat oldu. Hanım, bebek oldu. Sonra şey oldu operasyon yaptı, 10.000 dolar vermiş. Vermiş yani, Senegallilerle bir şey yapmış [Senegalli diğer arkadaşları para yardımı yapmış]. Çok zor, çok para.⁸

Kalidou, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi göçmenler, sağlık sorunları yaşadıklarında oldukça yüksek meblağları ödemek zorunda kalmaktadırlar. Ayrıca bu örnek, göçmenlerin karşılaştıkları zorluklar karşısında kurdukları sosyal ağların ne kadar kuvvetli olduğunu da göstermektedir. Aynı ülkeden gelen göçmenler hem maddi hem de manevi zorluklar karşısında —tıpkı barınma konusunda olduğu gibi— birbirlerine destek vermektedirler.

⁸ AE12’ye 1.000 doların çok yüksek bir meblağ olduğunu, bu rakamın dolar yerine Türk lirası olup olmayacağını sorduğumda ısrarla fiyatın dolar bazında olduğunda belirtmiştir.

Ev arkadaşları seks işçisi olan Makena, memleketi Kenya’da hemşirelik eğitimi aldığını ve fuhuş sektöründe çalışan arkadaşlarının karşılaştığı ufak sağlık sorunlarında onlara yardım ettiğini belirtmiştir.⁹ Bu dayanışma sayesinde kadınlar zaman zaman bir sağlık kuruluşuna gitmeden de sorunlarını çözebilmektedirler.

Okumak için gelenlerin sağlık sigortaları olup devlet hastanelerinde ücretsiz olarak muayene olabilmektedirler. Bu bakımdan hayat şartları onlar için Türkiye’de daha kolaydır. Öğrenci görüşmecilerimin arasında sadece iki kişi İstanbul’da sağlık hizmetinde yararlandığını belirtmiştir.

Esenyurt Devlet Hastanesi’ne gittim. Valla mükemmel bir hastane. Devlet hastanesi olmasına rağmen çok iyi bir hastane. Yani görevliler çok iyi karşılıyor. Orada hiç sıkıntı yaşamadım. Ama Üsküdar Devlet Hastanesi’ne gittim. Orada çok üzüldüm ben. Gittim. Saat 10 buçukta hastanedeydim. Ve randevu almadan gittim. Tabi ki doktor görebilirim. Yani randevu almadan polikliniğe gidebilirsin. Gittim ve kayıt yaptırdım doktor görmek için. Kadın bana randevu saatini iki buçukta yaptı ve bana hiçbir şey demedi. Ben bekledim, bir saat sonra. Yani benden sonraki gelenler doktor ile görüşüyor ama ben hala bekliyordum, ordaydım. [Acaba senden sonra gelenler telefonla daha erken bir saate mi randevu almışlardı?] Hayır. Randevu almadan da gelmiş ve girmiş. Anladın mı? Ben anlamadım. Ben ona sordum, “ben ne zaman doktor ile görüşeceğim?” “Hayır, sen daha bekle. Bu bir iki kişiden sonra gireceksin doktor odaya”. Bekledim. O iki kişi girdi, çıktı. Yine de benden sonraki gelenler giriyor, giriyor. Hadi yaa. “N’oldu? Niye? Bana biraz bekle dedin, her zaman kartımı arkaya koyuyorsun. Ne oldu? Doktor ile görüşücem mi acaba?” (Kadının sesini taklit ederek –hafif sinirli ve daha hızlı konuşarak-)“Size yardımcı olmaya çalışıyorum, siz falanca ...” Kadın konuşmaya başladı. “Randevu saatiniz 2 buçukta” “Nasıl 2 buçukta? Ben 10 buçukta buradaydım, kayıt yaptırdım. Doktor ile görüşücem.” Bana yine dedi ki x kişiden sonra gireceksin. “Niye girmiyorum doktorun odasına?” “Randevu saatiniz...” “Niye randevu saatim 2 buçukta olduğunu bana demediniz?” diye sordum. Ve bıktım. Üsküdar’dan Esenyurt’a gittim. Yani Esenyurt Hastanesi’nde randevu almadan polikliniğe gittim. Ve doktor ile görüştim. Aynı gün. Çok üzüldüm. Ben anlamadım. Ülkemde böyle bir şey hiç olamaz. (...) Benden sonra gelenler, randevu almadan önce girmiş. Ayrıca orada tek siyah olan bendim.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Bu örnekte görüldüğü Fayette, siyah olduğu için hastanede sağlık personeli tarafından ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Ama yine başka bir görüşmecim Zahra, üç defa Cerrahpaşa Hastanesi’ne gittiğini, ilk gidişinde bir görevlinin ona “A, çok güzelsin, gözlerini çok beğendim. Çok değişik bir insansın, çok seviyorum falan”

⁹ AK5, sağlık konusunda en sık yardım ettiği konunun cinsel ilişki sonrasında yanlışlıkla vajina içinde kalan kondomların çıkartılması olduğunu söylemiştir.

dediğini ve böylece arkadaş olduklarını belirtiyor ve ekliyor “*benim için her şeyi çok kolaylaştırdı.*”

Özetle, göçmenlerin topluma uyum sağlayabilmeleri için sağlık konusunda yerel halk ile eşit haklara sahip olması gerekmektedir. Kaçak göçmenler için bu maalesef mümkün değildir. Zaten yaşam standartları düşük olan bu kişiler için sağlık hizmeti temel hak olmaktan çok lüks tüketim olarak görülmeye başlamıştır. Ayrıca Fayette’nin söylemlerinde de görüldüğü gibi Afrikalılara uygulanan ayrımcı/dışlayıcı pratikler, toplumun her yerinde görülebileceği gibi hastanelerde de görülmektedir.

Bu alt başlıkta, Ager ve Strang’ın (2008:170) uyum kümesinde “belirleyici araçlar” olarak tespit ettiği istihdam, barınma, eğitim ve sağlık konularında Afrikalı göçmenlerin yaşadığı deneyimler aktarılmıştır. Belirleyici araçların göçmenin uyumunun analizde en temel unsur olduğunu söyleyebiliriz. Yalnız belirleyici araçlar üzerinden bu analizi yaparken göçmenleri, “düzenli” ve “düzensiz” göçmeler olarak iki kategoride ele almakta fayda vardır. Çünkü düzenli göçmenler, ülkeye yasal yollarla giriş yapıp gerekli izinlere sahip oldukları için çalışma belgesi, sağlık sigortası gibi haklardan yararlanabilmektedirler. Ayrıca kaçak olmadıkları için karşılaştıkları olası sorunlar karşısında polis vb. resmi kurum ve kuruluşlara danışabilmektedirler.¹⁰ Düzensiz göçmeler ise kaçak oldukları için devlet kurumlarının sağladığı tüm haklardan yoksundurlar.

¹⁰ Örneğin düzenli göçmen statüsünde olan Sadrine, görüşmelerimiz sırasında —“Afrikalı Göçmenlerin Farklılaştırma/Ötekileştirme Süreçleri” başlığında aktaracağım gibi— pek çok ırkçı saldırıya maruz kalmıştır. Bu gibi durumlarda hiçbir zaman polise şikâyet etmemiştir ama polise gidebileceğini bilmek ve bu hakka sahip olmak onu pek çok açıdan rahatlatmıştır. Alan araştırmam sırasında edindiğim gözlemlere dayanarak düzensiz göçmenlerin yaşadığı sıkıntıların büyük bir bölümünün kaçak olmalarından kaynaklandığını söyleyebilirim. Haksızlığa uğradıklarında (örneğin maaşlarını alamadıklarında) haklarını arayamamak onları hem ekonomik hem de psikolojik açıdan oldukça yıpratmaktadır. Aksaray’da seks işçileri ile çalıştığım dönemde de göçmenlerin polis gördüklerinde ne kadar tedirgin olduklarını gözlemledim. Sınırı dışı edilme korkusu da onları psikolojik olarak etkilemektedir. Sürekli diken üzerinde ve insani haklardan yoksun olan düzensiz göçmenler, belirleyici araçlara ulaşmada düzenli göçmenlere göre daha fazla zorlanmaktadırlar.

Düzensiz göçmenlerin İstanbul’da yaşadıkları istihdam sıkıntısı, ekonomik özgürlüklerini elde etmekte zorlandıklarını gözler önüne sermektedir. Yasal çalışma hakkı olmayan bu göçmenler, iş bulsalar bile hem çok düşük maaş almakta hem de çok kötü ve zor koşullar altında çalışmaktadırlar. “Çabuk çabuk” sözleriyle motive edilen göçmenler, günlük yaşamlarını sürdürmekte oldukça zorlanmaktadırlar. Ayrıca bazen patronları maaşlarını ödememektedir. Barınma konusunda ise yurtlarda kalan öğrenciler konaklama imkânı elde etmelerine rağmen çoğu öğrenci yurtların fiziki koşullarından ve kendilerine özel alan yaratamadıklarından şikâyetçidirler. Düzensiz göçmenler ise ev kiralamakta zorlanmakta, emlakçı ve/veya ev sahibi tarafından alıkonulan kapora paraları yüzünden dışlayıcı pratiklere maruz kalmaktadırlar. Düzensiz göçmenler, Millî Eğitim Bakanlığı’na ait bir eğitim kuruluşunda —kaçak oldukları için— eğitim alma haklarından yoksundurlar. Ama bu noktada şunu da belirtmekte fayda var; çok zor hayat şartlarına sahip olan düzensiz göçmenler için eğitim öncelikli bir konu değildir. Hepsinin asıl amacı çalışıp para kazanmaktır. Düzenli göçmen statüsündeki öğrenciler ise akademisyenlerin olumlu yaklaşımlarından dolayı memnuniyetlerini dile getirmelerine rağmen bazı yerli öğrencilerin dışlayıcı streotiplere maruz kaldıkları için rahatsızlık duymaktadırlar. Sağlık hizmeti insanlığın en temel ihtiyaçlarından biridir. Düzensiz göçmenler sigortaları olmadığından dolayı bu hizmeti alabilmek için oldukça yüksek meblağlar ödemek durumundadırlar ve çoğu zaman gelir durumları bunun için yeterli değildir. Düzenli göçmenler sigortaları sayesinde ücretsiz sağlık hizmetinden yararlanabilmektedir. Ama bu noktada sağlık personeli tarafından ayrımcılığa uğradığını belirten bir kişinin olduğu da unutulmamalıdır.

Afrikalı göçmenlerin uyum kümesinin “belirleyici araçları” üzerinden uyum analizi yapacak olursak göçmenlerin uyum sağlamakta oldukça zorlandıklarını söyleyebiliriz. Yasal haklara sahip olamayan düzensiz göçmenler belirleyici araçlara sahip olamadıkları için büyük bir yaşam mücadelesi vermektedirler. Şimşek (2019:230)’in de belirttiği gibi güvencesiz yasal statüler, haklara erişimin sınırlı olması ve ırkçılık gibi faktörler uyumun önünde ciddi bir engeldir. Düzenli göçmenler ise —düzensiz göçmenlere nazaran— belirleyici araçlara daha kolay

erişebilmektedirler. Ama bu erişim süreci her iki göçmen grubu için de sancılıdır. Çünkü yerel halkın dışlayıcı, ötekileştirici, farklılaştırıcı ve ırkçı davranışları, düzenli/düzensiz göçmen ayrımı yapmamaktadır. “Siyah olmak”, “Afrikalı olmak”, “göçmen olmak” ve “Siyah Afrikalı göçmen” olarak etiketlenmiştir. Sonuç olarak Afrikalı göçmenler hem belirleyici araçlara ulaşmadaki sıkıntılar hem de uyumun karşısındaki farklılaştırıcı pratikler yüzünden toplum tarafından kabul görememekte ve uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar.

5.2. Bütünleştirici Din: Müslümanlık

Kültürel uyumun yakalanabilmesi için en önemli faktörlerden biri de dindir. Dini, işlevsel (fonksiyonel) bakış açısıyla ele aldığımızda kültürel bütünleşme ve ayrışma ya da çatışma gibi durumlarda bu yönün ortaya çıktığı görülmektedir. Din hem toplumsal dayanışmaya hem de toplumsal ayrışmaya kaynaklık edebilecek bir gücü içinde barındırmaktadır (Eren, 2007:270). Göçmenlerin toplumunun çoğunluk dininden olup olmamasının büyük oranda önemli olduğunu söyleyebiliriz (Ebaugh ve Chafetz, 2000:325-330). Çünkü dini farklılıklar az olduğu takdirde göçmenler, kendi dini aktivitelerini daha kolay sürdürebilecektir ve topluma daha kolay uyum sağlayabileceklerdir (Martikanen, 2010:273). Afrikalı bilgi verenlerin dini görüşlerine baktığımızda Müslüman ve Hristiyan görüşmecilerimin oranları birbirine yakındır. Kadınlar ağırlıklı olarak Hristiyan, erkekler ise ağırlıklı olarak Müslümandır. Çalışmaya gelenler arasında sadece Senegalli olanlar Müslümandır. Bu kişiler İstanbul’daki çeşitli camilere gitmek dışında kendi aralarında da bir evde toplanıp ibadet etmektedirler.

Arkadaş mesela Senegal yani Senegal’den insan burda yaşıyorlar. Hepsi beraber. Bi tane daire var, daire. Sen bilmiyosun ama biraz farklı bir şekil Senegal. Mesela hepsi arkadaş, beraber bir gün akşam hepsi gidiyor Yenikapı, bir tane bir yer var oraya. Hepsi arkadaş geliyor orda. Bayan erkek ama bayan ayrı, erkek ayrı tamam mı? Hepsi abdest yapıyorlar. Tamam mı, temiz. Sonra dua yapıyorlar orda. Evet, her Perşembe, her Perşembe. Evet. Geliyor orda, orda buldum hepsini. Sonra oturuyor orda, gece mesela saat 22.00’a, 00.00’a kadar, yoksa 01.00’e kadar. Ne zaman bitiyosun. Mesela Kur’an okuyolar orda. Kur’an. Evet. Hepsi Kur’an okuyolar. Tamam mı Hepsi bitiyosun o gün. Vallahi. Çok iyi yani.

Kalidou, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Kalidou, buluştukları bu evin sadece ibadet için kullanıldığını söylüyor. Ayrıca buluşmaların yapılabileceği bir evi satın almak için aralarında para topladıklarını belirtiyor. Bu evin yine aynı muhitte ve 100.000 TL değerinde olduğunu ekliyor.

Göçmenler için kilise, cami ve diğer tapınak mekânları sadece dini ritüellerin yapıldığı mekânlar değildir. Bu yerler aynı zamanda etnisite ile bağlantılı olup sosyal toplanma mekânlarıdır. Burada bir araya gelen cemaat üyeleri için sosyal ağlar ve sermaye yaratma, rehberlik talep etme ve iş arama imkânı yaratılabilmektedirler. Kısaca bu mekânlar, sosyal toplantı alanları olmanın dışında azınlık toplumunun, çoğunluk toplumu karşısındaki kamusal temsilcilikleridir (Martikanen, 2010:273). Bu bağlamda, Senegalli bireyler için bu toplantıların dini ritüellerin ötesinde olduğunu söyleyebiliriz. Böylece bir araya gelip sosyalize olmakta, dertleşmekte ve birbirlerine destek olmaya çalışmaktadırlar. Sonuçta din, sosyalleşmede oldukça önemli bir etken veya araçtır (Okumuş, 2014:437).

İstanbul'daki Müslüman öğrencilere baktığımızda ise dini vecibelerini yerine getirmeye çalışan muhafazakâr görüşte kişiler olduğunu söyleyebilirim. Kadın öğrencilerden sadece biri Müslümandır. O da dini gerekçelerle başını örtmektedir ve İslami şartları yerine getirdiğini belirtmektedir. Erkek öğrenciler de namaz kılmanın dışında, özellikle alkol ve sigara da kullanmadıklarını söylemektedirler. Bu bağlamda, Müslüman bir ülkede olmak için onlar için bir mutluluk kaynağı olduğunu dile getirmektedirler;

*Genel olarak Türkiye iyi bir ülke. En sevdiğim şey kolayca ulaşabildiğim camii. Müslüman olarak çok iyi. Her gittiğin yerde namaz sıkıntıları yaşamazsın. (...)
Her fakültenin, binanın mescidi var. Çok güzel.*

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Dini taraftan bakınca yani Müslüman bir ülke. Yani gittiğim her yerde namaz kılabilirim. Bir sıkıntı olmaz. Hatta biz de bu kadar şey yok yani. Oraya (Etiyopya) gidiyorsun, bazı odalarda namaz kılmakta zorlanıyorsun bazen. Çünkü orası Katolik var, Protestan, Hristiyan var. Burada namaz kılma, burası cami değil diyor sana. Ama burası, herkes genellikle Müslüman. Hatta bu binada (fakültede) namaz kılma yeri var.

Sudan'lı Omar bir sohbetimiz esnasında Müslüman bir ülkede olduğu için ne kadar mutlu olduğunu dile getirmişti. Bu konuşmanın devamında onun daha önce hiç ziyaret etmediği Türk ve İslam Eserleri Müzesine gitmeye karar verdik. Bir hafta sonra müzeyi gezerken Omar yine ne kadar mutlu ve şanslı olduğunu ifade edip duruyordu. Ama müze gezimizin en çarpıcı noktası sanırım Mukaddes Emanetler bölümünü gezdiğimiz anda yaşandı. Omar, bu bölümü gezerken ellerini açıp Arapça uzun uzun dualar okudu ve gözlerinden hafif yaşlar süzüldü... Müzeden ayrıldığımızda ona eşlik ettiğim ve müzeyi ona gezdirdiğim için bana uzun uzun teşekkürlerini sundu. Omar'ın yaşadığı bu duygu seli, Müslüman bir ülkede yaşamının ve beraberinde hissettiği aidiyet duygusunun kanıtıdır. Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi İstanbul'daki cami ve mescitlerin çokluğu Müslüman göçmenler için hem kolaylık teşkil etmekte hem dini duygularını yaşamalarına imkân sağlamaktadır. Erkek öğrenciler —barınma başlığında belirttiğim gibi— manevi ve dini duygularını yaşayabilmek için yurtlarındaki dini sohbetlere katılmaya özen göstermektedirler. Ama Müslüman kadın görüşmecim Zahra, bu dini sohbetlere davet edildiği halde sadece bir kere katıldığını ifade etmiştir. Bu sohbetlerin ona sahte geldiğini ve bu fikri sevmediğini ama camiye düzenli olarak gittiğini belirten Zahra da sonuç olarak Müslüman bir ülkede yaşamaktan dolayı mutludur.

Çalışmak için gelen Hristiyan görüşmecilerim genellikle apartman dairelerine kurulmuş kiliselerdeki Pazar ayinlerine katılıyorlar. Harbiye'de apartman dairesinden kiliseye dönüştürülmüş olan "Nehir İstanbul" isimli kiliseye gözlem yapmak için gittim. Kilisede biri Türk, biri Afrikalı iki ayrı papaz bulunmaktadır. Pazar günleri iki ayrı ayin düzenliyorlar; biri İngilizce, diğeri Türkçe. İngilizce olan ayine ağırlıklı olarak Afrikalı göçmenler katılıyor. Rahibin vaazı bittikten sonra canlı orkestra eşliğinde, el çırparak yüksek sesle ilahiler okuyorlar. Buraya gelen göçmenlerin hepsi özenerek giyinip geliyor. Bu ayinler—tıpkı Müslümanlarda olduğu gibi—onlar için bir ritüeli yerine getirmek dışında topluluklarıyla bir araya gelip, sosyalleştikleri bir mekâna da dönüşüyor.

Çalışmaya gelen Hristiyan göçmelerin hepsi Müslüman bir ülkede yaşamının onlar için bir zorluk teşkil etmediğini belirtmişlerdir. Örneğin Nijeryalı Maduka'nın özgürlükle ilgili şu sözleri kayda değerdir;

Hayır! Zor değil. O kadar zor değil. Yüzde yüz özgürlük var Hristiyanlara. Yüzde yüz özgürlük var. (...) İşçi bayramı, Taksimde sınırlama vardı, kimse giremiyordu. O gün oraya gitmeye korktuk Katolik Kilisesine dua etmek için. Ama bize izin verdiler. Yani yüzde yüz özgürlük var.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Hristiyan öğrenciler de Müslüman bir ülkede olmaktan dolayı bir sorunla karşılaşmadıklarını belirtmişlerdir. Yalnız barınma başlığında anlattığım gibi cemaat yurdunda kalan Eboue, “Müslüman olunması hakkında sürekli vaaz veriyorlar” sitemi oldukça önemlidir. Kojo da benzer görüşler içindedir ama görüşmeyi yurt ortamında yaptığımız için bu konu hakkında uzun uzadıya konuşmaktan kaçınmıştır. Din konusundaki ayrıştırmacı öğeler, detaylı bir şekilde “AYRIŞTIRICI DİN: Müslümanlık” başlığı altında irdelenecektir.

Özetleyecek olursak, din toplumsal sosyalleşme konusunda önemli araçlardan biridir. Müslüman olan göçmenler için din kültürel uyum konusunda daha olumlu bir araca dönüşmektedir. Çalışmak için gelenlerin İstanbul'da çeşitli apartman dairelerinde kurdukları ibadethaneler, kendi aralarında oluşturdukları sosyal ağları kuvvetlendirmektedir. Bu mekânlar, birbirlerinin dertlerini dinledikleri ve bunlara çözüm aradıkları, birbirleriyle kaynaştıkları alanlara da dönüşmüştür.

Ager ve Strang'in (2008:177-178) uyum kümesi içinde ikinci grup olan “sosyal iletişim,” sosyal köprüler, sosyal bağlar ve sosyal ağlardan oluşmaktadır. Sosyal bağlar, daha çok bir grubun üyelerinin aralarındaki bağlantılarını tarif etmektedir. Göçmenlerin kendi geleneklerini ve dinlerini koruma, kendi dillerinde konuşma, geleneklerini kutlama gibi sosyal bağlarını devam ettirmeleri oldukça önemlidir. Hatta bu durum onların depresyon risklerini azaltmaktadır (Beiser akt. Ager ve Strang, 2008:178). Bu bağlamda, Afrikalı Hristiyan göçmenlerin kiliselerde

diğer Afrikalı göçmenlerle bir araya gelmeleri ve sosyal bağlarını kuvvetlendirmeleri oldukça önemlidir. Ama önceki bölümlerde aktardığım gibi farklılaştırıcı pratiklerin baskısı uyum terazisinin dengede durmasını engellemektedir. Örneğin Şimşek'in (2019:242) çalışması, Afrikalıların gittikleri kiliselere ırkçı saldırılar düzenlendiğini gözler önüne sermektedir. Bu çalışmadaki Hristiyan görüşmecilerin hiçbiri doğrudan dini bir ayrımcılığa uğramamıştır. Ama buna rağmen çoğu ayrımcılığa/ırkçılığı uğrama endişesi taşımaktadır. Bu nedenle dini görüşlerini saklamak için Hristiyanların sembolü olan haç kolyelerini takmamaktadırlar. Hatta bazı durumlarda kendilerini Müslüman olarak tanıtmayı tercih etmektedirler. Sonuç olarak azınlık olan Hristiyan göçmenlerin yaşadıkları zorluklar göz önüne alındığında din üzerinden sosyal uyumun tam olarak sağlandığını söylemek oldukça zordur.

5.3. Toplumsal İletişim: Sosyal İlişkiler

Uluslararası göç beraberinde kültürlerarası iletişimi ve bunun da sonucunda kültürleşme olgusunu doğurmaktadır. Yerel halk ile göçmenin her teması kültürel kazanımı ifade etmektedir. Bu sebeple göçmenler ev sahibi toplumla girdiği etkileşimde, egemen kültürün normları ve değerlerine ilişkin beceriler kazanmaktadır. Kültürlerarası etkileşimin varlığı sonuç olarak kültürleşmeyi ve uyumu beraberinde getirmektedir. Yokluğu ise bir temassızlık hali olarak içe kapanma sonucunu doğurmaktadır (Göker, 2015:170).

Göçmenin toplumla kaynaşabilmesi ve kendini ifade edebilmesi için öncelikle gittiği ülkenin yerel dilini bilmesi gerekmektedir. Sonuçta Hall'un (1990:3) belirttiği gibi iletişim dünyası üç parçadan oluşmaktadır; kelimeler, maddi şeyler ve davranışlar. Bir kültürü yakından tanımamın yolu hiç kuşkusuz o kültürün dilini öğrenmekten geçer. Dili öğrenmek o kültürün davranış biçimleri ile maddi ve manevi unsurlarını öğrenmek anlamına gelmektedir (Aksoy, 2012:302). Bu bağlamda Türkiye Bursları ile gelen öğrenciler bir yıl Türkçe hazırlık eğitimi aldıkları için

kendileri ifade edebilecek derecede dil yetkinliğine sahiptirler. Ticaretle uğraşan görüşmecilerimin hepsi 5 yılı aşkın bir süredir Türkiye’de yaşamaktadırlar. İşleri gereği sürekli yerel halk ile bir araya geldikleri için dilleri orta üstü denebilecek düzeydedir. Diğer meslek grubunda çalışanlar ise Türkçeyi başlangıç düzeyinde konuşabilmektedir.

Afrikalı göçmenlerin topluma ne kadar uyum sağlayabildiklerini anlamak için sosyal hayatlarında kimlerle vakit geçirdikleri ve neler yaptıkları sorularak sosyalizasyon süreçleri algılanmaya çalışılmıştır. En fazla yerel halk ile iletişime geçip arkadaş edinebilen grup, ticaretle uğraşanlardır. Meslekleri gereği bütün gün çeşitli yerel üretici firmalara girip çıktıkları için buna bağlı olarak da sosyal çevreleri genişlemektedir.

Benim Türk arkadaş var, Senegal arkadaş var. Türk çok arkadaş var. [Kaç tane Türk arkadaşın var?] 30 falan. Her gün görüşüyoruz. İş arkadaşlarım. Eski arkadaşlar da var. Ne zaman ben geziyorum ya ticaret geziyorum ya, evet çok arkadaş tanıdım. Çok arkadaş var.

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret.

En azından 20 Türk arkadaşım var. (...) Pazarları evi temizliyorum, çamaşırlarımı yıkıyorum ve yemek, Afrika yemekleri yapıp arkadaşlarımla paylaşıyorum. Ve bazen de Türk arkadaşlarımı çağırıyorum akşam yemeğine, eğleniyoruz. [Hiç Türk arkadaşının evine davet edildin mi?] Evlerine çağırdılar mı, evet, evet. Evlerine, ofislerine hatta bayramda beni ailelerine davet ettiler.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi iş, onlar için arkadaş edinmede önemli bir faktördür ama onun dışında sosyal hayatta bir çevre edinmekte zorlanmaktadırlar. Bekâr olan Maduka, özellikle kadınlarla iletişim kurmanın kendi ülkesindeki kadar kolay olmadığını altını çizmektedir;

(...) Türk arkadaş bulmak kolay değil. Kolay ama kişiye göre değişiyor. Ama genelde kolay değil. Çünkü yürüyüp bir Türkü durduramazsın öylece. Ya da bir Türk kıızı durdurup numaralarını almak yapamazsınız. Sadece iş hayatında arkadaş edinebilirsin. Şirkete gittiğimde, iş hayatına girdiğimde, işe başladığımda arkadaş edinmeye başladım. Evet. [Belki bir barda ya sosyal hayatta?] Hayır, barda bile bulmak çok çok zor. Çünkü neden bilmiyorum. Zor işte. [Kız arkadaşın var mı?] Türk mü? Hayır. İstanbul’da kız arkadaşının olması zor. Türk bir kıızı durdurup numarasını istemenin kaba olacağını söyledim. Cevahirdiyim [İstanbul’daki bir alışveriş merkezi] ve merhaba diye sordum cevap hiçbir şeydi. (...) Buraya geldikten sonra sosyal hayatımın aynı olmayacağını biliyordum.

Neden, çünkü ülkemde yaşarken başka ülkeden olanlar da geliyordu ve paylaşılan hayatın aynı olmadığını biliyordum. Buraya geldiğimde burayı bilen insanları biliyordum. Yani buna odaklanmalıyım, sosyal hayatım iş. Sosyal hayat aynı değil buraya geldiğimden beri. (...) Değişen ülke. Ülkemde yürürken bir kız ya da erkek gördüğünde, merhaba dediğinde çok kolay iletişim kuracak birilerini bulabilirsin. Kişiyi bilmesen de... Kızı görürsün, “merhaba, nasılsın, güzelsin” vs. dediğin şey değişir, “numaranı alabilir miyim.” Yani ülkemde sosyal hayat kolay. Türkiye’de çok farklı bir boyut var. Ülkemde birini görürsen soru sorarsın ve iletişim kurarsın. Tanışıp konuşmak Türkiye’de çok yaygın değil. Ve biliyordum böyle olacağını, o yüzden önce aklımda kuruyordum neyle karşılaşacağımı.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Maduka, görüşmemiz sırasında beni kargo şirketine gelen yakın olduğu diğer Afrikalı göçmenlerle tanıştırdı. Sonuç olarak şunu söyleyebilirim, ticaret hayatı onların oldukça fazla sayıda yerel halk ile tanışmasına, kontak kurmasına hatta kimi zaman iş dışında görüşmelerine olanak tanısa bile yine de dertleştikleri, sohbet ettikleri kişiler diğer Afrikalılar oluyor. Bu durum bir diğer ticaretle uğraşan Kalidou’nun şu cümlelerinde de görülmektedir;

Türk arkadaş var ama çok değil yani. Senegalli arkadaşlar çok yüksek. (...) Yani Türklerle sadece iş için görüşüyor yani sabah. Bütün günler Türkiye’de konuşacak çünkü beraber çalışıyor. Yani mal alıyor, mal gönderiyor. Akşam Senegallilerle görüşüyor. Çünkü akşam beraber geziyor.

Kalidou, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Tekstil atölyelerinde çalışanlar için yerel halkla kaynaşmak daha da zordur. Çünkü buralarda ağırlıklı olarak kendileri gibi göçmen olanlarla birlikte çalışmaktadır. Hatta bazı atölyelerde Suriyeli gibi diğer göçmen gruplar çalıştığı için gün içerisinde ağırlıklı olarak onlarla vakit geçirmektedirler;

Afrikalı arkadaşlarım var. Türk arkadaşlarla iletişim kurmak zor. İşaretler, öteki şeyler anlıyorum. Benimle konuştuklarında işaretler yapıyorlar anlamam için. Anlıyorsun? Bana da Türkçe öğretmeye çalışıyorlar anlamam için. Çünkü Müslümanlar, İngilizce bilmiyorlar burada. Boş zamanımda hep yanında kaldığım Afrikalı arkadaşlarımlayım. [İşteki arkadaşların Türk mü?] Bazıları Suriyeli. Ve bu Suriyeliler Türkçeyi çok iyi konuşuyorlar. Daha önce de dediğim gibi biraz duyarak anlıyorum ve onlar bir şey demek istediklerinde bunu işaretlerle yapıyorlar. Bazen tahmin etmek zorundasın. Türkçe bilenleri de sana Türkçe söylüyor, anlıyorsun. Böylece de öğrendim. Onlarla kalmam benim daha çok öğrenmemi sağlıyor. [Hiç Türk sevgilin oldu mu?] Bu daha önce dediğim gibi dil bariyeri. Anlıyorsun? Nasıl üretileceğini bilmiyorum, sağır bir adamla iletişim kuramazsın çünkü seni duymaz. O yüzden nasıl yürüyeceğini bilmiyorum. Bir kız görüyorsun beğeniyorsun, gidiyorsun yani. Yani bu. Nasıl yapabilir, ne dediğini

anlamıyor ve nasıl iletişim kuracağını bilmiyorsun. (...) Burada çok dışarı çıkmıyorum yürüyerek eve gidiyorum, dinlenmek için bazen pazarları kiliseye gidiyorum. Dürüstçe söylemek gerekirse burada sahip olduğum tek deneyim çalışmak. (...) Bazen tek başıma dolaşmayı severim. Bir yere gideceksem mesela Cevahir'e tek başıma giderim. Sadece ben. (...) Çok fazla dışarıda değilim. Çok dışarıya çıkmam. Tek bildiğim yürümek evde sadece durmak. Bazen de Taksim'e giderim, etrafı gezerim.

Shehu, Nijerya, 26 Yaş, İşçi

Seks işçisi Pamela ise “Hiç Türk arkadaşın var mı?” diye sorduğumda ise bir gün bir arkadaşının rahatsızlandığı için Haseki Hastanesi’nde yattığını, o zaman yanlarındaki yatakta yatan hastanın yakını olan bir kadınla arkadaş olduklarını söyledi. Daha sonra da sadece bir-iki kere bu kadınla buluşup görüşmüşler. Ama onun dışında hiç Türk arkadaşı yok. “Neden Türk arkadaşın yok, Türklerle arkadaş olmak zor mu?” diye sorduğumda ise dil sorunun en büyük bariyer olduğunu ve Türklerin İngilizce bilmediğini belirtiyor. Zaten Türkçesi, 3 yıldır Türkiye’de olmasına rağmen çok çok azdır. Çalışmadığı zamanlarda ağırlıklı olarak vaktini evdeki diğer Ugandalı arkadaşlarıyla birlikte geçirdiğini söylüyor. Ayrıca Aksaray’da beni de götürdüğü bir Afrikalı restoranında yine Afrikalı arkadaşlarıyla sohbet ederek vaktini geçiriyor. İstanbul’u çok iyi bilmiyor. Genelde tüm zamanını Aksaray’da geçiriyor. İstiklal Caddesi’ni sorduğumda bile önce oranın Taksim’de olup olmadığı konusunda emin olamadı. “İstanbul’da nerelerde vakit geçirmeyi seviyorsun?” soruma “*Aksaray’daki gece kulüpleri. Bazen alışveriş merkezine de gidiyorum ama İstanbul’da çok yer bilmiyorum, sadece arkadaşlarımın gittiği yerleri biliyorum*” dedi. Mesela İstanbul’da hiç müze gibi turistik yerleri gezmemiş. Bunun en önemli sebebi, oturma izni olmadığı için Aksaray’dan uzaklaşırsa kendini güvende hissetmemesidir.¹¹ “Hiç Türk biriyle flört ettin mi?” soruma, “*hayır*” cevabını veriyor. Nedenini sorduğumda ise bir kız arkadaşının onu Türk erkekleri konusunda nasıl uyardığını anlatıyor; “*Arkadaşım Türk erkekler başta sana çok fazla şey söyler, seni mutlu etmek için bir sürü şey yapar ama ertesi gün onu yanında bulamazsın. Ne oldu diye açıp sormak istesen bile ulaşmazsın.*” Sonuç olarak, bu

¹¹ Bu kişi göç başlığında da değinildiği gibi daha önce polis tarafından yakalanmış ve yaklaşık 3 hafta kadar Kumkapı Yabancı Misafirhanesi’nde tutuklu kalmıştır. Bu süreçte yaşadıkları ve hala kaçak olduğu için korkmaktadır. Bu nedenle de en bildiği semt olan Aksaray’ın dışına pek çıkmamaktadır.

kaygı ve korkulardan dolayı seks işçilerinin Türkiyelilerle iletişiminin daha kısıtlı seviyede kaldığını söyleyebiliriz.

Seks işçileri ile aynı evi paylaşan görüşmecim Makena'nın tüm sosyal çevresi siyah göçmenlerdir. İşsiz olduğu için topluma uyum sağlamakta en büyük sıkıntıyı onun yaşadığını söyleyebilirim. Vaktinin büyük bir çoğunluğunu evde bilgisayar başında geçirdiğini söylüyor. 6 ay önce İstanbul'a göç eden bu görüşmecim, tek Türk arkadaş olarak beni görüyor;

Arkadaşlarım Nijerya'dan, Gana'dan, Uganda'dan, bir adam Majitgo'dan siyah Amerikalı. [Hiç Türk arkadaşın var mı?] Bir tek sen varsın. Burada adamlarla asla kalmıyorum. Onları çok takmıyorum ve onlara zamanımı vermek istemiyorum. Türkiye'de günümü nasıl mı geçiriyorum? Ne zaman canım sıkılsa trene biniyorum. Gördüğün gibi eğleneliyim, trene biniyorum ve her yerde su (deniz kenarı) varsa oraya gidiyorum. İnsanları görüyorum, onlara bakıyorum.

Makena, Kenya, 20 Yaş, İşsiz

Beyaz yakalı görüşmecim olan Sheila, daha önce de belirttiğim gibi özel bir dil kursunda İngilizce öğretmeni olarak çalışmaktadır. İki yıldır Türkiye'de olmasına rağmen işi gereği sürekli İngilizce konuşmaktadır. Bu nedenle de Türkçesi başlangıç seviyesindedir. Ama buna rağmen yerel halk ile en sıkı bağ kurabilen, sosyalleşen de kendisidir. Öğrencisi de olan arkadaşlarıyla sık sık iş çıkış saatlerinde çeşitli etkinliklere katılmaktadır. Bu buluşmaların bazılarında ben de eşlik ettim. Öncelikle öğrencilerin yabancı dillerini geliştirebilmek için bu etkinliklere katılmaktan çok keyif aldıklarını gözledim. Ama elbette bu buluşmaların yapılmasında Sheila'nın çok sevecen, konuşkan ve arkadaş canlısı olmak gibi bireysel vasıflara sahip olması da önemli rol oynamaktadır. Türkiye'ye çalışmak için gelen bekârlar arasında, Türk biriyle sevgili olan tek kişi de Sheila'dır. Sevgilisiyle çalıştığı kurumda tanıştıklarını, başta öğretmen-öğrenci ilişkisi içerisinde olduklarını ama sonra birbirlerine âşık olduklarını anlatıyor. "İkimiz de bu ilişkinin toplum tarafından çok da onaylanmadığının farkındayız. Ben onlara göre hem siyah hem de şişman biriyim. Herkes, sevgilimin beni dil öğrenmek için kullandığını düşünüyor. Ama ikimiz de aramızdaki bağı biliyoruz. Kimseyi umursamamayı öğrendik" diyor. İstanbul'da aynı

evde yaşayan çiftin aileleri de bu ilişkiyi biliyor. Sheila, “Benim ailem beyaz biri ile birlikte olduğum için içten içe mutlu. Çünkü benim ülkemde [G. Afrika Cumhuriyeti] bu konularda çok acılar yaşandı. Sevgilimin ailesi pek mutlu değil, bunu biliyorum. Ama biz birbirimizi seviyoruz” diyor.

Sonuç olarak, çalışmaya gelenler yerel halk ile iş üzerinden arkadaşlık kurmalarına rağmen ağırlıklı olarak Afrikalı diğer göçmen arkadaşlarıyla sosyalleşmektedirler. Ager ve Strang’ın (2008:177) uyum kümesinde “sosyal köprüler” üzerinden anlattığı gibi “aitlik” entegre bir toplulukta yaşamının nihai işareti olarak tanımlanmaktadır. Bu aitlik duygusu ise aile, arkadaşlık bağları, saygı duygusu ve paylaşılan değerlerle oluşmaktadır. Göçmenlerin yerel halk ile arkadaşlık bağı kurmakta zorlanmaları hiç şüphesiz uyumun önünde büyük bir engel teşkil etmektedir.

Eğitim almak için İstanbul’a gelenler dil okuluna gittikleri için geldiklerinden bir yıl sonra dil bariyeri sorun teşkil etmemektedir. Ayrıca üniversite ortamı akranlarıyla vakit geçirebilmeleri için onlara olanak sağlamaktadır. Buna rağmen okul arkadaşlarıyla sıkı bir sosyal ilişki kuramadıkları gözlemlenmiştir;

Arkadaşlar, yani sınıf arkadaşlarla yakınız. Ama sınıf dışında o kadar değil yani. Onlarla takılmıyoruz. (...) Günlük hayatımda en sık görüştüğüm kişiler yurttaki Afrikalılar.

Abdullahi, Kenya, 19 Yaş, Öğrenci.

Arkadaşlarım genellikle Afrika’dan gelenler. Ve yabancı, bizim yurttaki kalanlar. Sınıftakiler sadece sınıfta. Sınıf dışında onlarla bir ilişkim yok. [Okul dışında onlarla bir yere gidip çay, kahve içmiyor musun?] Yani bazen. O kadar sık değil. Onlar gidiyorlar. Yani ben onlarla gitmiyorum. [Seni davet mi etmiyorlar?] Yok, ediyorlar. Ben tercih etmiyorum. [Neden?] Yani anlaşıyor bazen. [Ne gibi konularda?] İ, bazılarının tavırları belki de. Beğenmediğim kişi orada olabilir diye. [Kültürel farklılıklardan dolayı mı?] Bireysel bir nedenlerden olabilir. Kültürel olarak değil. Bazı iyi anlaştıklarım var, mesela bazılarıyla iyi anlaşıyorum. Ama bazı öğrenciler de biraz sıkıntı çekiyorum yani. Onun davranışları, konuşması falan bazı rahatsız eden var. O yüzden onlarla bir şey yapmak istemiyorum sonra bir sıkıntı olacak diye. [Sana karşı hiç kötü bir davranışları veya cümleleri oluyor mu bu arkadaşlarının?] Bugüne kadar hiç görmedim öyle bir şey. Yani benim arkamdan bir şeyler söyleyebilir. Ama direkt bugüne kadar bana hiçbir şey söylemediler. [Peki okul dışında başka bir yerde yakın olduğun Türk arkadaşın var mı?] Valla sınıf dışında yok. Sınıfta pek iyi

arkadaş var ama sınıf dışında değil. Sadece sınıfta arkadaşız. Yani sınıf dışında ilişkim yok onlarla.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Emanuel, arkadaşlık kuramamasının nedenlerini kültürel farklılıklara bağlamamaktadır. Ama aşağıdaki örnekte olduğu gibi, Sadrine bu durumu dil bariyeri dışında Türklerin çok soru sormaya meyilli olduğunu ve bu yüzden de iletişim kurmakta zorlandığını anlatıyor;

[Türk arkadaşın var mı?] *Bulamadım. Başta her şeye biraz daha açtım ama bu dil bilmediğim bu beni sınırladı. Mümkünse arkadaş edinmek istiyordum ama kimse benimle konuşmazdı. Çünkü bir Türk'le konuşsam, ben sadece İngilizce biliyorum ya da Fransızca, eğer biliyorsa. Ama bir kızla tanıştım Irak'tan geliyor. Bahçeşehir'de okuyor. Bu benim ilk ve bir yıl boyunca edindiğim tek arkadaşım. (...) Ülkemde sokakta bile bilmediğim sonra da görmeyeceğim bir sürü insanla konuşurdum. Ama onlarla konuşurum. Çünkü bu benim. Eğer benim çenemi kapatmak istiyorsan 15 kere söylemelisin. Sen kapa çeneni desen bile ben tekrar tekrar konuşurum. Ve bazen de "Çok mu konuştum?" "Aa normal" "Tamam ama..." ve devam ederim. Ama bu burada değişti. Tamamen. Çünkü ilk olarak artık konuşacak kimsem yok. Ayrıca bazen de bu çok şey yapması gereken ve konuşmaya vakit bulamayan insanlar yüzünden de böyle oluyor. Zaman burada önemli. Ama benim ülkemde zaman önemli değil. Yani bazen bara giderim ve bir bira içip geri dönerim. Zaman var, hadi konuşalım. Ama burada her küçük şey önemli. Zaman, Türkler için çok önemli. İşe gitmek zorundalar, çocukları var, belki evliler, evliliklerine önem veriyorlar, okula gidiyorlar, mezun olacaklar, üniversite gibi şeyler. Bu yüzden bu değişti. (...) Sürekli odadayım. Bu yüzden sana yurda gelme dedim. Çünkü buradayken sürekli uyuyorum, çizgi filmi çok seviyorum. Çizgi film izliyorum. Yattıyorum. Yemek yiyorum. Bazen yemiyordum da. [Yurtta dedikodu yapabileceğin, eğlenebileceğin yakın arkadaşın yok mu?] *Hayır. Çünkü ben çok konuşuyorum ve hayatımı insanlardan saklamayı sevmiyorum. Ama burada öğrendim ki hayatın hakkında çok konuşmamalısın. Çünkü insanlar çok yargılayıcı. Ve ülkemde bu yok. Gelip hayatın hakkında konuştuğunda "Ooo kızım! Çok kötü şeyler yapmışsın ama bu sadece senin problemin" derler yargılamazlar. (...) İnsanlar burda çok soru sormaya başlıyor. Soru, soru, soru, soru ve soru. Aman Allah'im! Sadece konuşup eğlenip gülebilir miyiz? Bu gerçekten benim... bu benim arkadaşlarımla yaptığım şey. "Merhaba benim adım Sadrine" "Merhaba benim adım Nazlı". Bu kadar. Yarın sadece güleceğiz ve günler geçtikçe beni öğreneceksin. Ama burada ilk gün "her şeyi bilmeliyim". "Sadrine söyle bu senin saçın mı?" "Hayır benim değil" "Aaa, Sadrine anlatsana..." Bu tarz şeyler. Sorular, sorular ve sorular. Aman Allah'im. İlk kez gördüğün insan da yaptığın şey bu mu? Ve o da seninle arkadaş olmak isteyen ve bir şekilde konuşmak isteyen biri. Çünkü burada benim yaşadığım şey bu. Irak'tan olan arkadaşım ilk gün konuştuk. Ben onunla konuştum sanırım. Ben "Adın ne?" "Mina. Sen?" "Benim adım Sadrine" "Nereden geliyorsun?" "Gabon'danım" "Irak'tanım" "Çok iyi çok iyi" "Kaç yaşındasın?" "19. Sen?" "18" bir yıl ara var aramızda. Bu kadar. Gün geçtikçe birbirimizi tanıdık. Evet. Ben onun hakkında o da benim hakkımda şeyler öğrendi. 1, 2 ya da 3 ay sonra bana "bu senin gerçek saçın mı?" diye soruyor. Çünkü ilk gün gelip bunu bana sormadı. Ama bazı Türkler her şeyi ilk gün bilmek istiyor. (...) Burada ben yalnızım. Bu yüzden çok üzgünüm, çünkü bana göre çok sosyal hayatım yok!**

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Okul hayatında Türkiyelilerle arkadaş olabilen göçmenler de mevcuttur. Ama bu arkadaşlık yüzeysel kalmakta ve dostluk/sırdaşlık mertebesine yükselememektedir.

Beş Türk arkadaşım var. Muhtemelen her ay görüşüyoruz. Onlarla bazen içmeye gideriz. Ama çok içmek değil. Bazen oyun oynamaya gideriz, play station gibi.” [Türkiye’ye gelince sosyal hayatında neler değişti?] Her şey değişti. Burası biraz sıkıcı Gana’dakine göre. (...) Neden sıkıcı olduğunu kesin söyleyemem. Sadece bilmiyorum. Bazen çaba harcamakla ilgili ama ben çaba harcıyorum insanlarla takılmak için. Ama bunu biraz sıkıcı buluyorum. (...) Bunun dil farkından kaynaklandığını düşünmüyorum. (...) Gana’da herhangi bir konu hakkında konuşabilmeyi özliyorum. Burada konuşurken biraz dikkatli olmak zorundasın. Bazı konular narin, yani hassas konular hakkında konuşmaya gelince... [Bu konu din gibi mi?] Evet, din olabilir. Bazı konular konuşulmaz. Burada hep dikkatli olmak zorundasın, kişiyi üzmemek zorundasın. İşte bu sorunlardan biri!

Kojo, Gana, 24 Yaş, Öğrenci.

[Türk arkadaşlarıyla dertleşir misin?] *Hımm... Tabi ki yakınız. Ama hayatımdaki bazı şeyler içimde kalıyor. Maalesef çok paylaşamıyorum. Evet, bazı şeyleri arkadaşlarımla paylaşıyorum ama Türklerle değil. Yakınız tabi ki ama o kadar değil.*

Fayette, Kamerun, 24 Yaş, Öğrenci

Yerel halk ile sıkı bağlar kuramamak onları yurttan edindikleri diğer yabancı arkadaşlarla sıkı bağlar kurmalarına neden olmaktadır. Yeni bir ülkeye ve kültüre uyum sağlamaya çalışırken pek çok zorlukla mücadele etmek zorunda olan göçmenler, kendileri gibi aynı zorluklar içinde olan kişilerle adeta kader birliği yapmaktadırlar;

(...) Sonra yurttan yabancı arkadaşlarla buluştuk. Beraber konuşabiliriz, sonra arkadaş olduk. Beraber idik. Türkler uzak. Küçük bir grup yapıyorduk yabancılar. [Hepsi Afrikalı mı?] Yok, karışık. İspanya’dan, Karadağ’dan. Avrupa ve Afrika ülkelerinden, her yerden. Hepimiz burslu öğrenciydik zaten. Evet, her yerden geliyorduk. Sonra yavaş yavaş buraya alıştık. [Sınıf arkadaşlarıyla aran nasıldı?] Sınıf arkadaşlar da iyiydi ama biraz kapalıydı. Ama iki üç arkadaşım vardı. En yakın arkadaşım Boğaziçi’nden gelen bir kız. Çünkü İngilizce konuşabiliyorduk. O benim tercümanımdı, Emel. [İş yerindeki arkadaşlarıyla aran nasıl?] İ, o başka bir şey, o biraz zor. Hayatımın en zor kısmı! Sürekli dedikodu yapıyorlar. Bir sürü dedikodu. Abartıyorlar biraz. Çok küçük şeyler çıkartıyorlar. En kötü, küçük bir hata yapıyorsun abartıyorlar, dedikodu falan. Bütün gün senin hakkında konuşacaklar ama geldiğin zaman arkadaş gibi davranıyorlar. Gerçekten en nefret ettiğim şey. (...) O yüzden beraber konuşamıyoruz ve ilişki kuramıyoruz. Yani öyle olmak istemiyorum aslında. Konuşmuyoruz yani. (...) Günlük hayatımda en çok (Afrikalı) nişanlımla ve Kamerunlu arkadaşlarımla vakit geçiyorum. Ya da diğer yabancı kişilerle.

Okumak için gelenler arasında en fazla topluma entegre olan görüşmecim Fildişi Sahilli Eboue'dir. "Arkadaş edinmekte zorlanıyor musun?" soruma "özellikle okulda Türk arkadaş edinmek zor, ön yargılar var" diyor. Ama okul çevresi dışında kendine arkadaş edinebilmiş. Ülkesindeyken Rotaract Kulübünün¹² üyesiymiş. Burada da Fındıklı Rotact Kulübüne katılmış. Buna bağlı olarak da oldukça geniş bir arkadaş çevresine sahip. "25-30 tane arkadaşım vardır, 5 tanesiyle oldukça yakınız. Her hafta görüşüyoruz" diyor. Boş zamanlarında kafeye, sinemaya gitmeyi ve dolaşmayı seviyor. Türkiye'de İstanbul dışında pek çok şehri gezmiş: Rize, Bursa, İnegöl, Samsun, Tekirdağ, Çanakkale, Bozcaada, Edirne, Kocaeli, Ankara, İzmir. Ayrıca Türk bir sevgilisi var; 8-9 aydır beraber olduklarını söyledi. Sevgilisinin ablasıyla da tanışmış. "Etrafındakiler bu ilişkiye nasıl bakıyor?" diye sorduğumda "İnsanların ne düşündüklerini çok fazla önemsemiyoruz" diyor.

Kisaka (2018:61-62) tarafından yapılan Türkiye'deki Afrikalı öğrencilerin uyum süreci üzerine yapılan çalışmada da öğrencilerin ağırlıklı olarak yine Afrikalı öğrencilerle iletişim kurduğu belirtilmektedir. Yazar bu durumun nedenini sadece dil bariyeri ile açıklamıştır. Hâlbuki benim araştırmamda bazı görüşmeciler, yerel halktan arkadaş edinememe nedenlerini Türkiyelilerin ön yargılı davranışlarına ve/veya çok fazla soru sormalarına bağlamışlardır. Yine de iki çalışma da Afrikalı göçmenlerin sosyal çevrelerinin ağırlıklı olarak diğer göçmen gruplarından oluştuğunu belirtmektedir. Bu açıdan çalışmalar birbirini destekler niteliktedir.

Uyum hem göçmenin hem de yerel halkın katılımıyla oluşacak çift yönlü dinamik bir süreçtir ve her iki tarafın da uyum konusunda istekli olması ve sorumluklarını yerine getirmesi gerekmektedir. Bu alt başlıkta verilen örneklerden görüldüğü gibi göçmenler, ev sahibi toplumun misafirperver bir şekilde onları

¹² Rotaract Kulübü, 18 ile 30 yaş arasındaki gençlerden oluşan dernektir. Gençlerin sosyal hizmet yeteneklerini geliştirmesini amaçlayan çeşitli yardım faaliyetleri düzenlemektedir.

içlerine kabul etmediğini belirtmektedir. Ayrıca Şimşek (2019:230-231) çalışmasında da belirtildiği gibi göçmenler ağırlıklı olarak kendileri gibi Afrika ülkelerinden göç etmiş kişilerle yoğun ilişki kurmaktadır. Örneğin açtıkları kafe, restoran, kulüp ve kilise gibi mekanlar yine sadece Afrikalılara hitap etmektedir. Dolayısıyla göçmenlerin oluşturdukları ulusötesi sosyal alanlar, yerel halk ile sosyal köprülerin kurulmasına yardımcı olmamaktadır. Bu nedenle Ager ve Strang'ın (2008:177) sözünü ettiği yerel halk ve göçmen grubu arasındaki “sosyal köprüler” kuvvetli bir şekilde kurulamamaktadır.

5.4. Araf: Aidiyet Algıları ve Gelecek

Aidiyet olgusu, kimlik algıları, ortak inançlar, değerler veya pratikler yoluyla belirli topluluklara dâhil olmayı gösteren sosyal etkileşimdir (SIRC, 2007:7). Aidiyet duygusu, yaşamın akışı içinde farklı gruplardan oluşan geniş bir bütün içinde toplumsal üyeliğine alınmayı ve dışlanmayı içeren bir süreçtir. Göçmenler için bir toplumdan ve mekândan çıkma ve başka bir topluma ve mekâna girişi deneyimlediklerinden aidiyet duygusu, toplumsal ve mekânsal olarak yeniden üretilmektedir (Turut ve Özgür, 2018:159). Sosyal katılımı tamamlayabilen göçmenler, kendilerini buldukları topluma ait hissedebiliyor gelecek planları yapabilecekken, topluma uyum sağlayamayan, dışlandığını hissedenlerde bu duygu hiç şüphesiz zayıflayacaktır. Bu başlık altında, göçmenlerin kendilerini bu topluma ne kadar ait hissettikleri ve bu bağlamda gelecek planları ele alınıp işlenecektir.

Çalışmak için İstanbul'a göç edenlere baktığımızda, ticaretle uğraşan Kalidou, oturma izni olmadığı için uzun vadede Türkiye'de kalmanın zor olacağını söylüyor. Planı Senegal'e dönmek ama yine Türkiye'ye gelip mal almak ve onları Senegal'de satmak. “*Ama benim ikinci ülkem Türkiye yani*” diyor. Yine ticaretle uğraşan Senegalli Sadiq, oturma ve çalışma izni olmadığı için Senegal ile Türkiye arasında gidip gelmeye devam edeceğini, eğer burada vatandaşlık alırsa Türkiye'de

yaşamayı tercih edeceğini söylüyor. Ticaretle uğraşan Maduka da Nijerya ve Türkiye arasında gidip gelmeye devam edeceğini söylüyor. Burada kargo şirketindeki işlerini büyütme en büyük hayali. Ve ben daha sormadan *“Türkiye benim ikinci evim”* diyor. Görüldüğü gibi ticaretle uğraşan bireyler, *“Türkiye benim ikinci evim oldu”* diyebilecek kadar mekânla ve toplumla aidiyet kurabilmişlerdir. Gelecek planları, çalışma ve oturma izinleri almalarına bağlı olmakla beraber gönüllerinden geçen Türkiye’de yaşamaya devam etmektedir.

Tekstil şirketinde çalışan Shehu ise para biriktirip ülkesine geri dönmek istediğini söylüyor ve ekliyor; *“Çünkü benim ülkemde çok çalışacak yer yok. Geri döndüğümde kendime ait bir şey ortaya koyabilirim. (...) Belki bu yılın sonunda, buradan bir şeyler alıp ülkeye geri dönebilirim”* diyor. İngilizce dil öğretmeni olan Sheila ise *“Yıl sonunda sevgilimle Güney Afrika’ya yerleşmeyi planlıyoruz”* diyor. *“Burayı ikinci evin gibi görüyor musun?”* sorusuna ise net bir cevap veremiyor; *“Sevgilim buralı. Sonuçta Türkiye ile ilişkimiz her zaman devam edecek”* diyor. Türkiye’de kaldığı yaklaşık üç yılın sonunda da planlarını gerçekleştirip sevgilisiyle birlikte ülkesine geri dönmüştür. İşsiz olan Kamerunlu Vincent ise burada ekonomik özgürlüğünü elde edebilirse Türkiye’de yaşamaktan memnun olacağını dile getirdi. Ama görüşmelerimiz sırasında kendine iş bulamadı. Daha sonra da kaçak yollardan Yunanistan’a göç etti. Seks işçisi Pamela ise ülkesine geri dönmek istediğini ve orada bir iş yeri açmak istediğini söylüyor. Hayalini gerçekleştirebilmek için burada para biriktiriyor. *“Bu parayı belki bu yılın sonunda biriktirebilirim”* diye de ekliyor. *“Türkiye’yi ikinci evin gibi hissediyor musun?”* sorusuna *“evet”* diyor ama çocuklarını buraya getirip yerleşmeyi düşünmediğini de ekliyor. Sonuç olarak, kargo şirketlerinde çalışmayanlar buraya para biriktirebilecekleri ülke gözüyle bakmaktadırlar. Toplumla kaynaşamayan bu bireyler, toplumdan ve kültürden izole bir hayat sürmektedirler, bu durum onların *“aidiyet”* kurmalarının önündeki en büyük engeldir. Toplumla bütünleşemeyenler, ağırlıklı olarak diğer göçmenler vakit geçirerek öz mekânlarından kopuk arafta bir kültür içinde yaşamaktadırlar. Bu durum da onların Türkiye’de bir gelecek planı kurmalarına engel olmaktadır.

Bir önceki başlıkta Afrikalı öğrencilerin çoğunun okuldaki arkadaşlarıyla sınırlı düzeyde bir ilişki kurduğunu ve ağırlık olarak –tıpkı çalışmak için gelenler de olduğu gibi– diğer Afrikalı arkadaşlarıyla yakın ilişkiler kurduklarını belirtmiştik. Bu bağlamda onların aidiyet duygularının gelişimini sorguladığımda şu cevapları veriyorlar;

Ailemi özledim. Ayrıca ülkeme geri döndüğümde kolayca iş bulabilirim. Hem ülkeme katkı sağlamalıyım. Ülkemin bana ihtiyacı var!

Muhammad, Gambiya, 24 Yaş, Öğrenci

Benim geri dönmem lazım. Çünkü ülkemde daha kolay iş bulabilirim. Çünkü nüfus az ve yüksek lisans doktora yapınca kolay iş bulabilirim. Ve orada benim işim daha lazım. (...) Ben burada kalmayı düşünmüyorum, hiç düşünmüyorum. Çünkü ailem çok uzak.

Modou, Gambiya, 28 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örneklerde de görüldüğü gibi “ülkemin bana ihtiyacı var” söylemi sık sık tekrarlanmaktadır. Örneğin Gambiyalı Sering, deneyim için doktorasını başka bir ülkede yaptıktan sonra ülkesine geri döneceğini çünkü ülkesinin ona ihtiyacı olduğunu belirtmektedir. Yine Etiyopyalı Emanuel, burada aldığı sosyal hizmetler eğitimini bitirince ülkesine geri dönmek istemesinin sebebini şöyle açıklamaktadır; “Orada çalışmak istiyorum. Çünkü oranın, şey sıkıntılar var Afrika’da, yani genel olarak. Yani bizim ülkede. Ondan şey yapmam, onlara yardım etmem gerekiyor. Zaten sosyal hizmetler okuma sebeplerimden birincisi bu, yani insanlara yardım etmek. Yani sıkıntıda olan insanlara onların problemlerini çözmek, yani o yüzden.” Gambiyalı İsabella ise ülkesinin gelişmeye ihtiyacı olduğunu ve bunun için de çok fazla insana ihtiyaç duyduğunu belirtmiştir. Bu nedenle o da eğitimini tamamlayınca ülkesine geri dönmeyi planlamaktadır.

Afrikalı öğrencilerin menşei ülkelere bağımlılıkları dışında burada kendilerine bir gelecek görememeleri de hiç kuşkusuz geri dönüşün bir başka önemli nedenidir. Fayette, bu durumu hüznü bir şey diye nitelendirmektedir;

Yüksek lisansım biter bitmez geri dönüyorum. Evet. Biraz hüzünlü bir şey ama böyle düşünüyorum. Biter bitmez dönüyorum Kamerun'a. Kamerun geliştirmekte olan bir ülke. Fazla fırsatlar var bizde. Ayrıca devlet çalışıyorum. Bizim için daha fazla iş seçeneği var. Niye hüzünlü bir şey diyorum çünkü burada da fırsatlar ama biz kolayca bulamıyoruz maalesef.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Sonuçta eğitimli/kalifiye eleman olmalarına rağmen burada kendilerine iyi bir gelecek kuramayacağını düşünen öğrenciler geri dönmeyi planlamaktadırlar. Geri dönüşün bir diğer nedeni ise burayla kurdukları aidiyet duygusunun düşük olmasıdır. “Türkiye’yi ikinci evin olarak düşünüyor musunuz?” sorusuna verilen yanıtlar bunun kanıtı niteliğindedir;

Kendimi burada güvende hissediyorum ama buralı gibi görmüyorum. Türkçem iyi değil. Böyle hissetmek zaman alır.

Muhammad, Gambiya, 24 Yaş, Öğrenci

[Türkiye benim ikinci evim oldu diyebilir misin?] *Her zaman olmaz ama yani bazen görebiliyorsun. Yani mesela şey, güvenlik açısından bakarsak yani kendi evimiz gibi görebiliyoruz. Ama kültür yani çevredeki insanlara bakınca göremeyiz. [Kendini buraya ait hissedebiliyor musun?] Valla öyle hissetmiyorum çünkü bir gün ülkeme döneceğim diye düşünüyorum. O yüzden yani o hissi, şey olmadı yani.*

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi görüşmeciler Türkiye ile kendi ülkelerini kıyasladıkları zaman kendilerini burada güvende hissetmektedirler. Ama buna rağmen burası onlar için ikinci ev statüsüne ulaşamamaktadır. Gabonlu Sadrine bunun sebebini şöyle açıklıyor; “*Bunun sebebi bu ülkenin bana hiç mutluluk ve sosyal hayat vermemesinden kaynaklanıyor.*” Gambiyalı İsabella ise bunun için dilinin daha çok gelişmesi, buranın kültürünü daha çok özümsemesi ve toplumsal iletişimin daha kuvvetli olması gerektiğini düşünüyor.

Türkiye’de öğrenimi bittikten sonra bir süre daha kalmayı düşünen tek kişi Kamerunlu Zahra’dır. Kalmak istemesinin sebebi, İstanbul’da tanıştığı Kongolu nişanlısının burada doktora yapmak istiyor olmasıdır. Ama nişanlısının eğitimi bitince ya memleketi Kamerun’a ya da Kongo’ya gitmeyi planlıyorlar. “Türkiye’de kendini artık ikinci evinde gibi hissediyor musun?” diye sorduğumda “*Belki üçüncü*

evim” diyerek hiç gitmediği Kongo’yu ikinci sıraya koyuyor. “Buraya kendini ait hissediyor musun?” diye sorduğumda ise “Türklerden dolayı hayır. Çünkü davranış... Genellikle ‘aaa, farklısın, sen yabancısın’ böyle sözler ve davranışlar sergiliyorsunuz” diyor ve ekliyor “Türk insanı daha açık olmalı. Bir şey var, misafirperverlik diyorlar ama bence hiç değiller.”

Özetle, öğrencilerin hemen hemen hepsi eğitim hayatları bittikten sonra memleketlerine geri dönmeyi planlamaktadır. Bunun ilk nedeni menşei vatanları ile kurdukları güçlü aidiyet bağlarıdır. “Ülkemin bana ihtiyacı var” söylemi de bunun en büyük kanıtı niteliğindedir. İkincisi ekonomik nedenlerdir. Ülkelerine döndüklerinde aldıkları eğitim sayesinde daha kalifiye eleman olacaklarını düşünmeleri ve kazançlarının da daha yüksek olacak olması onların dönmeyi düşünmelerinde önemli etkenlerdendir. Ayrıca burada kendilerine ekonomik anlamda güçlü gelecek görememektedirler. Üçüncüsü, toplumla ve kültürle tam olarak kaynaşıp bütünleşemedikleri için burada mutlu olmamalarından kaynaklanmaktadır. Yalnız bu noktada şu da unutulmamalıdır, menşei ülkeye olan aşırı bağımlılıkları ve buna bağlı olarak buraya geri dönmek üzere gelmeleri, onların buradaki toplumla kaynaşmalarında da en büyük engeldir. Kendilerini geçici olarak konumlandırmaları, kalıcı arkadaşlık edinme isteklerini ve çabalarını azaltmaktadır. Bu durum toplumsal iletişimi zayıflatmaktadır. Hâlbuki yerel halka ile kurulacak sıkı bağlar, toplumsal ve kültürel uyumun mihenk taşlarından birini oluşturmaktadır.

Bu bölümde, ağırlıklı olarak Ager ve Strang’in (2008:170) uyum kümeleri şeması üzerinden Afrikalı göçmenlerin ev sahibi toplumla bir arada yaşamlarının nasıl olduğunu irdelenmeye çalışılmıştır. Düzensiz göçmenler, “belirleyici araçlar” olan istihdam, barınma ve sağlık konularında büyük mücadeleler vermektedirler. İş bulmakta zorlanmakta, bunsalar bile zor koşullar altında uzun saatler çalışmakta ve maaşlarını almakta zorlanmaktadırlar. Barınma konusunda İstanbul’un kirası ucuz olan semtlarına yönelmekte ama yine de kirayı karşılayabilmek için diğer göçmen arkadaşlarıyla birlikte yaşamaktadırlar. Çoğu bodrum katı gibi ufak ve bakımsız

yerlerde yaşamaktadır. Sağlık sigortaları olmadığı için sağlık hizmeti almak durumunda kaldıklarında bütçelerini zorlayacak yüksek meblağlar ödemek durumundadırlar. “Sosyal iletişim” konusunda ağırlıklı olarak diğer Afrikalı göçmenlerle vakit geçirmektedirler ve yerel halk ile iletişimleri oldukça sınırlıdır. Bu nedenle geldikleri bu yeni coğrafyaya ve yerel halka karşı aidiyet duyguları oldukça zayıftır. “Kolaylaştırıcı” unsurlar olan dil ve kültürel bilgi konusunda çok fazla birikim elde edememişlerdir. Kargo şirketinde çalışanlar daha uzun süredir İstanbul’da olmanın getirisi ile Türkçeleri daha iyidir ama diğer düzensiz göçmenler için bunu söylemek zordur. Son unsur olan “kuruluşlar” yani haklar ve vatandaşlık konusu ise düzensiz göçmenler için en büyük sorundur. Ülkede kaçak yaşadıkları için gerekli durumlarda yetkili mercilere ulaşım haklarını arayamamaktadırlar.

Tüm bu veriler ışığında düzensiz göçmenler için uyum sürecinin oldukça sancılı geçtiğini söyleyebiliriz. Düzenli göçmenler ise “belirleyici araçlara” erişimleri konusunda çok fazla zorluk yaşamamaktadırlar. Ama “sosyal iletişim” konusunda düzensiz göçmenlerin yaşadıkları sıkıntıları onlar da büyük oranda paylaşmaktadırlar. Aidiyet duygusu kurmakta zorlanmakta ve sosyal yaşamda pek çok ayrımcılığa maruz kalmaktadırlar. Daha önce belirttiğim gibi, uyum kavramı “statik” değildir. Elbette ki pozitivist bir bakış açısıyla uyumu ölçmek mümkün değildir. Ama uyum kümeleri şeması üzerinden hem düzenli hem de düzensiz Afrikalı göçmenlerin yaşadığı farklılaştırıcı pratiklerle birlikte zorlandığını belirtebiliriz.

ALTINCI BÖLÜM

AFRİKALI GÖÇMENLERİN ÖTEKİLEŞTİRME SÜREÇLERİ

“Ne farkım var! Mesela sen göz var, ben göz var. Senin yemek, benim yemek. Sen oturuyorsun, ben oturuyorum. Sen ne yaptın, ben öyle yaptım. O zaman farklı yok!”

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret.

6.1. Ademden Gelme: Irk ve Irkçılık Algısı

Irka dayalı bir gen olmamasına rağmen ırkçılık, özellikle ticari kapitalizmin hâkim olduğu dönemlerde köle ve köle ticareti şeklinde gelişti (Duyar, 2006:327-335). “Geri İkel Siyahlar” ile “Uygar Gelişmiş Beyazlar” olarak başlayan ırk ayrımcılığıyla, insan ırklarının sayısı önce ikiden üçe, sonra dörde, dörtten sekize, derken on altıya, 19. yüzyılın sonlarında ise otuz ikiye (Somersan, 2012:208), hatta 99’a kadar çıktı. Antropolog Franz Boas’ın araştırması ve onu takip eden çalışmalarda ırk kavramının biyolojik ve taksonomik olarak var olmadığı güçlü bir şekilde ortaya konulmuştur. Sonuç olarak *Homo sapiens* (modern insan) ırklara ayrılmaz çünkü hepsi sapiens türüne aittir. “İrk”ların var olmadığı bugün artık kesinleşmiş olsa da “ırkçılık” anlayışı ve günlük yaşama yansımaları varlığını hâlâ sürdürmektedir. Çünkü ırkçılık, biyolojik bir kavram olmayıp, eşitsizliklerden beslenen toplumsal ilişkilerin ürünüdür, dolayısıyla kültürel, sosyal bir kavramdır.

Balibar, “ırkçılığın—gerçek bir ‘bütüncül toplumsal görüngü’—farklılık işaretlerinin (isim, derinin rengi, dinsel ibadet) etrafında eklenen ve korunma ya da ayırım hayalinin (toplumsal bünyeyi arılaştırma, ‘kendi’ ve ‘biz’ kimliğini her türlü melezleşme, karışma ve istiladan koruma zorunluluğu) zihinsel ürünleri olan söylemlerde, temsillerde ve pratiklerde (şiddet, hor görme, hoşgörüsüzlük, aşığılama, sömürü biçimlerinde) kayıtlı olduğunu savunmaktadır” (Balibar ve Wallerstein, 2007:27-28). Bu bağlamda, görüşmecilere ırkçılık hakkında ne düşündükleri ve verdikleri cevaplara göre kendilerini ırkçı olarak tanımlayıp

tanımlamadıkları sorulmuştur. Görüşmecilerden sadece biri ırkçılık kavramına olumlu değerler yüklemiş ve ırkçılığı soyun devam etmesi olarak belirtmiştir;

Herkesi kendi soyunun devam ettirmesi mi? İrkçılık... İyi bir şeydir herhalde. Di mi, kendi ırkını devam ettirmek. Güzel bir şeydir.

Şermin, 44 Yaş, Ev Hanımı

Bazı görüşmecilerin açıklamaları, ırkçılık ve din arasındaki bağlantıya dikkat çekmektedir. Dini inanışları gereği, Yaradan'ın insanları çeşitli yarattığını ve bu nedenle insanların sınıflandırılmayacağını düşünmektedirler. Bu anlamda din ve günah inancı, daha eşitlikçi bir bakış açısı elde etmelerini sağlamaktadır;

Yani benim inancım [Müslüman] gereği ırkçılık diye bir şey yok. Peygamber efendimiz zaten lanetliyor. Yani ırkçılık yok. Yani insanları renginden dolayı, işte dininden dolayı, inancından dolayı. Yani hoş bir şey değil. İnsanları hani sınıflandırmak, kategorize etmek hoş bir şey değil.

Zehra, 46 Yaş, Ev hanımı/Arkeolog

İrkçılık bence kendi kimliğini başkalarına dayatmadır. Yani insanları kendi realiteleri ile kabul etmek yerine onları kendine benzetme çabasıdır bence. Başka bi şey değildir. Sonuçta, İslamcıların diyelim, daha çok dindarların diyelim, çok sık kullandıkları bi terim vardır, derler ki, ben insanı Yaradan'dan dolayı mı severim? Ona yakın bi şey sanıyorum. Sonuçta insanlar, Allah insanları yarattıysa şayet farklı farklı yaratmış. İsteseydi zaten tek tip yaratırdı. Ya Kürt ya Türk ya İngiliz ya Amerikalı vesaire yaratırdı. Demek öyle yaratmamış. Farklı farklı yaratmış. Demek ki nedir, insanların kimliklerine saygı duymak gerekir. Pekâlâ, insanların kimliklerine saygı duyularak da bir arada yaşanılabilir mutlaka. Kimliğini başkalarına dikta eden ister Kürt olsun, ister Türk olsun, ister Laz olsun, Arap olsun fark etmez. İrkçılığın kimin tarafından yapıldığının önemi yok. İrkçılık bence böyle bi şeydir. [Kendinin ırkçı olduğunu düşünmüyorsun?] Değilim elbette. Zaten ben ırkçılıktan biraz nasibini almış bi toplumun bi bireyiyim diyeyim.

Hüseyin, 33 Yaş, Garson

Hüseyin, “ben ırkçılıktan biraz nasibini almış bi toplumun bi bireyiyim” diyerek Kürt ve Alevi kimliklerinin altını çizmektedir. Görüşmenin ilerleyen kısımlarında özellikle Kürt kimliği yüzünden zaman zaman toplum tarafından nasıl dışlandığını anlattı. Bu noktada azınlık olmanın bireylere daha eşitlikçi bir bakış açısı sağladığını söyleyebiliriz. Örneğin Ermeni olduğunu belirten Sera, bu durumu şöyle açıklamaktadır;

Ya, kendinden olmayan her şeye bir kulp takmak, bu birazcık... İrkçılığı nasıl... İrkçılık, kötü vurguluyoruz herhalde ki öyle muhtemelen, konumuz geçen

kapsamında kötüyüz herhalde ki... Kendini çok üstün görüp karşısındaki her türlü şeyi, farklılığı kötü görme, tu kaka görme gibi aslında insanın özündeki egodan çok da farklı değil. Sadece toplumsal ego diyelim biraz. Aynen öyle gibi geliyor bana. Yani toplumsal egonun getirdiği bir şey. [Peki, kendinin bu bağlamda ırkçı olduğunu düşünüyor musun?] Imm, ırkçı olabilecek kadar gurur duyduğum bir kimliğim yok açıkçası. Azınlık olmanın getirdiği bir şey bu tabi ki. Çoğunluk değilim. (...) Tabi ama hani öteki olarak doğdum, öteki olarak büyüdüm. Hiçbir zaman asli unsur olmadığım için kimseye ırkçılık yapabilecek gibi bir durumum olmadı.”

Sera, 37 Yaş, Mühendis

Afrikalı göçmenlere uygulanan farklılaştırıcı pratikler, bazı kişilerin kültürel farklılıkları hor görüp, bunlara karşı hoşgörüsüz ve aşağılayıcı tavırlar sergileyebildiğini göstermektedir. Bazı kişiler ise bu rahatsızlıklarını eyleme dönüştürmese bile içten içe rahatsızlık, tedirginlik ve/veya nefret duygusu hissedebilmektedir. Bu kişilerin kendilerine karşı özeleştiride bulunması ve bu davranış veya hislerinin doğru olmadığını kavraması zor olabilir. Yine de Fırat, zaman zaman belli gruplara karşı ötekileştirici stereotiplere sahip olduğunu; Metin, etnik kimlik üzerinden milliyetçilik yapıldığında kendisinin de yaptığını; Melis ise Kürt meselesinde “aşırı” milliyetçi görüşe sahip olduğunu dile getirmiştir;

Yani bu böyle bir şeydir, Türk'tür, pistir. Afrikalıdır, hırsızdır. İşte İtalyan'dır, şudur diye böyle... Her insanın iyisi olur, kötüsü olura inanıyorum ben. Böyle çok yuvarlak bir tanım olabilir ama öyle. Irklar iyiliği, kötülüğü belirlemez bence yani. [Peki, kendinin bu bağlamda ırkçı olduğunu düşünüyor musun?] Yok, ırkçı olduğumu düşünmüyorum. Ya kesinlikle benim ön yargılarım vardır. (...) Ya mesela işte şey, Çingenerler çok eğlenceli insanlardır falan ama işte sosyal çevremde ya da işte diyeyim, bir yerdesem, bulunduğum ortamda varsa böyle bir kafamın bir yerinde acaba bi onun niye burada, sokakta gördüğüm zaman tedirgin olabilirim mesela. Yani gecenin bir yarısı mesela şeyde, İstiklal Caddesi'nde yürüyorum, Tünel'de mesela, bir çingene gördüğüm zaman acaba derim. Bu Çingene olduğu için mi, bilmiyorum yani. Ya da işte o kültürleriyle filan ilişkili. Çok böyle işte hı, bu adamlar müzisyendir ama işte aynı zamanda da yan kesicidir, hırsızdır falan diye sürekli işlendiği için kafamıza öyle tedirginliklerim vardır. Yoksa hepsi hırsızdır, kötüdür diye düşünmüyorum.

Fırat, 42 Yaş, Bankacı

Bakıyorum şimdi toplumda bazı insanlar kendi etnik kimlikleri üzerinden, bunu ırkçılıkla değerlendirirsek etnik kimlik üzerinden ön plana çıkartmaya çalışıyor. Bunu gördüğüm zaman ben de ırkçı veya etnik kimliğimi öne çıkartıyorum. İnsanlar yapıyor. Yoksa tabi yapmamak lazım. Madem aynı dinin mensuplarıyız, aynı sınırın içinde yaşıyoruz.

Metin, 52 Yaş, Şoför

Irkçılık bana göre sadece kendi geldiği, kendi geldiği ırkını, milletini işte sürekli üstün tutan, diğerlerini aşağıda gören, hor gören, birkaç sınıf altta gören insan tipidir bence. [Kendinizin ırkçı olduğunu düşünüyor musunuz?] Şöyle ben bu şekilde düşünmüyorum. Çünkü ben eğer başka insanları, başka milletlerden

insanlarla hala, daha doğrusu arkadaşlık yapabiliyorsam onların da benim kadar kıymetli olduğunu biliyorsam bence ben ırkçı değilim. Benim bu noktada mesela bu noktada arkadaşlarımdan bana gelen dönüşlere göre söylüyorum, beni bazen ırkçı gibi görmeleri ya da faşist gibi görmelerinin sebebi aslında ben. Hani o şeyden kaynaklı vatanını çok seven bir insanım. Hani dedim ya konuşmamızın en başında, hani aksi bir şey olduğunda, hani mesela şu anda meselemiz Kürtler var mesela. Mutlaka onların içinde de iyi olanlar vardır ki benim Kürt olduğumu bildiğim arkadaşlarım da var. Fakat onlar benim arkadaşım olmadan önce şunu çok iyi irdelemiştir acaba gerçekten bir fırsatını bulsa bizi arkadan vuracak insanlar mı bunlar, vatanına ihanet edecek insanlar mı bunlar. Ondan emin olduğum zaman hani o bayrağı gerçekten sevdiğine emin olduğum zaman onlarla arkadaşlık kurabiliyorum. Ama böyle en ufak bir hani şey olsa, bir şey hissetsem kesinlikle çok uzaklaşıyorum ve nefret ediyorum. [Peki, mesela diyelim ki burada oturuyoruz. Yanımızda iki tane Kürtçe konuşan insan var.] Nefret ederim!

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Görüşmecilerden bazıları ise ırkçılığa olumsuz anlamlar yükleyerek, kendilerinin bu görüşe sahip olmadığını dile getirmişlerdir. Örneğin Burak ırkçılığı empati yoksunluğu, Nermin ve Figen ise dışlanma içerdiği için ırkçılığa mesafeli durduklarını belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, ırkların varlığına inanmak, bunların “üstünlük-aşağılık” temelinden sıralanmasına zemin hazırlayabilmektedir (Duyar, 2003:407). Bu yüzden sadece ırk ayrımı yapanların ötekileştirici davranabileceğini ya da ırk ayrımı yapmayanların eşitlikçi davranacağını düşünmek hatalı olabilir. Örneğin Fırat, ırk kombinasyonunun olmadığını düşünmesine rağmen “Çingenelere” karşı kültürel önyargılar beslediğini söylemektedir. Zehra, Âdem ve Hava mitinden dolayı ırkların olamayacağını düşünmesine rağmen evine gelen Hıristiyan misafirlerinin giydiği terlikleri, onlar gidince çamaşır makinesinde yıkadığını belirtmiştir. Şermin ise görüşmemizin ilerleyen kısımlarında kızının Alevi bir erkek arkadaşı olmasından dolayı nasıl rahatsız olduğunu dile getirmiştir. Kendi kızının da oruç tutmadığını ve namaz kılmadığını belirtmesine rağmen “Aleviler oruç tutmaz, namaz kılmaz” diyerek kızının evlenme isteğine karşı geldiğini söylemiştir. Kayıt dışı konuşmamızda Alevilerin pis olduğunu, onların içtiği bardağı bile kullanmaktan çekineceğini anlatmıştır. Alevilere karşı olan bu ırkçı ve dışlayıcı düşünceler 26 yaşındaki Özge’de de görülmektedir. Onunla yaptığımız sohbetin bir yerinde asla bir

Alevi ile evlenmeyeceğini, hatta ileride bir Sünni ile evlenip çocuğu olursa, çocuk bakıcısının da Alevi olmasına pek sıcak bakamayacağını dile getirmiştir. Bunun açıklamasını ise şöyle yapmıştır; *“Yani din benim için önemli bir unsur çünkü. Benim, bana tamamıyla ters olduğu için, benim inandığım şeylere küfrettiği için bu çok büyük bir problem olurdu.”* Türkiyeliler ile yaptığım görüşmeler sırasında özellikle Alevi ve Kürtlere yönelik çok ciddi ırkçı düşüncelerle karşılaştım. İçimizdeki “ötekilere” karşı gösterilen bu hoşgörüsüzlük, hiç şüphesiz “uzak ötekiler” olan göçmelere de yansıtılmaktadır. Özellikle ülkemizde en yoğun göçmen grubu olan Suriyeliler de bundan oldukça nasibini almaktadır. Afrikalılara karşı olan tutumlar ise bu bölümün ilerleyen kısımlarında detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

Görüşmecilerin bu ırkçı/ötekileştirici düşünceleri bizi Balibar’ın “ırksız ırkçılık” kavramına yönlendirmektedir (Balibar ve Wallerstein, 2007:32). Yani “öteki,” biyolojik özellikler temelinde değil, kültürel veya farklı olan özelliklerinden dolayı aşağılanmakta ya da ayrıştırılmaktadır. Bu sürecin ideolojik arka planında göç karmaşıklığı, göçmenler, mülteciler, yerli olmayanlar, kısaca o ülkenin sahibi olarak kabul edilen hâkim grup dışında kalan ve/veya sonradan geldiği düşünülen yabancılar “ırksız /yeni ırkçılığın” nesnelere haline gelebilmektedirler. İnsanlar, göçmenleri bir “ırk” ayırımına tabi tutmadan da onları ülkenin iç dinamiğine yönelik bir tehdit unsuru olarak algılayabilmektedirler. Bu tehdit kültürel, ahlaki, ekonomik vb. nedenlere dayanabilmektedir. Örneğin göçmenleri uyuşturucu satıcısı veya fuhuş yapan kişiler olarak yaftalayıp ülkenin ahlaki ve kültürel yapısını bozacakları düşünülebilmektedir. Ya da göçmenlere sunulan iş imkanlarının yerel halkın istihdamı açısından bir engel teşkil edeceğine inanılabilmektedir. İşte tüm bu ve benzeri tehdit algıları göçmenlere yönelik ırkçı davranışların artmasına neden olmaktadır.

6.2. Türk Milliyetçiliği: Algı ve Yaklaşımlar

Balibar'ın da belirttiği gibi “milletçilik, ırkçılığın tek nedeni değilse de ortaya çıkışının belirleyici koşuludur” (Balibar ve Wallerstein, 2007:51). Ulus devlet, hayali toplum duygusunu yükseltmeye çalışmaktadır. Bunun için ulus devlet içindeki hâkim sınıf üzerinden öteki tanımı yapılarak “ırk” söylemini kullanmaktadır. Sonuçta milliyetçilik, ulus devletin özellikle çatışma ve kriz dönemlerinde toplumu bir arada tutup, ortak toplumsal duygunun devam ettirebilmesini sağlayabilmek için önemli bir araçtır (Miles, 2000:161, 168).

Bu noktada, Türkiyeli görüşmecilere “Türk milletinin, diğer milletlerden daha üstün olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Görüşmecilerin bazıları, tarihi geçmişimize bakarak, kazanılan savaşlar ve kahramanlık hikâyelerine dayanarak Türk milletinin diğerlerinden üstün olduğunu savunmuştur;

Bazı noktalarda düşünüyorum. Mesela çok kahraman bir millet olduğunu düşünüyorum gerçekten. Hani bu zamana kadar hiç kimsenin boyunduruğu altına girmemiş, gerçekten kendi özgürlüğü için yerini değiştirebilecek bir millet olduğunu biliyorum sırf birilerine bağlı kalmamak için. Biliyoruz zaten tarihinde de destan yazmış bir millet aslında. Yani işte birçok efsaneler türemiş baktığınızda, Kurtuluş Savaşı çok zorluklarla kazanılmış. Aslında biz şanslı bir ırkız baktığınız zaman diye düşünüyorum. Bir de zulmeden bir insan tipi değiliz biz aslında. Yani mesela Osmanlı'ya dönüyorsunuz bakıyorsunuz, insanlara zulmetmemişler gerçekten. Hani çok fazla ülkeye şundaki birçok ülkeye hâkim olmuş ama dilini öğretmek istememiş, dayatmamış. İşte insanları öğreneceksin diye öldürmemiş. (...) Yani insanları seven bir toplum olduğumuzu, ırk olduğumuzu düşünüyorum. Bence bu da şeyden geliyor yani Allah korkusundan geliyor herhalde. Yani hiç kimseyi böyle kesmek biçmek için doğmuş insanlar değiliz. (...) Yani pratik zekâlı insanlar bence diye düşünüyorum. Belki genel olarak çok çok zeki değiliz diğer milletlerden ama pratik zekâlı insanlar diye düşünüyorum.

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Türk milletinin üstün olduğunu düşünenlerin yanında, bunun eskide kaldığını belirten görüşmecilerim de bulunmaktadır (Özge ve Nihat). Bu noktada, milliyetçilik ideolojisinin hâlâ diri bir şekilde varlığını sürdürse de bu ideolojinin dayandığı tarihi kahramanlık öykülerinin artık zayıflamaya başladığını söyleyebiliriz. Öte yandan iki görüşmeci Türk milletinin zekâ yönünden üstün olduğunu düşünmektedir. Ama bu zekâyı yeterince kullanamadığımız yönünde serzenişte bulunmaktadırlar. Türk

milletinin/ırkının yaradılış olarak zeki olmasına inanılmakla birlikte konjonktürde bunun sağlamasını yapamadıkları için milliyetçi inanışlarında zayıflama vardır.

Daha zeki olduğunu düşünüyorum. Evet, Türk milleti çok daha diğer milletlere karşı daha zekâlı, daha üstün. Ama zekâsını gerektiği yerde kullanmıyor. (...) Zekâsı var, daha zeki, daha şey ama başka yerlerde kullanıyor yani genel olarak. Bilimde yahut da eğitimde, bilmem be de bunu kullanmıyor.

Cemal, 51 Yaş, Aşçı

Eğitim seviyesinin görece düşük olan bazı kişiler ise çok fazla dayanağa ihtiyaç duymadan “Biz Türk’üz” sloganıyla üstünlüğe inanmaktadır. Örneğin bakkal dükkânı olan İsmail Bey, “*En büyük Türk’üz. İnsanlarımız misafirperver bir kere. İnsanlarımız birbirine tutkun*” sözleriyle Türklüğü en büyük millet olmakla özdeşleştirmektedir. Türk milletinin diğerlerinden üstün olduğunu savunan Figen Hanım her ırkın kendine ait bir özelliği olduğunu düşünürken, Nermin Hanım ise “her konuda kendimizi önde tutuyorum” diyerek bu üstünlüğü açık bir şekilde dillendirmektedir.

Hümanist ve eşitlikçi bir yaklaşımla bir milletin, diğer milletlerden üstün olamayacağını düşünen görüşmeciler de mevcuttur. Bu kişilerin çoğu etnik kimlikleri gereği kendilerini toplumdaki ötekiler olarak nitelendirmektedirler. Öteki olmak, bazen etnosentrik eğilimler doğurmakla beraber, bazen de daha hümanist bir bakış açısına yönelmeye sebebiyet verebilmektedir. Bu noktada, Kürt, Alevi ve Ermeni olan bireylerin milliyetçilik karşısında daha bütünleştirici ve eşitlikçi bir bakış açısı sergilediğini söyleyebilirim.

Hiç düşünmüyorum. Saçma sapan bir şey olduğuna inanyorum. Bunun bir dayanağı yok, hiçbir ırk diğerinden üstün değildir, ya da aşağıda değildir. İnsanlar vardır, biraz şeydir, yani hani bilgisizdir, birikimsizdir.

Hüseyin, 33 Yaş, Garson.

Ya hepimiz eşit doğuyoruz, 9 ay 10 günlüğüz. Çok böyle bir anlam yüklememek lazım. Ve ben biraz daha bu tarz felsefeye daha yakın olduğum için belki. Ya 8 milyarda biriz, bir kişiyiz.

Sera, 37 Yaş, Mühendis

Görüşmeciler arasında Türk milletinin diğer milletlerden üstün olmanın aksine daha düşük seviyede olduğunu düşünenler de vardır. Burada Türk milletini düşüş seviyede görmelerine rağmen bir milletin üstün ya da aşağıda olabileceği fikri vardır. Bu bağlamda görüşmelerin yine de milliyetçilik fikrini benimsediklerini söyleyebiliriz;

Hayır. (...) Mesela Avrupa toplumlarına göre daha cahil olduğumuzu düşünüyorum. Saldırgan olduğumuzu, biraz vahşi olduğumuzu düşünüyorum yani. Hem birbirimize karşı hem başka insanlara, yabancılara karşı toleransız olduğumuzu düşünüyorum. Bunun da aslında eğitim seviyesiyle herhalde alakası var. Ama hani genel olarak Türk toplumunun, Türk milletinin özellikle cahil bırakıldığını da bununla ilgili düşünüyorum.

Defne, 30 Yaş, İş Analisti

Kapitalist üretim tarzının gelişmesine paralel olarak ulus devletlerin de geliştiğini söyleyebiliriz. Kapitalizm, üretim araçlarına sahip olan burjuvazi ile elinde sadece işgücü olan proletarya arasındaki eşitsizliği besleyip sınıfların oluşmasına neden olmaktadır. Paralel zamanda ortaya çıkan ulus devlet ise kültürel farklılığı olan insan topluluklarını sınırları içine katmaya çalışmaktadır. İşte bu katma işlemi haklı gösterebilmek için de tarihe dayanan ortak köken mitlerini, efsaneleri ve gelenekleri kullanır. Yani milliyetçi politik tasarı hem bir tarih oluşturma hem de ortak farklılıklara dair duygusal bir düşünce yaratma amacı güder (Miles, 2000:156-158). Böylece kendi içindeki sınıf ve kültürel farklılıklarına rağmen toplum milliyetçilik algısı etrafında birleşebilmektedir. Ulus devletler, milliyetçilik ideolojisini kuvvetlendirmede militarizm ve kahramanlık hikâyelerine ihtiyaç duyarlar. Bu bağlamda, görüşmecilerden üçü kahramanlık hikâyelerine vurgu yapmış, ikisi ise bu hikâyelerin güncelliğini yitirdiğini belirtmiştir. Milliyetçiliğin ulusal kahramanlık hikâyeleri ile birleşmesini sağlayan bağların yer yer zayıfladığını söyleyebiliriz. Keskin bir şekilde milliyetçi düşünceden uzaklaşanlar ise ağırlıklı olarak toplumda “öteki” olan nitelendirebileceğimiz azınlıklardır (Alevi, Ermeni). Bu kişiler, etnosentrik bir bakış açısı yerine eşitlikçi bir görüş içindedirler.

Milliyetçi ideoloji tek tip topluluğun temel oluşturduğunu düşünerek, her türlü farklılığı yok sayma eğilimindedir. Bu nedenle göçmen nüfusların varlığı, asıl

yerli nüfusu birleştirdiği sanılan bir dizi nitelikler karşısında tehdit olarak algılanabilir. Yani göçmenlerin varlığı, toplumu altüst eden olarak algına bilmektedir (Miles, 2000:164). Örneğin Melis ve Özge milliyetçi duygularını yoğun olarak yaşamakta ve buna paralel olarak göçmenleri zaman zaman bir tehdit unsuru olarak görebilmektedirler. Hüseyin ve Sera ise milliyetçi duyguları çok yoğun yaşamamakta ve Türkiye'deki göçmenlere daha ılımlı yaklaşmaktadır. Sonuç olarak, Türkiyeli görüşmecilerin milliyetçilik algılarının kuvveti ile göçmenlere uygulanan farklılaştırıcı pratiklerin birbirine doğru orantılı olarak yükseldiğini söyleyebiliriz.

6.3. Kapkara: Zenofobi

Zenofobi, kısaca yabancidan korkma olarak tanımlanabilir (Özmete, Yıldırım ve Duru, 2018:193). Kavramsal çerçeve başlığında değinildiği gibi zenofobi kavramı yabancılara karşı duyulan antipatiji, korkuyu, nefreti ve düşmanlığı ifade eder. Yabancılara/Afrikalılara duyulan nefret, düşmanlık gibi olumsuz tutumlar sonraki bölümlerde aktarılacağı için bu başlık altında sadece “korku” ögesi üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, Türkiyeli görüşmecilere “siyah tenli insanlara karşı herhangi bir korku besliyor musunuz?” sorusu sorulmuştur. Görüşmecilerden sadece ikisi bu soruya olumlu cevap vermiştir;

Afrikalılar ürkütücü! Renkleri ürkütüyor beni. [Korkuyor musunuz?] Evet, evet, korkuyorum, evet! (...) Bu sene Antalya'da Belek'te tatil yaptık bir otelde. Orada şimdi eşimle yürüyoruz. Önden bir zenci adam ve kadın geçti. Kadın da o kadar güzel ki... Erkek zenci, kadın da beyaz. Ayy, arkadan ayy dedim, “bu, bununla nasıl evlenmiş! Gece bundan korkmuyor mu” dedim.

Şermin, 37 Yaş, Ev Hanımı

Ya mesela siyahlardan korkuyorum. Yani birazcık. Çok böyle gördüğüm zaman... Bir de neden diyeyim, o hep televizyonlarda falan onları böyle birazcık kötü olduğunu, kötü karakterde olduklarını falan, hep karşılaşmışızdır. (...) Erkeklerinden biraz daha tedirgin oluyorum. Kadınlarına karşı bir tedirginliğim yok. (...) Ama erkeklerine karşı var. Hatta bir kere işte Almanya'daydım. Dil okuluna gidiyorum. Herhalde 19 yaşındayım. 20 bile değilim yani. İki kızız, asansöre bineceğiz. Böyle tam binemedik mi, n'aptık çok net hatırlamıyorum ama o sırada gülüşüyoruz, bir muhabbet de ediyoruz. Böyle asansörün içinden bir tane böyle siyahi çıktı. Ondan sonra, yolumuza devam edeceğiz ama tam biz de böyle muhabbet ediyoruz, tam böyle çekilemem durumu oldu. Ama böyle bir iki saniye yani, çok değil. Asansöre geçtik adam arkamızdan böyle küfrederek

asansöre tekme attı. Bizim ödümüz bokumuza karıştı yani. Böyle direkt hani 'siyah ya' falan diye düşünmüştüm mesela. Ne bileyim oradaki bir Alman bunu yapmazdı bence. Bu böyle muhtemelen farklı bir şeyi var. (...) Mesela anneannem çocukken bana şey yapardı böyle, eee, 'seni işte Arap Bacı'ya vereceğim, bilmem ne' falan diye böyle korkuturdu. Anneannem de bir tane heykel vardı mesela böyle siyah bir kadın, böyle kırmızı rujlu ama simsiyah böyle bir kadın. Arap derlerdi işte ona mesela. Böyle şey, duvarda asılı dururdu mesela. Ondan korkardım. Ondan sonra böyle banyoda şey vardı, bir tane boşluk yani. Havalandırma boşluğu, deliği. Mesela oradan böyle Arap Bacı gelecek de bana bakacak, beni oradan alacak diye korkardım. Hani böyle Arap şeyinden bi... Öyle büyütüldüğüm için, herhalde dedim ya bir şekilde kodlanıyor insana kafasına böyle.

Defne, 30 Yaş, İş Analisti

Yukarıdaki iki örnekte görüldüğü gibi, görüşmecilerim arasında ender görülmekle birlikte ten renginin koyuluğundan kaynaklanan korkutucu algısı vardır. Defne, bu durumu çocukluk anılarına ve izlediği filmlere bağlamaktadır. Sonuç olarak kapkara gözüken bir ten, tedirgin edici ve ürkütücü algılarıyla bütünleşip korkuya sebep olabilmektedir.

6.4. Göçmen Sorunsalı: Türkiyelilerin Göç ve Göçmene Bakışı

Yerel halkın Afrikalı göçmenleri bir sorun ya da tehdit olarak algılaması hiç şüphesiz toplumsal uyum sürecini zorlaştıran bir faktördür. Bu bağlamda görüşmecilere, genelde göçmenler hakkında, özelde ise “Afrikalı” göçmenler hakkındaki bakış açılarını anlamak için “Türkiye’deki göçmenlerin sorun teşkil ettiğini düşünüyor musunuz?” ile “Türkiye’deki Afrikalı göçmenlerin sorun teşkil ettiğini düşünüyor musunuz?” soruları yöneltilmiştir. Bu noktada şunu belirtmekte fayda vardır; görüşmeleri yaptığım 2016 yılında Suriyeli göçmen sayısı 2,5 milyonu aşmaktaydı.¹ Hızla artan Suriyeli göçmen nüfusu, tüm görüşmecilerin Türkiye’deki göçmen sorununa ağırlıklı olarak Suriye perspektifinden bakmalarına sebep

¹ İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün verilerine göre Ekim 2016 itibariyle Türkiye’de geçici koruma kapsamında 2.743.063 Suriyeli mülteci bulunmaktadır (aktaran Kağnıcı, 2017:17169).

olmuştur.² Görüşmecilerden sadece iki kişi, millet ve coğrafya farkı gözetmeksizin göçmenlerin Türkiye'ye gelebileceklerini söylemiştir;

Gelebilirler. Hepsi yaşayabilme ortamlarını sağlayabiliyorsa yaşasınlar yani. Buna şeyim yok da Suriyeliler konusunda, tabi onlar için üzülüyorum. Buraya bir savaş, bir badire şeklinde geldikleri için yani. (...) [Afrikalılar hakkında ne düşünüyorsun?] Bir yandan üzülüyorum ben onlara. Hem Suriye hem Afrika. Çünkü çok yoksul oldukları için, çok ihtiyaçları olduğu için buraya geliyorlar. Görünce de bir şey almaya çalışıyorum mesela. Yardımcı olmaya çalışıyoruz. Biz öyle niye gelmişler gibi söylemiyorum. Sadece zor durumda oldukları için üzülüyorum.

Figen, 50 Yaş, Ev Hanımı

Ya bunun çok fazla sorun olduğunu görmüyorum. Ha, bunun sahiplendirildiğini de, işte tapular verildiğinde bunun ileriki dönemde neler getireceğini bilmiyorum. Bir öngörüm de yok. Sonuçta Türkiye Cumhuriyeti çok kozmopolit ve çok mozaik bir cumhuriyettir.

Sinan, 43 Yaş, İşletmeci

Yine benzer bir biçimde Sera, artık devlet sınırlarının keskin bir şekilde çizilemeyeceğini belirtip, kimseye gelme diyemeyeceğimizi ifade etmektedir. Afrikalı göçmenlerin ise nüfusunun diğerlerine göre görece az olmasından dolayı bir sorun teşkil etmediğini düşünmektedir. Ama tüm bu göçmenlerin toplumsal sistemde kalıcı bir yer edinmedikleri için de onları kozmopolit bir renk olarak görememektedir;

Kozmopolit bir ortam yaratıyor mu dersin, ben kozmopolit bir ortam yarattığını düşünmüyorum. Çünkü bu insanların hiçbiri kalıcı bir faktör olarak görülmedikleri için, hepsi hani gidici gözüyle bakıldığı için asla sistematik... Bir sisteme dâhil olmuyorlar. Hiçbiri bir dükkân açmıyor mesela. Hiçbiri bir restoran açmıyor. Suriyelileri istisna tutuyorum bu durumu. Ama genel olarak şöyle, işte Türkiye'de evlenen Ruslar belki birazcık yerleşik hayata geçiyorlar eşlerinden ve birinci derece çevreleri dışında. Ama atıyorum Suriyelilerin bile açtığı dükkânlara bile geçici gözüyle bakılıyor. İşte zenciler hiçbir şekilde dâhil olmuyorlar zaten, onlar böyle saat satıcısı ya vesaire. Çünkü her an böyle sanki kapılar açılrsa da bi ilk fırsatta kapıdan kaçıp gidecekmişçesine kıyıda köşede yaşıyorlar, sistemde onların kıyıda köşede kalmalarını istedikleri için kozmopolit, kalıcı bir renk değiller. (...) Dünya artık böyle bir hale geldi. Yani hiç bu sınırın içinde sadece bunlar yaşar diye bi dünya, hiçbir ülkenin bunu söyleme lüksü olduğunu düşünmüyorum. Zamanla bu duvarlar hepsi için yavaş yavaş incek. Çıkıp da böyle hayır burada sadece x'ler yaşar, y'ler buraya giremez falan diye bi kafa olamayacak. Böyle bi dünya yok, olmayacak. Onun için çok ciddi bir sıkıntı olduğunu düşünmüyorum. Ama çok yüklü miktarda gelmesinin sosyolojik bir etkisi var mıdır, tabi ki var derim. Yani üç milyon insandan bahsediyoruz [Suriyelileri kast ediyor]. Üç milyon insan! Yani çok ciddi bir rakam. (...) Ee, hani çok büyük bir sistematik çözüm gerektiren bir

² Afrikalı göçmen odağından çok uzaklaşmamak adına görüşmecilerin Suriyeli göçmenler hakkındaki görüşleri olabildiğince kısaltılarak verilmiştir.

durum. Böyle hani bu işte sokaklarda gördüğümüz 200, 300, 500 hatta bir iki bin zenciden bahsetmiyorum. Bu insanların çok çok ciddi ihtiyaçları var. Çok küçük yaştan geleni var, zaten ben zenci çocuk çok fazla görmem ortalıkta. Burada evlerinde çocuk yaparlarsa okey ama gelirken yolda çocuk getirmiyorlar bu insanlar. Yani en azından ben bilmiyorum, sen denk geldin mi? Ama görmedim yani. Genelde burada evleniyor.

Sera, 37 Yaş, Mühendis

Afrikalı göçmenlerle ilgili olumsuz görüşlere sahip olanlar da vardır. Bu görüştekiler Afrikalıların uyuşturucu, hırsızlık, fuhuş gibi olumsuz yaşam biçimlerine sahip olduklarını düşünmektedirler. Bu gerekçeyle de Afrikalıları, Türkiye için bir tehdit unsuru olarak görmektedirler;

Yani ülkeme zarar vermedikten sonra, amenna, buyursunlar. Ama zarar geleceksen eğer, şimdi onu söylemek istiyorum. Dolapdere'de Afrikalılar da çok. Bunlar için, bilmem şimdi şehir efsanesi mi, uyuşturucu satandır, odur, budur bilmem ne. Hani çok farklı. Gazetede üçüncü sayfa haberleri okuyoruz. Gözümle görmedim. E tabi ki bunlar beni ürkütüyor. Yani öbür taraftan işte Suriyeliler diyorlar, 5-10 sene sonra bu sokaktaki çocuklar başımıza bela olacak. E bu beni ürkütüyor. (...) Muhakkak çok zor şartlarda yaşadılar, buraya geldiler. Muhakkak bizlerin de kucak açması gerekiyor ama ilerde gerçekten başa bela olacaklar mı? Bir takım sosyal medyada okuduğum onlara verilen imtiyazlar, farklılıklar, e tabi kafamda soru işareti oluyor yani. Hani ben yemedim, buyur sen ye olmuyor.

Zehra, 46 Yaş, Ev Hanımı/Arkeolog

Şimdi bu Doğu bloku ülkelerinden gelenleri diyelim, Gürcistan, Ermenistan, Rusya. Ee, bunları bir defa hiç sevmiyorum. Sevmiyorum derken insanlarla birebir problemim yok da bizim ülkemizin ekonomisini baltatıyorlar diye düşünüyorum. Şimdi burada atıyorum bir hasta bakıcı vazifesine giriyorlar. Burada atıyorum iki milyar maaş karşılığı geliyor burada 1.500'e çalışıyor. Bu bizim hep içerdeki iş, di mi? (...) Bunlara sıcak bakmıyorum. Zaten bunlar tamamen ticaret gözüyle bakıyor ve bu insanlarla birebir bağlantım da çok oldu. (...) Gürcü, Ermeni, sınıflandırma yaparsak Rusları sevmiyorum. (...) İngilizler veya Avrupalılar diyelim. Dediğiniz gibi adamın zaten paraya ihtiyacı yok, emekliliğini yapmış burada güzel bir emeklilik dönemi yaşamak istiyor. Hem kendine faydası var, ömrünü uzatıyor. Hem de Türk'e faydası var. Buna sıcak bakıyorum. (...) Şimdi zaten Afrikalıların durumu yerinde olsa ülkesinden kalkıp buraya gelmez. Burda çalışıyorsan ben seni gündüz görmem lazım. Gündüz yoksun, gece demek ki uykunu almışsın. Gündüz uykunu almış, gece hortluyorsun, 3'e, 4'e, sabahlara kadar. İşte burda bunların geçimlerini karşıladığı, fuhuş sektörü var, uyuşturucu var, hırsızlık var. Ve bunlar çeteleşme içine girmişler, gruplaşma, mafyalaşma diyeyim. Veya kendi bölgelerinde hâkimiyet kurmaya. Artı Kurtuluş Bölgesinin altı Hacı Hüsrev'dir biliyorsunuz, uyuşturucu, hırsızlık bölgesidir orası. Oradan geçmek yürümek bile tehlikelidir. Yani oradaki insanlarla bile, şey gruplaşma var aralarında. Güç, üstünlük kurmaya, baskınlık kurmaya çalışıyorlar. Şimdi tabii ki içlerinde, ne iş yaptığı önemli değil, çok iyi karakterli insanlar da var ama ben şuna da inanıyorum bizim genetiğimizi bozmaya çalışıyorlar. Kötü yaptıkların işin haricinde, şimdi bunun içinde dediğiniz gibi fuhuş var, bu AIDS denen olaylar nerden gelmiştir Avrupa'ya, dünyaya yayılmıştır, bunların bulunduğu memleketten, kıtadan yayılmaya başlamıştır. Bu kadar, bunlar nasıl bir sağlık kontrolü altında

çalışıyor. Hani ben hastalık kapmasam da Türkiye'deki insanların kapıp da bu hastalığı yaymayacağı ne malum. Ve şu da var bu insanlar burda barındığına göre demek ki yasal yollardan barınıyor. Bunu orda polis de görüyor, emniyet de görüyor, MIT'i de görüyor. Bir formülünü bulmuş, okuyorum deyip geleni var. Bazısına bakıyorsun şey, Sakıp Sabancı gibi işte bizim milletvekilleri gibi giyinmiş, kelli felli üzerinde takım elbise kravatlı. Yahu bu adamlar geleli 6 ay olmuş bakmışsın imparator hayatı yaşıyor. Bu parayı sen nereden buluyorsun, bu kadar ya! Durumun bu kadar yerindeyse git, memleketindeki insanlara faydan dokunsun yani. Paranı git orada harca. Burada ne harcıyorsun o kadar pahalı şeyleri. Yani bir de şuna inanıyorum, belki bunlarda dış misyonlarında [mihrakları kastediyor] gücü var belki, bir emelleri var.

Metin, 52 Yaş, Şoför

Yukarıdaki iki örneğin aksine, görüşmecilerimin bazıları görsel ve yazılı medyada Afrikalılar hakkında hiçbir olumsuz habere rastlamadığını söylemiştir. Bu kişiler, Afrikalıları kendi halinde ve zararsız olarak nitelendirmekte, bu nedenle de Türkiye için bir sorun ya da tehdit içermediğini düşünmektedirler;

Evet, bunlar bir sorun bence. Niçin sorun, çünkü istihdam açısından sorun. Bir kere kendi milletimize, vatandaşımıza dönüp bakacak olursak daha ucuzda çalışıyorlar baktığımızda. İşte sigortasız çalıştıkları için işveren için daha avantajlı iş grubu diye düşünüyorum. Bunlar bir şekilde artık ele geçirmeye başladıkça mevcut iş alanları bizim için gerçekten çalışmaya ihtiyacı olan belki de daha nitelikli ve daha çok para kazanması gereken insanlar dışarıda kalıyor. (...) [Afrikalılar hakkında ne düşünüyorsunuz?] Afrikalılar beni hiçbir zaman rahatsız etmediler. Çünkü ben hiçbir zaman haberlerde hırsız bir Afrikalı görmedim. Adamlar baktığımızda hani işportacı gibi saat satıyor, işte parfüm satıyorlar. Ama hırsızlık yaptıklarını görmedim. Hiçbir polisin bir Afrikalıyı arkasından elini kelepçeleyip götürdüğünü görmedim. Vardır mutlaka. Bizim insanımızda nasıl varsa onlarda da vardır. Ama en azından buraya gelip çalışıyor bu insanlar. Ben ona saygı duyuyorum.

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Bir başka örnek ise öğrenci olan Özge, Türkmen göçmenlerin Rus kültürünün etkisi altında olduğu için kültürümüzün dejenere olmasında payı olduğunu düşünürken, konu Afrikalı göçmenlere geldiğinde “Yani bir zencinin Türkiye’de birine tecavüz ettiğini, bir şey çaldığını hiç duymadım yani” diyerek Afrikalı göçmenlere daha ılımlı yaklaştığını belirtmektedir. Yine Defne de özellikle Suriye’den gelen göçmenlere karşı iken, Afrikalı göçmenleri ekmeklerinin peşinde olan, “zararsız” olarak nitelendirmektedir. Bazı görüşmeciler ise Türkiye’deki göçmenlerin özellikle istihdam ve ekonomik gerekçelerden ötürü sorun teşkil ettiğini düşünmektedir. Ama bu kişiler, Afrikalılar özelinde konuyu ele aldıklarında göçmen

sayısının az olması nedeniyle rahatsızlıklarının olmadığını dile getirmektedirler. Eğer sayıları artarsa bu kişilerin de algılarının olumsuz yönde değişebileceğini öngörebiliriz;

Şimdi mesela düşünüyorum yazlık almış İngiliz, Alman böyle çok itici gelmiyor. Alsınlar güzel. Hani kültürlü insanlar. Zaten yaşlıdır onlar. Sayılarının az olduğunu düşündüğüm için, hatta gelsinler. Medeniyet de getirirler diye düşünüyorum. Türki Cumhuriyetlere gelirse, Sovyetler Birliği'nden kalma bi kültür birikimleri olan insanlar diye düşünüyorum. Hatta bazı konularda bizden daha da ilerde olduklarını düşünüyorum. O da rahatsız edici gelmiyor. Afrikalıların da sayılarının çok olduğunu düşünmüyorum. Afrikalılar sadece sokakta saat satanlar değildir herhalde. Ama karşıma çok çıkmıyor. Şimdi Taksime falan gittiğinde daha çok karşılaşıyorsun ama bi Maltepe'de falan ben çok görmüyorum. Ya da iş hayatında. Şuradan geçen iki kişi gördük sadece. Suriyeli konusuna gelince, Suriyeli konusunda biraz tedirginim. Ama buradaki şey insanlar değil. Kimse evinden, yurdundan kalkıp ta buraya gelip de kırmızı ışıkta cam silmek istemez. Bi mecburiyet ile gelmiş. Orada uygulanan yanlış politika var. (...) Yani o yüzden söylediğim gibi yabancı popülasyonun gelmesi iyi, kültürlerin birbiri ile alışveriş yapması iyi ama çok böyle üst yönetimi ele geçirecek seviyede olmaması lazım.

Orhan, 41 Yaş, Mühendis

Afrikalı göçmen sayısının az olması vurgusunu, bir diğer görüşmecim Fırat da şu sözlerle yapmaktadır; “Afrikalılar (...) az diğerlerinden, diğer yabancılarla karşılaştığında. En azından benim yaşadığım muhitte, sosyal çevrede falan, işe gidip gelirken gördüğüm ya da hafta sonu dışarda gördüğüm çok fazla değil.” Bu vurgu, Ahmet ve Suat isimli görüşmecilerde de görülmektedir. Hatta Suat, “Afrikalılardan rahatsız değilim. Ama çok fazla olsalardı rahatsız olurum” diyerek gelecek zamanda olası göç artışına olumlu bakmadığını dile getirmektedir. Nüfuslarının artması halinde pek çok ekonomik ve sosyal problemin de oluşacağını düşünen bu görüşmeciler için Afrikalılar şimdilik bir sorun teşkil etmemektedir.

Görüşmeciler için Suriyeliler istihdam edilemedikleri için büyük bir sorun oluşturmaktadır. Bazı görüşmeciler istihdam noktasında Suriyeli ve Afrikalı ayrımı yapmamaktadır. Türkiye'nin kendi halkını kalkındırmadığı sürece, göçmenlerin bu coğrafyaya yük olabileceğini düşünmektedirler;

Valla Türkiye'deki bu kadar göçmenin yani tamam, insanlara insan gibi davranmak yani bu devletlerin de hoşgörüsü, insanlar bizim de bir hoşgörümüz. Fakat önce eğer bir şey varsa göç edip de buraya gelenleri kurtarmaya

çabalarken içerdeki kendi insanları bir kurtarılsa. Kendi insanları bir iş sahibi olsa, ekme sahibi olsa da ondan sonra bu kadar Suriye'den, şurdan, burdan gelen insanlara sahip çıkılsa. Yani ben burda açken, üstüme de seni getirmesinin bir anlamını, bir gereğini... ben tasvip etmiyorum. Yani böyle bir şey yok. Önce kendi, bu ülkeye hizmet eden, bu ülkede askerlik yapan, bu ülkeye vergi veren gençlere bak. (...) [Afrikalılar hakkında ne düşünüyorsunuz?] Yok, ben aynı noktada bakıyorum. Şöyle aynı noktada bakıyorum, mesela bizim de eşlerimiz iş arıyor. Akşama kadar mesela biz burada bazen ilan yapıştırıyoruz. Akşama kadar sizin gibi genç kızlarımız, şunlar bunlar geliyorlar yani keşke işimiz olsa da onlara da iş verebilsek. Ha ne olmuş, Türkmen gelmiş buraya yerleşmiş. Suriyeli gelmiş buraya yerleşmiş, öbürü gelmiş buraya yerleşmiş. E, benim insanım kapıda kalmış. Yani bu insan bu ülkeye hizmet ediyorsa, sen bu ülkeye hizmet ediyorsan öncelik senindir. Ha, senden kalan bir şey varsa onu da paylaşmaktır. O da kim yaparsa yapsın.

Mahmut, 56 Yaş, Şoför

Göçmenin menşeyini baz almadan göçmenlerin sorun teşkil ettiğini düşünen bir başka görüşmeci Burak ise düşüncelerini şöyle dile getirmektedir; *“Onlar buraya göre egzotik. Yani aslında doğal olarak buraya ait değiller. Kültürel olarak da buraya ait olmadıkları için insanları etkileyen ne olabilir. Ha, aç kalırsa hırsızlık, hırsızlığa hani artık şeye girerse cinayet gibi noktalarda evet. Ama daha şey düşünürsek, soft düşünenecek olursak ona daha çok eziyet. Çünkü bilmediği bir yerde yaşayan o.”* Yine Nihat de ülkedeki ekonomik refahın düşük olmasından dolayı *“ne Afrikalı ne Suriyeli ne Kırgız”* istediğini belirtmektedir.

Bir görüşmecim ise (Erhan) duruma ekonomik değil eğitim açısından bakmayı tercih etmiştir. Türkiye'ye genellikle eğitimsiz kesimin geldiğini belirtmektedir; *“Eğitimi ile birlikte gelip burada bizlerin yaşadığı şekle uyan insanlara eyvallah. Ama onun dışındakilerin hepsi beni rahatsız eder yani.”* Ona göre eğitimsiz göçmenler, kültürel yozlaşmaya sebebiyet vermektedir. Kürt olan görüşmeci Hüseyin ise Türkiye'de özellikle Suriyeli göçmenlerin istihdam açısından sorun yarattığını belirtmektedir ama Afrikalılara karşı kendi etnik kimliğinden dolayı sempati duyduğunu dile getirmektedir;

Yani dramatik elbette. Özellikle Suriyelilerin buraya gelmiş olmaları, ben, yani her aklı başında insan bilir ki bunlar kendi iradeleri dışında göç etmek zorunda kalmış insanlar. Bunun sebebi tabii ki insanların bi arada yaşama kültürünü hayata geçirememiş olmaları. (...) Yani benim için değilse bile ediyor elbette. Mesela Suriye'den gelen insanlar çalışma hayatına katılmak zorundalar, hayatlarını kazanmak zorundalar. Bi şekilde ucuz işçi oluyorlar. Buradaki

insanların yani hakları, hukukları kayboluyor mesela. Onlar üzerinden mesela iktidarlar onları kullanıyor. Keza buradaki işçilerin, yerli halkın işte sendikal hakları olsun, politik görüşlerinden dolayı tavsiye ediliyorlar. İşten atılıyorlar. Onları işte Suriyeli çalıştırırım, Türkmen çalıştırırım gibi tehdit ediyorlar. Mutlaka olumsuz bi yansıması var elbette. [Afrika'dan gelenler?] Hiç karşılaşmadım desem yeridir. Taksim'de çalışırken aslında vardı. Onlarla da biraz sanki empati kuruyorsun. Yani Kürt olarak, Kürt bakış açısıyla söyleyeyim. Onları da kendin gibi görüyorsun. Yakın görüyorsun siyahilere. Öyle...

Hüseyin, 33 Yaş, Garson

Özetleyecek olursak, görüşmecilerin gözünde genel olarak göçmenlerin toplumla bütünleşmesi, uyum sağlaması gibi sosyo-kültürel etkenler değil de istihdam gibi ekonomik konular daha önemli bulunmaktadır. Değerlendirmelerde Türkiye'deki Suriyeli göçmenler sorunu o kadar büyük bir önem arz etmektedir ki sayıları görece az olan Afrikalılar genellikle mesele edilmemektedir. Afrikalılara atfedilen, hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı ve fuhuş gibi toplum tarafından kabul edilemeyen vasıflar sadece iki görüşmecinin fikir ve görüşlerinde yer almaktadır. Bu bağlamda, görüşmecilerin Afrikalı göçmenleri bir tehdit unsuru olarak çok düşük seviyede gördüklerini söyleyebiliriz.

Görüşmecilere, “göçmenlere ve Afrikalılara vatandaşlık hakkı verilmeli mi?” sorusu da yöneltilmiştir. Görüşmecilerin neredeyse yarısı bu soruya, Afrikalı ayrımı yapmaksızın belli bir süre Türkiye'de yaşamak, ülkeye fayda sağlamak, istihdam edilmiş olmak ve Türkçe bilmek gibi koşullara sahip olanların Türkiye vatandaşı olabileceğini savunmuşlardır;

Verilebilir ama şey değil, işte ne diyeyim. Başka ülkelerdeki şartlardan daha kolay verilmesine karşıyım. Almanya'ya gidip Alman vatandaşı olmak istiyorsan en azından kültürel olarak işte uyum sağlayabilecek kadar işte o ülkenin dilini bilmen, işte orda bir süre geçirmen falan gerekiyor yani. Burada işte hiç, tek kelime Türkçe bilmeyip Türkiye'de işte bir sene bile, bir sene değil, bir seneden de az, yani bir süre kalmamış insanlara öyle havadan vatandaşlık verilmesine karşıyım. Çok derin incelemedim şartlarını falan ama hep konuşulan şey işte çok kolay Suriyeliler geliyor, bir sene sonra vatandaş yapıyorlar, oy kullanacaklar falan. Adam oy pusulasını okuyamayacak durumdaysa vatandaş olmasın, oy kullanmasın çünkü ülkenin geleceği hakkında söz sahibi oluyor. Vatandaşlık hakkı verdi diye şuan ki partiye oy vermesi ülkeye haksızlık. [Afrikalılara vatandaşlık hakkı verilip verilmemesi konusunda ne düşünüyorsun?] Ya bütün yabancılara vatandaşlık hakkı verilmesi konusunda ne düşünüyorsam fikrim aynı yani. Afrikalı da eğer burada çalışıyorsa, burada vergisini ödüyorsa, işte Türkçeyi bir seviyede biliyorsa vatandaş olabilir. Olsun...

Fırat, 42 Yaş, Bankacı

Verimli bir entegrasyon programından sonra verilebilir. (...) Eğitim. İşte adam bi süre yaşayacak vatandaş olmadan. O dönemdeki faaliyetleri, işte suça karışıp karışmadığı. [Afrikalılara verilebilir mi sence?] Verilir tabi. İşte onlara da verilir, zaten bunun Afrikalı, Suriyeli falan diye ayırmamak lazım.

Orhan, 41 Yaş, Mühendis

Bir görüşmecim, göçmenlere verilecek vatandaşlık hakkına karşı iken Afrikalılara öncelik verilebileceğini savunmaktadır;

Ülkemiz çok karışık. (...) Ben bunu onaylamıyorum (Suriyelileri kastediyor). Çünkü ülkede zaten çok aç insan var. Onların da yardıma ihtiyacı var. Bu şekilde kalsınlar, bir zaman en azından. Bu ortalık karışmasın en azından. [Afrikalılara vatandaşlık hakkı verilmeli mi?] Aynı şeyi düşünürüm. Ona bakarak bu zenci grupları dediğimiz bu insanlar daha çok zamandır ülkemizde. Belki hala vatandaşlıkları yoktur. Onlara öncelikli de olabilir. Yani çoğunun yokmuş. Zaten çok da yok. Çok aşırı da yok. Onlara öncelik verilebilir.

Nermin, 35 Yaş, Temizlikçi

Görüşmecilerin diğer yarısı ise Afrikalı ayrımı gözetmeksizin hiçbir göçmene vatandaşlık hakkının verilmemesi gerektiğini düşünmektedirler. Bunun en önemli nedeni ise yerel halka haksızlık olacaktır;

Önce kendi vatandaşımızın çok mükemmel bir seviyede olduğuna, işsizliğin tamamen olmadığına inanıyorsam evet. (...) Bu kadar işsizlik Türklere bile varken ekstra onun hakkını yiyecek olan başka bir yabancıya ihtiyacımız yok. Önce kendini bir kalkındır, güçlen. [Afrikalılara vatandaşlık hakkı verilmeli mi?] Hepsine karşıyım.

Burak, 34 Yaş, İç Mimar

Hayır, hayır, verilmemeli arkadaş! Niye verilmemeli çünkü bizim yurtdışında yaşayan insanlarımız yıllar yıllar sonra bu hakkı elde edebiliyorsa, bir ev almak için göbekleri çatlıyorsa yani başkalarının da bunu yapabiliyor olması... Daha zor olmalı bence Türkiye’de. [Bu kişi Afrikalı olursa?] Onu da çok istemem galiba. Yani herkes ne olduğunu bilsin. Yani herkes yerini bilsin daha doğrusu.

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Sonuç olarak görüşmecilerin büyük bir çoğunluğu Afrikalı göçmenleri diğerlerinden ayrı tutmadan vatandaşlık hakkının verilmemesi gerektiğini düşünmektedirler. Ager ve Strang (2008:170) tarafından oluşturulan uyum kümelerinin en son basamağında “haklar ve vatandaşlık” yer almaktadır. Yerel halk

ile eşit sosyal haklara sahip olamayan göçmenlerin toplumla olan uyum bağlarının oluşmasını beklemek büyük bir hata olacaktır. Bir önceki başlıkta aktardığım gibi oturma, çalışma ve sağlık gibi konularda yerel halkla eşit haklara erişemeyen göçmenler hem ekonomik hem de psikolojik açıdan dezavantajlı konumdadırlar. Göçmenlere vatandaşlık hakkı verilmesine olumlu bakmayan –hatta bunu kendi vatandaşının hakkının ihlali olarak gören– kişiler, Afrikalı göçmenlerin topluma kabulünü ve uyumunu zorlaştırmaktadır.

6.5. Kimlik Kaosu: Zenci Mi, Siyahî Mi, Siyah Mı?

İnsan, bir grup-varlıktır ve ‘ben kimim?’ sorusuna verilen cevabın oluşturduğu ‘bireysel kimlik’, her zaman ‘biz kimiz?’ sorusuna verilen cevabı da yani mensubiyet ve aidiyet unsurlarını da içermek zorundadır (Göka, 2006:297). Bu sorular bireyin göç etmesiyle birlikte yeniden sorulmaya ve cevap değiştirmeye başlamaktadır. Bu süreçte etnik kimlik ön plana çıkmaktadır. Etniklik, kökene, dile ve/veya dine ilişkin farklı toplumsal kategorilerin temelidir ve başkaları tarafından kabul edilen, kişinin kendisine atfettiği toplumsal ya da grupsal kimliği anlatmaktadır (Bates, 2009:328). Bu bağlamda etnik kimlik olarak Afrikalılara siyah mı, siyahî mi ya da zenci mi olarak hitap edileceği kaosu ortaya çıkmaktadır. Siyah terimi, uzun süre beyazların koyduğu aşağılayıcı bir etiket olmuştur ta ki 1960’larda Amerikalıların ve Afrika kökenli Britanyalıların bu terimi ıslah edip olumlu bir hale getirene kadar. Sonuçta “siyah” ırkçı bir kötülemeden çok gurur ve kimliğin kaynağı haline gelmiştir (Giddens, 2012:536). Türkiye’deki Afrikalı göçmenler de kendilerine siyah denmesini tercih etmektedirler. Türkiye’de ise ağırlıklı olarak Afrikalı göçmenlere “zenci” denmektedir. Bu çalışma kapsamında görüşülen Türkiyeli görüşmecilerin çoğu da (3 kişi hariç hepsi) siyah yerine zenci demeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Türk Dil Kurumu (1998:1668), zenci kelimesini şöyle açıklamaktadır;

1.Siyah ırktan olan kimse, siyahi

2.mec. Fellah, Arap

Etimoloji sözlüğü ise zenci kelimesini şöyle tanımlamaktadır³;

Arapça zancı زنجى “kara derili, Afrikalı” sözcüğünden alıntıdır. Arapça sözcük Farsça zangī زنگى “ ‘paslı’, kara derili, Afrikalı” sözcüğünden alıntıdır. Bu sözcük Farsça zang veya jang زنگ/زنگ “pas” sözcüğünden türetilmiştir.

Sonuç olarak, etimolojik köken olarak zenci, Afrikalı demektir ve herhangi bir ayrımcılık vurgusu taşımamaktadır. Zaten görüşmecilerimin çoğu zenci derken bir aşağılama yapmadıklarını belirtmektedirler. Fakat Afrikalı görüşmeciler zenci kelimesini bir ayrımcılık unsuru olarak görmektedirler;

Mesela şey kullanıyorlar, bu zenci kelime. Zencinin tam İngilizcesi Negro demektir. Amerika’da bir beyaz insan, bir siyah insana zenci derse çok sıkıntı olur. Ama Türkçede normal bir kelime olarak görüyorlar, görünüyor. Ama biz ona alışamadığımız için kızıyoruz. Irkçılık olarak düşünüyoruz o yüzden. Pek kullanıyorlar yalnız sosyal hayatta. ‘Oo, zenci.’ Yani metrobüste falan, ‘O, bak zenci’ falan diyorlar. Öyle bir şey oluyor bazen.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Örneğin zenci diyor, jonny diyor. Yani küfür ediyor bize. Her şey diyor. Ama biz ne yapıyor, sabır ediyor. Allah koruyor yani.

Kalidou, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Bazıları senin duygularını kırmak istiyor ve ‘GHEEGH Zenci’ diyorlar senin yüzüne doğru. Ama bunu kabul ettim mi hayır!

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Afrikalı görüşmecilerin çoğu zenci kelimesini, İngilizce “nigger/negro” kelimesinin karşılığı olarak görmektedir. Bu bağlamda, yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi kendilerini aşağılanmış ve kendilerine küfredilmiş gibi hissetmektedirler. Bu hissin farkındalığını taşıyan ve bu nedenle “zenci” yerine “siyahî” tanımlaması kullanan sadece iki Türkiyeli görüşmecim vardır⁴;

Ben şunu söyleyeyim, çok enteresandır, bir yaşıma kadar zenci demenin hakaret olduğunu, hakaret gibi olduğunu bilmiyordum. (...) Yani belki beni ayplayacaksınız ama ortaokulda filan öğrenmeye başladım zenci demenin bir

³ Etimoloji Türkçe, (Çevrimiçi) <https://www.etimolojiturkce.com/kelime/zenci>, 08.06.2019.

⁴ Zenci hitabını kullanmayan bir diğer görüşmeci (TE11, 57 yaş, bakkal) ise siyah tenli gördüğü kişileri “Arap” olarak hitap etmektedir.

hakaret olduğunu. Ama hani ben hiçbir zaman zenci derken de bunu hakaret gibi olarak hiçbir zaman şey yapmadım, algılamadım ve öyle algılanmasını da istemem. Çünkü onun elinde olan bir şey değil. [Peki, hangi terminolojiyi kullanıyorsun şu anda?] Siyahi diyorum galiba.

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Ben siyahi diyorum elbette. Hani zenci demek zaten ırkçılıktır. Siyahiler çünkü tenleri farklı o kadar.

Hüseyin, 33 Yaş, Garson

Bu noktada ayrıca “siyah” mı yoksa “siyahî” mi demeli kaosu ortaya çıkmaktadır. Etnografik alan araştırmama dâhil etmediğim halde görüştüğüm Afro-Türkler⁵, doğru nitelendirmenin siyah olduğunu söylemektedirler. Bunun ana fikri de şudur; siyah kelimesi neden siyahî olarak yumuşatma ihtiyacı duyuluyor. Siyah olmak yumuşatılması gereken bir durum mudur? Beyaz, beyazî olarak yumuşatılmıyorsa siyah da yumuşatılmamalıdır. Sonuç olarak bu terminoloji karmaşasında hem yeni göçmenler hem de Afro-Türkler açısından ayrımcı olarak nitelendirilmeyecek söylem “siyah”tır.

6.6. Farklılaştırıcı/Ötekileştirici/İrkçı Algı ve Pratikler

Ötekileştirme, kimliklerin, bir toplumsal gruba ait farklı bir özelliğin, sadece bu gruba özgü ve bu grubun tüm üyelerince paylaşılan, içkin, kalıcı, değişmez bir “öz” teşkil ettiği iddiasını taşımaktadır (Yılmaz, 2010:2). Sonuç olarak, “öteki” ve “farklı” olana karşı ayrıştırıcı önyargıları ve stereotipleri barındıran bu süreç, ırkçılığın ilk temellerini oluşturmaktadır. Bu bağlamda bu bölümde önce Afrikalı görüşmecilerin anlattıkları ötekileştirici süreçler anlatılacaktır. Bu süreçleri beş kategoride toplayabiliriz: stereotip düşünceler, bakışlar, söylemler, eyleme dönüşmüş pasif ırkçı eylemler ve aktif ırkçı eylemler.

⁵ Afro-Türkler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde Anadolu’ya köleleştirilerek getirilen Afrikalıların neslinden gelen kişilerdir (Kaya, 2017:61).

Türkiyelilerin Afrikalılar hakkındaki ötekileştirici stereotip düşünceleri, genellikle onların tembel, fakir ve suçlu olduğu yönündedir. Bu düşünceler hiç şüphesiz göçmenlerin psikolojik durumlarını etkilemekte ve onların bu toplumla bütünleşmelerinde büyük bir engel oluşturmaktadır. Örneğin Fayette, “Afrikalılar, tembeldir” algısının onu nasıl yıprattığını şu sözlerle anlatmaktadır;

Ayrıca Türkçe konuştuğumuz zaman öğrenciler böyle bakıyor; “vaay, Türkçe konuşuyor?” Bize defalarca biz geçerken böyle geçerken böyle elini gösteriyor, falan şeyler... Alıştık. Biz hiç rahatsız olmuyoruz artık. Ama yine de bir zorluk çünkü psikolojik olarak etkiliyor bizi. Evet, ama maalesef bizim hayatımız böyle artık. Evet, yani hem sosyal hayatta böyle karşı davranmaları, kötü davranmaları da daha kötü davranmaları da karşılıyoruz. Okul da aynı. (...) İı, stereotip. Stereotip gibi sıkıntılar. Mesela ‘onlar Afrika’dan geliyor, yurtdışından geliyorlar, hiçbir şey bilmiyorlar’ gibi düşünüyorlar ama şaşıyorlar. Evet ve de sınıfta öğrendiğimiz şeyi ‘anladın mı’ diye soruyorlar. Yani anladın mı sorarken sanki biz anlamadık gibi düşünüyorlar. Bazen not alırken ‘yaa yazıyor, ne yazıyor’ diyor. Anladın mı? Böyle stereotipler var. Sıkıntılar yaşıyoruz ama boş veriyoruz biz. (...) Merkez kütüphanede. Yine aynı stereotipler yaşıyoruz çünkü biz farklıyız. ‘Ne yapıyor kütüphanede ne çalışıyor, her gün burada ne çalışıyor’ falan gibi. Çünkü şey bir arkadaşım bana bir şey dedi bir gün. Benden doğru olduğunu anlamaya çalışıyordu. Afrikalılar çok rahat diyor. Yani duyduğuna göre Afrikalılar çok rahat. Yani hiç çalışmıyorlar, tembeliz demek istiyor. Güldüm ve ona tam bir cevap veremedim. Ama biz öyle değiliz. Evet, bence Kamerunlular Türklerden daha fazla çalışıyor. Evet, daha çalışkan.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Bir başka streotip düşünce ise “Afrikalılar, fakirdir” algısıdır. Bu algının oluşmasında, cemaat ve sivil toplum kuruluşlarının Afrika kıtası için oluşturdukları yardım kampanyalarının etkisi büyüktür. Bu kampanyalarda genellikle kemikleri sayılacak kadar zayıf, çelimsiz, bakımsız ve çıplak olan küçük yaştaki Afrikalı bebek ve çocuk görsellerinin kullanılması “Afrikalılar fakir, aç ve yardıma muhtaçtır” algısını pekiştirmektedir⁶. Bu durum, yerel halktan çoğu kişinin genelleme yapmasına—zihinlerinde “bütün” Afrikalıları bu şekilde kodlamalarına—neden olmaktadır. Bazı Afrikalı görüşmeciler ise oluşan bu algıdan olumsuz yönde etkilenmektedir;

⁶ Bu kampanyalarda kullanılan Afrikalı çocuk fotoğraflarına ait görsel örnekler için DİTİB Recklinghausen, (Çevrimiçi) <https://camimizcom.wordpress.com/2011/08/03/afrikaya-yardim-kampanyasi/>, 26.03.2020 ve Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu, (Çevrimiçi) http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=244, 26.03.2020 internet adresleri ziyaret edilebilir.

Mesela böyle sokakta genellikle fakir olduğumu düşünüyorlar. Herkes mesela, bilmiyorum, yardım etmek istiyorlar ama. Bir ön düşünce var. Mesela fakir, belki bir ihtiyacı var, bir şeyler verebiliriz falan. Ama aslında doğru değil! (...) Şöyle, 'nerelisin' diye sorunca hemen sonra diyor ki 'sana bir şey, bir ihtiyacın varsa falan söyle, sana yardım ederiz' falan.

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Saha çalışmamın ön araştırma kısmında görüştüğüm bir Afrikalı şu sözlerle bu duruma isyan etmektedir; “*Bizim fakir olduğumuzu düşünüyorsunuz. Bu nedenle mağazada çalışanlar bizi yok sayıyor. Hâlbuki benim param var!*” Bu örneklerde görüldüğü gibi fakirlik algısı bu göçmenlerin gururunu incitmektedir. Yine bir başka görüşmecim de bu algı yüzünden olduğunu düşünmese bile mağazalarda onunla ilgilenilmediğini ve ayrımcılığa uğradığını şu cümlelerle anlatıyor;

Bazı ayrımcılıklar yaşadım. Mesela bir dükkâna girdiğimde ondan önce gelmiş bile olsam sadece siyah olduğum için sırada beni tamamıyla yok sayıyorlar. Sürekli 'pardon, pardon' diyorum. Ama onlar beni yok sayıyorlar.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Diğer bir stereotip düşünce ise “Afrikalılar, suçludur” algısıdır. Bu algıyı en yoğun hisseden Sadrine'nin şu açıklamaları dikkat çekmektedir;

Taksim'de çantam çalındığında karakola gittim. (...) Karakolda beni dakikalarca beklettiler. 5 dakika, 20 dakika oldu, 30 ya da 40 dakika oldu. Ve ben turist olsaydım, özellikle Avrupalı bir turist olsaydım bana bunu yapamazsınız derdim. Bu zor çünkü sen yabancısın, siyahsın, Afrikalısın. Ve bu arada bizim paramızın olmadığını, bizim hakkımız olmadığını düşünüyorlar. O yüzden neden seni takalım ya da gelip 'hemen bir şeyler yapacağız' desin ki. Bu tarz şeyler. Bu yüzden bu ayrımcılığın çok zor olduğunu düşünüyorum. Ve şu an bazı Türklerin yabancı sevmediğini düşünüyorum. Mutlu değiller. Neden bilmiyorum. (...) Ben polise gittiğimde gelen herkes bana garip bir şekilde bakıyordu. Her yerde turist var ama ben siyah olduğum için oraya gelen her insan bana 'illegal geldin, değil mi' gibi bakıyordu. (...) Türk yaşlı bir adam vardı, bana 'ne yaptın, pasaportun yok mu?' dedi. Öteki gelen kız da 'Türklerin dışında bir şey çaldın mı' diye konuşuyordu. Ben 'ne! Benim yüzümden mi' olduğunu düşünüyor oldum. Bu kız siyah, her şeyde suçlu, zanlı. Onlar sadece bakıyor, oturuyor, bekliyor, konuşuyorlardı. Hiç kimse benimle konuşmuyordu, hiç kimse!

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Afrikalıların, Türkiye’de en çok karşılaştığı ve onları en sıkça rahatsız eden şey yerel halkın bakışlarıdır. Özellikle sosyal hayatta, toplu taşımada onlara uzun uzun bakılması onları olumsuz yönde etkilemektedir.

Türkler çok enteresan insanlar, vallahi. (...) Bakıyor, bakıyor, bakıyor... Hiçbir şey söylemeden bakıyor. Sonsuz yani. Hadi ya! Sor, cevap vereceğiz. Niye bana bakıyorsun böyle. Bizim kültürümüzde insanlara o kadar fazla bakmıyoruz biz.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Dışarı ne zaman markete gitsen bana bakarlar, bu Afrikalı olduğum için. Ve ben de bunu yapan kişinin ırkçılığında kaynaklığını düşünüyorum. Ben olsam bazı insanların tabi ki sana bakabilir ama demek istediğim şey, evet Afrikalı görmek seni şaşırtmış olabilir, sana bakabilir, tamam ama öteki bakışlar garip! Kabul edilemez ve ırkçı. Ama ben gerçekten deneyimledim. Dövülmedim. Bazen bir bakış... Bazen burada gerçekten bakıyorlar ve otobüste bazen de dokunuyorlar bu gerçek mi diye.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Gineli görüşmecim Abdoubaçar, bu bakışları “Afrikalıları nefret gibi görüyorlar” şeklinde ifade etmektedir. Eboue ise bu bakışlar yüzünden sürekli kendini faklı hissettiğini ve bu nedenle Türkiye’ye geldiği ilk aylarda işi olmadığı sürece sokağa çıkmadığını söylemektedir. Bu bakışları daha fazla üzerlerine çekmemek için yerel kıyafetlerini giymekten çekindiğini veya vazgeçtiğini söyleyen göçmenler de vardır.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü bu bakışları “nefret” veya “ırkçı” olarak nitelendiren de vardır. Etnografik alan araştırmam sırasında bu bakışların bazen ne kadar rahatsız edici olduğunu ben de deneyimledim; Beylikdüzü’nde bir kafede Kamerunlu bir erkek görüşmecimle İngilizce sohbet ediyorduk. Bu esnada yan masamızda oturan orta yaşlı iki erkek sürekli bize bakmaya başladı. Bu bakışları uzunca bir süre görmemezlikten geldik. Bir ara, benim cep telefonum çaldı ve Türkçe konuştum. Bu sırada yan masadan “Aa, kız bir de Türk’müş!” sözlerini duydum. Daha sonra bu bakışlar ciddi derecede tehditkâr bir hal almaya başladı. Bu nedenle görüşmecimle birlikte kafeden ayrılma ihtiyacı duyduk. Zaman zaman görüşmecilerimle metrodayken de —kafe örneğindeki gibi tehditkâr olmasa da— bize yönelen bakışları fark etmemek mümkün değildi.

Yine bir gün Afrikalı kadın bilgi verenimle, Beyazıt'ta bir kafeye girdik. İçeri girip oturduktan hemen sonra görüşmecim hızla ayağa kalkıp etrafı süzdü. Ben ilk başta ne olduğunu anlayamadım ve tanıdık birini mi gördüğünü sordum. O ise “Hayır, tek siyah ben miyim diye bakıyorum. Çünkü tek siyah bensem yine herkes bize bakmaya başlayacak” dedi. Bu örnekte görüldüğü gibi bakışlar onları ciddi bir şekilde rahatsız edebilmekte ve bazen kendi kendilerine etrafı kontrol etme isteği yaratabilmektedir. Yine Türkiyeli görüşmecim Beyzun da Afrikalı eşiyile birlikteyken sokaktaki bu bakışları umursamamaya çalışsa bile zaman zaman rahatsız edici olduğunu dile getirmektedir.

Afrikalılara karşı yapılan bu bakışlar zaman zaman sözlere de yansımaktadır. Söylemlerin en başında aslında belki de ötekileştirici olmayan, meraktan ve öğrenme isteğinden kaynaklanan sorular gelmektedir. Ama bu durum başlarına o kadar sık gelmektedir ki artık onlar için rahatsız edici bir hal almaya başlamıştır;

Sokakta çok fazla soru soran oluyordu. Beni rahatsız ediyordu bu ilgi geldiğimde. Ama şimdi alıştım. Artık cevap vermiyorum.

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

İnsanlar bana yaklaşınca ve bana sorular falan sorunca, saçla vs. ile ilgili, kendimi kötü hissetmiyorum çünkü meraktan kaynaklanıyor. Ama bir gün çikolata yiyordum. Ve biri bana ‘Afrikalı mısın’ diye sordu. ‘Evet’ dedim, gittim. Sonra oturup düşündüm. (...) Sonra sordum birisi neden böyle bir soru sorar ki. Bu merak değil, bu tarz küçük şeyler hoş değil. Bu hoş değildi.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Diğer bir rahatsız oldukları şey ise yolda durup dururken onlara zenci, jonny ve kanka gibi hitaplarla seslenilmesidir. Tanımadıkları kişilerden gelen bu ani sesleniş onları zaman zaman kızdırmaktadır;

Mesela, nasıl anlatayım. Mesela şey diyim, selam vermek bir insan, yani sosyal ilişkisinde. Burada mesela ben yolda yürürken [tanımadığı] biri geliyor, ‘haa, huu, kanka nasılsın’ falan diyor bana. Ben de kızıyorum gerçekten öyle bir selama.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Mesela selamlaşmada fark var. Mesela Kenya'da herkes tanımadığı biriyle selamlaşmıyoruz. Ama burada biri seni görünce 'merhaba kanka' falan diyor. Sen beni tanıyorsun! Kızıyorum ben o tarza.

Abdullahi, Kenya, 19 Yaş, Öğrenci

Kanka terimi aslında içeriği bakımından ötekileştirici değildir. Hatta tam tersine bunu diyenler olasılıkla “bizdensin” algısını yaratmak istiyor olabilirler. Ama bu duygu karşı tarafa geçmemektedir. Afrikalılar, “beni tanımıyor, bana niye laf atıyor” düşüncesiyle sinirlenmektedirler. Burada kilit nokta Afrikalıları sempatik bulup “biz”den görme çabasının, karşı tarafın sosyal hayatta normalleşmesine engel olmasıdır. Bu bağlamda, bu pratiklerin ötekileştirme değil de “farklı” bulma ve/veya farklılaştırma olarak nitelendirebiliriz. “Kanka” söyleminde ise bu farklılığı nesneleştirme ve fetişize etme durumu söz konusudur. Söylemler ırkçı bir niyetle kurgulanmamış olsa bile farklılıkların fetişize edilmesi, Afrikalı bireyler tarafından ırkçı bir algı olarak karşılık bulmaktadır. Bu noktada özellikle çocukların Afrikalılarla iletişim kurma çabasına da değinmekte fayda vardır. Aksaray’da seks işçileri ile çalıştığım zaman diliminde özellikle küçük çocukların sanki tanıdık bir akrabalarını görmüş gibi bizim etrafımızı sarmaları ve onlarla çat pat İngilizce konuşmaya çalışmaları, hatta kimi zaman el şakası yapmaları oldukça rahatsız edici boyuta varabiliyordu. Tüm bunlar Afrikalıların sokakta rahat bir şekilde yürümesine engel teşkil etmektedir.

Yine Afrikalıları farklı bulduğu için onlarla fotoğraf çektirmesi de zaman zaman rahatsız edici olabilmektedir. Bazı Türkiyeliler, Afrikalıları gördükleri zaman onlarla fotoğraf çektirmek istemektedirler. Afrikalı görüşmecilerin birkaçı bundan rahatsız olurken, fotoğraf çektirmeyi kabul edip bundan rahatsız olmayanlar da vardır. Bazı durumlarda ise izin almadan Afrikalıların fotoğrafı çekilebilmektedir;

Metrodaydım, küçük bir kızı gördüm, benim fotoğrafımı çekti. (...) Sonra indik ve hemen annesini görmeye gittim. Merhaba, nasılsınız dedim. Ama o da şaşırmış gibi bakıyordu. 'Çocuğunuza bir şey sorabilir miyim?' 'Evet, tabi ki'. Sonra kıza 'benim fotoğrafımı çektin, neden olduğunu söyler misin' dedim. 'Sadece arkamı çekmek istedim.' 'Eğer istersen bana sorabilirsin, bu iyi değil' dedim. Annesini de gördüm, durumdan haberi yoktu ve kötü hissetti. Eğer çocuğuna öğretmiş

olsaydı... Belki arkadaşı, kardeşi, belki de kendisi çocuğa bunun iyi bir şey olmadığını söylemeli.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Sadrine, daha sonraki bir görüşmemizde ise tanımadığı insanların onunla fotoğraf çektirme istediklerinden çok rahatsız olduğunu dile getirmektedir; “*Kendimi sirkteki hayvan gibi hissediyorum. Senden bir farkım yok ki. Neden benimle fotoğraf çektirmek istiyorsun!*” Afrikalı Ladin Siracide, Türkiye’de yabancı olmak adlı youtube videosunda şu açıklamada bulunuyor (Siracide, 2016);

Fotoğraflar... Türkler fotoğraf çekmeyi çok severler. Ve birçoğu siyah insanları daha önce hiç görmediği için egzotik bir şey görmüş gibi herkes bizimle fotoğraf çektirmek istiyor. Yolda yürürken tanımadığın birileri bile gelip sana “merhaba, fotoğraf çekilebilir miyiz” diye soruyorlar. Suratım 100’den fazla insanın tanımadığım insanın telefonunda dersem hiç şaşırmanın.

Bu davranış modeli, kanka söyleminde olduğu gibi ötekileştirme arzusu içermese bile farklı olanın nesneleştirilmesi ve fetişize edilmesi söz konusudur. Bunun yanı sıra Ladin’in “egzotik” vurgusunun oldukça önemli olduğunu düşünmekteyim. Egzotik ve/veya farklı bulmak beraberinde bu farklılıkların altının çizilmesine yol açmaktadır. Afrikalılarla fotoğraf çektiğini söyleyen bir Türkiyeli görüşmecim, bu fotoğrafı sosyal medya hesabında yayınladığını ve çok fazla beğeni aldığını belirtirken bu durumu bir gurur ve sevinç kaynağı olarak görmektedir. Aslında sosyal medya hesabı üzerinden çevresine “ben farklı birini gördüm” mesajı vererek Afrikalıların farklılığı üzerinden kendi adına prim, beğeni kazanma amacındadır. Afrikalılar ise kendilerinin egzotik ve/veya farklı olarak algılanmasından rahatsızlık duymaktadır. Irkçılığın temelindeki alt-üst ilişkisi, farklı-normal ilişkisine dönüştürülmekte ve Afrikalılar “farklı” olan üzerinden ayrıştırılmaktadır.

Söylem kategorisi içerisinde değerlendirebileceğimiz bir başka durum ise “iletişimsizlik hali”dir. Bazı görüşmeciler, yolda adres sormak gibi bir şey danışmak için birilerine yanaştıklarında karşılık alamama durumu ile karşılaşmaktan şikâyetçilerdir;

Mesela ben yer bilmiyorum, bilmiyorum o yer. Sormak lazım. Bayan, sana selam veriyorum, tamam mı? Sen bir şey demiyorsun. Ben selam veriyorum, sen dinlemek lazım, bu adam ne istiyor, tamam mı? Hiç dinlemiyor, öyle olmaz.

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Çoğu zaman metrodayken Türk bir adam gelir ve konuşmaya, bu tarz sorular sormaya başlar. Cevap veririm, istediği bilgileri söylerim ama ben yaptığımda, soru sorduğumda cevap aynı olmuyor. Bunlarla karşılaşırız.

Maduka, Nijerya, 35 Yaş, Ticaret

Gündelik hayatta bir yabancı —hatta siyah tenli bir yabancı— yardım için yanaşması ve soru sorması yerel halktan bazı kişileri rahatsız edebilmektedir. Bu rahatsızlığın temelinde Afrikalılar hakkındaki olumsuz düşünce kalıpları ve çekinceler yatabilmektedir. Sonuçta bu gibi durumlar göçmenlerin sosyal hayatta yerel halk ile iletişim kurmalarını zorlaştırmaktadır.

Ötekileştirici söylemler arasında en kuvvetli —hatta ırkçı— olabilecek davranışlar ise hakaret ve küfür içerenlerdir. Afrikalılar, Türkiye’de istenilmediğini vurgulayan bu söylemlerle sıkça karşılaşabilmektedir;

Yolda yürürken insanlar bizi görünce yere tükürüyor. Ayrıca bir gün Aksaray’da yürürken şişman bir adam bana ‘maymun’ diye bağırdı. Bu tip durumlarda onların dilini de bilmediğim için genelde görmemezlikten geliyorum.

Pamela, Uganda, 27 Yaş, Seks İşçisi

Imm, metrobüste bir gün yaşlı bir kadın bana o kadar kötü davranmıştı ki... Kadın bindi. Bende metrobüsteydim zaten. Metrobüs her zaman kalabalık oluyor, siz de biliyorsunuz. Ve ayakta durduğum yere geldi. Biraz köşeye geçtim. Ona yer vermek için. Kadın durdu, yani yer verdiğim yerde durdu. Ama yine de beni dürtmeye çalışıyor. Bana diyor ki ‘ülkelerinden geliyor ve burada kral gibi duruyor.’ Hadi ya, Türkiye senin mi acaba? Ona sormak üzereydim. Bayan, Türkiye senin mi acaba? Senin değil, Türkiye herkes için. Burada yaşama hakkım var. İkametim var. Türkler gibi sigorta, yani her şey, Türkler gibi her hakkım var. Niye bana böyle kötü davranıyorsun diye düşündüm.

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Toplu taşımada “ülkene geri dön” söylemi ile karşılaşan bir başka görüşmecim Sering ise bunu söyleyenlerin aptal olduğunu ve bu söyleme güldüğünü belirtmektedir. Zahra ise Afrikalılara yönelik küfür ve “ülkene geri dön” söyleminin dışında toplu taşımada veya markette Afrikalılardan uzak durmaya çalışanların

olduğunu belirtip bir arkadaşının “ülkene geri dön” söylemi karşısında çok üzülüp ağladığını aktarmaktadır. Sonuç olarak bu söylemin bazı bireylerin psikolojilerini daha derinden etkilediğini söyleyebiliriz. Hiç şüphesiz bu ayrımcı ve ötekileştirici pratikler, bireylerin topluma uyum sağlamasının önünde engel teşkil etmektedir.

Pasif ırkçı eylemler, herhangi bir şiddet içermeyen ama Afrikalıların ayrımcı muameleye maruz kaldığı durumlardır. Etnografik alan araştırmam sırasında benim de en çok gözlemlediğim davranış; toplu taşıma araçlarında siyahların yanında boş koltuk olsa bile oraya oturulmaktan kaçınılması davranışıdır;

Var tabi, var mesela otobüs giriyorsun, oturuyorsun. Böyle bir yer var burada, tamam mı? Kimse oturmuyor orada, tamam mı? Ne zaman otobüs full sonra geliyor, oturuyor. Tamam mı? Ama ne zaman yer var kimse oturmuyor. Öyle yok, öyle olmaz!

Sadiq, Senegal, 35 Yaş, Ticaret

Otobüste genellikle kadınlar biz oturunca kalkıyor. Başka boş yer olmasa bile ayakta kalmayı tercih ediyorlar.

Eboue, Fildişi Sahili, 21 Yaş, Öğrenci

Bu davranışı Kenyalı Makena da doğrulamaktadır. Hatta bir gün, biri onu oturduğu yerden “kalk, ben oturacağım” diyerek kaldırmaya çalışmış. Ayrıca başka bir gün de birisi, boş olan yan koltuğuna Makena'nın oturmaması için çantasını koymuş. Bu durumun altında “Afrikalılar, pistir” algısının yattığını düşünmekteyim. Türkiyeli görüşmecilerimden oldukça az bir kısmının “Afrikalılar pistir” algısını taşımaya rağmen Afrikalı biriyle evlenmiş olan Beyzun, Türkiye’de bu algının oldukça yaygın olduğunu dile getiriyor. Defne ise Afrikalıları ten renklerinden ötürü pis olarak algıladığını ve temizliği beyazlık ile özdeşleştirdiğini dile getirmektedir. Bu ve benzeri düşünceler, hiç şüphesiz ırkçı etnosentrik söylemler içerisinde değerlendirilmelidir. Ayrıca halk arasında “Pis zenci” lafının yaygın kullanımı Afrikalı göçmenlerin topluma uyum sağlamasını zorlaştırmaktadır.⁷

⁷ “Pis zenci” söyleminin kullanımının bir örneği de futbol dünyasında yaşanmıştır. Türkiye Futbol liginde oynayan Fildişi Sahilli Zokora’ya “pis zenci” diye hitap eden bir Türk futbolcu, bu ırkçı söylemi yüzünden tepkileri üzerine çekmiştir.

T24, (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/haber/emre-bana-pis-zenci-dedi.201711>, 9.01.2020.

Afrikalı göçmenlerin maruz kaldıkları ayrımcılıkların en çok toplu taşımada yaşandığını söyleyebilirim. Metrobüs, metro, otobüs gibi araçlarda sıklıkla karşılaşılan sözel ifadeler dışında fiziksel hareketlerle de ayrımcılığa uğrayan göçmenler vardır. Örneğin Vincent, otobüs kalabalıkken özellikle itildiğini düşünmektedir;

Otobüste, yaşlı bir kadında oldu bir kere. Kalabalıktı, sabah. Kalktım beni itiyordu, itiyordu. Beni itiyor ama nereye gitmemi bekliyorsun! Gördün mü, gidemem bir yere. Neden beni itti anlamadım.

Vincent, Kamerun, 24 Yaş, İşsiz

Otobüs şoförleri tarafından da ayrımcılığa uğradığını düşünen göçmenler mevcuttur. Bunların başında, otobüs durağında yalnız bekleyen Afrikalılar için şoförlerin durakta durmadığı görüşü vardır;

Otobüsler oluyor bazen. Mesela geçen sene okul gitmek için biz üç kişiyiz galiba. Yurttan Afrikalı bir başka arkadaşım da benim yanımda. Başka bir Etiyopyalı bir arkadaşım var. Böyle gelmiş adam, otobüste zaten yer var, yarısı boş. Sadece oturan kişiler var. Yani bizi böyle (almadan gitti) kaçmış yani bize durmadan, almadan. Evet, yani o anda biz de çok farklı düşündük. Oluyor bazen böyle şeyler. Bana anlattıkları da var bazen. Avcılar'da okuyordu geçen sene, orada öyle yapmış bir gün otobüsteki adam (şoför). Bizi almadan öyle gitmiş. Yani oluyor bazen böyle şeyler.

Emanuel, Etiyopya, 20 Yaş, Öğrenci

Otobüs durağında yalnız beklerken otobüs şoförleri benim için durmuyor. Ama bu benim için normal bir şey oldu.

Ladin (Siracide, 2016)

Bir başka görüşmecim ise bayram vesilesi ile ücretsiz olan toplu taşımada, yine şoför tarafından ayrımcılığa uğradığını anlatıyor;

Mesela otobüse bindim bir gün. Şoför diyor ki 'para almıyoruz, para almıyoruz.' Herkese öyle dedi. Ben bindim, 'a, akbilimi unutmuşum, para verebilir miyim?' dedim. Para verdim, girdim. Herkes böyleydi; 'niye ondan aldın.' Öyle...

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Pasif ırkçı eylemler, Afrikalıların yanında bir Türkiyeli gördüklerinde de devam etmektedir.

Aslında bir gün Taksim'deydim. Ve arkadaşlarımlaydım. Ve bir adam bana yaklaştı ve yanımda olan kıza (beyaz tenli) beni tanıyıp tanımadığını sordu. O sırada kız arkadaşımınla muhabbet yapıyorduk, seninle şimdi yaptığımız gibi. Ve adam o anda yaklaştı ve evet, tanıyor musun diye sordu. Belki adam sadece deliydi. O yüzden genelleyemem. Bu benim yaşadığım en büyük şoktu. Normalde bir yere gittiğinde böyle davranmazlar!

Kojo, Gana, 24 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, Afrikalılara olan aşırı ilgi ve merak, yanlarında bir “beyaz” gördüklerinde daha da artabilmektedir. Bu ilgi zaman zaman hadsiz bir şekilde, “tanışıyor musunuz” soruna kadar gidebilmektedir. Etnografik alan araştırmam sırasında benim de en çok sıkıntı çektiğim konulardan biri bu olmuştur. Örneğin, Senegalli erkek bir görüşmecimle Aksaray’da bir çay bahçesinde oturup Türkçe sohbet ediyorduk. Yan masamızda oturan orta yaşlar da bir erkek, başta bizim konuşmamıza kulak kabartmaya başladı. Daha sonra aniden ve izin almadan sandalyesini bizim masanın yanına çekti. Kendisini uyarınca masasına geri döndü ama ilgisi yine de tamamen bizdeydi. Bir süre sonra görüşmecim bu durumdan rahatsız olduğunu ve gitmek istediğini söyledi. Bu esnada adam, bana bakıp “sen çok soru sordun biraz da ben soracağım” deyip, görüşmecimin kulağına bir şeyler fısıldadı. Bunun üzerine oldukça sinirlenen görüşmecim hemen ayağı kalktı ve “gidelim” dedi. Adama dönüp “arkadaşıma ne sordunuz” dedim, o da “arkadaşın sana söylesin” dedi. Mekândan ayrıldığımızda Senegalli görüşmecim önce bana adamın ne söylediğini açıklamak istemedi. Israrım üzerine “Türk kızları mı yoksa Afrikalılar mı daha güzel” diye sordu dedi. Bu soruda bu kadar sinirlenecek bir şey olmadığı için emin olmamakla birlikte daha cinsellik yüklü bir soru sorulduğunu düşünmekteyim. Sonuçta soru ne olursa olsun, bu kişi, tanımadığı kişilerin sohbetine dâhil olabilme hakkını kendinde görmüştür. Ayrıca yine alan araştırmam sırasında görüşmecilerimle birlikte vakit geçirdiğim kafe ve restoranlarda garsonların ve/veya diğer müşterilerin aşırı -rahatsız edici- ilgisiyle sık sık karşılaştım. Maalesef siyah veya farklı biriyle birlikte olduğunuzda kişiler size soru sorma hakkını kendilerinde görmeye başlamaktadır. Bu durum Afrikalı bireylerin sosyal hayatlarını normalleşmesinin önündeki en büyük engeldir.

Pasif ırkçı eylemlerden bazıları ise “şaka” ile harmanlanmaktadır. Bazı kişiler, Afrikalılarla daha rahat şaka yapabilmektedir;

Evet ama çok değil. Çünkü bazen sadece deliler! İki gün önce ben ve arkadaşım giderken bir erkek adam geldi. Bir şey taktı böyle, beyaz maske! Ama şaka yapıyor. Ben ‘iyi misin’ dedim, sonra gülüyor. Ne zaman siyah görseler şakayı seviyorlar.

Modou, Gambiya, 28 Yaş, Öğrenci

Bazen ötekileştirici söylemler basit (küfür ve hakaret içermeyen) el hareketlerine dönüşebilmektedir. Ama bu hareketler ağır nüanslar içermeseler bile Afrikalı göçmenlerin psikolojik olarak etkilenmelerine vesile olmaktadır;

Bir gün Taksim’e gittim. Bir toplantı vardı. Yanımda Senegalli bir kız vardı. Toplantıdan sonra liseli bir kız, İstiklal Caddesi’nde giderken geldi. Burnunu tutuyor [Eliyle nanik işareti yapıyor.] Bunu yaptı! Çünkü siyah! Ben çok şaşırdım ama konuşmadım. Böyle, ayıp bir şey yapmak.

Sering, Gambiya, 29 Yaş, Öğrenci

Bir sonraki başlıkta detaylı bir şekilde ele alacağım gibi cinsiyetçi yaklaşımlar da Afrikalıların uğradığı pasif ırkçı eylemler arasında yer almaktadır. Bu başlık altında kısaca değinmek (taciz ve tecavüz hikâyeleri sonraki başlıkta değerlendirilecektir) gerekirse kadın görüşmeciler, Türkiyeli erkekler tarafından yürürken zaman zaman takip edilmekte ve bu durum karşısında korku ve panik yaşadıklarını söyleyebilirim.

Aktif ırkçı eylemler ise şiddet içeren olayları kapsamaktadır. Bunları ötekileştirmenin bir ileri safhası olan ırkçılık üzerinden de değerlendirmek mümkündür. Güney Afrika Cumhuriyetli görüşmecim Sheila, Küçükçekmece tarafında müstakil bir evde oturmaktaydı. Bir gün işten çıkıp evine geldiğinde mutfak camına hayvan veya insan dışkısının sürülmüş olduğunu anlattı. Bu olay karşısında çok sinirlerinin bozulduğunu, komşuları ile hiçbir sorunun olmadığını söyledi. “Mahallede oynayan çocuklar beni her gördüklerinde bana laf atıyorlardı, muhtemelen bunu da onlar yapmıştır” dedi. Çocuklardan şüphelenmiş olmasına rağmen bunun kabul edilemez bir davranış olduğunun da altını çizmektedir.

Bir başka görüşmecim Senegalli Kalidou, görüşmemizden birkaç gün önce, o akşam Fox TV'nin ana haber bülteninde yayınlanan bir haberin videosunu yolladı. Videoda yine Senegalli olan başka arkadaşının başına gelen şiddet haberi yer almaktaydı. Arkadaşı postanede sırada beklerken Türkiyeli bir kişi ile arasında bir kavga çıkmış. Sonrasında Senegalli arkadaşı, oradan kaçıp bir arkadaşının kargo şirketine sığınmış. Ama kavga ettiği kişi onu takip edip bulunduğu yeri tespit etmiş. Daha sonra bu kişi yanına çağırdığı diğer Türkiyeli arkadaşlarıyla bu mekânı basmış ve Senegalli göçmeni binanın ikinci katından aşağıya itmişler. Ardından sokağa çıkıp betona çakılan göçmenin kafasına vurmaya devam etmişler. Kalidou ile görüştüğümüzde bu olayda arkadaşının hiçbir suçu olmadığını belirtip “*bizi nefret olarak görüyorlar*” dedi.

Senegalli bir başka görüşmecim Sadiq ise bir kafede Afrikalı arkadaşlarıyla birlikte otururken aralarında gülüşüp konuşuyorlar. Sonra yan masada oturanlar niye bize gülüyorsunuz diye laf atıyorlar ve Türkiyeliler ile Afrikalılar arasında kavga başlıyor. Daha sonra Sadiq ve arkadaşları kafeden dışarı atılıyorlar. Sadiq, bu olayda kendilerinin hiçbir suçu olmadığını, sadece kendilerini savunduklarını söylüyor. Ugandalı Pamela ise bir gün Afrikalı arkadaşı yolda yürürken üzerine araba sürüldüğünü söylüyor. Bir başka Afrikalı arkadaşının da yolda biri tarafından bıçaklandığını söyledi. “Neden bıçakladılar, parasını çalmak için mi?” diye sorduğumda “*Yok hiçbir şeyini çalmadılar sadece bıçağı bacağını saplayıp kaçmış. Biz de niye yaptığını anlamadık*” dedi.

Türkiye’de medyaya da yansıyan bir başka vaka ise Nijeryalı Fettus Okey cinayetidir. Futbolcu olmak umuduyla Türkiye’ye gelen Okey, 2007 yılında uyuşturucu taşıdığı iddiasıyla Taksim’de gözaltına alınmış ve Beyoğlu Emniyeti’nde bir polis memuru tarafından öldürülmüştür. Olay sonrasında Okey’i vurduğu iddia edilen polis memuru Cengiz Yıldız'a dava açılmıştır. Olayda kullanılan silaha başta el konulmuştur ancak Yıldız, silahının iadesini istemiştir. Mahkeme bu talebi kabul

etmiş ve polis memuruna silahı iade edilmiş. Bu süreçte Yıldız, açığa alınmayıp görevine de devam etmiştir. Bu esnada Okey'e ateş edilme mesafesini kanıtlayacak olan kanlı gömlek kaybolmuştur. Mahkeme, ülkeler arasındaki yazışmaların yanlış makamlara teslim edilmesi yüzünden dört yıl boyunca ölenin Okey olup olmadığını tespit edememiştir. Daha sonra davaya Okey'in Afrika'daki ailesi de müdahil olmak istemiştir. Yalnız bu süreçte de ailenin DNA örnekleriyle akrabalık derecelerini kanıtlamaları istenmesi süreci daha da uzatmıştır. 12 yılın sonunda dava hâlâ devam etmektedir. Okey ailesinin avukatı ise bu davada göçmenlerin ve dayanışmacıların kriminalize edildiğini hem suçun hem de sorumluların üstünün örtülmeye çalışıldığını, hukuk dışı uygulamalarla delillerin örtbas edildiğini belirtmektedir. Medya ve çeşitli sivil toplum kuruluşları tarafından takip edilen bu dava, hiç şüphesiz hem göçmenler hem de kamu vicdanı adına oldukça büyük önem taşımaktadır.⁸

Özetleyecek olursak, ötekileştirici süreçleri stereotip düşünceler, bakışlar, söylemler, pasif ırkçı eylemler ve aktif ırkçı eylemler olmak üzere beş kategoride toplayabiliriz. Aktif ırkçı eylemlere görece daha nadir rastlanmaktadır. Ama Afrikalılar siyah ten renklerinden dolayı diğer göçmenlere göre daha çabuk fark edilebilir olmanın dezavantajıyla sıklıkla bakış ve söylemler yoluyla ötekileştirilmektedir.

Türkiyelilerin, Afrikalılarla ilgili “Afrikalılar kötü kokar” algısı olup olmadığını anlamak için bu konuda görüşmecilere soru yöneltilmiştir. 23 görüşmecinin sadece biri (Nihat, 29 Yaş, Ofis Çalışanı) bu konuda olumlu cevap vermiş ve “Evet, düşünüyorum” demiştir. Daha sonra “Afrikalılar pistir” algısı ölçülmek için görüşmecilere soru yöneltilmiştir. Bu soruya sadece iki kişi olumlu cevap vermiştir. Bunlardan biri ev hanımı olan Şermin ile ofis çalışanı olan Nihat'tır.

⁸İsmail Saymaz, 2018.

Independent, (Çevrimiçi) <https://www.independentturkish.com/node/96796/haber/festus-okey%E2%80%99-ailesi-12-y%C4%B1I-sonra-davaya-m%C3%BCdahil-olacak>, 27.03.2020.
Burak Özgüner, 2018.

Nihat, bu düşüncesini şöyle açıklamaktadır; “*Tabi, bize göre biraz daha şeyler, salmış gözüküyorlar mesela, bakmıyorlar. Yani Türk milletinde temizliğe önem verilir. Ama bunların öyle bir kültürel şeyi yok.*” Ayrıca bu konuda bir görüşmecimin şu sözleri de oldukça dikkat çekicidir;

Ben pis olduklarını düşünmüyorum. (...) Bir arkadaşımın şöyle bir hissiyatı varmış; ‘asla ırkçılıarı tasvip etmiyorum ve ırkçılığı savunmuyorum. Ama siyah biri gördüğümde çitileyerek temizleyesim geliyor. Kirliymişim gibi hissediyorum’ demişti.

Burak, 34 Yaş, İç Mimar

Douglas (2007:59), kirin olduğu yerde bir sistemin var olduğunu ve kirli ile temiz kategorisinde kirin alışlagelmiş sınıflandırmalar tablosundan dışlandığını savunmaktadır. Kirli olanın dışlanması ve ötekileştirilmesi söz konusudur. Çünkü kirlilik, düzeni tehdit etmektedir (Douglas, 2007:24). Bu doğrultuda görüşmecilerimin ağırlıklı olarak Afrikalıların kötü koktukları ya da pis olduklarına dair ötekileştirici stereotiplere sahip olmadığını söyleyebiliriz.

Türkiyeli görüşmecilerin eylemsel olarak Afrikalıları dışlayıp dışlamadıklarını anlamak için toplu taşımada “siyah birinin yanına oturur musunuz” sorusu yöneltilmiştir. Görüşmecilerin neredeyse tamamı bu soruya olumlu yanıt verirken sadece bir kişi olumsuz bir yanıt vermiştir. Türkiyeli görüşmecilere “siyah tenli bir insanla tokalaşma, sarılma gibi tensel temas kurmanız gerekirse tepkiniz nasıl olur?” sorusuna tüm görüşmeciler herhangi bir sıkıntı yaşamayacaklarını belirtmişlerdir.

Türkiyeli görüşmecilere aynı zamanda “Türkiye’deki Afrikalıların uyuşturucu ticareti, fuhuş gibi illegal işler yaptıklarını düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir. Görüşmecilerin yaklaşık yarısı Afrikalıların illegal işler yaptığını düşünmektedir;

O insan saat satamıyorsa, satabileceği bir şeyle geçinmek zorunda. Bu illegalse, uyuşturucu da olur, fuhuş da olur. Önce karnını doyurup yaşamak zorunda...

Bunun için cinayette işler, uyuşturucu da satar, kadın da satar. Her şeyi yapar. Ki bu kadar bağlantısız, birden ortaya çıkma gibi bir durum çok mümkün.

Burak, 34 Yaş, İç Mimar

Şimdi işsiz kalan bilhassa erkeklerde zorluyor bunu, kadınların çoğu fuhuşa yöneliyor. E bu tabii erkeklerde bu fuhuştan nemalanıyor. Gene ziyan olan kadın oluyor. Kendini feda eden kadın oluyor. O kadınlarında üstünden para kazananlarında çoğu ya dostu ya arkadaşı. Kazandıkları paralarla da esrardır, eroin dir, kokain dir bu tür şeyleri alıp kullanıyorlar. Aile olup gelip İstanbul'da yaşayan pek ben görmedim yani. Hep tek başına gelip genelde burada bu tip işleri yapanlar çok.

Erhan, 59 Yaş, İdari Ofis Çalışanı

Düşünüyorum. Düşünüyorum derken duyuyorum da düşünüyorum. Duyuyorum yani oradan biliyorum üç beş mevzu. Hani hiç gitmedim, hiç yaşamadım ben. (...) uyuşturucu bazında değil de daha çok fuhuş bazında duyuyorum.

Sinan, 43 Yaşında, İşletmeci

Yukarıdaki örnekler çoğaltılabilir. Örneğin Zehra, Cemal ve Sera fuhuş yapanları duymadıklarını ama uyuşturucu satıcılığı yapanlar olabileceğini belirtmiştir. Ahmet, Özge ve Nihat ise fuhuş yapan Afrikalı göçmenlerden haberdar olduklarını söylemişlerdir. Mahmut ise göçmenlerin saat vb. şeyler satarak geçimlerini sağlayabileceklerine inanmadığını, bu nedenle hem fuhuş hem de uyuşturucu satıcılığı gibi işler yapabileceklerini düşünmektedir. Ayrıca Türkiyeli görüşmecilere, "Türkiye'deki Afrikalıların HIV Pozitif (AİDS) vb. bulaşıcı hastalık taşıdıklarını düşünüyor musunuz?" sorusu yöneltilmiştir. Görüşmecilerin büyük bir çoğunluğunda "Afrikalı, HIV (AİDS) hastasıdır" algısının olmadığı görülmüştür. Soruya olumlu cevap verenler ise şöyle düşünmektedir;

Kesinlikle düşünüyorum. Yani bu konuda hatta işte bu da cehaletlerinden gelen bir şey. Çok kültürlü olduklarıyla ilgili çok böyle bir şablon oturtturamadığım için kafamda. Tabii ki vardır. Batı'daki zencileri de gördük çok farklılar ama çok ciddi bir cehalet var. Hani cehalet beraberinde hastalıkları ve bir sürü şeyi de beraberinde getiriyor. Yani nüfusun %80'i AİDS'li olan ülkeler var. Ve hala korunmadan ilişkiye devam edebiliyorlar. Yani dediğim gibi AİDS'in en büyük zaafı, en büyük zayıf noktaları...

Sera, 37 Yaş, Mühendis

AİDS'i taşıyabileceklerini düşünüyorum, ya tahmin ediyorum. Çok böyle net fikirlerim yok. (...) Ama AİDS konusunda Afrika'da kıta olarak çok yaygın olduğu için...

Fırat, 42 Yaş, Bankacı

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi Afrika kıtasında bu hastalığın yaygın olması, görüşmecilerin bu soruya olumlu cevap vermesine sebep olmuştur. Türkiye’deki Afrikalı göçmenlerin HIV Pozitifli olabileceğini düşünen Nihat ve Figen, bu durumu fuhuş sektöründe de çalışmalarına bağlamaktadır. Sera ise Afrika’nın hijyen şartlarının kötü olmasından dolayı bu ihtimalin olabileceğini düşünmektedir.

Sonuç olarak, Türkiyeli görüşmecilerin algılarında —istisnalar hariç— Afrikalılar pistir ve kötü kokar imajına rastlanmamıştır. Ama “Afrikalılar HIV Pozitif’tir (AİDS)” stigmatı (etiketleme veya damgalama) bazı görüşmeciler tarafından desteklenmiştir. Stigma kuramının öncüsü Amerikalı sosyolog Ervin Goffman bu kavramı, kişinin toplumdaki statüsünün azalmasına neden olan itibarsızlaştırıcı ve hoş olmayan bir biçimde damgalanması olarak tarif etmektedir (Zorlu ve Çalım, 2012:170). HIV/AIDS stigmatizasyonun arka planındaki kalıplaşmış algılardan biri de “AİDS Afrikalı hastalığıdır” şeklindeki düşüncedir (Parker ve Peter, 2003:3). Yerel halk arasında da görülen bu stigmatizasyona rağmen görüşmecilerin çoğu yeri geldiğinde sıkıntı yaşamadan Afrikalılarla temas kurabileceklerini belirtmişlerdir.

6.7. Arzu Nesnesi Afrikalılar: Cinsiyetçi Yaklaşımlar

Bu bölümde, Türkiyeli görüşmeciler üzerinden Afrikalı göçmenleri ne kadar cinsel arzu nesnesi olarak gördüğümüz ve bunun yansıması olarak Afrikalı bireylerin maruz kaldığı cinsel taciz ve tecavüz vakaları anlatılacaktır. Siyahların cinsel uzuvlarına dair algılar ve bunun ne kadar hiperseksüaliteye dönüştüğü algılamak için Türkiyeli görüşmecilere, “Siyah tenli erkeklerin cinsel uzuvlarının beyaz tenli

olanlara göre daha büyük olduğunu düşünüyor musunuz?” sorusu yöneltilmiştir.⁹ Burak (34 Yaş, İç Mimar) ve Defne (30 Yaş, İş Analisti) sadece “Evet, düşünüyorum” cevabını vermiştir. İki görüşmecim ise yine olumlu cevap verip bunu “ırksal” özelliklere atfederek yanıtlamıştır;

Evet, olabilir. Kas yapıları daha güçlü. Onların DNA'larında bir fazlalık var. Kas yapısı ve anatomisi daha gelişkin. Sporda da yetenekliler. Ama zekâ olarak üstün değiller.

Ahmet, 35 Yaş, Dövmeci

Evet. Tabii ki... Fiziksel olarak da her anlamda, fiziksel olarak şeylerden üstünler. Biraz daha atletik yapıları, haliyle cinsel organlarının büyük olması...

Hüseyin, 33Yaş, Garson

Siyah biriyle cinsel birliktelik yaşamadığı için bilgisi olmadığını söyleyen ve bu konuda çekimser kalmak isteyenler de mevcuttur. Bu örneklerde görüşmeciler, çekimser kalmakla birlikte bu olasılığı da tam olarak reddetmemektedirler;

Öyle diyorlar. Şimdi bir şey de var, genel şey. (...) Şu konuda doğayla ilgili. Afrika'da her şey büyüktür. İşte dünyanın en büyük hayvanları, işte gergedan, zürafa orada. İşte çok yüksek ağaçlar orada falan filan. Ona dayanarak da onu da derler. Doğru mudur, yalan mıdır, orasını bilemem

Metin, 52 Yaş, Şoför

Görmedim ama söylenen o. Bu konuda kadınlar daha çok bilgi sahibi olmalı. (...) Valla seyrettiğimiz filmlerden gördüğümüz kadarıyla böyle bir gerçek var. Bunu avantaja çevirmeliler o zaman.

Orhan, 41 Yaş, Mühendis

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi porno sektörü ve Afrika ile ilgili mitler, hiperseksüalite algısının artmasına neden olmaktadır. Kadın görüşmeciler arasında da bu ihtimalin olabileceğini düşünenler vardır. Örneğin Özge ve Melis hiçbir Afrikalı ile cinsel birliktelik yaşamadıklarından için bu konuda net bir şey söylemekten çekinmelerine rağmen bu olasılığın doğru olabileceğini düşünmektedirler. Bu konuda yapılan araştırmalar, ten rengi ile penis büyüklüğü arasında bir korelasyon olmadığını ortaya koymaktadır. Ludwig Wolf, yaptığı bir araştırmada sertleşme anında penis uzunluğunun, siyahlar ve beyazlar arasında farklı olmadığını ortaya

⁹ Ülkemizde bazı kesimlerinde cinsellik tabu olarak görüldüğü için bu soruda örnek sayısı 13'e düşmüştür.

koymuştur. Kherumian tarafından yapılan bir başka araştırma ise penis uzunluğu ile boy arasında da herhangi bir ilişkinin olmadığı saptanmıştır (Akt. Özbek, 1979:167)¹⁰. Yani halk arasındaki bu inanışın hiçbir bilimsel temeli yoktur¹¹. Bu doğrultuda sadece bir görüşmeci bunun ten rengi ile bir ilişkisi olmadığını belirtmiştir;

Ya bu böyle şey, zenci olmalarından kaynaklanan bir şey değil, genetik özellikleri nedeniyle, işte boyları uzun, elleri uzun, ayakları uzun ona orantılı olarak uzun olabilir. (...) Bilimsel yayınlarda öyle demiyor zaten.

Fırat, 42 Yaş, Bankacı

Görüldüğü gibi halk arasında Afrikalıların hiperseksüalite olduklarına dair inanış oldukça yaygındır. Afrikalı bir göçmenle evlenen Beyzun, özellikle boşandıktan sonra etrafındaki arkadaşlarının bu konuyla ilgili ona çok daha fazla soru sormaya başladıklarını belirtmiştir.

İnsanlar soruyorlardı. 'Nasıl büyük mü, aaa, sen zenciden sonra evlenme kızım, başkasıyla yapamazsın sen' diyen çok oluyordu. (...) 'Yaa, nasıl! Ya nasıl yani? Siyahhh hani ama hani şey çok mu büyük' filan. Ama çok büyük değildi.

Beyzun, 37 Yaş, Mühendis

Bu hiperseksüalite atfın cinsel arzularına ve/veya fantezilerine yansımaları algılamak için öncelikle siyah biriyle birlikte olup olmadıkları sorulmuştur. Görüşmecilerden iki kişi bu soruya olumlu yanıt vermiştir. LGBTİ birey olan Burak, siyahların fiziksel olarak kas yapılarının daha gelişmiş olduğunu ve hatlarının daha yuvarlak olduğunu düşüncesiyle cinsel fantezisi olduğunu ve Fransız asıllı bir siyahla birlikte olduğunu söylemiştir. Hüseyin ise siyahları arzuladığı için birlikte olmuştur;

Yani siyahi bir kadınla birlikte oldum. (...) Ben onunla buluşurken ki mesela fiziksel olarak çok iyiydi. Çok güzel, uzun boylu. Yani ben açıkçası onunla çıkarken gururluydum. Ama hani bir skor mahiyetinde değil de yani böyle güzel bir kadınla çıktığım, üstelik farklı, siyahi, güzel.

Hüseyin, 33Yaş, Garson

¹⁰ Ülkemizde bazı kesimlerinde cinsellik tabu olarak görüldüğü için bu soruda örnek sayısı 13'e düşmüştür.

¹¹ Yapılan bir başka araştırma ise ortalama özelliklerdeki bir erkeğin erekte olmuş penis büyüklüğünün 12.9 ile 15cm arasında olduğunu ve bazı Afrika ülkelerindeki penis uzunluğunun ortalamasının 15-16 olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla siyahların beyazlara göre abartılı bir penis uzunluğu ortalaması bulunmamaktadır (Bakırcı, 2014).

Cinsel birliktelik yaşamadığı halde Afrikalıları arzuladıklarını belirten sadece iki erkek vardır. Bu kişiler Afrikalıları farklı bulduklarını ve merak ettikleri için birlikte olmak istediklerini belirtmişlerdir. Bir görüşmecim ise kendisinin böyle bir fantezisi olmadığını ama ergenlik döneminde böyle arzuları olan arkadaşlarının olduğunu söylemektedir;

Benim bir cinsel fantezim yok ama olan arkadaşlarım vardı (...) Bu böyle sürekli kafamızda olan bir konu değil ama çok küçükken böyle ne diyeyim, 14-15 yaşlarındayken, ergenliğe giderken, bazı arkadaşlarımın vardı işte. Çok beğeniyorlardı zenci kızları. Zenci kızlarla beraber olma fantezileri vardı.

Fırat, 42 Yaş, Bankacı

Sadece bir kadın, arzu duygusunun ten rengiyle alakalı olmadığını, bunun vücut yapısıyla ilintili olduğunu söylemektedir. Ayrıca—ten rengi ayrımcılığı yapmadan—vücudunu beğendiği bir siyah erkeği de arzulayabileceğini belirtmektedir;

Bu, o erkeğin fiziksel görünüşüyle alakalı. Yani tıpkı bir Türk'ün fiziksel görünüşüyle alakalı hissettiklerimiz gibi. Bir adam gerçekten yapılı olur, güzel vücutlu olur, onu arzulayabilirsin. Siyahi adam da yapılı vücutluysa böyle kendini gösteriyorsa onu da arzulayabilirim. (...) Kadınların kalçalarının daha seksi olduğu bir gerçek. Görüyoruz yani gözümüzle. Böyle daha kalkık, daha yuvarlak, daha güzel duruyor bizinkilerden.

Melis, 29 Yaş, Halkla İlişkiler Uzmanı

Görüşmecilerin diğer yarısı ise siyahların onlar için arzu nesnesi olmadığını dile getirmektedir;

Cinsel fantezim yok. (...) Kadınların daha seksi olduğunu düşünüyorum. Yani böyle bir yapı olarak daha şeyler, nasıl desem daha iriler. İşte Brezilyan poposu vs. gibi şeyler var, tabirler var. Daha seksi duruyorlar bence.

Özge, 26 Yaş, Öğrenci

Siyahları arzu nesnesi olarak görmeyen Nihat ise Afrikalıların HIV'li olduğunu düşünmektedir ve kendisine de bulaşma ihtimalinden dolayı böyle bir arzusunun olmadığını dile getirmektedir. Defne ise siyahların cinsel uzuvlarının daha uzun olduğunu ve bu nedenle ilişki esnasında canının yanabileceğini düşünmekte ve

bu nedenle böyle bir arzusunun olmadığını söylemektedir. Bu örnekte görüldüğü gibi cinsel uzuvlarının büyük olduğu inancı, hiperseksüalitenin aksine itici bir neden olarak da ortaya çıkmaktadır. Siyahlarla ilgili bir yanlış inanış ise vücutlarının kuru olduğu yönündedir. Hâlbuki vücut kuruluğu “ırksal” bir özellik değildir, bireye göre değişkenlik göstermektedir. Ayrıca kapkara olmak arzu yerine itici bir faktöre de dönüşebilmektedir. Örneğin, görüşmecilerin kapsamı içine almadığım bir kadının şu sözleri dikkat çekicidir;

Bir zenciyle arkadaş olabilirim. Çok da iyi arkadaş olabilirim. Ama sevişemem. Çünkü ben dokunabildiğim adama âşık olabilirim. Yani daha doğrusu âşık olduğum adama dokunabilirim. Fakat onlarla seks yapamam. Sebebi de şu, ciltleri inanılmaz kuru. [Hiç bugüne kadar siyah arkadaşın oldu mu?] Çok. Ben sekiz sene yurtdışında yaşadığım için her zaman onlarla birlikteydik. Hayatımın her yerinde, otobüste, okulda, komşumdu, hayatımın her yerindeydi. Ve iyi insan olduklarını, hiçbir farkları olmadıklarına inanıyorum. Ama seks anlamına gelirse konu gerçekten onlarla sevişemem. Çünkü vücutlarına sürdükleri yağların bir kokusu var, ağır bir kokuları var. Benim bir adamı koklamam lazım sevişirken. Kendi ten kokusuyla koklamam lazım. Ve onların o vücutlarına sürdüğü yağ beni tiksindiriyor. [Sürmediklerini varsayarsan?] Sürmediklerinde de pul pul dökülüyorlar. Zaten sürmek zorundalar. Onların tenleri bana çekici gelmiyor. Artı bir de yatağa bir adamla yattığım zaman ben, o yatakta adamın kaç tane kılı var, kaç tane beni var, yara izi var... Bunların çok anlamları var. O yüzden onların vücutları bana çok anlamsız geliyor. Hiçbir şey görmüyorum yani kapkara! Dipsiz bir kuyu gibi karanlıklar yani vücut olarak. O yüzden seks olarak onlarla yatmam.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi “siyahların tenleri daha kurudur” gibi yanlış genellemeler yapılabilmektedir. Tenin kuruluğu bireysel bir özelliktir ve tene sürülen yağ, krem gibi kozmetik ürünler ise bireysel bir tercihten ibarettir. Ama görüşmecilerde bu bireysel faktörleri genellemelere dönüştürüp “ırksal” bir özelliğe atfetme meyillimi vardır.

Son olarak şunun da altını çizmek isterim; araştırmam sırasında siyahların ya arzu nesnesine dönüştürüldüğünü ya da tam zıttı bir şekilde iticileştirildiğini söyleyebilirim. Görüşmeciler arasında “eğer âşık olursam, seversem, hoşlanırsam ya da beğenirsem bir Afrikalı ile birlikte olabilirim” şeklindeki bir söyleme pek rastlanılmamıştır. Yani Afrikalılar cinsellik ve özel hayat üzerinden normalleştirilememektedir. İki keskin uçta fikirlere sahip olan Türkiyeli

görüşmeciler, ten rengi üzerinden ayrımcılık yapmakta ve insancıl bir bakış açısıyla durumu değerlendirememektedir.

Özetleyecek olursak, görüşmecilerin bir kısmı bilimsel hiçbir dayanağı olmadığı halde siyah erkek bireylerin cinsel uzuvlarının daha büyük olduğunu düşünmektedir. Kadın bireylerin çoğu siyah erkeklerin onlar için çekici olmadığını belirtirken “itici” göndermesinde de bulunmaktadır. Ama erkek bireylerin bazıları siyah kadınları farklı olduğu için arzuladığını dile getirmektedir. Şimdi bu durumun da yansıması olarak Afrikalı bireylerin yaşadığı cinsiyetçi yaklaşımlara değinilecektir.

İstihdam başlığında da belirttiğim gibi İstanbul’da ağırlıklı olarak Aksaray’da seks işçiliği yapan Afrikalı göçmenler bulunmaktadır. Özellikle fuhuş sektöründe çalışan bu göçmenlerin varlığı diğer göçmen kadınların da seks işçisi olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Göçmen kadınlar en çok kendilerinin seks işçisi sanılmasından ve onlara “kaç para” diye sorulmasından rahatsızlık duymaktadır;

Metroda, adam gülümsüyordu. Adama baktım ve yüzümü başkasına çevirdim. Gülümsemeye devam etti. Sonra istasyondan indim, o da indi. Önce ben sadece geçiyor ya da öyle bir şey düşündüm. Önüme geldi ve ‘fiyat, fiyat?’ dedi. Ben anlamadım çünkü o zaman yeniydim İstanbul’da. (...) Buradaki çoğu insan Afrikalıları hepsinin ya da çoğunluğunun fahişe olduğunu sanıyor. Benim ülkemde de fahişe var. Lübnan’dan, Çin’den, Gabon’dan... Ama biz bunu yapmıyoruz. Her Çinli gördüğümüzde ‘hı! Orospu’ yapmıyorum. Ama burada yapıyorlar. Ve ben gerçekten mi, gerçekten mi oluyorum. Bu gerçekten zor olan bir şey!

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Aksaray’daydı. İlk geldiğimde oraya gittim çünkü çok Afrikalı var ve Senegal restoranı var, o yüzden gittim. Ve oraya giderken bilmiyordum kötü bir yer olduğunu, fuhuş bilmiyordum. O yüzden bir adam beni takip ederken bunun sıradan bir şey olduğunu düşündüm. Sonra adam fiyat ne kadar diye sordu. Sonra bir arkadaşım orada fuhuş olduğunu ve orada bir Afrikalı olarak bulunduğunda sana da öyle bakıldığını söyledi. Bu yüzden gitmeyi bıraktım.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Bir diğer görüşmecim Sheila, özellikle Büyükçekmece sahilde dolaşırken başına birkaç defa bu olayın geldiğini belirtiyor; “*Arkamdan beni takip edip ‘seks, seks, kaç para’ diye bağıryorlardı. Başlarda bu beni çok kokutuyordu. Artık ne yazık ki alıştım*” diyor. Bu sözel cinsel tacizler kimi zaman ileri boyuta taşınıp fiziksel tacize varabilmektedir; bir gün Sheila, Taksim’de bindiği dolmuşta yanındaki adamın eliyle kalçasını ellediğini, önce yanlış anlamış olacağını düşünerek sadece çekildiğini anlattı. Ama daha sonra adamın elle tacizinin devam ettiğini ve kalçasını kavradığını, bu durum karşında da çat pat Türkçesiyle tepki verdiğini söyledi.

Türkiyeli görüşmecim Beyzun ise beyaz olmasına rağmen yanında Afrikalı kocası olduğu için sokakta yürürken sözlü cinsel tacize uğradığını anlatmaktadır;

Biz böyle el tutuştuk, yürüyoruz. Akşamdı. Onun bir arkadaşı (Afrikalı) vardı. Yolda yürürken bir adam laf attı, ‘Afrikalılar gerçekten iyi sikiyor herhalde. Kadına bak!’ dedi. Çok mide bulandırıcıydı.

Beyzun, 37 Yaş, Mühendis

Yaptığım görüşmeler sırasında maalesef ben de sözlü cinsel tacize maruz kaldım. Olay şöyle cereyan etti; 23 Kasım 2015 Pazartesi günü saat 14’te, iki Afrikalı bilgi verenimle (Emanuel ve Abdullahi) görüşmek için Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi’nin yerleşkesinde yer alan o dönemde İstanbul Üniversitesi’ne bağlı olan Sağlık Bilimleri Fakültesi’ne gittim. Yaklaşık iki saat kadar okulun bahçesinde oturup sohbet ettik. Daha sonra onlar Beylikdüzü’ne yurtlarına dönmek için Bahçelievler’den metrobüse bineceklerini söylediler. Bunun üzerine hep beraber yürümeye başladık. Orman yolunun bitimine doğru karşıdan gelen iyi giyimli, tahminimce 40’lı yaşlarda olan bir erkek, yaklaşık 5 metre uzağımızdayken bana doğru bakıp “bunla beraber misin” diye yüksek sesle bağırdı. İlk başta bana seslendiğini anlamadım, çünkü etrafta tek tük de olsa başka insanlar da vardı. Daha sonra karşılıklı yüz yüze gelince göz kontağı kurarak yine “bunla beraber misin” diye kızgın bir yüz ifadesiyle bağırarak sorusunu yineledi. Adamın soruyu direkt bana sorduğundan emin olduğum için “Allah akıl fikir versin” diye mırıldandım. Tam olarak emin olmasam da dediğimi duyduğunu düşünüyorum,

çünkü bunun üzerine ters istikamete gittiği halde yönünü değiştirip bizim arkamızdan yürümeye başladı. Ses tonu gittikçe daha da öfkeli ve sert bir hal alarak önce “verdin mi buna”, “birlikte oldun mu bunla” dedi. Bu sırada Emanuel, tam benim yanımda yürüyordu, Abdullahi ise onun yanındaydı. Abdullahi yüzünü iyice yere doğru eğdi. Vücut dilinden koktuğu ve utandığı çok belli oluyordu. Ben önce adamı duymamazlıktan gelmeye çalışarak Emanuel ile konuşmaya devam etmeye çalıştım ama bizi takip eden adam “Söyle, verdin mi bu adama”, “Boyu kaç ki onun, hadi çıkar göster ne kadar kalın seninki” gibi sözlerle tacizine devam edince Emanuel de sessizliğe büründü. Bu esnada Abdullahi bizden biraz uzaklaşsa da yine de bizimle aynı hızda yürümeye devam etti. Bu sırada karşıdan 4-5 kişilik bir kız grubu gelip geçti ama onlar da çekindikleri için olsa gerek duruma müdahale etmeden gittiler. Ardından adam, “vajinana kaç parmağını sokabiliyorsun, söyle, söyle, 2 mi, 3 mü?” “Kaç kere verdin bu adama, inletemildi mi seni” diye bağırmaya başladı. Bu esnada aramızdaki mesafeyi de iyice yakınlaştırdı. Çok fazla göz teması kurmak istemedim, ama gayri ihtiyari bir iki defa arkama dönüp baktım. Kolunu uzatsa beni tutabilecek kadar yakındı. Ellerini yumruk yapmış sıkıyordu. Daha sonra iyice bağırarak “gel geçelim orman alana bak görürsün seni nasıl inleteceğim, benimki daha kalındır onunkinden” dedi. Bu esnada karşıdan tahminimce 30’lu yaşlardan bir erkek geliyordu. Duruma şahit olunca biraz durdu ama hiçbir şey demeden o da gitti. O sırada ben de “bir güvenlik görevlisi yok mu burada, bu nasıl bir şey” diye söylenmeye başladım. Yaklaşık 500-600 metrelik yolu adamın sözlü şiddetine ve tacizinde mahsur kalarak yürümek durumunda kaldık. Ana caddeye çıktığımızda yol birden kalabalıklaştı. Ben kalabalığa güvenerek “polis yok mu” diye daha da yüksek sesle bağırmaya başlayınca adam bizden ters yöne doğru yürümeye başladı. Bu esna da zaten biz de metrobüs durağının merdivenlerine gelmiştik. Olay sonrasına Emanuel ve Abdullahi’ye “üzülmeyelim, maalesef bu tip olaylar oluyor” gibi bir iki laf edip onlarla olay hakkında konuşmak istesem de onlar konuşmaya yanaşmadılar. İki de oldukça mahcup bir yüz ifadesine sahiptiler. Zaten olaydan hemen sonra iki farklı yöne gideceğimiz için ayrıldık.

Bu örnekte görüldüğü gibi, siyah erkeklerin cinsel uzuvlarının büyüklüğüne ve bundan dolayı hiperseksüaliteye yapılan atıflar, zaman zaman toplumumuzda cinsel tacize dönüştürebilmektedir. Bu durumdan tek rahatsız olan kadın bireyler değildir;

*Seks nasıl diye soruyorlar. Boyu ne kadar diye soruyorlar. Elini uzattıyor [cinsel organına doğru] sonra da sanki yanlışlıkla olmuş gibi yapıyor ama elliyor! (...)
Neredeyse herkesin başına geliyor bu*

Eboue, Fildişi Sahili, 21 Yaş, Öğrenci

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi, erkekler de cinsel tacize uğrayabilmektedir. Eboue, bir erkek arkadaşının bu tacizlere dayanamayıp, eğitimi yarım bırakıp Türkiye’yi terk ettiğini söylemiştir. Türkiye’de Afrikalı olmakla ilgili deneyimlerini youtube kanalı üzerinden anlatan bir erkek göçmen ise “seninki kaç santim” isimli videosunda bir gün spor salonunda giyinirken birkaç erkeğin onun cinsel uzvunu görmek için nasıl çabaladıklarını anlatmaktadır (Moriasi, 2016). Yine bu videonun altına yapılan yorumlarda da en çok sorulan soru cinsel uzvunun kaç santim olduğu yönündedir. Hiç şüphesiz bu ve benzeri cinsiyetçi/ırkçı yaklaşımlar Afrikalıların toplumla bütünleşmesine engel olmaktadır.

Etnografik alan araştırmam sırasında sadece iki tane tecavüz olgusuyla karşılaştım. Biri seks işçisi Pamela’nın polis tarafından sınır dışı etme tehdidi ile onla zorla ilişkiye girdiği yönündeydi. Pamela bu konu hakkında maalesef derinlemesine konuşmak istemediği için ayrıntılı bir analiz yapamayacağım. Diğer tecavüz vakası ise Sadrine’nin Senegalli arkadaşlarından duyduğu bir olgudur. Sadrine, bu durumu birebir yaşamamış olmasına rağmen bu olaydan derinden etkilenmiştir;

Senegalli bir kız vardı, Türk erkek arkadaşı olan, o senin erkek arkadaşın o yüzden her şey normal. Bir gün Türk erkek arkadaşı onu evine davet etti ve evde öteki dört ya da beş erkek arkadaşını görmüş. Kız da belki onun arkadaşı konuşuyorlardı diye düşünmüş. Ve erkek arkadaşının odasına gitmiş birlikte, konuşmuşlar, sohbet etmişler, sonra çocuk “bir dakika bekle geliyorum” demiş. Kız beklerken kapıdan öteki 4 erkeğin de odaya geldiğini görmüş. Ve ona tecavüz etmişler. Ve sonra erkek arkadaşı da gelip aynı şeyi yapmış. Ardından kızı kapı dışına atmışlar hiç kıyafeti olmadan. Bir kıyafet bile olmadan çıplak. Gördün mü? Ve kız sürekli “yardım edin” diyormuş öteki Türklere ama ötekiler sadece ona bakıp çalışıyormuş. Eğer o beyaz bir turist olsaydı herkes “Aman

Allah'ım! İyi misin" falan olurdu. Beyaz olsa kimse bunu yapmazdı ama o Siyah, erkek arkadaşı tarafından tecavüz edilmiş ve öteki beş arkadaşı. Olan bu. (...) Biliyor musun? Buna dua bile ediyorum, hiçbir şekilde Türk bir erkek arkadaşım olsun istemiyorum.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Afrikalılar toplumsal hayatta erkek ve kadın ayrımı olmadan sıklıkla sözlü ve fiziksel cinsel tacize uğramaktadırlar. Kadınların hepsinin seks işçisi olduğu yanılması sözlü tacizin başlıca nedenidir. Ayrıca hiçbir bilimsel dayanağı olmadığı halde erkeklerin cinsel uzuvlarının daha büyük olduğu algısı cinsel tacizin alt metinlerinde yer almaktadır. Daha önce de belirttiğim gibi uyumun karşında bulunan cinsel tacizi de içeren bu ırkçı davranışlar, Afrikalı göçmenlerin uyum sağlamasının önünde büyük bir bariyer teşkil etmektedir.

6.8. Ayrıştırıcı Din: Müslümanlık

Din, ritüeller ve ayinler yoluyla toplumun farklı tabakalarından kesimlerini bir araya getirip toplumsal bütünleşmeyi sağlamaktadır. Ama aynı zamanda farklı inançlara sahip kişilerin ayrıştırılmasında da önemli bir faktördür. Göç, farklı inançlara sahip kişileri bir araya getirebilmektedir. Bu bağlamda din, sosyal uyumun önünde bir engel oluşturabilmektedir. Bu bölümde, Afrikalı göçmenlerin din bağlamında yaşadığı zorluklar ve farklılıklar aktarılacaktır.

Hiç şüphesiz dini ayrımcılığa uğramaktan çekinen kişiler Hristiyan olan Afrikalılardır. Görüşmecilerim arasında Hristiyan kimliği yüzünden direkt bir şekilde ayrımcılığa uğradığını söyleyen hiç olmamıştır.¹² Ama Şimşek ve Sayman'ın (2018:43-44) çalışması bizlere dini ayrımcılığı da olduğunu göstermektedir. Çalışmalarında İstanbul'da Afrikalı bir papazla yaptıkları bu söyleşi bu ayrımcılığı gözler önüne sermektedir.

¹² Afrikalı görüşmecilerim dini kimliklerinden dolayı doğrudan bir saldırıya maruz kalmamış olmalarına rağmen örtük bir şekilde ayrımcılığa uğradıklarını belirtmişlerdir.

Buradaki komşular Pazar sabahları kilisenin önünde toplanıp 'burada cami olmalı, bu cami değil; burası Türkiye' diyerek kiliseye gelen kişilerin girişlerini engellemek için önlerini kesiyorlar. Bazen kilisenin kapısının önünde köpeklerle geliyorlar ve köpekleri içeri girmeye çalışan insanların üzerine sürüyorlar. Bize saldırdıklarını polise söylediğimizde ise polis hiçbir şey yapmıyor. Kilisenin girişine arabalarını park edip girişi engellemeye çalışıyorlar. Bizi burada istemiyorlar. Kiliseleri kapatacaklar diye korkuyoruz. Kiliseler bizim için çok önemli. Kapatılırsa sadece ibadet mekânlarımız değil aynı zamanda duygusal bağ kurduğumuz, bir araya geldiğimiz bizim için çok önemli sosyal alanlarımız da yok olur.

Yukarıdaki örnekte görüldüğü gibi kiliselerin varlığı yerel halka rahatsızlık verebilmektedir. Bu nedenle bazı bireyler herhangi bir dışlayıcı pratiğe maruz kalmasalar bile ayrımcılığa uğrama endişesini içlerinde taşımaktadırlar. Bu kaygılar bazı kişilerin dini görüşlerini saklamalarına neden olmaktadır. Örneğin Beyzun, Kongolu kocasının tanıştıklarında kendisini Müslüman olarak tanıttığını anlatmaktadır;

İşte şey, elektromekanik mühendisi olduğunu söyledi. İşte ondan sonra orada iç savaştan dolayı buraya geldiğini. Sonra işte, Müslüman olduğunu, bana da önce öyle Müslümanım filan dedi. Yani çünkü ilk başlarda... Hatta bir arkadaşlarımla oturuyorduk, başka bir şey sordular. Ha o hemen 'Müslüman ben, Müslüman ben, Müslüman, Elhamdülillah, Müslüman ben' yaptı. 'Yok, onu sormadım ben ya'. O da çok alakasız, ne sorduğunu unuttum, çok alakasız, işte hani tişörtünü nereden aldın gibi bir şey sordu yani. Oradan o kadar şey olmuş ki artık. Ondan sonra, sonradan baktı benim o kadar çok umurumda değil filan, sonra söyledi Müslüman olmadığını. Hristiyan'dı. Rosy Cross (mezhebi). Çok duyulan, bilinen bir şey değil. Ben de 'ha, öyle mi filan' olmuşum. (...) Odada ayın filan yapıyordu. Perşembe günleri böyle bi değişik kitapları filan vardı. (...) Ama burada kendini Müslüman, adını da Muhammed diye tanıtıyordu tutunabilmek için.

Beyzun, 37 Yaş, Mühendis

Bir başka görüşmecim İsabella ise dini kimliğini gizlemese bile ayrımcılığa uğramaktan çekindiği için bunu görünür kılmama çabasında olduğunu belirtmektedir;

Dışarıya çıkarken haç giymeyi iki kere düşünüyorum. Kiliseye gidiyorum, özgürüm. Müslüman çoğunlukta bir toplum olduğunu biliyorum. Ama insanların çok kötü bakmadığını bilsem de burada daha dışından Hristiyan olmakla haç giymek ya da kiliseye giderken iki kere düşünüyorum. Halk içinde Hristiyanlıkla ilgili şeyler yapmıyorum, ötekilerin ne yapacağını bilmiyorum. O yüzden ötekiler gibi normal yaşıyorum. Yani çok açık bir Hristiyan değilim, o yüzden çok tepki almıyorum. Ne diyeceğimi o yüzden bilmiyorum.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Bir diğerk Hristiyan görüşmecim ise kiliseye gitmek dışında bazı özel dini ritüellerini Müslüman bir ülkede yaşadığı için yerine getiremediğini dile getirmektedir;

Türkiye daha dindar, dini bakışı var. Türkiye Müslüman ve biz yabancılar özellikle de Afrikalılar Hristiyanlar ve uzaklık yaşıyor. Çoğu zaman zorluk yaşıyoruz. (...) Hristiyan olarak yaptığımız ama Türkiye’de yapamadığımız şeyler var. Mesela bizim Hristiyan olarak giydiğimiz bir kıyafet var. Onu giysem sokakta yürüdüğümde ‘bu da kim’ derler. Özellikle Müslüman mısın, Hristiyan mısın diye soruyorlar. Ben Hristiyan’ım. (...) Biz İsa’nın ölüsüne saygı gösteriyoruz. Bazen heykeli alıp halka açıp sunuyoruz. Herkes şarkı söylüyor. Ama bunu burada yapamam.

Vincent, Kamerun, 24 Yaş, İşsiz

Dışlayıcı bir unsur içermese de Hristiyan Afrikalılar için Müslüman ülkede yaşamak adına uyumu en çok zora sokan şey ezan sesidir;

Geçenlerde bir Kamerunlu arkadaşım (Hristiyan) dedi ki ‘bana ezan garip geliyor, rahatsız ediyor falan, buradan gitmem gerekiyor’. Onun için böyle geliyor. Mesela İspanyol arkadaşım için de çok garip geliyor. Niye aynı zamanda bütün camilerde okuyorlar ya da başka bir sistem bulamadılar mı?

Zahra, Kamerun, 27 Yaş, Öğrenci

Ülkemde Müslüman vardı ama şehrimde kaç tane cami olduğunu söyleyebilirdim. En az iki ya da üç. Ama burada... Aman Allah’ım! Yatıyordum, sonra birden bir “LA (ilahe)...!” Ben “Ne ne ne! Ne oluyor!” her yerde ezan. Yani en başta biraz canım yandı.

Sadrine, Gabon, 20 Yaş, Öğrenci

Ayrıca barınma başlığında da anlattığım gibi Hristiyan erkek öğrenciler için cemaat yurtlarında kalmak sıkıntılıdır. Bu yurtların muhafazakâr gençlik yetiştirme misyonunun olması öğrencilerin yaşam koşullarına adaptasyonunda en büyük zorluktur.

Türkiyeli görüşmecilere Hristiyan Afrikalıları ne kadar dışladıklarına yönelik herhangi bir soru yöneltilmemiştir. Ama Zehra’nın başından geçen şu olay, muhafazakâr görüşteki Müslümanların Hristiyan Afrikalıları daha zor içlerine aldıklarının kanıtı niteliğindedir;

Nijerya'dan mı ne bize gelmişti birileri. Evet, evet. Şimdi hatırladım. Niye gelmişlerdi size anlatayım. Eşim ilk başta bu Fetöcülerin sohbetlerine gidiyordu. Tabi yıllar önce. O zaman bilmiyoruz Fetö-metö olduklarını bunların biz. Ha kimse bilmiyordu. Zaten eşimin çok uzun zamandır onlarla irtibatı yok. Onların böyle çalışmaları vardı. Afrika'da okullar açıyorlardı. Bir gün bunlar, evlere getiriyorlar özellikle bu insanları, yani evinde ağırlayacaksınız. Yani ben bunu dışarıya götüreyim yok. Evinde ağırlayacaksınız. Neyse, bunlar bize geldi. On kişi falan. Hepsi de Afrika'dan. Yani. Baya böyle ciddi ciddi zenciler yani. Bir tanesi de böyle bir şey getirmiş, bir poşet. Ben de ha dedim yemeye gelirken bir şey getirmişler. Aldım. Bira. 10 kutu falan bira. Ha, dedim bu ne, ne oluyor. Ondan sonra yani işte ben hazırlamıştım. Ben çıkmadım ama yanlarına. Ben çarşafliyım, bilmem ne. Sena gelmişti yardıma. Sena çıktı servis mervis yaptı. Ben çıkmadım. Görmedim onları. Onlara birer hediye almıştım ben. Gelenlerin hepsini Müslüman sanıyordum. Onlara güzel birer duvar süsü, hoş böyle etnik bir şeyler, Türk motifleri falan. Meğerse hepsi Hristiyan'mış. Sadece orda çok kızmıştım ben eşime. Yani Afrikalı oldukları için değil, 'Manyak mısın sen be' dedim. 'Ben şimdi elin heriflerine beni ne hizmet ettirdin. Bu kadar canım çıktı.' Yani, o da dedi ki 'Saçma sapan konuşma' dedi. Bende biraz şey o anlamda ırkçılık, ümmetçilik var bende herhalde. O da öyle dedi. 'Saçmalama ya' dedi. 'Neticede adamlar geldiler, gördüler. Belki bir tesirlenirler, ederler, ne olacak.' Beni ikna etti. Ben çıldırdım. O kadar birayı mirayı görünce... (Biralari servis ettiniz mi) Adam giderken aldı zaten biralarını. Otelde içmek için almış. Bize getirmemiş zaten. (...) Adam oraya koymuş, ben zannettim bize getirdi. Otelde içmek için almış. Yani öyle bi anım var. Ha ama şu var şimdi; mesela onlara terlik çıkardım, ama onlar zenci olduklarından değil, sonra her şeyi, o terlikleri makinede yıkadım. Yani çünkü benim kendi içimde öyle takıntılarım var. [Mesela ben gelsem sizin eve, terliğinizi giysem, yine yıkar mısınız?] Yani o biraz onların Hristiyan olması ile alakalıydı herhalde. Yani işte taharet yok, o yok bu yok bilmem ne. Yani herhalde öyle kendi içimde bi şey. Ya benim söylediğim, Müslümanlık bana hijyen geliyor.

Zehra, 46 Yaş, Ev Hanımı/Arkeolog

Müslüman Afrikalılar—Bütünleştirici Din: Müslümanlık başlığında anlatıldığı gibi— genel hatlarıyla İslam dinine sahip bir ülkede oldukları için mutludurlar. Özellikle Türkiye'deki cami ve mescit sayılarının çokluğu onlar için büyük bir avantajdır. Yalnız bazı göçmenler Türkiye'nin Müslüman bir ülke olmasına rağmen yeterince muhafazakâr olmadığı düşüncesiyle eleştirmektedirler;

Biz çok iyi Müslüman olduğumuzu ifade edemem ama Türkiye'deki gördüğüm şeyler, belki Türkler Müslüman olmasaydı onlar için daha iyi olabilir. Maalesef böyle. (...) Yani hem ibadet eksikleri var hem de şey, davranış eksikler de var. (...) Müslüman gençler namaz kılmıyor, kızlar yani. (...) Kötü alışkanlıklar var. Sigara, alkol. Sigara fena tabi ama alkol kullanmak daha fena bence. (...) Tayt, çok ayıp tayt!

Fayette, Kamerun, 26 Yaş, Öğrenci

Bu düşüncelere ait örnekleri çoğaltabiliriz. Örneğin AE5, Müslüman kızların pantolon giymesini ve saçları açık gezmesini ayıplamaktadır. AK1 ise

Müslümanların dini pratikleri çok az uyguladığını belirtmektedir. Ayrıca bu iki görüşmeci de Müslümanların sigara içmesini yadırgadıklarını söylemektedir.

Sonuç olarak, Hristiyan görüşmecilerimin hiçbiri doğrudan dini bir ayrımcılığa uğramamış olmasına rağmen bu endişeyi içlerinde taşıyanlar mevcuttur. Bu endişenin en büyük dışı vurumu ise haç takmamaktır. Dini kültürel farklılıklar konusunda ezan sesi göçün ilk zamanlarında alışması zor bir unsura dönüşmüştür. Daha önce de belirttiğim gibi din, uyumu hem kolaylaştıran hem de zorlaştıran bir kurumdur. Yerel halk ile ortak dini görüşe sahip olunması, dini pratiklerin birlikte yapılabilmesi göçmenlerin topluma kabulünü kolaylaştırabilmektedir. Ama ortak paydada buluşamadığı ve göçmenin dini pratiklerini uygulayamadığı zamanlarda ise din, uyumu engelleyen ve/veya zorlaştıran bir unsura dönüşebilmektedir. Bu noktada, Hristiyan göçmenlerin yaşadıkları tedirginliklerin ve endişelerin uyumun önünde bir bariyer oluşturduğunun altını çizmeliyim.

6.9. Çorumluyum: Dışlayıcı Pratiklerle Başa Çıkma Yolları

Etnografik alan araştırmam sırasında dışlayıcı pratiklerle başa çıkmak için bazı görüşmecilerin yöntemler geliştirdiğini gözlemledim. Bunların başında sosyal hayatta ardı arkası kesilmeyen uzun soruların önünü kesmek için uygulanan taktikler gelmektedir. Genellikle “nerelisin” soruyla başlatılan bu sohbetlere, Türkiye’deki bazı şehir isimleri üzerinden yanıt verenler vardır. Gambiyalı Modou bu durumu şöyle anlatmaktadır;

Ne zaman onlar ‘nerelisin’ diyor, ‘ben Çorumluyum’ diyorum. Ben öyle diyince ‘Aa! Nasıl yani’. Sonra başka soruları unutupuyorlar

Modou, Gambiya, 28 Yaş, Öğrenci

Senegalli saat satan bir başka tanıdığım ise aynı soruya “Sivaslıyım ben” diye cevap vermektedir. Giresunlu bir görüşmecim ise şöyle bir anısını anlatıyor;

Şimdi geçenlerde şöyle bir şey oldu, bizim burada pazara gelmişti. Ondan bir parfüm alacağız, bakıyor hanım. Dedim ki ona 'nerelisin', dedi 'ben Giresunluyum.' Yani beni tanımıyor bile yani. (...) Burası Giresunlu, Tokatlı, Sivaslı falan ya. (...) Sempatikler.

Cemal, 51 Yaş, Aşçı

Görüldüğü üzere sorulardan kendilerini korumak için kullandıkları en yaygın taktik memleket olarak Türkiye’de bir yer söylemektir. Bu hem onları diğer sorulardan korumakta hem de “biz aynı memleketliyiz” vurgusu yaparak olası dışlayıcı pratiklerin önüne geçmektedir. Fildişi sahilli Eboue ise soruların önünü kesebilmek için yolda yürürken ve/veya toplu taşımada müzik dinlemese bile kulağına kulaklık taktığını söylemektedir. Böylece karşı tarafın onu müzik sesinden dolayı duyamayacağını düşünmesini sağlamaktadır. Eboue, ayrıca şapka ve gözlük takarak yüzünü gizlemeye çalıştığını da belirtiyor. Gambiyalı İsabella ise “Afrikalılar fakirdir” algısının önüne geçmek için İstanbul’da da özenli giyinmeye çaba harcadığını anlatıyor;

Belki iyi olmayan ya da eski bir pantolonla dışarı çıkmak. Yani sadece dışarı eski kıyafetlerle çıkıp hiçbir şeyi umursamamak istiyorum. (...) Mesela çok kötü bir şey giyiyorum diyelim 'Oo, Afrikalı! Bak o yüzden böyle giyinir' denmesini istemiyorum! Dışarıya tamamen iyi olmayan kıyafetlerle çıkmayı özledim. Çünkü başka bir sebep vermek istemiyorum benim Afrikalı olduğumu anlamamaları için.

İsabella, Gambiya, 20 Yaş, Öğrenci

Etnografik alan araştırmam sırasında bir süre Aksaray’da sokaklarda seks işçileri ile iletişim kurmaya çalıştığım dönemde bir başka gözlemim daha oldu. Kadınlar ne zaman yanımızdan bir polis geçse kendilerini güvence altına almak için bana daha samimi davranmaya başladılar. Örneğin Makena ile metro çıkışının orada birlikte yürüyorduk, polisleri görmesiyle benim koluma girip daha yüksek sesle konuşmaya başlaması bir oldu. Yanlarında yerel halktan birinin olması daha özgüvenli davranmalarına sebebiyet vermektedir.

Dışlayıcı pratiklerle başa çıkmak için geliştirilen bu stratejileri oluşturabilmek elbette ki zaman almaktadır. Bu nedenle görüşmecilerimin çoğu ilk geldikleri

dönemde çok yalnızlık çektiklerini ve zorunlu haller dışında sokağa çıkmamaya özen gösterdiklerini dile getirmektedir.

“Farklı olmak” ve buna bağlı olarak farklılaştırıcı pratiklere maruz kalmak, göçmenlerin toplumla uyum içinde yaşamalarının önünde ciddi bir engeldir. Türkiye’deki Afrikalılar, ten renklerinden dolayı “bizden” olmadıkları en hızlı fark edilebilen göçmenlerdir. Bu bölümde ortaya konulduğu gibi bu göçmenler, Afrikalı ve/veya siyah olmanın getirdiği pek çok olumsuz stereotip düşünce ile karşı kaşıya kalmaktadırlar. Hatta bunlar bazen pasif, bazen de aktif ırkçı eylemlere dönüşebilmektedir. Sonuç olarak, “yerel halk ile göçmenlerin bir arada — farklılaştırıcı, ötekileştirici, ırkçı, zenofobik pratiklere maruz kalmadan— yaşayabilmeleri; göçmenlerin kendilerini toplumun bir parçası olarak görebilmeleri, istihdam, barınma, eğitim ve sağlık gibi belirleyici araçlarda toplumun diğer üyeleri ile eşit koşullara sahip olmaları ve toplumun diğer üyeleri ile sosyal köprüler kurabilmeleri” şeklinde açıklama getirdiğimiz uyum kavramının, Afrikalı göçmenler özelinde pek de gerçekleşemediğini ortaya koymaktadır.

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Uluslararası göçün hacmi, çeşitliliği, coğrafi kapsamı ve karmaşıklığı günümüzde küreselleşme süreçlerinin de etkisiyle artmıştır (Czaika ve Haas, 2015:283). Bu durum hiç şüphesiz Türkiye’yi de etkilemiştir. Son yirmi yılda her yıl ortalama 250 bin göçmen Türkiye’ye giriş yapmıştır. Bu kayıtlı göçmenlerin yüzde 70’i düzenli göçmen statüsünde olup, yüzde 25’i tutuklanmış düzensiz göçmen, yüzde 5’i de sığınmacı statüsündedir (İçduygu ve Biehl, 2012:55). Sonuç olarak, 2000’li yıllarda Türkiye’nin göç grafiğinin değiştiğini ve göç veren bir ülke konumundan çıkıp göç alan hedef ülke konumuna geldiğini söyleyebiliriz. Bu çalışmanın ana konusu olan Afrikalı göçmenler de bu göç akışının bir parçasıdır.

Türkiye’de artan bu göç grafiği sosyal bilimler literatürüne de hızla yansımış ve göç alanında yapılan çalışmalar buna bağlı olarak artış göstermiştir. Bu araştırmalarda incelenen ırkçılık, ayrımcılık ve ötekileştirme vb. konularının görece yeni olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü Türkiye ulus-devlet inşası sürecince — hiçbir zaman homojen bir yapıya sahip olmadığı halde— içerisinde yer alan farklı etnik grupların kimliklerini öne çıkarmalarına her zaman mesafeli durmuştur, hatta bu mesafe zaman zaman inkâr boyutuna varmıştır. Bu süreç, “Türklerin hoşgörülü ve misafirperver olduğu,” “tarihimizde Batı’daki gibi ırkçılık olmadığı” şeklindeki kalıp yargılarla desteklenmiştir (Çayır, 2012:6-8). Günümüzde küreselleşmenin de etkisiyle artan göç ve oluşan yeni heterojen yapı bu konuların görmezden gelinmesini iyiden iyiye imkânsız hale getirmiştir.

Günümüzde Türkiye’deki küresel göçün en büyük aktörü hiç şüphesiz Suriyelilerdir. Buna paralel olarak sosyal bilimler literatüründe çalışılan en fazla göçmen grubu da onlardır. Bu süreçte —tıpkı ırkçılık konusunda olduğu gibi— Afrikalı göçmenler ya önemsenmemekte ya da hasıraltı edilmektedir. Oysa istatistiki

rakamlar ne olursa olsun, Afrikalılar da bu coğrafyada yaşam mücadelesi vermektedirler.

Türkiye'deki Afrikalı göçmenler ağırlıklı olarak “düzensiz göçmen” kategorisinde yer aldığı için resmi istatistiki bilgileri oldukça sınırlıdır. Bu durum çalışmanın ana evreninin tespitini zorlaştırırsa da bu alanda yapılan diğer çalışmalar durum hakkında bize bazı ipuçları vermektedir. Brewer ve Yüksekler (2011:16), Afrikalıların göçmen ve sığınmacı olarak 1990'lardan beri Türkiye'ye geldiğini söylemektedirler. Şaul (2013:88-89) ise Sahra-altı Afrikalılarla (SAA) yaptığı antropolojik çalışmasında İstanbul'daki Batı ve Orta Afrikalı göçmen sayısının 33.000-35.000 civarında olduğunu, SAA göçmenlerinin toplamının ise bu sayının en çok iki misli olabileceğini söylemektedir.

Artan göç, hiç kuşkusuz Türkiye ile kıta ülkeleri arasında kurulan siyasi, ekonomik ve diğer ilişkiler bütünü ile doğrudan ilintilidir. Türkiye-Afrika siyasi ilişkilerinde mihenk taşı, 1998 yılında ortaya konan “Afrika'ya Açılım Eylem Planı”dır. 2002 yılında AKP hükümetinin iktidara gelmesiyle birlikte bu ilişkiler ivme kazanmıştır. Bu durumun ardında yatanları iki ana nedende toplamak mümkündür. Birincisi Batı pazarlarındaki küresel durgunluk, ikincisi ise AKP hükümetiyle yeni ortaya çıkan Anadolu (kaplanları) burjuvazisine yeni pazar bulma arayışdır (örn. Bacık ve Afacan, 2013:483,485). Ayrıca çeşitli sivil toplum kuruluşları ve dini cemaatlerin SAA ülkelere yaptığı yardımlar bu ilişkileri daha da güçlendirmiştir. 2016-17 akademik yılında SAA ülkelerinden gelen burslu öğrenci sayısı 1.075'ye ulaşmıştır. Yaşanan tüm bu gelişmeler, Afrikalıların Türkiye'yi bir umut kapısı olarak görmesini sağlamakta ve beraberinde Afrikalı göçmenlerin Türkiye'ye gelmesine neden olmaktadır. Şentürk (2019), Schapendonk (2013) ve Clerk (2013) çalışmalarında Afrikalı göçmenlerin buraya Avrupa'ya göç etmek için transit göçmen olarak geldiklerini, fakat daha sonrasında bu isteklerinden vazgeçerek Türkiye'de “kalıcı” bir hayat kurguladıklarını vurgulamaktadırlar. Küreselleşme süreciyle birlikte Türkiye'nin Afrika'ya açılması ve artan uluslararası ticaret hiç

şüphesiz bu göçün boyutunu ve şeklini değiştirmiştir. Bu tez çalışmasında ortaya konulduğu gibi —özellikle kargo şirketlerinde çalışan— göçmenler Türkiye’de “kalıcı” bir hayat sürmeyi arzulamaktadır. Saat satan, tekstil atölyelerinde çalışan, seks işçiliği yaban göçmenler ise arzuladıkları parayı biriktirdikten sonra ülkelerine dönmeyi planlamaktadır. Hiç kuşkusuz aralarında Avrupa ülkelerine göç etmeyi planlayanlar da vardır. Ama tüm bunlara rağmen Türkiye transit ülke konumundan çıkma eğilimindedir.

Özetle SAA ülkelerinden Türkiye’ye gelen göçmenler İstanbul’un kozmopolit mozağının bir parçası haline gelmişlerdir. Çeşitli Afrika ülkelerinden gelen bu göçmenleri diğerlerinden ayıran en önemli unsur ise siyah ten renklerinden dolayı yabancı olduğu en çabuk fark edilebilen göçmen grubu olmasıdır. Hiç şüphesiz kendisinin yabancı olduğunu gizleyemeyen bu göçmenler, sosyal hayatta bu kimliklerinin beraberinde getirdiği olumlu ya da olumsuz tepkileri en hızlı bir biçimde üzerlerine çekmektedirler. Bu tepkiler de toplumsal uyum ve farklılaş(tır)ma konusunda önemli bir rol oynamaktadır. Farklılıklar, bazı unsurların diğerlerinden daha üstün olduğunu düşünülmesine sebep olmaktadır. Bu durum ise beraberinde her türlü dışlayıcı pratiğin oluşmasına yol açmaktadır. Bir başka deyişle, “Fark” ve “farklı olana yaklaşım” toplumsal hiyerarşi içinde “üstün” ve “aşağıda” sınıflamasını doğurmaktadır (Göregenli, 2012:22). Bu bağlamda farklılaş(tır)ma, ırkçı, ötekileştirici ve dışlayıcı pratiklerin oluşmasına zemin hazırlamaktadır.

Uyum ve farklılaş(tır)ma süreçleri birbirine karşıt kuvvetler olarak değerlendirilebilir. “Öteki”nin varlığına gösterilen tepki ve/veya toleransları, toplumsal uyumun kilit unsuru olarak ele almalıyız. Uyumun olabilmesi için ayrımcı pratiklerin baskı yapmaması gerekmektedir. Sonuçta ötekileştirici, ırkçı, dışlayıcı vb. pratiklere maruz kaldığını düşünen bir göçmen ne kadar iyi koşullarda barınma, istihdam, eğitim, sağlık gibi imkânlara sahip olursa olsun aidiyet duygusu kurmakta zorlanacak ve kendini “evinde” gibi hissedemeyecektir. Bu çalışmanın amacı da İstanbul’da yaşayan Afrikalılar özelinde, göçmenlerin karşılaştıkları dışlayıcı

pratikler karşısında yaşadıkları farklılaşma ve sosyal dışlanma süreçlerini analiz etmek ve buna bağlı olarak topluma ne kadar uyum sağlayabildiklerini iki özne — hem Afrikalılar hem de yerel halk— üzerinden ortaya koymaktır.

Bu araştırmada, derinlemesine yapılacak görüşmelerle bilgi verenin dünyasında girip, deneyimlerini daha iyi anlamak ve anlamlandırabilmek amacıyla niteliksel araştırma yöntemi tercih edilmiştir. Bu bağlamda Temmuz 2015—Haziran 2016 tarihleri arasında 22 Afrikalı göçmenle derinlemesine görüşme yapılmıştır. Daha sonra, Haziran 2016—Ekim 2016 tarihleri arasında ise 23 Türkiyeli ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Hem Türkiyeli hem de Afrikalı görüşmecilere uygulamak üzere iki ayrı yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanmıştır. Sonuç olarak bu araştırmada, antropoloji biliminin başlıca veri oluşturma yollarından biri olan katılımcı gözlem tekniğinin yanı sıra yarı yapılandırılmış, açık uçlu görüşme formu ile sohbet eşliğinde bireylerle görüşülmüştür. Böylece onların hayat hikâyeleri, görüş ve deneyimleri de toplanmıştır.

Çalışmada görüşmecileri bulmak için kartopu tekniği kullanılmıştır. Bu teknik bazı durumlarda temsil gücünün kısıtlı olacağı ve birbirine benzer özelliklerde kişiler ile sınırlı kalacağı riskini taşıdığı için eleştirilmektedir (Kümbetoğlu, 2005:99). Ancak bu çalışmada çoğu zaman görüştüğüm kişiler, çalışmaya dâhil olabilecek başka bir arkadaşını önerme konusunda çekimser davranmıştır. Bu nedenle, araştırmaya katılabilecek kişileri bulabilmek için yeniden arayışlara geçilmiştir. Genelde Aksaray ve Pangaltı sokaklarında Afrikalıların sıkça gittiği mekânlara gidip yeniden bağlantı bulmaya çalıştım. Nitekim sokakta yürürken gördüğüm Afrikalıları durdurup çalışmamı anlattığım zamanlar da oldu. Bu yüzden kartopu tekniği kullanılmış olmasına rağmen bütün görüşmecilerimin birbirleriyle bağlantısı yoktur. Bu bağlamda kartopu tekniğinin eleştirildiği noktalar çalışmamda geçerliliğini yitirmiştir.

Derinlemesine görüşme yaptığım 22 Afrikalının 6'sı kadın, 16'sı erkektir. SAA ülkelerinden gelen görüşmeciler ağırlıklı olarak Afrika'nın batı sahillerindeki ülkelerden (Senegal, Gambiya, Nijerya, Kamerun gibi) gelmektedirler. Görüşmecilerin yaşları 19 ila 35 yaş arasında değişmekte olup, ortalama yaş 26'dır. Görüşülen göçmenlerin yarısı Türkiye Bursları programından yararlanarak Türkiye'ye gelmişlerdir ve yükseköğrenim görmektedirler. Diğer yarısı ise (2 işsiz hariç) çalışmak için İstanbul'a gelmişlerdir.

Türkiyeli görüşmecilerin 10'u kadın, 13'ü erkektir. Erkeklerden biri LGBT olduğunu belirtmiştir. Yaşları 26 ila 59 arasında değişkenlik göstermekte olup kadınların ortalama yaşı 39, erkeklerinki ise 43'tür. Görüşmecilerin eğitim durumuna baktığımızda her türlü (ilkokul mezunu, lise terk, lisans mezunu, doktora devam vb.) eğitim aşamasını temsil eden en az bir bireyin olduğu göze çarpmaktadır. Mesleki dağılımları da benzer şekilde çeşitlilik göstermektedir. Görüşmeciler arasında Kürt, Ermeni, Alevi, LGBTİ gibi kimliklerini öne çıkartmayı tercih edenler olmuştur. Özetle, Türkiyeli görüşmecilerin demografik yapılarına baktığımızda, İstanbul'un kozmopolit yapısını yansıtacak çeşitlilikte bireylerin seçilmiş olduğunu söyleyebiliriz. Bilgi verenlerim arasında kara çarşafly olup mütedeyyin kimliği ile öne çıkanlar olduğu gibi, Ateizm görüşünü benimsemiş görüşmecim de vardır. Eğitim skalası üzerinden bakacak olursak, ilkokul mezunu da doktoralı birey de çalışmaya katılmış ve farklı kesimlerin temsili sağlanmaya çalışılmıştır.

SAA ülkelerinden Türkiye'ye yapılan göçü, makro ve mikro etkenler olmak üzere iki farklı açıdan bütüncül bir şekilde ele almak mümkündür. Makro nedenlerin başında hem hükümetler arası artan diyaloglar hem de bunun beraberinde gelişen ticari ilişkiler vardır. Mikro nedenleri ise geliş nedenlerine (çalışmak ve okumak için) göre ayırmakta fayda vardır. Çalışmak için gelenlerin mikro göç sebeplerinin başında ekonomik nedenler yer almaktadır. İstanbul'a gelen görüşmecilerimden biri hariç hepsi ülkesindeki ekonomik atmosferden şikâyetçi olduğu için buraya daha fazla para kazanabilmek umuduyla göç etmiştir. Göç kararı alınırken sosyal bağlar

oldukça büyük önem taşımıştır. Görüşmecilerin hemen hemen hepsi hali hazırda burada kendi ülkesinden bir arkadaşı olduğunu söylemiştir. Göç, çoğu durumda hanenin ortak kararı ile alınan bir durumdur ve ülkeye gönderilecek döviz akışı hane bireylerinin bu süreci desteklemesine neden olmuştur. Ayrıca bazı Afrikalılar için buranın Müslüman bir ülke olması, göç etmede belirleyici bir etken olmuştur. Burs programıyla gelen öğrenciler için ise iyi bir eğitim almanın yanı sıra yeni bir ülke ve yaşam deneyimlemek en önemli mikro neden olarak öne çıkmaktadır. Sosyal ağların kuvveti burada azalırken, Türkiye'nin Müslüman bir ülke olması göç sürecinin en önemli destekleyici unsurudur.

Toplumsal uyumun boyutlarını anlamak için önce barınma, istihdam, eğitim ve sağlık konularına odaklanmak gerekir. Çünkü barınma, göçmenlerin refahlarını sağlamaları ve kendilerini 'evde' hissetmeleri açısından oldukça önemlidir. İstihdam ise ekonomik bağımsızlığın elde edilmesi, geleceğin planlanması açısından oldukça önemlidir. Ayrıca ev sahibi toplumun üyeleri ile biraraya gelmeyi sağlayan, benlik saygısını ve özgüveni teşvik etmek gibi çok sayıda alakalı konuları etkileyen bir faktördür. Eğitim, açıkça becerilerin ve yetkinliklerin artmasını ve istihdam sağlayarak insanların toplumda daha yapıcı ve aktif üyeler olmaları için destek sağlar. Sağlık da yeni bir topluma katılımında önemli bir kaynak olarak görülebilir (Ager ve Strang, 2008:170-182).

Barınma mevzusunda, çalışmaya gelenler öncelikle kendi kazançlarını elde edene kadar geçici bir süre tanıdıklarının yanında kalmaktadırlar. Ev bulma sürecinde göçmenler, evlerin daha pahalıya kiralanmasından şikâyetçilerdir. Bu nedenle diğer kendi ülke vatandaşları olan arkadaşlarıyla aynı evi paylaşarak masrafları azaltma yoluna gitmektedirler. Bu süreçte karşılaştıkları en büyük zorluk evi kiralamak için verdikleri kaporayı geri alamamaktır. Yurtta kalan öğrenciler için ise en büyük zorluk yurtların fiziki koşullarından dolayı kendilerine özel alan yaratamamak ve yurt kurallarına uyum sağlamaktır. Din faktörü, cemaat yurtlarında

kalanlar için ön plana çıkmaktadır. Bu yurtlar muhafazakâr gençlik yetiştirme misyonu içindedir ve özellikle Hristiyan olanlar için bu durum zorluk yaratmaktadır.

İstihdam konusunda en önemli sorun göçmelerin çalışma izni olmamasıdır. Bu nedenle ilk geldiklerinde ağırlıklı olarak enformel sektör olan işportacılığa yönelmektedirler. Özellikle Senegal'den gelen göçmenler sokak ve caddelerde saat, parfüm satarak geçimlerini kazanmaya çalışmaktadırlar. Ayrıca bu iş için Türkçe yeterliliğinin iyi bir seviyede olması da gerekmemektedir. İşportacılık yapmayanlar ise yaygın olarak tekstil atölyelerinde çalışmaya yönelmektedirler. Bu atölyelerde kayıtsız ve güvencesiz olarak, çok uzun saatler boyunca çalışan Afrikalıların yaşadığı en büyük sıkıntı ise maaşlarını alamamaktır. Şimşek (2019a), Coşkun (2016) Özdil (2008), Brewer ve Yüksek (2006) de Afrikalı göçmenlerle yaptıkları çalışmalarında bu insanların Türkiye'de yaşadıkları zorlukları —uzun çalışma saatleri, maaş alamamak, ırkçı ve dışlayıcı pratiklere maruz kalmak vb. — dile getirmektedirler. Ayrıca tekstil sektöründe çalışan kadın işçiler, patronlarının taciz ve tecavüzlerine maruz kalmaktadır. Zorlu çalışma koşulları Afrikalıları kendi işlerini yapmaya itmekte ama hiç şüphesiz bu da zaman almaktadır. Türkçesini geliştirip, şehri öğrenip toptancılarla bağlantı kurabilen erkekler kendi deyimleriyle “kargo işine” geçmektedir. Yaptıkları iş aslında bir nevi rehberlik ve tercümanlık işidir. Afrika'ya Türkiye'den mal alıp göndermek isteyen Afrikalı iş insanlarını burada karşılayıp toptancılara götürüp anlaşmaları için onlara yardımcı olmaktadır. Zamanla işi büyütüp bu ticaretin uçak ve gemi yoluyla nakliyesini üstelenen şirketler kurmaktadır. Yalnız bu işte de zaman zaman ayrımcılığa uğramaktadırlar ve hakları olan komisyonlarını almakta bazen zorlanmaktadırlar. Afrikalı kadın göçmenlerin çalıştığı bir diğer iş alanı ise fuhuş sektörüdür. Ağırlıklı olarak Ugandalı göçmenlerin yaptığı bu iş Aksaray'daki hijyenik olmayan ev ve otellerde yapılmaktadır. Bu işin en büyük handikabı cinsel yolla bulaşan hastalıklara yakalanma riskinin yüksek olmasıdır. Coşkun (2016) çalışmasında özellikle kadın göçmenler üzerine yoğunlaşmakta ve onların cinsel istismara maruz kalmasından söz etmektedir. Bu araştırmalarda ortaya konan yaşam zorlukları ve cinsel istismar gerçeği bu tezde de karşılık bulmaktadır. Afrikalı kadın göçmenler üzerine çalışan

Jube (2018:58) kadınların, toplumsal cinsiyetinden çok “ırk”ından dolayı ayrımcılığa maruz kaldığını savunmaktadır. Sonuç olarak hem siyah tenli olmak hem de kadın olmak, ayrımcı ve ötekileştirici pratikler karşısında daha çok mağduriyete sebebiyet vermektedir. Bu tezde bahsi geçen kadın göçmenlerin yaşadıkları deneyimler bu durumun tümleyici bir kanıtıdır.

Çalışmak için Türkiye’ye gelen göçmenlerin hiçbiri Türkiye’deki eğitim kurumlarından eğitim almamıştır. Gelen göçmenlerin eşleri ve çocukları Afrika’da olduğu için aile üyelerinin de buradaki eğitim kurumlarıyla ilgili bir deneyimleri yoktur. Öğrenciler için üniversite bir eğitim kurumu olmaktan çok toplumla kaynaştıkları ve sosyalleştikleri mekânlardır. Daha eşitlikçi bakabilen akademisyenler sayesinde öğrenci göçmenlerin ötekileştirici, dışlayıcı ve ayrımcı pratiklere maruziyeti bir nebze azalmaktadır. Ancak buna rağmen diğer öğrencilerle olan ilişkilerinde “sen Afrikalısın, dersi anlayamazsın” gibi bazı stereotip düşüncelerle karşılaşmaktadırlar ve bu durum Türkiyeli öğrencilerle iletişim kurmalarının önünde engel teşkil etmektedir. Kisako (2018) da öğrencilerin ağırlıklı olarak kendileri gibi Afrikalılarla arkadaş olduklarını ve bu durumun yerel kültürü öğrenmelerini zorlaştırdığını dile getirmektedir. Bu bulgular elinizdeki çalışmanın verilerini teyit eder niteliktedir. Yalnız, Kisako (2018:71) çalışmasında ayrıca Türklerin Afrikalı öğrencilere genel olarak önyargılı davranmadıklarını, yardımsever ve misafirperver olduklarını belirtmiş ve öğrencilerin karşılaştıkları farklılaştırıcı, ötekileştirici ve ırkçı pratiklere neredeyse hiç değinmemiştir. Oysa öğrencileri siyah ten renklerinden dolayı başta toplu taşıma araçları olmak üzere pek çok mekânda yerel halkın önyargılı davranışları yüzünden ayrıştırılmakta ve farklılaştırılmaktadırlar.

Göçmenlerin topluma uyum sağlayabilmeleri için sağlık konusunda yerel halk ile eşit hak ve uygulamalara sahip olması gerekmektedir. Kaçak göçmenler için bu maalesef mümkün değildir. Zaten yaşam standartları düşük olan göçmenler için sağlık hizmeti temel hak olmaktan çok lüks tüketim olarak görülmeye başlamıştır.

Öğrenim görmek için gelenlerin ise devlet hastanelerinde ücretsiz muayene olabilmeleri hakları vardır. Yalnız zaman zaman Afrikalılara uygulanan ayrımcı/dışlayıcı pratikler, toplumun her yerinde görülebileceği gibi hastanelerde de karşımıza çıkmaktadır.

Din bir yandan ritüeller ve ayinler yoluyla toplumun farklı kesimlerini biraraya getirip toplumsal bütünleşmeyi sağlarken bir yandan da farklı inançlara sahip kişilerin ayrışmasına neden olabilmektedir. Bu nedenle Müslüman olan Afrikalı göçmenler için din kültürel uyum konusunda olumlu bir araca dönüşmektedir. Hristiyan göçmenlerin çeşitli apartman dairelerinde kurdukları ibadethaneler ise kendi aralarında oluşturdukları sosyal ağları kuvvetlendirmektedir. Bu mekânlar, birbirlerinin dertlerini dinledikleri ve bunlara çözüm aradıkları, birbirleriyle kaynaştıkları alanlara da dönüşmüştür. Yalnız din faktörü göçmenlerin farklılaştırılmasına da neden olabilmektedir. İstanbul'un çeşitli semtlerinde, apartman dairelerinde açılan bu kiliseler toplumun bazı kesimlerine rahatsızlık vermekte ve göçmenler semt sakinleri tarafından dışlayıcı pratiklere maruz kalmaktadırlar. Ayrıca Hristiyan olan bazı görüşmeciler, dini kimliklerini saklamayı ya da dini ritüellerini görünür bir biçimde yapmaktan çekindiklerini belirtmişlerdir.

Göçmenin toplumla kaynaşabilmesi ve kendini ifade edebilmesi için öncelikle gittiği ülkenin yerel dilini bilmesi gerekmektedir. Bu bağlamda Türkiye Bursları ile gelen öğrenciler bir yıl Türkçe hazırlık eğitimi aldıkları için kendileri ifade edebilecek derecede dil yetkinliğine sahiptirler. Ticaretle uğraşan görüşmecilerimin hepsi 5 yılı aşkın bir süredir Türkiye'de yaşamaktadırlar. İşleri gereği sürekli yerel halk ile biraraya geldikleri için de dilleri orta üstü denebilecek düzeydedir. Diğer meslek grubunda çalışanlar ise Türkçeyi başlangıç düzeyinde konuşabilmektedir. Afrikalı öğrencilerin çoğunun okuldaki arkadaşlarıyla sınırlı düzeyde bir ilişki kurduğunu ve ağırlıklı olarak tıpkı çalışmak için gelenlerde olduğu gibi diğer Afrikalılarla yakın ilişkiler kurmayı tercih ettiklerini söyleyebiliriz.

Toplumla kurulan iletişim, uyumun hem bir sonucu hem de bir aracıdır. Bu bağlamda görüşmecilerin yerel halkla bütünleşmekte zorlandığı aşikârdır.

Sosyal katılımını tamamlayabilen göçmenler, kendilerini buldukları topluma ait hissedebiliyor gelecek planları yapabilecekken, topluma uyum sağlayamayan, dışlandığını hissedenlerde bu duygu hiç şüphesiz zayıflayacaktır. Bu bağlamda ticaretle uğraşanlar, “Türkiye benim ikinci evim” oldu deyip burada daha uzun vadede kalmayı planlamaktadırlar. Ama başka işlerle uğraşanlar, buraya, para biriktirebilecekleri ülke gözüyle bakmaktadırlar. Öğrencilerin hemen hemen hepsi eğitim hayatları bittikten sonra kendi ülkelerine dönmeyi planlamaktadır. Bunun en önemli nedeni, menşei vatanları ile kurdukları güçlü aidiyet bağlarıdır. “Ülkemin bana ihtiyacı var” söylemi de bunun en büyük kanıtı niteliğindedir. Bu durum hiç şüphesiz buraya karşı aidiyet hissi geliştirmelerinin önünde bir engel teşkil etmektedir.

“İrk,” biyolojik temeli olmayan bir fenomen olmakla birlikte günümüz toplumlarında varlığını sürdürmektedir (Duyar, 2005). Nitekim Türkiyeli görüşmecilerin büyük çoğunluğu hâlâ insanların, fiziki özelliklerine göre ayrılabilirliğini düşünmektedir. İrk kavramının olmadığına inananlarda ise “Âdem ve Havva” mitinden dolayı dini gerekçeler ağır basmaktadır. Bu anlamda, bilimsel bir süzgeçten geçirerek ırk kavramının olmadığını dile getiren görüşmeci sayısı yok denecek kadar azdır. Milliyetçilik, ırkçılığın çıkışında önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle Türkiyeli görüşmecilerin milliyetçiliğe ilişkin görüş ve düşünceleri de incelenmiştir. Ulus devletler, milliyetçilik ideolojisini kuvvetlendirmek için militarizm ve kahramanlık hikâyelerine başvurabilmektedirler. Bu bağlamda, görüşmecilerden oldukça az bir kısmı bu kahramanlık hikâyelerine vurgu yapmıştır. Kahramanlık hikâyelerini vurgulayanların çoğu artık “Türk milletinin kahramanlığının eskisi gibi kuvvetli olmadığını” belirtmiştir. Bu nedenle milliyetçiliğin kaynağındaki “biz kahraman bir milletiz” düşüncesinin etkisinin azaldığı söylenebilir. Toplumdaki Kürt, Ermeni, Alevi gibi “öteki” bireylerin ise

keskin hatlı milliyetçi düşüncelere sahip olmadıkları görülmektedir. Bu kişiler, etnosentrik bakış açısı yerine eşitlikçi bir görüş içindedirler. Irkçı düşüncenin varlığını anlamak açısından bakılması gereken diğer bir kavram da zenofobidir. Türkiyeli görüşmecilerin iki kişi Afrikalılardan, “kapkara” olan tenlerinden dolayı korktuğunu belirtmiştir. Bu kişiler, Afrikalı göçmenlerle yakın temasta bulunmaktan çekinmektedirler.

Yerel halkın Afrikalı göçmenleri bir sorun ya da tehdit olarak algılaması hiç şüphesiz toplumsal uyum sürecini zorlaştıracak olan bir faktördür. Görüşmeleri yaptığım 2016 yılında Suriyeli göçmen sayısı 2,5 milyonu aşmaktaydı; bu nedenle görüşmecilerin çoğu Afrikalı göçmenlerin görece az nüfusundan dolayı Türkiyeli görüşmeciler tarafından önemli bir sorun olarak görülmemektedir. Ayrıca Afrikalılara atfedilen, hırsızlık, uyuşturucu satıcılığı ve fuhuş gibi toplum tarafından kabul edilemeyen vasıflar sadece iki görüşmecinin fikir ve görüşlerinde yer almaktadır. Bu bağlamda, görüşmecilerin Afrikalı göçmenleri bir tehdit unsuru olarak çok düşük seviyede gördüklerini söyleyebiliriz.

Afrikalı görüşmecilerin yaşadıkları ötekileştirici süreçleri beş kategoride toplayabiliriz; stereotip düşünceler, bakışlar, söylemler, pasif ırkçı eylemler ve aktif ırkçı eylemler. Stereotip düşüncelerin, bir grubu diğerlerinden ayırma, değerlendirme ve farklılaştırma gibi işlevleri vardır (Göregeli, 2012:24). Afrikalı göçmenlere dair stereotip düşünceler ise ağırlıklı olarak şu şekilde vuku bulmaktadır; “Afrikalılar tembeldir,” “Afrikalılar fakirdir” ve “Afrikalılar suçludur.” Göçmenler bu düşüncülerden dolayı zaman zaman aşağılanmakta ve/veya hor görülmektedir. Afrikalıların, Türkiye’de en çok karşılaştıkları ve onları en sık rahatsız eden şey yerel halkın bakışlarıdır. Özellikle sosyal hayatta, toplu taşımada uzun uzun bakılması onları olumsuz yönde etkilemektedir. Bu bakışların farklılaştırıcı olmak dışında kimi zaman tehditkâr ve rahatsız edici seviyelere varabilmektedir.

Afrikalılara karşı yapılan bu bakışlar zaman zaman söyleme de dönüşmektedir. Söylemlerin en başında aslında belki de ötekileştirici olmayan, meraktan ve öğrenme isteğinden kaynaklanan sorular gelmektedir. Göçmenler, karşılaştıkları bu soruların fazlalaşmasından dolayı rahatsız olduklarını dile getirmektedirler. Ayrıca rahatsız oldukları diğer bir konu ise yolda durup dururken onlara *zenci*, *jonny* ve *kanka* gibi hitaplarla seslenilmesidir. Tanımadıkları kişilerden gelen bu ani seslenişler onları zaman zaman kızdırmaktadır. Kanka sözcüğü aslında içeriği bakımından ötekileştirici bir anlam içermemektedir. Hatta tam tersine bunu diyenler belki “bizdensin” mesajını vermek istiyor olabilirler. Ama bu algı karşı tarafa geçmemektedir. Afrikalılar, “beni tanımıyor, bana niye laf atıyor” düşüncesiyle sinirlenmektedirler. Buradaki kilit nokta, Afrikalıları sempatik bulup “bizden” görme çabamızın, karşı tarafın sosyal hayatta normalleşmesine engel olmasıdır. En ağır nefret söylemi ise “ülkene geri dön” lafıdır. Bu tepkiyle karşılan Afrikalıların bazıları psikolojilerinin derinden etkilendiğini söylerken bazıları da umursamamaya çalıştıklarını dile getirmektedir. Ama hiç şüphesiz bu ayrımcı ve ötekileştirici pratikler, toplumla bütünleşmede en büyük engeldir. Pasif ırkçı eylemler, herhangi bir şiddet içermeyen ama Afrikalıların ayrımcı muameleye maruz kaldığı durumlardır. Etnografik alan araştırmam sırasında benim de en çok gözlemlediğim davranış, toplu taşıma araçlarında siyahların yanında boş koltuk olsa bile oraya oturulmaktan kaçınılmasıdır. Ayrıca bazen bu hareketler “şaka” ile harmanlanabilmekte veya el hareketine dönüşebilmektedir. Aktif ırkçı eylemler, şiddet içeren olayları kapsamaktadır. Bunları, ötekileştirmenin bir ileri safhası olan ırkçılık üzerinden de değerlendirmek mümkündür. Örneğin bir görüşmecimin evinin camına dışkı sürülmesi, banka kuyruğu kavgasında bir Afrikalı göçmenin camdan aşağı fırlatılması, bir kafede “Bana mı güldün?” soruyla başlayan kavganın şiddete dönüşmesi gibi...

Afrikalılar ayrıca cinsel arzu nesnesi olarak görülebilmektedir. Bunun yansıması olarak da sözlü ve fiziksel cinsel taciz ve tecavüz vakaları meydana gelmektedir. Bunun altında yatan nedenleri algılamak için Türkiyeli görüşmecilerin siyahların cinsel organlarına dair algılarının ne olduğu ve bunun ne kadar

hiperseksüaliteye dönüştüğü incelenmiştir. Bilimsel araştırmaların aksine yerel halk arasında Afrikalıların hiperseksüalite olduklarına dair inanışın oldukça yaygın olduğu tespit edilmiştir. Siyah erkeklerin cinsel uzuvlarının dolayı hiperseksüaliteye yapılan atıflar, zaman zaman toplumumuzda cinsel tacize dönüşebilmektedir. Bu durumdan tek rahatsız olan yalnızca kadınlar da değildir. Erkek göçmenlere cinsel hayatlarına yönelik sorular bazen elle taciz düzeyine varabilmektedir. Yine de sözlü ve fiziksel tacizden en çok mustarip olan kesim kadın göçmenlerdir. İstanbul’da fuhuş sektöründe çalışan Afrikalı göçmenlerin varlığı diğer göçmen kadınların da seks işçisi olarak algılanmasına sebebiyet vermektedir. Göçmen kadınlar en çok kendilerinin seks işçisi sanılmasından ve onlara “Kaç para?” veya “Seks?” diye sorulmasından rahatsızlık duymaktadır. Ayrıca göçmenler zaman zaman erkeklerin takibine maruz kalmaktadırlar. Kimi zaman da sözlü taciz fiziksel tacize dönüşebilmektedir. Etnografik alan araştırmam sırasında iki tane tecavüz vakası ile karşılaştım. İlki, Ugandalı seks işçisi görüşmecimin polisin tutuklama tehdidi ile zorla cinsel ilişkiye mecbur bırakılmasıdır. İkincisi ise Gabonlu görüşmecimin Senegalli arkadaşlarından duyduğu vakadır. Bu olayda da Senegalli bir kadın erkek arkadaşı ve onun yakınları tarafından tecavüze uğramıştır.

Yerel halkın sosyal hayatta —toplulu taşımada, yolda vb. yerlerde— hiç tanımadığı göçmenlere “Nerelisin?” diyerek başlattığı sohbetler kimi zaman bunaltıcı olabilmektedir. Bazı göçmenler bu ve benzeri durumların önüne geçebilmek için bazı taktikler geliştirmişlerdir. Bunların başında nerelisin soruna Türkiye’den bir şehir adıyla yanıt verilmesidir. Bu hem onları diğer sorulardan korumakta hem de biz aynı memleketliyiz vurgusu yaparak olası dışlayıcı pratiklerin önüne geçmektedir. Ayrıca müzik dinlemese bile kulaklık takarak olası soruları duyamayacağı imajını çizmektedir.

Sonuç olarak bu çalışma, İstanbul’daki Afrika göçmenlere olan farklılaştırıcı, dışlayıcı ve ötekileştirici algı ve pratikleri analiz ederek göçmenlerin göç ettikleri bu coğrafyaya ve kültüre ne kadar uyum sağlayabildiklerini araştırmıştır. Düzensiz

göçmen statüsündekiler, barınma ve istihdam gibi konularda pek çok zorlukla mücadele etmektedirler. Öğrenci olanlar, Türkiye Bursları programının verdiği harç ve yurt imkânı sayesinde görece daha az zorlukla karşı karşıyadırlar. Ama ten rengi dolayısıyla göçmen olduğunu gizlemeyen göçmenler yerel halk tarafından zaman zaman dışlayıcı algı, bakış, söylem gibi pratiklere maruz kalmaktadırlar. Bu pratikler bazen şiddet içeren unsurlara da dönüşebilmektedir. Ayrıca merak ve iyi niyetle başlayan ayrıştırıcı/farklılaştırıcı davranışlar onları bunaltabilmektedir. Tüm bunlar göçmenlerin toplumla olan iletişimin önünde en büyük engeldir. Şimşek'in çalışması (2019b) da Afrikalı göçmenlerin güvencesiz yasal statüleri, haklara erişimlerinin sınırlı olması ve ırkçılık nedeniyle entegrasyon süreçlerinin etkilendiği ortaya konmuştur. Sadece "Senegalli" göçmenler üzerine yoğunlaşan Cham'ın (2016) verileri de bu çalışmada aktarılan ayrımcı davranışlar ile paralellik göstermektedir. Bu durum, göçmenin hangi SAA ülkesinden —ister Senegal ister Nijerya ya da Somali— geldiğinin önemini kalmadığını ve asıl ayrımcılığın sebebinin siyah ten rengi olduğunu göstermektedir. Özetle, Afrikalı göçmenler Türkiye'de yaşadıkları farklı(laş)tırıcı süreçler yüzünden topluma uyum sağlamakta zorlanmaktadırlar. Göçmenlerin en çok sosyalleştiği grup yine kendileri gibi göç etmiş diğer Afrikalılarıdır. Göçmenlerin büyük bir çoğunluğu bu ülkeye dair aidiyet duygusu geliştirememiştir. Tüm bunlar göçmenlerin burayla zayıf sosyal bağlar kurduğunun ve toplumla bütünleşemediğinin kanıtı niteliğindedir.

Afrikalı göçmenlerin artık Türkiye'yi transit bir ülke olarak görmedikleri yapılan araştırmalarla net bir biçimde ortaya konmuştur. Bu nedenle, bu alanda başta antropologlar ve sosyologlar olmak üzere sosyal bilimciler tarafından yapılacak araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır. İleride yapılacak olan çalışmalar, çok sahalı etnografik araştırmalar üzerinden yapılarak artan göçün itici nedenlerinin keşfedilmesi üzerine odaklanmalıdır. Özellikle öğrenimini Türkiye'de yapan Afrikalı öğrencilerin kendi tez çalışmalarında bu tür araştırmalar yapabileceğini düşünmekteyim. Ayrıca din antropolojisi/sosyolojisi alanında yapılacak çalışmalarla göçmenlerin dini mekânlar üzerinden nasıl toplumsal dayanışma sergiledikleri de bir başka çalışmanın konusu olabilir.

Bu araştırma, Afrikalı göçmenlerin başta ten renklerinden dolayı olmak üzere etnik ve kültürel farklılıklarından dolayı nasıl ötekileştirildiklerini ortaya koymaktadır. Ülkemizde göçmenlere karşı artan bir şekilde ırkçı ve zenofobik yaklaşımlar sergilenmektedir. Bu bağlamda başta eğitim kurumlarında olmak üzere, sivil toplum kuruluşları vb. kurumların toplumdaki bireylerin hümanist ve eşitlikçi bir bakış açısına sahip olması için çeşitli çalışmalar düzenlemesi gerekmektedir. Bunlar medya üzerinden kamu spotları ile de desteklenebilir. Ayrıca ortaöğretim ve/veya lise öğretim kurumlarında antropoloji dersleri müfredata konularak, yeni nesle ırk kavramının olmadığı ve kültürel çeşitliğin önemi gibi fikirlerin aşılması gerekmektedir.

Son yıllardaki göç verileri, Türkiye'nin göç alan hedef ülke konumuna geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Artan göç karşısında doğru ve sürdürülebilir politikalar üretecek bir Göç Bakanlığı'nın kurulması gerektiği kanaatindeyim. Özellikle düzensiz göçmenler, insanî hakları olan sağlık, eğitim vb. imkânlardan yararlanamamaktadır. Devletin bu durumu düzeltecek yeni yapılanmalar ve politikalar üretmesi gerekmektedir. Ayrıca küreselleşmeyle birlikte artan bu uluslararası göç karşısında devletin vize politikalarını da gözden geçirmesi gerekmektedir. Esnek vize anlayışı kaçak işgücünü yaratan en önemli nedenlerden biridir.

Seks işçisi olarak çalışan Afrikalı göçmenler başta HIV Pozitif olmak üzere çeşitli bulaşıcı hastalıkların yayılmasında bir tehlike oluşturmaktadır. Emniyet güçleri başta olmak üzere yetkili mercilerin bu sorunun önüne geçmesi gerekmektedir. Ayrıca kadın göçmenler başka sektörlerde iş bulamadıkları için bu işi yapmaktadır. Bu nedenle göçmenlere yasal çalışma izni verilerek diğer sektörlere yönelmeleri sağlanabilir. Kayıt dışı ekonomiden, resmi ekonomiye geçiş Türkiye Cumhuriyeti'nin vergi gelirini artıracak, göçmenlerin ise yasal haklara sahip olmasını sağlayacaktır.

Türkiye Bursları ile gelen öğrencilerin sayısı her geçen gün artmaktadır. Yalnız bu göçmen öğrenciler, Türkiyeli öğrenciler ile kaynaşmakta çeşitli sorunlar yaşamaktadırlar. Üniversite ve/veya Burs Programı her bir Afrikalı öğrenciye, “kılavuz” Türkiyeli bir öğrenci atayabilir. Bu kılavuz öğrenciler, göçmenlerin hem eğitim kurumuna hem de arkadaşlarına uyum sağlamalarına yardımcı olabilir.

Dil iki kültürü birbirine bağlayacak olan unsurların başında gelmektedir. Özellikle düzensiz göçmenler, Türkçeyi kulaktan dolma bilgilerle ve herhangi bir kurumdan destek almadan kişisel çabaları ile öğrenmektedirler. Bu nedenle, resmi ve/veya sivil toplum kuruluşlarının göçmenlere yönelik dil kursları açması oldukça önemlidir. Böylece bu göçmenler Türkçeyi daha kolay ve doğru bir şekilde öğrenebilirler. Türkiye Bursları ile gelen öğrenciler ise bir akademik yıl boyunca aldıkları Türkçe eğitiminin akademik okuma ve yazma konusunda yeterli olmadığından şikâyet etmektedirler. Bu nedenle bu eğitim programlarının da gözden geçirilmesi ve geliştirilmesi gerektiği aşikârdır.

KAYNAKÇA

- Abadan, Unat, N.: **Bitmeyen Göç**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2002.
- Abdi, Z.: **Afrika'nın Kısa Tarihi Afrika Politikası 21. Yüzyılda Güvenlik, Refah ve Demokrasi Arayışı**, Der. Çomak H. Sancaktar v.d., İstanbul, Beta Yayınları 2017.
- Adıgüzel, Yusuf: **Göç Sosyolojisi**, Ankara, Nobel Akademik Yayıncılık, 2019.
- Afacan, İsa: "Türk Dış Politikasında Afrika Açılımı," **Ortadoğu Analiz**, C.IV, 2012, s. 10-18.
- Afrika Derneği: (Çevrimiçi) <http://www.afrikaderneği.org.tr/>, 20.03.2020.
- Ager, Alastair, Strang, A.: "Understanding Integration: A Conceptual Framework," **Journal of Refugee Studies**, Vol.21, 2008, pp. 166-191.
- Akkaya, Adem: **Türk Dış Politikasında Afrika Kıtası ve 1998 Afrika'ya Açılım Eylem Planıyla Başlayan Yeni Dönemin Analizi**, T.C. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı, Ortadoğu ve Afrika Çalışmaları Bilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, 2012.
- Akpınar, T.: "Türkiye'ye Yönelik Kaçak İşgücü Göçü," **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXV, 2010, s. 1-22.
- Aksoy, Zeynep: "Uluslararası Göç ve Kültürlerarası İletişim," **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.V, No:20, 2012, s. 292-303.
- Aktay, Yasin, Kızılkaya, A.: **Hepimiz Ötekiyiz Türkiye'de Kimlikler ve Algılar**, İstanbul, Tezkire Yayıncılık, 2014.
- Arogundade, Oluwasefunmi, T.: "Xenophobia: Carl Jung Perspective," **IFE Psychologia**, Vol.XVI, 2008, pp.167-172.
- Arslan Y., Kerem: "Afrika İç-Göçü ve Post-Kolonyal Vatandaşlık", **Alternatif Politika**, C.IV, 2012, s. 202-231.
- Ataöv, Türkkaya: **Emperyalizmin Afrika Sömürüsü**, İstanbul, İleri Yayıncılık, 2010.

- Atay, Tayfun: “Sunu,” **Etnografik Hikayeler Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri**, Der. Rabia Harmanşah, Nilüfer Nahya Z, İstanbul, Metis Yayınları, 2016, s. 9-17.
- Atay, Tayfun: “Sosyal Antropolojide Yöntem ve Etik sorunu: Klasik Etnografiden Diyalojik Etnografiye Doğru,” **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, C.IV, 2017, s. 189-206, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.17572/mj2017.1.189206>, 10.02.2019.
- Ayangafac, Chrysantus: “Afrika Barış ve Güvenlik Gündemini Açmak: Türk Afrika İlişkilerini Bekleyen Fırsatlar?,” 2007, (Çevrimiçi) http://www.tasam.org/tr-TR/Icerik/3554/afrika_baris_ve_guvenlik_gundemini_acmak_turk_afrika_iliskilerini_bekleyen_firsatlar, 6.12.2007.
- Aydın, S.: **Mardin, Aşiret-Cemaat-Devlet**, Ankara, Tarih Vakfı, 2001.
- Bacık, G., Afacan, İ.: “**İrk Ulus Sınıf: Belirsiz Kimlikler**,” İstanbul, Metis Yayınları, 2007.
- Bakan, S., Tuncel, G.: “Küreselleşmenin Ulus Devlet Üzerinde Etkisi”, **Birey ve Toplum Dergisi**, Bahar 2012, Cilt 2, Sayı 3, s. 51-65.
- Bakanlar Kurulu: “6458 No’lu Yönetmelik,” **Resmî Gazete**, Ocak 15, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/3.5.20168375.pdf>, 22.11.2019.
- Bakırcı, Çağrı, M.: “Penis Hakkında Bilmeniz Gereken Herşey,” Evrim Ağacı, Ocak 12, 2014, (Çevrimiçi) <https://evrimagaci.org/penis-hakkinda-muhtemelen-bilmediginiz-17-gercek-1877>, 10.06.2019.
- Barth, F.: **Etnik Gruplar ve Sınırları**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2001.
- Başbakanlık: “Genelge,” **Resmî Gazete**, Mart 26, 2010, (Çevrimiçi) <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/03/20100326-16.htm>, 13.03.2020.
- Bates, Daniel, G.: **21. Yüzyılda Kültürel Antropoloji İnsanın Doğadaki Yeri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.

- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Bernasconi, Robert: **İrk Kavramını Kim İcat Etti**, İstanbul, Metis Yayınları, 2011.
- Berry, John, W.: “Immigration, Acculturation, and Adaptation,” **An International Review**, Vol.XLVI, 1997, pp. 5-34.
- Bozdağ, F., Kocatürk, M.: “Zenofobi Ölçeğinin Geliştirilmesi: Gerçeklik ve Güvenirlilik Çalışmaları,” **Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi**, C.X, No:52, 2017, s. 615-620.
- Brewer Kelly, T., Yüksek Deniz: ““A Survey on Migrants and Asylum Seekers in İstanbul,” **İstanbul, Migration Research Program at the Koç University**, 2011a.
- Brewer Kelly, T., Yüksek Deniz: “Astray and Stranded at the Gates of the European Union: African Transit Migrants in İstanbul,” **New Perspectives on Turkey**, Vol.XLIV, © 2011b, pp. 135-166.
- Canatan, Kadir: “Avrupa Ülkelerinin Azınlık Politikalarında Türkçe Anadil Eğitiminin Konumu: İsveç, Fransa ve Hollanda Örnekleri,” **Türkoloji Araştırmalar Dergisi**, Vol.II/III, Summer 2007, s. 159-172.
- Castles, Stephen, Miller, Mark, J.: **Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008.
- Cham, Omar, N.: **Türkiye’deki Afrikalı Göçmenler: İstanbul’daki Senegalli Göçmenlerin Bir Vaka Çalışması**, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı Sosyal Politika ve Sosyal Hizmetler Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Cizreli, Bahattin: “Dünya Sistemleri Kuramı Bağlamında Batının Göç Haritası,” **Sosyoloji Divanı**, C.3, No:6, Temmuz- Aralık 2015, s 31-39.
- Coşkun, Emel: “İstanbul’da Siyah Göçmen Kadınlar,” **Feminist Politika**, Kış 2014, (Çevrimiçi) <http://www.afroturc.org/istanbulda-siyah-gocmen-kadinlar>, 31.05.2019.
- Coşkun, Emel: “Türkiye’nin Göç Rejiminde Toplumsal Cinsiyet Faktörü:

- Ugandalı Göçmen Kadınlar Örneği,” **Fe Dergisi Feminist Eleştiri**, C.8, No:1, 2016, s. 91-104.
- Czaika, Mathias,
Haas, Hein de: “The Globalization of Migration: Has the World Become More Migratory?,” **IMR**, V.48, No:2, Fall 2015, pp.283–323.
- Çağlayan, Savaş: “Göç Kuramları, Göç ve Göçmen İlişkisi,” **Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C.17, 2006, s. 67-91.
- Çakan, Mesut: **Sömürge Sonrası Dönemde Afrika’da Bütünleşme Hareketleri**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2012.
- Çakır, Mukadder: **Bilgi Toplumu Kuramları ve Prekarya Tartışmaları, Bilgi Toplumu Tartışmaları İçinde** (Ed. M. Çakır) İstanbul: Pales Yayınları, s. 19-114, **2018**
- Çayır, Kenan: “Gruplararası İlişkiler Bağlamında Ayrımcılık,” **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Der. Kenan Çayır, Ceyhan M. Ayan, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 5-16.
- Danış, Didem,
Parla, Ayşe: “Nafile Soydaşlık: Irak ve Bulgaristan Türkleri Örneğinde Göçmen, Dernek ve Devlet,” **Toplum ve Bilim** 114, s.131-158, 2009
- Danso, Ransford: “Immigration, Citizenship, and Integration: Social Work Connections” **International Encyclopedia of the Social & Behavioral Sciences**, 2nd edition, Volume 11, 2015
- Davutoğlu, Ahmet: **Stratejik Derinlik**, İstanbul, Küre Yayınları, 2012.
- Davutoğlu, Ahmet: “2014 Yılına Giderken Dış Politikamız,” **Dışişleri Bakanlığı’nın 2014 Mali Yılı Bütçe Tasarısının TBMM Genel Kurulu’na Sunulması Vesilesiyle Hazırlanan Kitapçık**, 2014.
- De Clerk, Marie-Lou,
Helene: “Sub-Saharan African Migrants In Turkey: A Case Study On Senegalese Migrants in Istanbul,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.68, No:1, 2013, s. 39-58.
- Dedeoğlu, Saniye,
Gökmen, Çisel, E.: **Göç ve Sosyal Dışlanma**, Ankara, Efil Yayınevi, 2011.

- Delahaye, L., Nil: “Cultural Bridges and Flows: African Artists of Istanbul,” **İstanbul Bilgi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kültür Yönetimi Yüksek Lisans Programı**, 2011.
- Dey, Ian: **Qualitative Data Analysis: A User-Friendly Guide for Social Scientists**, London, Routledge Publications, 1993.
- DİTİB
Recklinghausen: “Afrika’ya Yardım Kampanyası,” Ağustos 3, 2011, (Çevrimiçi) <https://camimizcom.wordpress.com/2011/08/03/afrikaya-yardim-kampanyasi/>, 26.03.2020.
- Diversity Farklılık
Derneği: (Çevrimiçi) <https://www.diversityderneği.org/>, 20.03.2020.
- Douglas, Mary: **Saflık ve Tehlike: Kirlilik ve Tabu Kavramlarının Bir Çözümlemesi**, Çev. Emine Ayhan, İstanbul, Metis, 2007.
- Duman, Betül,
Alacahan, Osman: “Sosyal Kaynaşma,” **The Journal of Economics and Administrative Sciences**, Vol.XV, No:1, 2010, pp.103-128.
- Duyar, İzzet: “İrkçılık,” **Antropoloji Sözlüğü**, Ankara, Bilim Sanat Yayınları, 2003, s.403-405.
- Duyar, İzzet: “İrkçılık,” **Kavram Sözlüğü II: Söylem ve Gerçek**, Ankara, Özgür Üniversite Kitaplığı, 2006, s.327-335.
- Ebaugh, Helen,
Chafetz, J., Saltzman: **Religion and the New Immigrants: Continuities and Adaptations in Immigrant Congregations**, Walnut Creek, AltaMira Press, © 2000.
- Efe, Mustafa: **Afrika’yı Anlamak ve Afrika Türkiye İlişkileri**, Ankara, Murat Kitapevi, 2015.
- efms Intpol Team: “Integration and Integration Policies Imiscoe Network Feasibility Study,” **European Forum For Migration Studies**, August 06, (Çevrimiçi) <http://www.efms.uni-bamberg.de/pdf/INTPOL%20Final%20Paper.pdf>, 30.03.2018.
- Eren, Selim: “Göç, Toplumsal Değişme ve Din: Avrupa’ya Göç Eden Türkler Bağlamında Bir Değerlendirme,” **C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.XI, No:2, 2007, s. 267-288.
- Eriksen, Thomas: **Etnisite ve Milliyetçilik**, İstanbul, Avesta Yayınevi, 2004.

- Eriksen, Thomas: **Küçük Yerler, Büyük Meseleler Sosyoloji ve Kültürel Antropoloji**, Ankara, Birleşik Dağıtım Kitabevi, 2012.
- Etimoloji Türkçe: “Zenci,” (Çevrimiçi)
<https://www.etimolojiturkce.com/kelime/zenci>, 08.06.2019.
- Faist, Thomas: **Uluslararası Göç ve Ulusaşırı Toplumsal Alanlar**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2003.
- Fırat, Melek: “Türkiye Afrika İlişkilerinin Tarihsel Arka Planı ve Afrika Açılımlında Sivil Toplum Kuruluşlarının Rolü,” **AÇAUM**, 2009, (Çevrimiçi)
https://tasam.org/Files/Icerik/File/_13b80a8a-623f-4c1d-b7bd-6e83fddde142.pdf, 20.11.2009.
- Giddens, Anthony: **Modernite ve Bireysel-Kimlik: Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, İstanbul, Say Yayınları, 2010.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2012.
- Göka, Erol: **İnsan Kısım Kısım: Toplumlar, Zihniyetler, Kimlikler**, Ankara, Aşina Kitaplar, 2006.
- Göker, Gökser: **Göç Kimlik Aidiyet Kültürlerarası İletişim Açısından İsveçli Türkler**, Konya, Literatürk Academia, 2015.
- Göregeli, M.: “Temel Kavramlar: Önyargı, Kalıpyargı ve Ayrımcılık,” **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 17-28.
- Günerigök, Mustafa, Oğur, Kübra: “Prekarya Sosyolojisi: Ücretli Öğretmenler Örneği,” **Din ve Bilim Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi** 1(2), 138-156, 2018.
- Güllüpınar, Fuat: “Göç Olgusunun Ekonomi-Politiği ve Uluslararası Göç Kuramları Üzerine Bir Değerlendirme,” **Yalova Sosyal Bilimler Dergisi**, C.IV, Nisan-Eylül 2012, s.53-85.
- Hak İşçi Sendikaları Konfederasyonu: “Hak-İş’ten Somali’ye Yardım Kampanyası ’Yardım Et, Bir Can Kurtulsun’,” Ağustos 11, 2011, (Çevrimiçi)
http://www.hakis.org.tr/haberler.php?action=haber_detay&id=244, 26.03.2020.
- Hall, T., Edward, **Understanding Cultural Differences**, USA, Intercultural

- Hall, Mildred, Reed: Press, Inc., 1990.
- Hannerz, Ulf: “Cosmopolitans and Locals in World Culture,” **Theory Culture Society**, C.VII, 1990, s. 237-251.
- Heckmann, Friedrich: **Ethnische Minderheiten, Volk und Nation: Soziologie Interethnischer Beziehungen**, Enke, Stuttgart, 1992.
- Hürriyet: (Çevrimiçi) <http://kelebekgaleri.hurriyet.com.tr/galeridetay/93528/2368/18/fuhus-bataginin-kurbanlariyla-1-sene>, 31.05.2019.
- IOM: **Transit Migration in Turkey**, International Organisation for Migration, 1995.
- İçduygu, Ahmet **Türkiye’de Kaçak Göç**, İstanbul Ticaret Odası, 2004.
- İçduygu, Ahmet, Biehl, Kristen: “Türkiye’ye Yönelik Göçün Değişen Yörüngesi,” **Kentler ve Göç Türkiye, İtalya ve İspanya Örnekleri**, Der. Ahmet İçduygu, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- İlim Yayma Cemiyeti: (Çevrimiçi) <http://www.iyc.org.tr>, 29.05.2019.
- İnal, Kemal, Nohl, Arnd-michael: “The Asylum Issue and Political Mass Education in Turkey: How The Government Imposed The Acceptance of Syrian Refugees on Turkish Citizens?,” **Eurasian Journal of Anthropology**, Vol.IX, No:1, 2018, pp.1-17.
- İncekaya, Gulsum: “Africans in Turkey Leave Lasting Impressions on Locals,” Anadolu Agency, Aralık 11, 2017, (Çevrimiçi) <https://www.aa.com.tr/en/africa/africans-in-turkey-leave-lasting-impression-on-locals/1001490>, 29.11.2019.
- Independent: (Çevrimiçi) <https://www.independentturkish.com/node/96796/haber/fest-us-okey%E2%80%99-ailesi-12-y%C4%B1l-sonra-davayam%C3%BCdahil-olacak>, 27.03.2020.
- İnsani Yardım Vakfı: “Tarihçe,” (Çevrimiçi) <https://www.ihh.org.tr/tarihce>, 13.03.2020.
- Jube, Julia Jadalla Emmanuel: **İstanbul’daki Afrikalı Kadınların Sosyal ve Ekonomik Sorunları**, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyal Yapı ve Sosyal Değişme Anabilim Dalı, Yüksek

- Lisans Tezi, 2018.
- Kağnıcı, Dilek,
Yelda: “Suriyeli Mülteci Çocukların Kültürel Uyum Sürecinde Okul Psikolojik Danışmanlarına Düşen Rol ve Sorumluluklar,” **İlköğretim Online**, C.16, No:4, 2017, s. 1768-1776.
- Karaca, Güler: **Küreselleşme Sürecinde Türkiye-Afrika Ekonomik İlişkileri**, Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Karagül, Soner,
Arslan, İbrahim: “Türkiye’nin Afrika Açılım Politikası: Tarihsel Arka Plan, Stratejik Ortaklık ve Geleceği,” **Uluslararası Hukuk ve Politika**, C.IX, No:35, 2013, s. 21-55.
- Karakulakoğlu, E., S.: “Siberkültürü Araştırmak,” **Marmara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni İletişim Ortamları ve Etkileşim Uluslararası Konferansı Bildirileri**, Ed. by., M. G. Nalbant, T.Kara, İstanbul, Mega Basım, 2010, s.190-194.
- Karaşahan, Mesut: **İrkçilik Cehennemi**, İstanbul, Pınar Yayınları, 2010.
- Kaya, Lülüfer, K.: “Ten Ayrımcılığı: Afro-Türkler Örneği,” **Sosyoloji Dergisi**, C.XXXV, 2017, s. 61-76.
- Kirişçi, Kemal: “Turkey: A Country of Transition from Emigration to Immigration” **Mediterranean Politics**, Vol.12, No.1, 91-97, March 2007
- Kisaka, M., O.: “Afrika’dan Türkiye’ye Yüksek Öğrenim Görmek İçin Gelen Öğrencilerin Uyum Süreçleri ve Karşılaştıkları Sorunlar: Ankara Örneği,” **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Kümbetoğlu, Belkıs: **Sosyolojide ve Antropolojide Niteliksel Yöntem ve Araştırma**, İstanbul, Bağlam Yayıncılık, 2005.
- Lee, Everett, S.: “A Theory of Migration,” **Demography**, Vol.III, No:1, 1966, pp.47-57.
- Lockwood, D.: “Social integration and system integration,” **Explorations in Social Change**, Ed. by., G. K. Zollschan and W. Hirsch, London: Routledge, 1964.

- Martikanen, Tuomas: “Religion, Immigrants and Integration,” **Akademiet for Migrationsstudier i Danmark Working Paper Series**, Çev. Nebile Özben, Aalborg University, Vol.XLIII, 2005, s. 1-13, (Çevrimiçi) <http://static.dergipark.org.tr/article-download/imported/5000007625/5000007929.pdf?>, 10.07.2019.
- Massey, Douglas, Arango, Joaquin, Hugo, Graeme, v.d.: “Uluslararası Göç Kuramlarının Bir Değerlendirilmesi,” **Göç Dergisi**, C.I, No:1, 2014, s. 11-46.
- Massey, Douglas: “Göç Kuramlarında Kayıp Halka,” **Göç Dergisi**, C.III, No:2, 2016, s.143-165.
- Meral, Rızanur: “Başkanın Mesajı,” (Çevrimiçi) http://www.tuskon.org/p_content_cl_kurumsal_i_4/, 13.03.2020.
- Moriasi, Joel: “Otur Anlat: Seninki Kaç Santim,” Youtube, Aralık 27, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/watch?v=gqkoaqWfbWg&t=56s>, 13.10.2020.
- Moriasi, Joel: “Karanlıkta Herkes Eşit,” Youtube, Mayıs 8, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/channel/UCSufC19LHU3NNYU UzRv9fw>, 10.01.2020.
- Mufti, Malik: “Daring and Caution in Turkish Foreign Policy,” **Middle East Journal**, C.LII, No:1, Kış 1998, s.41.
- Miles, Robert: **İrkçılık**, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 2000.
- Nahya, Z., Nilüfer: “E-köylülük Bir Siber Etnografi Örneği,” **Halkbilimi Orta Doğu Teknik Üniversitesi**, C.I, 2007, s. 17-24.
- Oba, Ali, Engin: “Türk Diplomasisi ve Afrika,” **TASAM**, Haziran 21, 2011, (Çevrimiçi) https://tasam.org/tr-TR/Icerik/1359/turk_diplomasisi_ve_afrika, 23.12.2019.
- Okumuş, Ejder: “Din ve Sosyalleşme,” **Turkish Studies- International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, Vol.IX, No:11, Fall 2014, pp. 429-454.
- Okur, İbrahim: **Afrika Zengin Ama Yoksul**, Bursa, Okursoy Kitapları,

- 2009.
- Oran, Baskın: **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara, İmaj Yayıncılık, 2000.
- Oxford Sözlük: “xenophobia,” Lexico, 2018, (Çevrimiçi)
<https://en.oxforddictionaries.com/definition/xenophobia>, 24.03.2018.
- Özbek, Metin: **İrk ve İnsan**, İstanbul, Remzi Kitapevi Yayınları, 1979.
- Özbek, Sinan: **İrkçilik**, İstanbul, Notos Kitapçılık, 2012.
- Özbudun, Sibel: “Çokkültürcülük,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek**, Der. Fikret Başkaya, Ankara, Maki Basın Yayın, 2005, s. 97-106.
- Özdemir, Murat: “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma,” **Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C.XI, No:1, 2010, s. 323-243.
- Özdil, K.: **To Get A Paper, To Get A Job: The Quite Struggles of African Foreigners in Istanbul Turkey**, Central European University Department of Sociology and Social Anthropology, MSc Thesis, Budapest, Hungary, 2008.
- Özgüner, Burak: “Festus Okey Davası Yeniden Görülmeye Başlandı,” Sivil Sayfalar, Aralık 13, 2018, (Çevrimiçi)
<https://www.sivilsayfalar.org/2018/12/13/festus-okey-davasi-yeniden-gorulmeye-baslandi/>, 26.03.2020.
- Özkan, Mehmet: “Türkiye’nin Afrika’da Artan Rolü: Pratik Çabalar ve Söylem Arayışları,” **Ortadoğu Analiz**, C.IV, No:46, Ekim 2012, s. 19-28.
- Özkan, Mehmet: “Türkiye’nin Afrika’daki Dini ve Sosyo-Politik Varlığı,” **Çerçeve Dergisi**, C.XXII, No:63, Ocak 2014.
- Özmete, Emine, Yıldırım, Halime, Duru, Serderhan: “Yabancı Düşmanlığı (Zenofobi) Ölçeğinin Türk Kültürüne Uyarlanması: Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması,” **Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi**, C.40, No:2, 2018, s. 191-209.
- Öztan, Ece: “Göçmenlerin Entegrasyonunda Değişen Modeller: Çokkültürlü Cennetten Çokkültürlü Dramaya: Hollanda ve Göçmenleri,” **Küreselleşme Çağında Göç**, Der. Öner S.

- Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.161-182.
- Parker, Richard, Aggleton, Peter: "HIV/AIDS Stigma and Discrimination: A Conceptual Framework and An Agenda for Action," **Social Science & Medicine**, 2003, pp.13-24.
- Patton, Michael, Quinn: **How to Use Qualitative Methods in Evaluation**, London, Sage Pub, 1987.
- Ritzer, George: **Sosyoloji Kuramları**, Ankara, De Ki Yayınları, 2014.
- Robertson, Roland: **Küreselleşme Toplum Kuramı ve Küresel Kültür**, Ankara, Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.
- Sağıroğlu, Ali, Zafer: "Türkiye'nin Değişen Göç Karakteri," **Sosyoloji Divanı Sosyoloji Dergisi**, C.XIII, No:6, Temmuz-Aralık 2015, s. 9-30.
- Saymaz, İsmail: "Festus Okey Davası 11 Yıl Sonra Sil Baştan," **Hürriyet**, Ekim 11, 2018, (Çevrimiçi) <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/festus-okey-davasi-11-yil-sonra-silbastan-40984350>, 09.06.2019.
- Schapendonk, Joris: "From Transit Migration to Trading Migrants: Development Opportunities for Nigerian in the Transnational Trade Sector of Istanbul," **Sustainability**, C.V, 2013, pp.2856-2873.
- Sert, Deniz, Şenol: "Uluslararası Göç Yazınında Bütünleyici Bir Kurama Doğru," **Küreselleşme Çağında Göç**, Der. Öner S. Gülfer İhlamur-Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s. 29-47.
- Siracide, Ladin: "Being Black in Turkey," Youtube, Temmuz 22, 2016, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/channel/UCR0iwZyk02idZXTKLri4ULA>, 10.01.2020.
- Siracide, Ladin: Youtube, (Çevrimiçi) <https://www.youtube.com/channel/UCR0iwZyk02idZXTKLri4ULA>, 10.01.2020.
- Somersan, S: "İrkların Olmadığı Bir Dünyada Irkçılık," **Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar**, Der. Kenan Çayır, Müge Ayan Ceyhan, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları,

- 2012, s. 199-212.
- Suvari, Çakır, C.: “Kimlik,” **Özgür Üniversite Kavram Sözlüğü Söylem ve Gerçek**, Der. Fikret Başkaya, Ankara: Maki Basın Yayın, 2005, s.283-297.
- Şahin, Birsen: “Almanya’daki Türk Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonunun Kuşaklar Arası Karşılaştırması: Kültürleşme,” **Bilgi**, C.LV, Güz 2010, s. 103- 134.
- Şahin, Mehmet, Tinas, Murat, Sarı, Buğra v.d.: “Uluslararası Bir Tehdit Olarak FETÖ,” **Polis Akademisi Yayınları**, C.LXVII, Aralık, 2018, (Çevrimiçi) <https://www.pa.edu.tr/Upload/editor/files/uluslararasi-tehdit-olarak-feto.pdf>, 20.03.2020.
- Şaul, Mahir: “Sahra Altı Afrika Ülkelerinden Türkiye’ye İş Göçü,” **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, C.LXVIII, No:1, 2013, s. 83-121.
- Şengür, Altay: “Kafaları Kurcalayan Soruyu Bilim Cevaplıyor,” Onedio, Kasım 6, 2016, (Çevrimiçi) <https://onedio.com/haber/kafalari-kurcalayan-soruyu-bilim-cevapliyor-zencilerin-penisi-neden-cok-uzundur--736240>, 13.10.2020.
- Şentürk, Tuğçe: **Türkiye’nin Göç Politikaları ve Afrikalı Transit Göçmenler**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı Çalışma Ekonomisi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Şimşek, Doğuş, Salman, Yusuf: **Çabuk Çabuk İstanbul’daki Afrikalılar**, İstanbul, Pencere Yayınları, 2018.
- Şimşek, Doğuş: “İstanbul’daki Afrikalı Göçmenlerin Gündelik Irkçılık Deneyimleri,” **Mukaddime**, C.X, No:1, 2019a, s. 233-248.
- Şimşek, Doğuş: “İstanbul’daki Afrikalı Göçmenlerin Ulusötesi Sosyal Alanlarının Entegrasyon Süreçlerine Etkisi,” **Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi**, C.XIV, No:52, 2019b, s. 216-235.
- Şirin, N., Aslı: “1989 Zorunlu Göç ve Göçmenlerin Sosyal Entegrasyonu: Tekirdağ’daki Bulgaristan Göçmenleri Üzerine Bir Çalışma,” **Uluslararası Balkan Konferansı**, Nisan 28-29,

- 2014, (Çevrimiçi)
<http://www.bilgesam.org/Images/Dokumanlar/0-4132015021530balkankongresikitabi-27.pdf>, 10.01.2019.
- T.C. Aile, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı: “Yabancıların Çalışma İzinleri,” 2018, (Çevrimiçi) <https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/31746/yabanciizin2018.pdf>, 3 Mayıs 2020.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı: “Senegal’in Ekonomisi,” Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/senegal-ekonomisi.tr.mfa>, 13 Nisan 2019a.
- T.C. Dış İşleri Bakanlığı: “Nijerya’nın Ekonomisi,” Dış İşleri Bakanlığı, (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/nijerya-ekonomisi.tr.mfa>, 13 Nisan 2019b.
- T.C. Dışişleri Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi: “Türkiye-Afrika İlişkileri,” (Çevrimiçi) <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-afrika-iliskileri.tr.mfa>, 14.02.2018.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu,” **Resmi Gazete**, Nisan 11, 2013, (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/genel-mudurlugun-gorevleri>, 3.01.2020.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “Düzensiz Göç,” (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/duzensiz-goc-istatistikler>, 3 Mayıs 2020a.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “Giriş-Çıkış,” (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/giris-cikis>, 3 Mayıs 2020b.
- T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü: “İkamet İzinleri,” (Çevrimiçi) <https://www.goc.gov.tr/ikamet-izinleri>, 3 Mayıs 2020c.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı: “Hakkımızda,” TİKA, (Çevrimiçi) <https://www.tika.gov.tr/tr/sayfa/hakkimizda-14649>, 18.03.2020.
- TDK: **Türk Dil Kurumu Sözlüğü**, Ankara, Türk Tarih Kurumu

- Basımevi, 1988.
- Tepecikoğlu, Elem,
Eyrice: “Afrika Kıtasının Dünya Politikasında Artan Önemi ve Türkiye-Afrika İlişkileri,” **Ankara Üniversitesi Afrika Çalışmaları Dergisi**, C.I, No:2, Bahar 2012, s.59-94.
- The Social Issues
Research Centre-
SIRC “Belonging,” **SIRC**, 2007, (Çevrimiçi)
<http://www.sirc.org/publik/belonging.pdf>, 28.8.2014.
- Toksöz, Gülay,
Erdoğdu, Seyhan,
Kaşka, Selmin Türkiye’de Düzensiz Emek Göçü ve Göçmenlerin İşgücü Piyasasındaki Durumları, IOM International Organization for Migration, 2012
- Tomlinson, John: **Küreselleşme ve Kültür**. İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2004.
- Turut, Hatice, Özgür,
Murat: “Bir Kente Göçün Hikâyesi: Süreçler, Bütünleşme ve Aidiyet,” **Coğrafi Bilimler Dergisi**, C.XVI, No:1, 2018, s.153-180.
- Türk Kızılayı: “Batı Afrika İnsani Yardım Operasyonu,” **Türk Kızılayı Batı Afrika İnsani Yardım Operasyonu**, Şubat, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/170214_Bat%C4%B1Afrika%C4%B0nsaniYard%C4%B1mOperasyonu.pdf, 10.01.2020.
- Türk Kızılayı: “Somali İnsani Yardım Operasyonu,” **Türk Kızılayı Somali İnsani Yardım Operasyonu**, Mayıs, 2014, (Çevrimiçi)
http://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/4838752_6_somali_mayis-2014.pdf, 10.01.2020.
- Türk Kızılayı: “Türk Kızılay Dünya Genelindeki Delegasyon Sayısını 17’ye Çıkardı,” Ocak 28, 2020, (Çevrimiçi)
<https://www.kizilay.org.tr/Haber/HaberArsiviDetay/4942>, 13.03.2020.
- T24: “Zokora: Emre bana pis zenci dedi,” T24, Nisan 16, 2012, (Çevrimiçi) <https://t24.com.tr/haber/emre-bana-pis-zenci-dedi,201711>, 9.01.2020.
- Unutulmaz, K., Onur: “Gündemdeki Kavran: Göçmen Entegrasyonu Avrupa’daki Gelişimi ve Britanya Örneği,” **Küreselleşme Çağında Göç: Kavramlar, Tartışmalar**, Der. S. Gülfer İhlamur Öner ve N. Aslı Şirin Öner, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012,

s.153-159.

- Vasta, Ellie: “Acommodating Diversity: Why Current Critiques of Multiculturalism Miss the Point,” **COMPAS Working Paper**, C.LIII, 2007, Oxford.
- Vatansever, Aslı: “Prekarya Geceleri 21. Yüzyıl Dünyasında Geleceği Olmayan Beyaz Yakalıların Rüyası” **EUL Journal of Sciences (IV:II) LAÜ Sosyal Bilimler Dergisi**, 2013
- Wikipedi: “Kleptokrasi,” Wikipedi, (Çevrimiçi) <https://tr.wikipedia.org/wiki/Kleptokrasi>, 10.01.2019.
- Worldometers: “Africa Population (Live),” (Çevrimiçi) <http://www.worldometers.info/world-population/africa-population/>, 15.02.18.
- Yeğenoğlu, Meyda: **Avrupa’da İslam, Göçmenlik ve Konukseverlik**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2016.
- Yıldırım, Ali: “Nitel Araştırma Yöntemlerinin Temel Özellikleri ve Eğitim Araştırmalarındaki Yeri ve Önemi,” **Eğitim ve Bilim**, S.I, V.23, No:112, 1999, s. 1300-1337.
- Yıldız, Abdülhamit: **Büyümenin Yolu Afrika’dan Geçiyor**, İstanbul, İTO Yayınları, 2010.
- Yılmaz, Aytekin: **Etnik Ayrımcılık Türkiye, İngiltere, Fransa, İspanya**, Ankara, Vadi Yayınları, 1994.
- Yılmaz, Hakan: “Türkiye’de Biz’lik, Öteki’lik, Ötekileştirme ve Ayrımcılık: Kamuoyundaki Algılar ve Eğilimler,” **Açık Toplum Vakfı ve Boğaziçi Üniversitesi**, 2010, (Çevrimiçi) http://www.hakanyilmaz.info/yahoo_site_admin/assets/docs/HYilmaz-Otekilestirme-02-%C4%B0%C3%A7erikselRapor.188160919.pdf, 09.06.2019.
- Yönlü, Yücel Kübra: **Batı Eksenli Dünya Düzeni ve Türkiye’ye Gelen Dış Göç Dinamiği Göç Sosyolojisi**, İstanbul, Doğu Kitabevi, 2018.
- Yumul, Arus: “Yahudilik, Ötekilik ve Kimlik,” **Dışarıda Kalanlar/Bırakılanlar**, Der. Nabi Avcı, Deniz Derman v.d., İstanbul: Bağlam Yayınları, 2001.

- Yürükel, Sefa, M.: **Batı Tarihinde İnsanlık Suçları**, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 1999.
- Zırh, Besim, Can: “Alevi-Olmayan Bir Araştırmacı Olarak Alevilik Üzerine Çalışmak: Göç-Mekânda Ama Evde Çok-Alanlı Etnografi,” **Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Kültürel Çalışmalar Dergisi**, C.IV, No:1, 2017, s. 52-72, (Çevrimiçi) <https://doi.org/10.17572/mj2017.1.5272>, 10.02.2019.
- Zorlu, Mihrican, Çalım, Selda, İ.: “İşyerinde Damgalama ve Ayrımcılık Faktörü Olarak HIV/AIDS,” **Çalışma ve Toplum**, C.4, 2012, s. 165-187.

EKLER

EK 1: Afrikalı Göçmenlerin Farklılaşma ve Uyum Sürecinin” Analizi Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

Kişinin Demografik Bilgileri:

1. Adı- Soyadı
2. Cinsiyeti
3. Uyuşunuz?
4. Kaç yaşındasınız?
5. Eğitim durumunuz?
 - 5.1. Türkiye’de eğitim alıyorsa hangi okulda / bölümde okuyorsunuz?
 - 5.2. Aldığınız eğitim seviyesi nedir?
6. Konuşabildiği diller nelerdir?
 - 6.1. Ana dilinin ne olduğu?
7. Medeni durumunuz?
 - 7.1. Evli iseniz eşiniz nerede ikamet ediyor?
 - 7.2. Çocuğunuz var mı? Varsa yaşları, eğitim durumları nedir? Nerede ikamet ediyorlar?
8. Dini inancınız nedir? Bir dine inanıyorsa mezhebiniz nedir?
9. Aileniz hakkında bilgi verir misin?
 - 9.1. Anne ve babanızın mesleği?
 - 9.2. Kardeşiniz var mı? Varsa kaç tane?

Göç

10. Türkiye’ye gelmeden önce başka bir yere göç ettiniz mi?
 - 10.1. Nereye göç ettiniz?
 - 10.2. Göç etme sebebiniz neydi?
 - 10.3. Burada ne kadar süre kaldınız?
 - 10.4. Buradan ayrılma sebebiniz neydi?
 - 10.5. Burada ayrıldıktan sonra nereye göç ettiniz?

[Türkiye’ye gelmeden önce birden fazla yere göç ettiyse soruları tüm göçleri kapsayacak şekilde sorulacaktır.]

11. Türkiye'ye gelme nedeniniz ve/veya ülkenizden ayrılma sebebiniz neydi?
12. Türkiye'ye ne zaman geldiniz?
13. Türkiye'ye gelmeden önce burayla ilgili neler biliyordunuz?
14. Türkiye'ye gelmeden önce kim veya kimlerle bağlantıya geçtiniz?
 - 14.1. Gelmeden önce Türkiye'de bir tanıdığınız var mıydı?
15. Türkiye'ye nasıl giriş yaptınız?
 - 15.1. Aldığınız vizenin türü? (Turistik / Öğrenci/ İş-Çalışma)
16. Türkiye'ye göç etmeye karar verdiğinizde ailenizin ve yakınlarınızın tepkisi nasıl oldu?
17. Türkiye'yle ilgili gelecek planlarınız nasıl?
 - 17.1. Türkiye'de ne kadar kalmayı düşünüyorsunuz?
 - 17.2. Türkiye'de ayrılmayı düşünüyorsanız bunun nedeni nedir?
 - 17.3. Türkiye'de ayrılmayı düşünüyorsanız nereye gitmek istiyorsunuz?

SOSYAL UYUM (ENTEGRASYON)

İstihdam

18. Çalışma izniniz var mı?
19. Şu anda çalışıyor musunuz?
 - 19.1. Çalışmıyorsanız nedeni nedir?
20. Türkiye'ye geldiğinizden beri hangi işlerde çalıştınız?
 - 20.1. Çalışma koşullarınız nasıldı?
 - 20.2. Herhangi bir işten ayrıldıysanız nedenleri nelerdi?
21. Kazancınız miktarı nedir?
 - 21.1. Bu kazancınız size yetiyor mu?
 - 21.2. Ailenize para gönderiyor musunuz?
22. İş vereninizle ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
23. İş arkadaşlarınızla ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
24. Müşteri ile bir araya geliyorsanız ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz?
25. Afrikalı bir göçmen olmanın iş hayatında bir sıkıntı yarattığını düşünüyor musunuz?
 - 25.1. Evetse nedenleri nelerdir?

Barınma

26. Oturma izniniz var mı?
27. Hangi semtte ikamet ediyorsunuz?
28. Nerede oturuyorsunuz? (Apartman dairesi, gecekondu, yurt vb.)
29. Evde kalıyorsanız;
 - 29.1. Ev ortamını anlatabilir misiniz? (Kaç odası var, size ait bir oda var mı?)
 - 29.2. Eve ne kadar kira ödüyorsunuz?
 - 29.3. Evde yalnız kalmıyorsanız kimlerle birlikte yaşıyorsunuz ve onlarla ilişkinizi nasıl değerlendirirsiniz?
 - 29.4. Burada kalmaktan memnun musunuz?
 - 29.5. Yaşadığınız sıkıntılar varsa nelerdir?
30. Yurtta kalıyorsanız;
 - 30.1. Yurt ortamını anlatabilir misiniz?
 - 30.2. Kaç kişilik odada kalıyorsunuz?
 - 30.3. Oda arkadaşlarımızla ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz?
 - 30.4. Burada kalmaktan memnun musunuz?
 - 30.5. Yaşadığınız sıkıntılar varsa nelerdir?
31. Semt esnafıyla ve komşularınızla ilişkilerinizi nasıl değerlendirirsiniz?
32. Türkiye'ye geldiğinizden beri aynı ikamet adresinde mi kalıyorsunuz?
 - 32.1. Adres değişikliği yaptıysanız nedenlerini anlatabilir misiniz?
33. Afrikalı bir göçmen olmanın ev bulma konusunda herhangi bir kolaylık ya da zorluk yarattığını düşünüyor musunuz? Evetse açıklayabilir misiniz?

Eğitim

34. Türkiye'de herhangi bir kurumda eğitim aldınız mı?
 - 34.1. Eğitim aldıysanız hangi kurumda ne eğitimi aldınız?
 - 34.2. Bu eğitim sırasında herhangi bir burs aldınız mı? (Bursun ayrıntıları)
 - 34.3. Bu eğitim sırasında karşılaştığınız zorluklar nelerdir?
 - 34.4. Sınıf arkadaşlarıyla ilişkilerinizi nasıl değerlendirir?
 - 34.5. Öğretmenleri/ Öğretim üyeleriyle ilişkilerinizi nasıl değerlendirir?
35. Türkiye'de eğitim almadıysanız almak ister mi?

36. Afrikalı bir göçmen olmanın eğitim alma konusunda bir kolaylık ya da zorluk yarattığını düşünüyor musunuz? Evetse açıklayabilir misiniz?

Sağlık

37. Sağlık güvenceniz var mı?

38. Türkiye’de bulunduğu süre zarfında hiç sağlık hizmeti almanız gerekti mi?

38.1. Sağlık hizmeti aldıysanız, bu esnada herhangi bir sıkıntı yaşadınız mı?
Yaşadıysanız bu sıkıntıyı anlatabilir misiniz?

39. Afrikalı bir göçmen olmanın sağlık hizmeti alma konusunda bir kolaylık ya da zorluk yarattığını düşünüyor musunuz? Evetse açıklayabilir misiniz?

Toplumsal İletişim

40. Türkçe biliyor musunuz?

40.1. Okuma seviyeniz nedir?

40.2. Yazma seviyeniz nedir?

40.3. Konuşma seviyeniz nedir?

41. Günlük hayatınızda en sık görüştüğünüz kişilerin uyruğu nedir?

42. Türkiyeli arkadaşınız var mı?

42.1. Varsa kaç tane?

42.2. Ne sıklıkla görüşüyorsunuz?

42.3. Nasıl vakit geçiriyorsunuz?

43. Hiçbir Türkiyeli arkadaşınızın evine davet edildiniz mi?

44. Hiç Türkiyeli bir sevgiliniz oldu mu?

44.1. Evetse bu ilişki hakkında bilgi verir misiniz?

44.2. Olmadıysa olmasını ister miydiniz?

45. Türkiyeli biriyle evlenmek konusunda ne düşünüyorsunuz?

46. Türkiye’de herhangi bir sivil toplum kuruluşuna veya benzer bir cemiyete üye misiniz?

Aidiyet Duygusu

47. Türkiye’de kendinizi evinizde gibi hissediyor musunuz?

48. Burada kendinizi yalnız hissettiğiniz oluyor mu? Evetse/ Hayırsa nedeni nedir?

49. Burada kendinizi güvende hissediyor musunuz? Evetse/ Hayırsa nedeni nedir?

50. Hayatınız geri kalan kısmını burada geçirmek ister misiniz? Evetse/ Hayırsa nedeni nedir?

FARKILAŞMA-AYRIMCILIK

51. Günlük hayatınızda (sokakta vs.) ırkçı olduğunu düşündüğünüz herhangi bir olaya yaşadınız mı?

51.1. Yaşadıysanız bu olayı anlatabilir misiniz?

52. Afrikalı bir göçmen olmanın sosyal çevre edinme konusunda bir kolaylık ya da zorluk yarattığını düşünüyor musunuz? Evetse açıklayabilir misiniz?

53. Duygusal açıdan buradaki hayatınızın zorlukları nelerdir?

54. Türkiyelilerle eşit haklara sahip olduğunu düşünüyor musunuz? Evetse/ Hayırsa nedeni nedir?

55. Toplumsal hayatta size saygı gösterildiğiniz düşünüyor musunuz? Evetse/ Hayırsa nedeni nedir?

56. İslamiyet dışında bir dine mensupsanız kendi dininize ait pratikleri uygulayabiliyor musunuz? Hayırsa nedenleri nedir?

EK 2: Türkiyeliler Tarafından Afrikalılara Uygulanan Farklılaştırıcı/Ötekileştirici/Irkçı Davranışların” Analizi İçin Yarı Yapılandırılmış Mülakat Formu

Kişinin Kısaca Hayatı

1. Kısaca öz geçmişinizi/hayatınızı anlatabilir misiniz?
 - 1.1. Nerede doğup büyüdünüz?
 - 1.1.1. Kaç Yaşındasınız?
 - 1.1.2. Nasıl bir ailede sosyalle oldunuz?
 - 1.2. Etnik kökeniniz nedir?
 - 1.3. Dini görüşünüz nedir?
 - 1.4. Eğitim durumunuz?
 - 1.4.1. Hangi okullarda okudunuz?
 - 1.4.2. Bildiğiniz diller hangileridir? Vb.
 - 1.5. Medeni Durumunuz?
 - 1.5.1. Evlendiyseniz kaç yaşında evlendiniz?
 - 1.5.2. Eşinizin yaşı, mesleği vb.
 - 1.5.3. Çocuğunuz var mı? Varsa yaşları, eğitim durumları nedir? Vb.
 - 1.6. Mesleğiniz?
 - 1.7. Şu anda nasıl bir hayatı sürüyorsunuz?
 - 1.7.1. Nerede çalışıyorsunuz?
 - 1.7.2. Nerede ikamet ediyorsunuz?
 - 1.7.3. Sosyal hayatında neler yapıyorsunuz, kimlerle görüşüyorsunuz?
 - 1.7.4. Hiç yabancı bir arkadaşınız oldu mu? Vb.
 - 1.8. Siyasi görüşünüz nedir?
 - 1.9. Hiç göç ettiniz mi?
 - 1.9.1. Hiç yurtdışına çıktınız mı?
 - 1.9.2. Çıktıysanız nereye ve ne amaçla gittiniz?
 - 1.9.3. Ne kadar süre kaldınız?

Irk/Irkçılık

2. İnsanları ırklara göre ayırabilir miyiz?
 - 2.1. Evetse kaç çeşit ırka ayırabiliriz?

3. Irkçılık hakkında ne düşünüyorsunuz?
 - 3.1. Irkçılığı nasıl tanımlarsınız?
 - 3.2. Irkçı biri olduğunuzu düşünüyor musunuz?
4. Türklerin diğer milletlerden/ “ırk”lardan daha üstün olduğunu düşünüyor musunuz?
5. Türkiye’deki yabancılar hakkında ne düşünüyorsunuz?
 - 5.1. Türkiye’deki yabacılardan dolayı mutlu musunuz?
 - 5.2. Türkiye’deki yabancıların sorun teşkil ettiğini düşünüyor musunuz? Evetse nedeni?
6. Türkiye’de ırkçılığın olduğunu düşünüyor musunuz?

Zenofobi

7. Yabancılara güvenir misiniz?
8. Apartmanınıza yabancı uyruklu biri taşınsa ne hissedersiniz? Endişelenir misiniz?
 - 8.1. Apartmanınıza Avrupalı bir yabancı taşınsa ne hissedersiniz? Endişelenir misiniz?
 - 8.2. Apartmanınıza siyah tenli biri taşınsa ne hissedersiniz? Endişelenir misiniz?
9. Siyah tenli insanlara karşı herhangi bir korku besliyor musunuz ya da onlardan çekiniyor musunuz? Evetse/ Hayırsa nedeni?

Siyah Tenli İnsanlara Genel Bakış Açısı ve Yaklaşımlar

10. Siyah tenli insanlardan bahsedecek olsanız genellikle nasıl bir hitap şekli tercih edersiniz? (Siyah, siyahi, zenci, Arap vb.)
11. Hiç siyah tenli biriyle herhangi bir diyalogunuz oldu mu?
 - 11.1. Olduysa onunla ilgili hikâyenizi anlatabilir misiniz?
 - 11.1.1. Nerede tanıştınız?
 - 11.1.2. İlişkiniz ne düzeydeydi? (İş arkadaşı, arkadaş, sevgili vb.)
 - 11.1.3. Hala görüşüyor musunuz?
12. Siyah tenli insanlar hakkında genel olarak ne düşünüyorsunuz?
 - 12.1. Onların koktuklarını düşünüyor musunuz?
 - 12.2. Onların pis olduklarını düşünüyor musunuz?

13. Sokakta veya bir toplu taşıma aracında siyah tenli bir insanla karşılaşırsanız nasıl tepki verirsiniz?
 - 13.1. Yanına oturur musunuz? Evetse/Hayırsa Nedeni?
 - 13.2. Sohbet konusu açar mısınız? Evetse/Hayırsa Nedeni?
 - 13.3. Fotoğraf çektirmek ister misiniz? Evetse/Hayırsa Nedeni?
14. Siyah tenli bir insanla aynı ortamda bulunmak sizi rahatsız eder mi?
15. Siyah tenli bir komşunuz/çalışma arkadaşınız/sınıf arkadaşınız olsa ne düşünürdünüz/nasıl davranırdınız?
16. Siyah tenli bir insanla tokalaşma, sarılma gibi tensel temas kurmanız gerekirse tepkiniz nasıl olur?
17. Siyah tenli birine âşık olabileceğinizi düşünüyor musunuz?
 - 17.1. Eğer âşık olursanız onunla bir ilişki yaşar mısınız? Evetse/Hayırsa Nedeni?
 - 17.2. Evlenmeyi düşünür müsünüz? Evetse/Hayırsa Nedeni?
18. Çocuğunuz, kardeşiniz ya da en yakın arkadaşınız siyah tenli biriyle bir gönül ilişkisi yaşarsa ona nasıl tepki verirsiniz? Nedenlerini açıklayabilir misiniz?
19. Siyah tenli bir insanla cinsel birliktelik yaşamak konusunda ne düşünüyorsunuz?
 - 19.1. Daha önce hiç siyah tenli biriyle cinsel ilişkide bulundunuz mu?
 - 19.2. Siyah tenli bir insanla birlikte olmakla ilgili cinsel fantezileriniz var mı?
 - 19.3. Siyah tenli erkeklerin cinsel uzuvlarının beyaz tenli olanlara göre daha büyük olduğunu düşünüyor musunuz?
 - 19.4. Siyah tenli kadınların daha seksi veya daha arzulanası olduğunu düşünüyor musunuz?

Türkiye'deki Afrikalılar

20. Afrika hakkında ne düşünüyorsunuz?
21. Türkiye'deki Afrikalılarla ilgili genel olarak ne düşünüyorsunuz?
 - 21.1. Sizce hangi ülkeden, niçin Türkiye'ye gelmişlerdir?
 - 21.2. Burada ne iş yapıyorlar?
 - 21.3. Burada nasıl bir hayat koşulları vardır?
22. Afrikalıların Türkiye'ye gelmesinden dolayı rahatsız mısınız?

23. Türkiye'deki Afrikalıların uyuşturucu ticareti, fuhuş gibi illegal işler yaptıklarını düşünüyor musunuz?
24. Türkiye'deki Afrikalıların HIV Pozitif (Aids) vb. bulaşıcı hastalık taşıdıklarını düşünüyor musunuz?
25. İş yerinizde yabancı uyruklu (Örneğin Türkmen ya da Özbek) birinin çalışmasından rahatsızlık duyar mısınız? Evetse/ Hayırsa Nedeni?
- 25.1. İş yerinizde Afrikalı bir göçmenin çalışmasından rahatsızlık duyar mısınız? Evetse/ Hayırsa Nedeni?
26. Yabancı uyruklu bir göçmen tarafından işletilen herhangi bir yerde hizmet almak ister misiniz? (Örneğin bir restoran ya da kuaför dükkânı) Evetse/ Hayırsa nedeni?
- 26.1. Özellikle Afrikalı bir göçmen tarafından işletilen herhangi bir yerde hizmet almak ister misiniz? (Örneğin bir restoran ya da kuaför dükkânı) Evetse/Hayırsa nedeni?
27. Evinizde çocuk bakıcısı ya da hasta bakıcı olarak birini çalıştıracak olsanız **yabancı uyruklu** birini tercih eder misiniz? Evetse/ Hayırsa nedeni?
- 27.1. Evinizde çocuk bakıcısı ya da hasta bakıcı olarak birini çalıştıracak olsanız Afrikalı bir göçmeni tercih eder misiniz? Evetse/ Hayırsa nedeni?
28. Çocuğunuzun yabancı uyruklu bir öğretmeni olursa bundan rahatsızlık duyar mısınız? Evetse/Hayırsa nedeni?
- 28.1. Çocuğunuzun Afrikalı bir öğretmeni olursa bundan rahatsızlık duyar mısınız? Evetse/Hayırsa nedeni?
29. Sizce yabancı uyruklu kişilere vatandaşlık hakkı verilmeli mi? Evetse/Hayırsa nedeni?
- 29.1. Sizce Afrikalı göçmenlere vatandaşlık hakkı verilmeli mi? Evetse/Hayırsa nedeni?
30. Afrikalı göçmenin, sizinle aynı dine mensup olması ya da olmaması onun hakkındaki düşünce ve davranışlarınız değişmesine sebep olur mu? Evetse/Hayırsa nedeni?

ÖZGEÇMİŞ

Nazlı Uçar

Doğum Yeri: İstanbul

Doğum Tarihi: 10.07.1982

Eğitim Durumu

Lisans: İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyal Antropoloji Bölümü, Mezuniyet yılı: 2005

Yüksek Lisans: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü, Mezuniyet yılı:2010

Tez: Turizmin Kırsal Alana Etkisi: Gökçeada Örneği

Doktora: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Antropoloji Bölümü (Devam ediyor)

Tez: Küreselleşme Döneminde Afrikalı Göçmenlerin Farklılaşma ve Uyum Süreci: İstanbul Örneği

Bilimsel Faaliyetleri:

Makaleler

Uçar N (2012) Kırsal Alanda Turizmle Modernleşen Kadın. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi* 2 (2):111-115.

Bildiriler

Uçar N (2010) Kırsal Alanı Kente Yaklaştıran Turizm, I. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, Mayıs 2010, Nevşehir.

Uçar N (2011)

Kırsal Alanda Turizmle Modernleşen Kadın, I.
Ulusal Kırsal Turizm Sempozyumu, Eylül 2011,
Karaman.